

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
Facultatea de Asistență Socială, Sociologie și Filosofie

Maria BULGARU

– coordonator –

SOCIOLOGIE

(manual)

Volumul I

*Aprobat de Consiliul
metodico-științific și editorial
al Universității de Stat din Moldova*

Chișinău – 2003
CE USM

CZU 316(075.8)

S 65

Recomandat de Consiliul Științific
al Facultății de Asistență Socială,
Sociologie și Filosofie

Recenzent: *Tatiana COMENDANT*, doctor în sociologie, conferențiar universitar

Lista autorilor:

Maria BULGARU, doctor habilitat, profesor universitar
Andrei TIMUȘ, doctor habilitat, membru-corespondent al AȘM
Lidia DERGACIOV, doctor habilitat, profesor universitar
Ludmila MALCOCI, doctor habilitat, conferențiar universitar
Vasile ONICOV, doctor în filosofie, conferențiar universitar
Stela MILICENCO, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Tatiana SPĂTARU, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Oxana ISAC, doctor în sociologie, conferențiar universitar
Marcela DILION, doctor în sociologie, lector superior
Diana CHEIANU, doctor în sociologie, lector superior
Valentina FLOCOSU, lector-asistent
Mariana BUCIUCEANU, lector-asistent
Lucia BOLOGAN-SPOIALĂ, lector-asistent
Angela MIRON, lector-asistent
Liliana SÂRBU, lector-asistent

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Sociologie / Maria Bulgaru, Vasile Onicov,
Oxana Isac, ..., coord. Maria Bulgaru; Univ. de Stat
din Moldova. Facultatea de Asistență Socială, So-
ciologie și Filosofie. – Ch.: Centrul Ed. al USM,
2003.

Vol. 1. – 2003. – 331 p.

ISBN 9975-70-260-0

100 ex.

316(075.8)

ISBN 9975-70-260-0

© **M.Bulgaru, 2003**

© **USM, 2003**

CUPRINS

PREFAȚĂ	6
SECȚIUNEA I. Sociologia ca știință despre universul social	11
Capitolul I. Obiectul și problematica științei sociologice (M.Bulgaru).....	12
1. <i>Definirea sociologiei. Statutul și obiectul ei de studiu</i>	12
2. <i>Funcțiile sociologiei. Problematika sociologică și aparatul ei conceptual</i>	19
3. <i>Cadrele vieții sociale și condițiile ei determinante</i>	22
4. <i>Locul sociologiei în sistemul științelor socioumanistice. Relațiile ei cu alte științe sociale</i>	25
5. <i>Sociologia generală – sociologii de ramură</i>	31
Capitolul II. Învățământul și știința sociologică în Republica Moldova (M.Bulgaru, D.Cheianu).....	35
1. <i>Rolul Școlii Sociologice de la București în organizarea învățământului sociologic</i>	35
2. <i>Dezvoltarea științei sociologice în Republica Moldova</i>	45
3. <i>Sociologia în învățământul superior</i>	55
SECȚIUNEA II. Viața socială și structura socială	63
Capitolul I. Sistemul social (M.Bulgaru, M.Buciuceanu).....	64
1. <i>Teoria generală a sistemelor. Conceptul de sistem social</i>	64
2. <i>Tipologia sistemelor sociale. Subsistemele sociale</i>	74
3. <i>Mecanismul structurării și funcționării sistemului social</i>	79
4. <i>Modelul metodologic în analiza sistemelor sociale</i>	83
Capitolul II. Structura socială (V.Onicov).....	85
1. <i>Conceptul de structură socială. Caracteristici fundamentale</i>	85
2. <i>Statusul și rolul – elemente fundamentale ale structurii sociale</i>	89
3. <i>Mobilitatea socială. Tipologia mobilității sociale</i>	98
4. <i>Clasele sociale. Teorii fundamentale privind clasele sociale</i>	102
Capitolul III. Fapte, procese și relații sociale (S.Milicenco, L.Sârbu).....	109
1. <i>Teoria faptului social</i>	109
2. <i>Noțiunea de proces social. Tipologia proceselor sociale</i>	112
3. <i>Relații sociale: delimitări conceptuale, tipuri de relații sociale</i>	117

Capitolul IV. Grupurile sociale – mediu esențial	
al activității umane (V.Onicov).....	126
1. <i>Conceptul de grup social. Particularitățile grupului social</i>	126
2. <i>Tipologia grupurilor sociale</i>	132
3. <i>Structura grupului mic</i>	139
4. <i>Sociometria – metodă sociologică de studiere a relațiilor interpersonale în grupul mic</i>	144
Capitolul V. Instituțiile sociale: rolul și locul lor în organizarea societății (V.Onicov).....	149
1. <i>Conceptul instituționalizării. Caracteristicile instituțiilor sociale</i>	149
2. <i>Tipuri de instituții sociale</i>	154
3. <i>Statul – principala instituție de organizare și de conducere a societății</i>	160
Capitolul VI. Factorii existenței și dezvoltării vieții sociale (T.Spătaru) ...	170
1. <i>Conceptul de viață socială</i>	170
2. <i>Populația ca sistem și factor al vieții sociale</i>	172
3. <i>Mediul natural și societatea</i>	176
4. <i>Raportul economie – societate</i>	179
5. <i>Conștiința socială</i>	181
Capitolul VII. Schimbarea socială – parte componentă a vieții sociale (M.Dillion).....	186
1. <i>Definiri și conceptualizări ale schimbării sociale</i>	186
2. <i>Teoriile schimbării sociale. Abordări sociologice privind schimbarea socială</i>	190
3. <i>Factorii schimbării sociale</i>	193
4. <i>Actori, mecanisme și ritmuri ale schimbării sociale. Schimbări actuale și perspective de viitor</i>	197
Capitolul VIII. Conducerea vieții sociale (O.Isac).....	206
1. <i>Definirea conducerii vieții sociale. Structurile și funcțiile conducerii</i>	206
2. <i>Clasificarea metodelor moderne de conducere</i>	209
3. <i>Stiluri de conducere: definire și clasificări</i>	220
Capitolul IX. Integrarea și cooperarea în spațiul social organizat (V.Onicov).....	227
1. <i>Conceptul de integrare. Raportul dintre integrarea socială și integrarea profesională</i>	227

2. Profesionalizarea ca relație socială. Strategii de integrare socioprofesională.....	237
3. Cooperarea și competiția în cadrul grupului primar de sarcină.....	243
SECȚIUNEA III. Comportamentul social	251
Capitolul I. Componente de bază ale acțiunii sociale (S.Milicenco).....	252
1. Coordonate definitorii.....	252
2. Teorii sociologice privind acțiunea socială.....	255
3. Structura sistemului acțiunii sociale.....	261
4. Manifestări practice ale acțiunii sociale.....	264
Capitolul II. Comportamentul colectiv și mișcările sociale (V.Onicov, L.Bologan-Spoială).....	268
1. Coordonatele definitorii ale comportamentului colectiv.....	268
2. Forme de comportament colectiv.....	271
3. Mișcărilor sociale. Caracteristicile și etapele mișcărilor sociale.....	278
Capitolul III. Etiologia comportamentului delinvent: modalități de abordare teoretică (O.Isac).....	287
1. Devianța și delincvența: precizări conceptuale.....	287
2. Principalele orientări clasice privind etiogeneza delincvenței.....	289
3. Concepții asupra determinismului social al fenomenului de delincvență.....	292
4. Abordarea delincvenței din perspectiva contradicțiilor socioculturale.....	298
Capitolul IV. Narcomania – formă a conduitei deviante (M.Bulgaru, A.Miron).....	305
1. Semnificațiile flagelului drogului.....	305
2. Dependența de droguri: tipuri și caracteristici.....	310
3. Dimensiuni sociale ale consumului de droguri.....	316
4. Măsuri de prevenire a consumului de droguri și de acordare a asistenței sociale persoanelor dependente de drog.....	323

PREFAȚĂ

Astăzi trăim într-o lume care tot mai mult tinde să se transforme într-un sistem unitar global. Este o lume în continuă schimbare, plină de cele mai mari promisiuni pentru viitor, de enorme posibilități pentru echitate și bunăstare a tuturor. În același timp, este o lume marcată și de adânci conflicte, tensiuni și scindări sociale, de agresiunea distructivă a tehnologiilor moderne asupra mediului, de pericolul fără precedent al războiului nuclear.

Cum s-a format această lume? De ce condițiile noastre de viață sunt atât de diferite de cele ale generațiilor precedente? În ce direcții se va produce schimbarea în viitor? Or, vechea întrebare, formulată de G.Simmel – **“Cum e posibilă societatea?”** – rămâne a fi și astăzi o preocupare primordială a omenirii, un domeniu de studiu cu un rol fundamental în cultura intelectuală modernă.

Transformările contradictorii ce au loc în secolul globalizării înaintează cu toată acuitatea necesitatea cunoașterii profunde a teoriei sociale, elaborării de noi concepte, paradigme prin care am putea pătrunde în esența proceselor sociale contemporane. În acest context, un rol aparte îi aparține **sociologiei ca știință fundamentală despre realitatea socială**. Sociologia este o știință ce se ocupă cu studiul socialului, ca formă generală de existență a vieții umane, și al societății globale, al organizării și dinamicii sale, cu studiul subsistemelor din care se compune societatea globală și al relațiilor lor atât cu sistemul social global, cât și cu celelalte subsisteme ale acestuia.

Ca știință independentă, sociologia s-a constituit la mijlocul secolului al XIX-lea, având la origini pe marii gânditori A.Comte, Em. Durkheim, K.Marx, M.Weber. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea sociologia este recunoscută instituțional, fiind introdusă ca disciplină de învățământ în universitățile din SUA (Chicago), Franța (Paris), Anglia (Londra) etc. Chiar de la începuturi sociologia și-a impus utilitatea prin studiul științific al comportamentului uman, prin **cultivarea imaginației** – a capacității de a ne desprinde de imediațetea circumstanțelor personale și de a ne reprezenta lucrurile într-un context mai amplu, de a sesiza legăturile ce se stabilesc între indivizi și instituțiile sociale, de a înțelege forțele istorice care influențează viața noastră, de a conștientiza că multe probleme ce

par să privească doar individul sunt, de fapt, expresia unor vaste tendințe sociale. Sociologia dezvăluie conexiunile dintre ceea ce face societatea din noi și ceea ce facem noi înșine din noi, explică în ce mod ne creăm propria noastră individualitate, în ce mod activitatea noastră structurează, modelează lumea socială înconjurătoare și totodată este structurată de ea.

Procesul permanent al construcției și reconstrucției vieții sociale se bazează pe sensurile date de oameni acțiunilor lor. Ultimele însă pot produce rezultate diferite de ceea ce indivizii au preconizat. În acest context sociologia are menirea de a face o distincție clară între scopul comportamentului nostru – ceea ce intenționăm să facem – și consecințele neintenționate ale acestui comportament, de a studia echilibrul rezultat dintre *reproducerea socială* (felul în care se mențin în timp societățile) și *transformarea socială* (schimbările pe care le suportă societățile).

Sociologia are numeroase implicații practice. Ea oferă activității practice cunoștințe teoretice despre mecanismele funcționării vieții sociale, despre consecințele directe sau indirecte, intenționate sau neintenționate ale diferitelor procese sociale, sau intervenții; informații empirice despre realitatea socială; predicții asupra dinamicii sistemelor sociale, a diferitelor tendințe; diagnoza problemelor sociale și soluții la acestea; evaluarea variatelor programe de schimbare socială, inventarierea continuă a eficienței diferitelor activități sociale. Rolul practic al sociologului s-a cristalizat în societatea actuală în contextul mecanismelor democratice. Sociologul este un expert-consultant al practicianului, oferind totodată cunoștințele sale specializate întregii colectivități și sprijinind prin aceasta participarea democratică.

Sociologia își realizează menirea prin sporirea posibilităților de explorare, înțelegere și practicare a libertății umane, prin oferirea de punți de legătură între personal și social, între individual, comunitar și global. Într-o lume în schimbare accelerată, într-o perioadă de cumpănă a tranzițiilor și opțiunilor, sociologia este investită cu responsabilitatea de a analiza procesele din trecutul mai apropiat sau mai îndepărtat și, mai ales, de a identifica și a explica transformările prezente și viitoare.

Sociologia ne înzestreză cu conștiința de sine, cu capacitatea de a cunoaște profund motivele acțiunilor noastre și ale societății în gene-

ral, ceea ce ne va permite să nu rămânem insensibili la inegalitățile existente, la lipsurile de care suferă astăzi milioane de oameni; prin urmare, să fim capabili de a influența propriul nostru destin.

Profesia sociologului a devenit o componentă inalienabilă a vieții sociale din toate statele civilizate. Activitatea specialiștilor de acest gen este integrată în elaborarea și promovarea politicilor de stat, în realizarea programelor economice și sociale. Sociologii participă în calitate de experți la elaborarea legislațiilor, la luarea deciziilor de către organele administrației publice, la cercetarea complexă a pieței și a nevoilor de consum, la prognozarea evoluției fenomenelor economice, politice și sociale, la argumentarea activităților organizațiilor nonguvernamentale etc. În toate țările dezvoltate este conștientizat faptul că chiar și **cele mai bune legi și politici publice nu pot avea sort de izbândă, “nu pot lucra”, dacă nu sunt axate pe o cunoaștere profundă a mecanismului funcționării vieții sociale – domeniu de cercetare și explicare a științei sociologice.**

Cele menționate constituie argumente convingătoare, că și în Republica Moldova realizarea cu succes a reformelor care se desfășoară în această etapă complicată de trecere spre economia de piață este de neconceput fără a dispune de specialiști-sociologi în toate domeniile vieții.

Trecând prin multiple greutăți, adesea de ordin subiectiv (factorii de decizie nu conștientizează la modul convenit rolul sociologiei în depășirea problemelor cu care ne confruntăm), sociologia își afirmă dreptul la viață și în Republica Moldova. Astfel, în anul 1994 în cadrul Universității de Stat din Moldova s-a inițiat, pentru prima dată în republică, pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei prin fondarea unei catedre de profil – *Catedra de Sociologie* (astăzi în cadrul Facultății de Asistență Socială, Sociologie și Filosofie), fiind unica catedră care pregătește asemenea specialiști.

Pregătirea sociologilor la USM se realizează în conformitate cu standardele naționale (cerințele Planului-cadru) și cele internaționale, planul de studiu fiind coordonat cu Universitățile din Moscova (Rusia), București și Timișoara (România), Lund și Stockholm (Suedia), Norwich (Marea Britanie), New Jersey (SUA). Ca direcție de specializare universitară, sociologia oferă multiple cunoștințe din domeniul teoriei sistemului social, a acțiunii sociale, a organizării so-

ciale, a structurii sociale, a politicilor sociale, cunoștințe privind economia, marketingul, dreptul, psihologia socială, medicina socială etc. Studenții care se specializează în Sociologie studiază, de asemenea, multiple domenii concrete ce țin de **sociologiile ramurale**, în conformitate cu necesitățile țării noastre: sociologia urban-rurală, sociologia familiei, sociologia personalității, sociologia educației, sociologia comunicării, sociologia delincvenței, sociologia relațiilor etnice, sociologia opiniei publice, sociologia politică, sociologia populației, sociologia culturii, sociologia organizării și a conducerii etc. Studenții însușesc profund metodele organizării și desfășurării cercetărilor sociologice. Vastul orizont științific le va permite să participe la identificarea problemelor societății noastre și la elaborarea modalităților concrete de soluționare a acestor probleme, la elaborarea strategiilor eficiente de realizare a reformelor sociale. Or, sociologii își vor aduce aportul în cele mai diverse domenii ale vieții noastre, ceea ce impune necesitatea unei griji permanente din partea statului acordată acestei profesii în cadrul politicilor de pregătire a specialiștilor în Republica Moldova.

Instituționalizarea științei sociologice în învățământul universitar înaintea stringent problema elaborării manualelor, materialelor didactice, necesare studenților pentru însușirea disciplinelor respective. **Scopul** prezentului manual este de a oferi studentului și cititorului obișnuit o privire generală asupra problemelor esențiale ale sociologiei. În manual sunt prezentate sumar principalele teme incluse în **Programa cursului de Sociologie generală**, prin intermediul cărora sunt dezvăluite variate modalități de explorare a lumii sociale.

Prin conținutul și stilul expunerii problemelor, colectivul de autori încearcă să elucideze faptul că Sociologia, ca disciplină universitară și domeniu științific teoretico-aplicativ, obține în Republica Moldova din ce în ce mai mult un statut independent de restricțiile ideologice și relațiile de conjunctură, detașându-se de adevărurile dogmatizate și aprecierile categorice. Autorii manualului s-au străduit să reflecte nu doar rolul și importanța teoriei sociologice, dar să expună amplu și un bogat material factologic.

În manual este generalizată experiența profesoral-didactică a autorilor, datele empirice privind transformările sociale din ultimii ani; el conține un bogat material teoretic și istoric expus în multiple monografii din țară și de peste hotarele ei. În cele două volume ale

manualului Sociologia este reprezentată ca o disciplină științifică multiplu structurată, din care au fost desprinse următoarele niveluri distincte: 1) sociologia ca **teorie generală a socialului**, cuprinzând denumiri diferite, precum: teoria sistemului social, a acțiunii sociale, a organizării sociale etc.; 2) sociologia ca **teorii ale diferitelor componente, subsisteme ale societății globale**, întruchipate în **sociologiile de ramură**: sociologia politică, a familiei, a vieții spirituale, a delincvenței, urban-rurală etc.

Destinația manualului este de a forma la studenți o gândire analitică, capacitatea de a pătrunde de sine stătător în esența întrebărilor, de a aplica cunoștințele sociologice în cele mai diverse domenii: industrie, agricultură, ocrotirea sănătății, cultură, activitatea politică, învățământ etc.

Sperăm că prezentul manual, chiar dacă nu conține o expunere exhaustivă a tematicii compartimentelor ce-i formează structura, va constitui un suport temeinic pentru înțelegerea și însușirea științei **Sociologia**.

Maria Bulgaru

I

SECȚIUNEA

SOCIOLOGIA CA ȘTIINȚĂ DESPRE UNIVERSUL SOCIAL

- CAPITOLUL I. ►** **Obiectul și problematica științei sociologice**
CAPITOLUL II. ► **Învățământul și știința sociologică în
Republica Moldova**

Capitolul I

OBIECTUL ȘI PROBLEMATICA ȘTIINȚEI SOCIOLOGICE

1. Definirea sociologiei. Statutul și obiectul ei de studiu

Nașterea sociologiei a însemnat punerea sub semnul întrebării a simțului comun în abordarea și interpretarea fenomenelor și a proceselor cu care ne confruntăm zilnic. *Sociologia este, în mod esențial, studiul explicativ și comprehensiv al realității sociale în totalitatea ei, adică a unei realități sui generis, precum și a unor părți, fenomene și procese ale acestei realități în legăturile lor multiple, variate și complexe cu întregul.*

Fundalul pe care și-au făcut apariția originile sociologiei îl reprezintă schimbările radicale produse de Revoluția Franceză de la 1789 și de revoluția industrială în Europa. Dispariția modurilor de viață tradiționale provocată de aceste schimbări a determinat tentativa gânditorilor de a formula o nouă percepere atât a lumii sociale, cât și a celei naturale.

Aplicând metoda științifică, sociologia oferă răspunsuri la problemele ce ne preocupă, avându-și temeiul în faptele acumulate printr-o cercetare sistematică, directă. Perspectiva sociologică, de factură științifică, ne invită să ne privim pe noi înșine și să privim mediul nostru înconjurător altfel decât am făcut-o mai înainte, cu mai multă competență și responsabilitate față de condiția noastră umană, relațiile cu aproapele și societatea în care trăim. Ea ne permite să obținem o imagine proaspătă asupra societății din care facem parte, pe care o considerăm ca *dată* și nediscutabilă, să examinăm mediul în care ne aflăm cu aceeași curiozitate ce ne-ar anima dacă ne-am afla în mijlocul societății străine, exotice. Din această caracterizare succintă a obiectului sociologiei rezultă că ea este o *știință* și, în același timp, o *conștiință* de un fel deosebit.

Noțiunea de sociologie a fost introdusă de *August Comte* (1798-1857), în anul 1832, în locul noțiunii de „*fizică socială*”, lansată de el în 1822 în lucrarea „*Planul lucrărilor necesare pentru reorganizarea societății*”. Acest termen a fost folosit și de *A. Quetelet* în sensul de

studiu statistic al fenomenelor sociale. *A.Comte* considera că **sociologia trebuie să studieze societățile umane, concepute sub raportul structurării și funcționării lor**. În opinia lui, sociologia este știința care cercetează componentele sistemului social, adică ale societăților umane pentru a determina raporturile dintre acestea, modul de funcționare și legitățile după care ele interacționează. Raportul dintre aceste componente determină existența societăților, iar legile care reglementează activitățile lor condiționează dezvoltarea societăților umane. *Sociologia*, în opinia lui *A.Comte*, este menită să încununeze sistemul științelor, să constituie ultima verigă în ierarhia științelor. Prin ea studiul fenomenelor umane urma să atingă stadiul „pozitiv”.

O analiză etimologică a termenului de sociologie denotă că el este compus din două rădăcini: „*socio*” – ce provine de la termenii latinești „*societas, socialis, sociabilis*”, care s-ar traduce prin termeni relativi identici „societate, social, sociabilitate” și „*logos*” din grecește, ce înseamnă „știință”. Astfel, numai din considerente etimologice se poate deduce că sociologia ar trebui să studieze: „*societatea omenească și legile dezvoltării ei*”, „*procesele sociale, relațiile dintre oameni și instituțiile din orânduirea socială existentă.*” Însă, cu toate că rădăcinile sunt străvechi, sociologia ca știință este tânără în raport cu matematica, logica sau fizica, atât de riguroase, luate ca modele de referință.

Cu mai bine de 2300 de ani înainte *Aristotel* scria că „*omul este prin natura sa un animal politic*”, fără ca această reflecție să constituie baza definițiilor date sociologiei ca știință. Majoritatea autorilor au definit sociologia ca studiu științific sau pozitiv al faptelor sociale. Sociologia ca știință este definită în variate modalități, determinate de complexitatea domeniului său. Ca variante de definiții menționăm:

- *știință a faptelor sociale*, după Em.Durkheim;
- *știința fenomenelor sociale totale*, după G.Gurvitch;
- *știința realității sociale*, după D.Gusti;
- *știința societăților omenești*, după Tr.Herseni.

În sensul cel mai general, sociologia este știință a socialului. Pentru a delimita însă cu mai multă precizie *specificul* abordării sociologice, este necesar a se lua în considerare constituirea și dinamica în timp a sociologiei, relațiile ei cu celelalte științe sociale:

- Spre deosebire de alte științe sociale, *sociologia* nu se limitează la o latură sau un domeniu al realității sociale (fapt care o deosebește de economia politică, demografie, istorie etc.). Ea studiază societatea integrativ, unitar și obiectiv.

- *Sociologia* ne dotează cu o formă specială de conștiință. Această conștiință ne ajută să înțelegem mai bine forțele sociale. În 1963, *Berger* afirma că sociologia este „o știință liberatoare”.

- *Sociologia* poate deveni un instrument pentru dobândirea informației despre noi înșine și pentru a interveni în viața socială, spre a ne atinge anumite scopuri.

Sociologia poate fi definită simplu ca „știință a societăților omenești”, ca disciplină științifică ce se ocupă cu studiul vieții sociale, al formelor de comunitate umană, de conviețuire socială. (*Tr.Herseni*)

În majoritate, noi percepem lumea în funcție de caracterul, calitatea propriei noastre vieți. Sociologia demonstrează însă necesitatea de a ne extinde viziunea asupra motivației existenței noastre și a comportamentului nostru. Ea deseori atestă că ceea ce se consideră a fi firesc, inevitabil, bun sau adevărat, poate și să nu fie așa, și că curriculum vitae al nostru este puternic influențat de multipli factori istorici și sociali. Înțelegerea modalităților subtile, dar complexe și profunde, în care viețile noastre reflectă contextul experienței noastre sociale, este esențială în abordarea sociologică.

Sociologia studiază viața socială umană a indivizilor, a grupurilor și a comunităților. Este un demers îndrăzneț și de mare responsabilitate, întrucât subiectul ei este rezultatul propriului nostru comportament ca ființe sociale. *Scopul* pe care și-l propune studiul sociologic este extrem de larg: de la analiza întâlnirilor întâmplătoare dintre diferiți indivizi pe stradă până la investigarea proceselor sociale globale.

Sociologia este considerată, *în primul rând*, știință despre societate ca un tot unitar, iar, *în al doilea rând*, studiul unor manifestări sociale (economice, juridice, politice, etice, estetice, religioase, filosofice, științifice) tratate separat, însă în conexiunea și raportarea lor la totalitatea socială. Sociologia studiază societatea în totalitate sa, natura și esența, structurile și funcțiile ei, modul în care ea evoluează. Or, sociologia are ca obiect de studiu realitatea socială și procesul devenirii și realizării acesteia.

Sociologia este știința care trebuie să investigheze conexiunile dintre ceea ce face societatea din noi și ceea ce facem noi înșine din noi. Activitatea noastră structurează – modelează lumea socială înconjurătoare și, totodată, este structurată de ea. Sociologia este disciplina în care este omis propriul nostru punct de vedere asupra lumii, aceasta pentru a privi cu mai multă atenție la influențele ce determină viața fiecăruia dintre noi. Sociologia are importante *implicații practice*. Ea poate contribui, în diverse moduri, la critica socială și la practica reformelor sociale. *În primul rând*, cunoașterea adecvată a unui anumit complex de circumstanțe sociale ne oferă adesea o șansă în plus de a le controla. *În al doilea rând*, sociologia ne asigură mijloace de a ne spori sensibilitatea culturală, permițând ca activitatea politică să se bazeze pe valorile culturale divergente. *În al treilea rând*, ea facilitează investigarea consecințelor implementării unui anumit program politic. Și, *nu în ultimul rând*, poate chiar cel mai important, *sociologia produce conștiința de sine*, oferind grupurilor și indivizilor o șansă sporită de a-și determina condițiile propriei lor vieți.

Sociologia este o disciplină științifică, care are ca obiect de studiu societatea umană în ansamblul și în diversitatea ei concretă. Ea realizează un *studiu sistematic al complexului social*, o cercetare a relațiilor sociale în dinamica și unitatea lor, reflectate în acțiunea reciprocă a părților și a elementelor componente ale sistemului social, cercetate sub aspect analitic-empiric și descriptiv-explicativ în același timp. De asemenea, sociologia se angajează în descifrarea mecanismelor care reglează viața colectivităților umane, a grupurilor sociale, reale și concrete, înrădăcinate în istorie.

În condițiile în care comportamentul uman are o puternică încărcătură socială, sociologia poate fi considerată un *demers științific al comportamentelor umane*, modelate și socialmente acceptate, adică al comportamentelor sociale. Fiind nucleul dinamizator al societății, individul, care interacționează în mod complex cu societatea, deci ființa relațională (în sensul său cel mai cuprinzător) și comportamentul ei social intră obligatoriu în sfera de definire a sociologiei.

Sociologia se vrea a fi o știință particulară, dar nu consimte să ia în considerație un aspect izolat al realității sociale, ci își propune să studieze și să înțeleagă ansamblul de elemente fundamentale ce constituie societatea.

Pe măsura dezvoltării unui număr impunător de științe sociale s-a impus tot mai accentuat problema determinării *specificului sociologiei*. Definirea ei doar ca știință a realității sociale nu mai este satisfăcătoare în condițiile în care în legătură cu fiecare sferă particulară a vieții sociale există tendința dezvoltării, oarecum în afara sociologiei și în paralel cu aceasta, a disciplinelor specializate. Din această perspectivă se pot desprinde **două mari poziții** în definirea sociologiei:

– *O definiție în sens restrâns*, prin care se afirmă că există o distincție principială, absolută între sociologie și celelalte științe sociale. Sociologia reprezintă o știință care studiază formele sociale ale activității umane, conținuturile variate ale acestora reprezentând obiectul diferitelor științe sociale particulare. Sociologia investighează caracteristicile generale, abstracte ale comportamentului social, ale relațiilor sociale, grupurilor, colectivităților. Sociologia reprezintă, totodată, o metodologie generală a investigării fenomenelor sociale și nu a celor economice, politice sau juridice.

– *O definiție în sens larg*, conform căreia distincția dintre sociologie și științele sociale este relativă și istorică. Sociologia este atât o știință despre social ca formă generală de existență a vieții umane, cât și o știință despre societatea globală, despre organizarea și dinamica ei, despre subsistemele ce constituie sistemul social global și despre relațiile reciproce atât dintre aceste subsisteme, cât și despre interacțiunea lor cu sistemul social global.

În sociologie există o dimensiune:

– *teoretică*, îndreptată spre construirea de modele teoretice, după o metodă ipotetico-deductivă, care pleacă, în general, de la caracteristicile abstracte ale socialului;

– și una *empirică*, orientată spre descrierea sistematică a realității sociale, spre acumularea de date referitoare la o problemă socială sau alta, concretizată, de regulă, în monografiile empirice sau sondaje de opinie publică.

Sociologia vizează, prin urmare, o sinteză între cercetarea analitico-empirică a unei realități infinite de fapte, fenomene, evenimente etc. și înțelegerea global-sintetică a acestora, cu efortul de a elabora „regularitățile”, legitățile, pe care îl impune statutul oricărei științe.

E știut că orice știință presupune, prin statutul său, căutarea și explicarea „*ascunsului*”. Din această perspectivă, nicăieri *taina* nu se găsește atât de greu ca în sociologie, susține *G.Gurvitch*; astfel, dacă verosimilul este adeseori opusul adevărului, atunci trebuie să subliniem că în sociologie, când se descoperă „*taina*” și când se ajunge la o explicație, ea pare, mai mult decât în alt domeniu, neverosimilă. Aceasta ține de caracterul însuși al fenomenelor sociale totale în desfășurare, care se exprimă doar parțial, nu numai în organizație, ci chiar în structuri, fără să mai vorbim de simboluri, de mituri, de ideologii.

Perspectiva sociologică a fost numită de către *C.Wright Mills* „*imaginație sociologică*”. E un gen de *conștiință specială* ce are capacitatea de a trece de la cele mai impersonale și mai îndepărtate transformări la aspectele cele mai intime ale eului uman și de a vedea raporturile dintre ele.

Sociologia este apreciată ca știința regularităților, a constantelor socialului sau ca știință despre societate în ansamblul ei, deși este nevoită să nu evite problemele care privesc indivizii. Sociologia științifică se prezintă sub forma unor teorii care respectă următoarele *principii*:

- *principiul realismului* – lumea externă există independent de observația noastră;
- *principiul determinismului și regularității* – relațiile din lumea înconjurătoare se produc în mod necesar și sunt organizate în termeni de cauză-efect;
- *principiul cognoscibilității și raționalității* – lumea externă poate fi cunoscută prin observații obiective și pe cale logică.

Obiectul sociologiei se constituie dintr-o sinteză a componentei schematice, referitoare la elementele fundamentale ale socialului, cu ansamblul structurat de fapte, fenomene, relații și tipuri diverse de colectivități umane, caracterizate toate printr-o multitudine de determinații, la care se adaugă angrenajul opiniilor și al judecăților formulate atât asupra structurii schematice, cât și asupra dinamismului entităților sociale concrete.

Obiectul sociologiei îl constituie studiul colectivităților umane și al relațiilor interumane în cadrul acestora, precum și al comportamen-

tului uman în cadrul social propriu grupurilor și comunităților umane de diferite tipuri.

Studiul sociologic implică atât raportarea directă la fenomene și fapte sociale, prin observație, interviu, anchetă etc., cât și realizarea unor construcții teoretice, elaborarea lor prin conjugarea cunoștințelor sociologice cu inteligența și talentul sociologului. Acesta trebuie să stăpânească limbajul propriu sociologiei, precum și capacitatea de a sistematiza un material informațional extrem de bogat, vizând paliere diferite ale evoluției obiectului sociologiei. Pentru a înlătura orice ambiguitate asupra obiectului sociologiei, *P.Andrei* sublinia că acesta se regăsește în moduri deosebite în fiecare știință socială particulară, întrucât acestea analizează doar câte un fel de raporturi sociale. Concluzionând asupra obiectului sociologiei, putem afirma că specificitatea științei sociologice constă, în primul rând, în faptul că realitatea socială, adică „*participarea umanului la uman*”, asupra căreia se concentrează problematica ei, este *ireductibilă* la orice altă realitate, cuprinzând ansambluri de fenomene, prin care componentele socialului se creează și se modifică în permanență.

Obiectul de studiu al sociologiei poate fi detaliat în câteva mari aspecte sau părți:

- a) *acțiuni sociale* (munca, educația, propaganda politică etc.);
- b) *instituții sociale* (școala, familia, biserica, partidele politice etc.);
- c) *grupuri sociale* (de la microgrupuri și până la cele cu dimensiunile cele mai mari: clasele sociale, populația unei țări etc.);
- d) *fenomene sociale diverse* (mobilitatea socială, delincvența, suicidul etc.).

Fenomenele sociale generează multiple semnificații umane care, la rândul lor, condiționează sau chiar fundamentează alte fenomene sociale. Realizarea bunurilor materiale și spirituale, a operelor de civilizație și cultură, apoi structurile proceselor care se finalizează în aceste creații, instituțiile activităților umane, modelele acestor activități etc., toate dispuse în sfera socialului în straturi, etajări, paliere mai mult sau mai puțin profunde, constituie *părți componente ale obiectului sociologiei*.

În concluzie putem spune că **sociologia** este o știință care studiază fenomenele sociale în totalitatea aspectelor și mișcării lor, captându-le în tipuri microsociale diferențiate, grupale și globale, în curs de constituire sau de destrămare.

2. Funcțiile sociologiei. Problematika sociologică și aparatul ei conceptual

Dubla natură a sociologiei, teoretico-empirică, permite perceperea corectă a **funcțiilor** acesteia, care îi conferă un anumit loc între celelalte științe socioumanistice. Cercetătorul român *V. Miștode* consideră că studiul sociologiei este un *act de cultură*. Pornind de la această idee, sociologiei i se atribuie funcțiile culturii – *cognitivă, axiologică, praxiologică*. Astăzi însă, sociologia este cunoscută în rândul „*mare-lui public*” prin unele „*funcții specifice*”, vizând în același timp rolul ei practic aplicativ:

- **funcția critică** – apărută în urma unor situații de criză, sociologia nu putea să fie decât critică, pentru a curma șirul de neajunsuri și neputințe. Obiectul criticii echivalează cu fixarea unor alternative ale schimbării pozitive, în ultimă instanță – cu instituirea ordinii sociale;

- **funcția explicativ-interpretativă** – sociologia încearcă să surprindă condițiile și cauzele fenomenelor sociale, să explice dimensiunile existente și repetabile ale acestora, să formuleze legile sincroniei și ale diacroniei și să confere semnificație unora dintre ele;

- **funcția de diagnoză socială** – orice studiu sociologic asupra unei „probleme” sau fenomen social urmărește să pună un diagnostic realității investigate, fără de care nu pot fi formulate orientările, concluziile și propunerile practice. Sociologia stabilește diagnozele – ca *descrieri complexe ale stării prezente* – aparținând unei entități sociale sau unui sistem social prin raportare la anumite etaloane a principalilor indicatori ai obiectului descris;

- **funcția predictivă** – aceasta se conturează grație capacității sociologiei de a cerceta fenomenele și procesele sociale nu doar în sensul cunoașterii, înțelegerii și explicării lor, ci și pentru formularea unor previziuni, prognoze referitoare la evoluțiile lor;

• **funcția aplicativ-constructivă** (sau praxiologică) – se manifestă prin însușirea acestei discipline științifice de a avea un statut activ și implicant, o vocație transformatoare și constructivă. Studiile concrete, ce surprind perturbările manifestate în grupuri și colectivități sau impedimentele desfășurării normale a unor fenomene și procese sociale, ca și cele vizând direct perfecționarea unei structuri organizaționale într-un grup sau ameliorarea unor relații disfuncționale într-un palier al societății, contribuie, într-o măsură mai mare sau mai mică, la realizarea unor modificări benefice în structurile sociale. Oferind soluții și modalități concrete de diminuare sau îndreptare a unor fenomene disfuncționale, sociologia deschide o cale fertilă de raportare a conținutului ei teoretico-empiric la nevoile societății.

La prima vedere, obiectul sociologiei – *societatea* – pare a fi simplu de desemnat; mai dificil este să identificăm varietatea înfățișărilor și alternativele obiectului, adică **problematica**. Dacă nu există abilitatea și metodologia de a anticipa producerea unui fenomen social înainte ca el să devină *o problemă pentru societate*, se impune forța evidenței și el devine, astfel, *o problemă pentru știința sociologică*.

Problematica abordată de sociologie revendică participări *interdisciplinare*. O schiță generală a obiectului sociologiei, echivalentă cu un model de organizare a *problematicii fundamentale* în acest domeniu, este prezentată de multe ori prin referință la planurile principale ale analizei dimensiunilor sau componentelor vieții sociale. După *Alex Inkeles*, sociolog american, problematicile principale în prezentarea sociologiei sunt următoarele:

- *cultura și societatea umană* în perspectiva sociologică;
- *unitățile primare ale vieții sociale* (acte și relații sociale, persoana, grupurile, comunitățile urbane și rurale, asociațiile și organizațiile, populația, societatea);
- *instituțiile sociale fundamentale* (familia și relațiile de rudenie, economia, politica și dreptul, religia, educația și știința etc.);
- *procesele sociale fundamentale*: diferențierea și stratificarea, cooperarea, acomodarea, asimilarea, conflictele sociale, comunicarea, controlul social, integrarea socială etc.

H.Stahl elaborează o matrice cu probleme ale sociologiei care cuprinde cinci capitole:

- *Natura fizică și umanizată* (caracteristicile fizice ale mediului, zonele de muncă, zonele rezidențiale etc.);
- *Populația* (caracteristicile biopsihice, volumul, densitatea, mobilitatea, structura etc.);
- *Viața economică* (relații și activități productive, structura forței de muncă, tipologia mijloacelor de muncă, sfera ocupațiilor etc.);
- *Viața politică și juridică* (formele de organizare politică, tradițiile politice și juridice, formele de conducere etc.);
- *Viața culturală* (modelul și stilul cultural, gradul de realizare a cunoașterii, valorile culturale vehiculate etc.).

Problematica sociologiei poate fi analizată și după alte criterii, cum ar fi: opțiunile marilor personalități ale sociologiei, preferințele școlilor sau ale curentelor sociologice; preponderența problemelor în funcție de perioadele evoluției acestei științe etc.

Dimensiunea factuală impune structurarea unor domenii proprii cercetării sociologice, solicitând în același timp elaborarea unui ***aparat conceptual*** adecvat, specific sociologiei. *Conceptele sociologice* au o dublă valoare: teoretică și practico-empirică. Specificitatea conceptelor depinde, în primul rând, de particularitățile obiectului sociologiei, de însușirile diverse ale acestuia, de condițiile în care are loc investigația concretă, precum și de modalitățile demersului teoretic, caracteristic elaborării oricărui concept. În funcție de gradul lor de abstractizare și de cadrul teoretic referențial, conceptele sociologiei pot fi grupate în trei categorii:

- *concepte generale*, cu un grad înalt de abstractizare, proprii unei teorii sociologice cu caracter general-teoretic (societate, integrare, mobilitate socială etc.);
- *concepte particulare*, proprii teoriilor particulare, aplicabile unor domenii determinate ale sistemului social (în sociologia rurală: comunitate sătească, recensământ etc.);
- *concepte speciale*, utilizate în domeniul cercetării empirice propriu-zise (eșantionare, cote, interviu etc.)

Raportate la componentele sociologiei, ca și la configurația din cadrul acestei discipline socioumanistice, conceptele sociologice pot fi grupate după cum urmează:

– *concepțe societale*, referitoare la ansamblul social și la componentele sale principale: comunități, situație socială, macrogrup, microgrup etc.;

– *concepțe culturale*, folosite în analiza sistemului de valori materiale și spirituale ale societății: patern, aculturație, contracultură, integrare culturală, subcultură, șoc cultural etc.;

– *concepțe procesuale*, caracteristice cercetării dinamicii sociale: socializare, asimilare, alienare etc.;

– *concepțe structurale*, specifice dimensiunilor sincronice ale socialului: status sociometric, funcție, disfuncție, structură formală, structură neformală etc.;

– *concepțe relaționale*, generate de relații definitorii între componentele socialului: rol, status, interacțiune etc.;

– *concepțe comportamentale*, aplicabile definirii tipurilor de reacții acționale ale indivizilor într-o structură socială dată;

– *concepțe organizaționale*, decurgând din studiul modalităților specifice de structurare a diverselor domenii ale societății (politic, economic, cultural etc.): anarhie, democrație, organizație neformală și formală etc.;

– *concepțe ecologice*, definind dimensiunile naturale și istorice ale societății și ale componentelor ei: mediu natural, ecosistem, cadru istoric, medii sociale etc.;

– *concepțe metodologice*, referitoare la modalitățile concrete de cercetare a realității sociale: anchetă, interviu etc.

Conceptele fixează cadrul necesar explicației fenomenelor sociale, prin care gândirea sociologică trebuie să-și asigure autonomie. Gândirea sociologică presupune posibilitatea de a integra faptele pe care le studiază într-un cadru, ansamblu, univers, într-o lume particulară reală cu o oarecare coerență relativă.

3. Cadrele vieții sociale și condițiile ei determinante

Principala sarcină a sociologiei ca știință despre societate este să stabilească unde și sub ce formă se găsește societatea. *Em. Durkheim* susține că societatea este formată prin asocierea indivizilor și „vede întotdeauna mai departe și mai bine decât indivizii”. Ea reprezintă un

întreg ce poartă o realitate diferită de cea a părților (indivizii), datorită cărui fapt este greu cognoscibilă. Această stare a lucrurilor impune necesitatea cunoașterii adecvate a cadrelor vieții sociale.

– *Cadrul cosmologic*, sau geografic: așezarea geografică, caracteristicile și bogățiile solului, căile de comunicații etc. Acest cadru pune în atenția sociologilor relațiile societății cu lumea fizică înconjurătoare. Viața unei societăți nu se reduce doar la așezări. Ea cuprinde ființele umane care, trăind în medii diferite, au și ele diverse caracteristici particulare.

– *Cadrul biologic*: numărul populației – pe vârste, sexe, confesiuni, profesii; structura biologică (caracteristici, ereditatea și încrucișările), starea sanitară etc. Studiul acestui cadru permite observări asupra diferențelor și asemănarilor dintre indivizii din diferite medii (rural și urban), precum și asupra deosebirilor evidente dintre diferite popoare.

– *Cadrul istoric*: originea societății sau a comunității, evoluția ei, caracteristicile istorice și cele actuale. Important aici este să se determine rolul pe care îl joacă timpul în viața societății, cum poate fi stabilit trecutul istoric, care sunt reacțiile societății la influențele trecutului.

– *Cadrul psihic*: temperamentul, voința în raport cu datinile și obiceiurile, sentimentul moral, religios, estetic etc. Aici apare problema ce vizează raportul dintre viața spirituală și cea socială, deosebirile și asemănările dintre ele.

În totalitatea lor, cadrele vieții sociale nu apar singure, ci funcționează în baza unor condiții ale realității sociale complexe și dinamice. *Condițiile determinante ale vieții sociale* sunt: *economice* – substituie averea personală a familiei, bugetul pe venituri și cheltuieli, unitățile comerciale etc.; *juridice* – determină raporturile sociale dintre indivizi, constelația de norme și legi, instituțiile juridice, delictele mai des întâlnite etc.; *politice* – impun organizarea și aplicarea adecvată a normelor și legilor în viața socială, determină existența grupurilor politice, formarea preferințelor politice, educarea simțului civic, luarea de poziție față de situația politică etc.; *spirituale* – determină instituțiile ce stimulează activitățile intelectuale, educația în familie, gustul pentru frumos etc.

În viața complexă și dinamică a societății factorii subiectivi și individuali, creativitatea personalităților istorice dețin o pondere ce nu poate fi neglijată. Astfel, enunțurile sociologice descriu adecvat o situație socială, o interacțiune sau un ansamblu de relații stabilite în cadrul unui grup social sau al unui sistem social, oferă un model satisfăcător pentru înțelegerea mecanismului lor, formulează dependențe, corelații și legități ce permit prognoze, cu un grad mai mare sau mai mic de reușită. Constatările sociologiei sunt adevărate, fără a fi însă precise.

În legătură cu raportul dintre empiric și teoretic în cadrul sociologiei, se impune ***precizarea particularităților legilor sociologice***, acestea constituind unul dintre reperele principale ale specificității sociologiei. Premisa ontologică a formulării *legilor sociologice* o constituie *caracterul logic* al realității sociale, faptul că există un determinism social, obiectiv, adică un ansamblu de *legi sociale* care se prezintă ca raporturi necesare, stabile, repetabile, esențiale și generale între laturile interne ale aceluiași fenomen social. Caracterul științific al sociologiei se fundamentează pe capacitatea ei de a elabora explicații științifice, în virtutea formulării unor legi sociologice, care nu se reduc la cele statice sau tendențiale, chiar dacă se manifestă prin intermediul acțiunii subiective a oamenilor.

În funcție de structurile explicative ale sociologiei, *legile* ei pot fi clasificate în: *cauzale* (care exprimă corelații dintre fenomene-cauză și fenomene-efect, raporturile de continuitate genetică dintre fenomenele sociale, dependența de ansamblul condițiilor care le însoțesc), *funcționale* (exprimă acele relații dintre componentele unui sistem, sau dintre sisteme, ce permit trecerea de la o stare la alta, respectiv funcționarea sistemului), și *mixte* (relații complexe care exprimă unitatea dintre cauzalitate – pe de o parte, și transformare, schimbare – pe de altă parte).

Dimensiunea temporală a fenomenelor sociale conduce la o clasificare a legilor sociologice în: *legi sincrone*, sau structurale, care formulează raporturile necesare de simultaneitate și interdependență între fenomene sociale, între elemente, însușiri sau aspecte ale acestora și *legi diacronice*, sau genetice, care stabilesc un raport de succesiune între două fenomene, procese sau între componentele aceluiași fenomen, proces.

Ceea ce caracterizează noțiunea de lege în sociologie este valabilitatea ei în *timp și spațiu* în raport de număr, durată psihologică, structuri mentale și instituții (raportate toate la fenomene, procese, relații, comportamente sociale).

Acceptând ideea determinismului în funcționarea socialului, sociologii au formulat numeroase legi specifice: *legea celor trei stări* (A.Comte), *legi ale creșterii demografice* (Malthus), *legea expansiunii birocratice* (C.N.Parkenson), *legile imitației, adaptației și contradicției* (G.Tarde), *legea paralelismului sociologic* (D.Gusti) etc.

4. Locul sociologiei în sistemul științelor socioumanistice. Relațiile ei cu alte științe sociale

Vocația sociologiei de a viza totalitatea sectoarelor și a laturilor socialului, de a realiza sinteze pornind de la fapte, procese, relații concrete – de a fi o știință a societății în general – i-a determinat pe unii gânditori să o supraaprecieze, considerând-o „ *regina științelor* ”, „ *enciclopedie* ”, „ *sinteză* ” a științelor sociale particulare etc.

Alți gânditori, dimpotrivă, îi contestă locul în cadrul sistemului științelor pentru că nu este singura știință despre societate și, în plus, pentru că unele științe au o vechime mult mai mare decât ea.

În raport cu sociologia, diferitele științe sociale pot fi considerate ca particulare, deoarece acestea studiază părți, aspecte, laturi ale vieții sociale, și nu ansamblul, întregul, societatea ca totalitate. Calea empirică de determinare a sociologiei presupune cunoașterea părților, a domeniilor și a disciplinelor ei. *Robert A.Nisbet* a dezvăluit domeniile-cheie tratate între 1830 și 1900, ce au remarcat devenirea sociologiei ca știință distinctă de filosofia morală și ca precursoră a tuturor științelor sociale moderne. Aceste domenii sunt: comunitatea, autoritatea, statusul, sacrul și alienarea.

Există mai multe tipuri de clasificări ale științelor socioumanistice în care este cuprinsă și sociologia. Semnalăm câteva dintre acestea:

- *Clasificarea în cadrul căreia sociologia are un loc preferențial* în raport cu alte științe socioumanistice. *A.Comte* situează sociologia într-o poziție privilegiată a devenirii spiritului pozitiv. Clasificarea istoricologică, dată de *A.Comte* , cuprinde șase științe fundamentale: *matemati-*

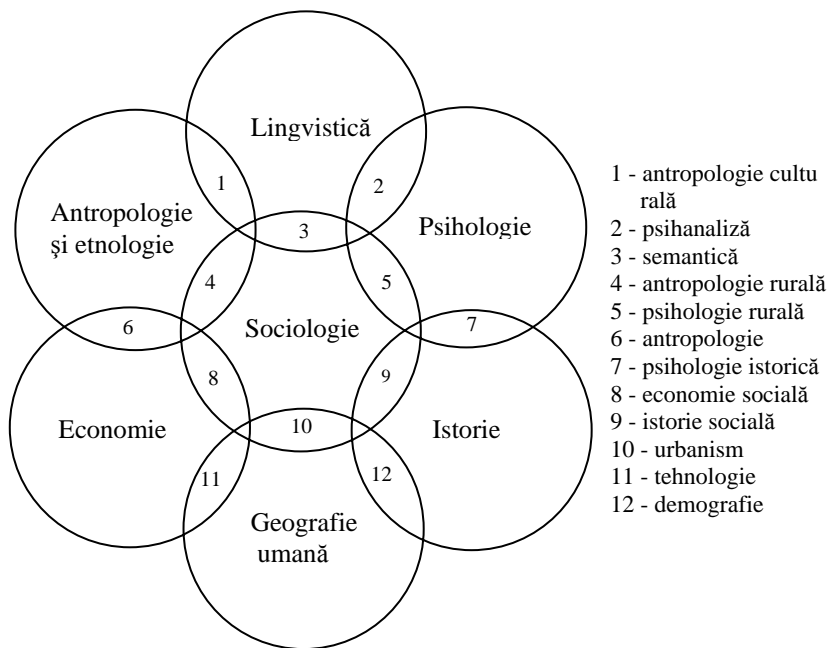
ca, astronomia, fizica, chimia, biologia, sociologia. Urcând de la sociologie la matematică, nivelul de abstractizare și generalizare crește, iar coborând de la matematică la sociologie sporește gradul de complexitate și comprehensiune. A.D. Xenopol este autorul unei clasificări dihotomice a științelor. În cadrul ei sociologia apare ca o știință perfectă, capabilă să ofere legi și având ca domeniu de cercetare societatea. În prima grupă autorul include științele despre faptele de repetiție, numite și științe legi, iar în a doua grupă științele despre faptele în succesiune. Tr.Herseni consideră că științele care nu au ca obiect natura se împart în *sociale* (acestea pun accentul pe societate) și *umanistice* (acestea pun accentul pe om).

- *Clasificarea ce poziționează sociologia pe două locuri* – ca știință a totalității și ca știință a diferitelor părți ale socialului. Spre exemplu, M.Duverger se referă la două posibilități de clasificare a științelor sociale: una *verticală* – urmărind diverse aspecte ale realității sociale în interiorul unuia și aceluiași grup (demografie, economie, sociologia religiei, sociologia dreptului etc.) și alta *orizontală* – urmărind diverse categorii de grupuri sociale (etnografia, istoria, studiul grupurilor elementare etc.).

- *Clasificarea în care sociologia deține un loc obișnuit*. În literatura de specialitate se folosesc trei denumiri principale pentru a exprima anumite grupuri de științe despre societate și om în care apare și sociologia. Aceste grupuri sunt *științele sociale* (antropologia, economia, psihologia socială, sociologia), *disciplinele umanistice* (filosofia, teologia, istoria, literatura, arta, muzica) și *științele comportamentale* (sociologia, antropologia, psihologia etc.)

Studiind societatea în unitatea și diversitatea laturilor sale, analizând comportamentele sociale în variate ipostaze, sociologia se află în strânsă legătură cu disciplinele sociale și umanistice. Prin particularitățile ei empirico-teoretice și, de asemenea, prin metodologia care o singularizează, sociologia nu se suprapune peste aceste discipline; totodată, ea nu poate fi confundată cu ele și nici nu poate fi înlocuită de una sau mai multe dintre ele.

Primul lucru ce trebuie spus în context este că sociologia, în esență, are deschise căile de legătură cu toate științele, fie ale naturii sau sociale și umanistice. O schemă sugestivă a acestei situații o oferă S.Jonas:

Tabloul prezentat ne permite să facem unele precizări:

– Sistemul științelor sociumanistice este format din *discipline fundamentale* (economia, istoria, psihologia etc.) și *discipline derivate* (menționate pe coloana din dreapta). Perspectiva sociologică reprezintă *liantul* care creează un sistem în acest mozaic științific; astfel înțelegem mai ușor specificul sociologiei ca *știință integratoare* sau ca știință a totalității sociale;

– Sociologia are o poziție specială, întrucât este o știință despre realitatea socială multidimensională dar, în același timp, acceptăm faptul că ea vizează *concretul social*. Concretul social la nivelul întregii societăți este studiat de sociologia generală, în timp ce cercetarea concretului social la nivelul unor grupuri, domenii, procese, fenomene este obiectul sociologiilor de ramură;

– Științele sociumanistice își împrumută reciproc metode și concepte, realizează mixaje teoretice, intră (din diverse motive) în dispute reciproc avantajoase etc.

O atenție aparte se cere a fi acordată legăturilor sociologiei cu științele sociale cu care ea este cel mai strâns înrudită. Fiecare știință socială presupune studiul realității sociale. Dar fiecare dintre ele are drept obiect anumite părți sau aspecte ale acestei realități și utilizează perspective explicative și interpretative cu accente specifice. Deosebirea principală dintre sociologie și științele sociale constă în faptul că în timp ce acestea din urmă se interesează numai de un aspect particular al realității sociale, cum ar fi domeniul realității politice sau economice, preocupările sociologilor sunt mult mai largi. În atenția lor se află realitatea socială, indiferent dacă ea se manifestă într-un grup, într-o organizație politică sau economică, într-un sistem de acțiuni sociale de tipuri variate.

Sociologia se formează continuu prin raportarea permanentă la realitatea prezentă, având nevoie de sprijinul unor științe ca economia, psihologia, politologia, demografia, științele juridice etc. pentru a conferi informațiilor acumulate un statut bine precizat. Distincția dintre sociologie și celelalte discipline din sistem este relativă, o analiză pertinentă a ei presupunând surprinderea apropiierilor, legăturilor, interferențelor etc. dintre toate elementele componente ale sistemului de științe sociale.

Pentru a înțelege mai bine raporturile sociologiei cu celelalte științe sociale este necesară o succintă caracterizare în parte a acestora din urmă. **Antropologia** este numită uneori drept sora sociologiei. Ea este o știință biologică și în același timp socială. Antropologia fizică studiază originea omului și variația speciilor. Antropologia culturală pune accent pe studiul oamenilor ce trăiesc în societăți mici și „primitive”, în timp ce sociologia se concentrează mai mult asupra realității sociale, așa cum se manifestă ea în societăți mari, industrializate. În ultimul timp antropologii culturali și-au îndreptat atenția spre societățile occidentale. Menționăm însă că a face o distincție netă între unele studii antropologice și cercetările sociologice este un lucru dificil, deoarece ele au multe tangențe.

Ca și toate științele, sociologia are o **ascendență istorică**, obiectul ei precizându-se pe măsura clasificării orientărilor către studiul socialului. Științele istorice au oferit și oferă sociologiei un câmp larg de referințe, constituind o parte din reperele fundamentale ale acestei discipline. Fernand Braudel afirmă că nu poate fi negat deloc faptul că, adeseori, istoria și sociologia se întâlnesc, se identifică, se confundă. Motivele sunt simple: pe de o parte, există această revărsare a istoriei, pe de altă parte, identitatea de natură – istoria și sociologia sunt singurele științe globale susceptibile de a-și

extinde curiozitatea asupra oricărui aspect al socialului. Ambele științe studiază elementele concrete din societate, numai că istoria se rezumă la unicitate și fapte în succesiune ale trecutului, pe când sociologia cercetează faptele prezentului ce au reprezentativitate statistică ridicată. Aceste două științe se află în raporturi de reciprocitate: sociologul își justifică aserțiunile folosind adesea argumente, metode și concepte oferite de istorie, iar istoricul emite „generalizări analitice” pentru domeniul său, fie își stabilește inventarul de probleme orientându-se după modelul oferit de sociologie.

În altă ordine de idei, susținând că „*nu există sociologie fără istorie*”, Armand Cuvillier, sociolog francez, afirmă: „*Sociologia este știința grupurilor umane reale și concrete, adică înrădăcinate în istorie, faptul social este istoric: orice fapt social este un moment dintr-o istorie a unui grup de oameni, el este sfârșitul și totodată începutul unuia sau a mai multor serii de fenomene.*”

Științele economice au drept obiect studiul producției, distribuției și consumului de bunuri materiale și de servicii. Printre problemele ce le interesează menționăm banii, viața bancară și financiară, finanțele publice, economia internațională, relațiile de muncă și industriale, economia consumatorului etc. Însă economia este o parte a realității sociale, bunurile și serviciile nu se produc și nici nu se consumă singure. Aceste aspecte ale vieții economice devin obiect al sociologiei vieții economice. Am putea privi relația de dependență dintre sociologie și economie din cel puțin două motive:

– activitatea economică reprezintă cea mai importantă preocupare pentru o populație extrem de numeroasă, iar o pondere atât de mare nu poate scăpa demersului sociologic de cercetare;

– sociologia ca știință a apărut, în primul rând, pentru a atenua efectele negative provocate asupra relațiilor sociale de factorii economici, iar, în al doilea rând, pentru a determina „*reformarea societății*”, în sensul de a armoniza raporturile sociale și de a optimiza creșterea economică.

Sistematizând aspectele care permit raportarea sociologiei la economie, observăm legătura nemijlocită dintre aceste două științe. Astfel:

- economia, prin efectele ei, „creează” cea mai mare parte a obiectului sociologiei;

- fluctuațiile vieții economice se repercutează în fluctuații ale „reacțiilor sociale” și, implicit, în modificări ale teoriei, metodelor și legilor sociologice (afereente);

• varietatea aspectelor ce presupune desfășurarea activităților economice constituie obiectul nu doar pentru sociologia economică, ci și pentru sociologiile de ramură: sociologia industrială, comercială, financiară, sociologia comunicațiilor etc.

Psihologia și sociologia sunt două științe deosebit de înrudite, dar care au manifestat tendințe reciproce de excludere și intoleranță. *A.Comte*, în clasificarea științelor, suprima psihologia în favoarea sociologiei și biologiei. *G.Tarde* desemna problemele de sociologie cu denumirea de *psihologie intermentală*. Disputa dintre sociologie și psihologie s-a repercutat în două variante de răspunsuri exagerate care au determinat: *psihologizarea sociologiei* (dovedită de teoriile care neagă rolul societății ca realitate *sui generis* și care insistă asupra poziției definitorii a individului în cadrul grupului); și *sociologizarea psihologiei* (realizată de teoriile pansociologice care neagă rolul și libertatea individului în cadrul societății).

Judecând raportul dintre sociologie și psihologie, recunoaștem faptul că societatea este o totalitate în care aspectele psihice reprezintă o parte componentă a ei, iar psihologia se subordonează preocupărilor sociologice. Rezultatul intersectărilor psihologiei cu sociologia a fost fundamentarea unei noi discipline hibride: *a psihologiei sociale*.

Conceptul de **etnologie** desemnează aceeași arie problematică, precum și sociologia. Între sociologie și etnologie există raporturi deosebit de strânse:

– pentru unii teoreticieni etnologia nu este altceva decât tot o sociologie, dar care studiază societățile trecute și dispărute sau comunitățile retardate ca prelungiri ale trecutului în prezent. Sociologia are nevoie de constatările etnologiei, deoarece trebuie să știm „cum de au ajuns lucrurile să fie ceea ce sunt” (*F.Boas*);

– constatările etnologiei reprezintă întotdeauna „generalizări restrânse”, deoarece sunt valabile în plan local sau regional; teoria sociologică accede la „rang mediu de generalizare”, fiind deschisă către formularea de legi;

– același fapt poate fi judecat atât din perspectiva etnologică, cât și din perspectiva sociologică. Pentru sociologie rezultatele cercetărilor etnologice sunt deosebit de necesare, întrucât „primitivul este într-un anumit sens contemporanul nostru” și pentru că „există încă oameni pe care îi putem considera mai apropiați de primitivi decât noi”.

Știința politicii, sau politologia, se ocupă în mod tradițional cu două arii principale, și anume: cu filosofia politică (teoria democrației, ideea de egalitate și de libertate) și cu formele reale de guvernământ. În atenția științei politice stau asemenea probleme cum sunt: administrația publică, guvernul, relațiile internaționale, conducerea politică, preferințele politice, partidele. În ultimii ani disciplina este puternic influențată de sociologia politicii, în a cărei atenție stau omul politic, acțiunea politică, partidele politice și interacțiunea socială ce intervine în cursul procesului de guvernare. Interesele politologilor și ale sociologilor se află într-o mișcare convergentă suprapunându-se în multe privințe.

5. Sociologia generală – sociologii de ramură

Studiul societății ca întreg presupune cunoașterea laturilor ei parțiale din punctul de vedere al funcționării ansamblului social. Prin optica relațiilor dintre sistemul social de ansamblu și cele restrânse, parțiale, relativ independente, pe care ansamblul le presupune, putem înțelege corelația necesară dintre sociologia generală și ramurile ei particulare.

În măsura în care ansamblurile sociale se deosebesc calitativ unele de altele și toate de societate ca întreg, ele devin obiectul specific al unor *sociologii particulare* distincte unele de altele și toate - de sociologia generală. Orice fenomen de viață socială e obiect de studiu pentru sociologie și fiecare știință poate adopta un punct de vedere sociologic, de aceea se poate vorbi de o sumedenie de sociologii: economică, juridică, religioasă etc.

Sociologiile de ramură descriu sistematic diferite domenii ale realității, le explică, asigură verificarea și îmbunătățirea unor tehnici și instrumente de cercetare, permițând, în același timp, clasificarea materialului factual și efectuarea unor extrapolări și generalizări. Clasificarea lor depinde de cea a fenomenelor și proceselor care au loc în viața socială, aceasta atrăgând după sine diferențierea domeniilor de cercetare ale sociologiei, domenii care, la rândul lor, reprezintă conținutul disciplinelor sociologice particulare.

Numărul sociologilor de ramură este foarte mare și, în același timp, în creștere, deoarece societatea ca sistem își sporește complexitatea, iar subsistemele ajung să integreze alte subsisteme, mai mici. În sociologia contemporană există aproximativ până la o sută de discipline sociologice specializate în funcție de domeniile și aspectele vieții sociale. În linii generale, putem vorbi de următoarele *categorii de discipline sociologice*:

– discipline sociologice care studiază *paliere ale vieții sociale* și instituțiile corespunzătoare lor: sociologia familiei, sociologia educației, sociologia culturii, sociologia politică, sociologia morală etc.;

– discipline sociologice care analizează diferite *tipuri de colectivități* și grupuri umane, până la grupuri mici și colectivități teritoriale, cum ar fi satul, orașul; categorii profesionale, pătri și clase sociale: sociologia urbană, sociologia rurală, sociologia muncii, sociologia copilăriei, sociologia tineretului etc.;

– discipline sociologice care se opresc asupra unor *fenomene și procese sociale* intra- și interpersonale, intra- și inergrupale; cele privind geneza și structura, organizarea și dinamica grupurilor; adaptarea și integrarea socială; mobilitatea socială, inovațiile și transformările sociale; mișcarea socială și dezvoltarea socioumană. Ca fenomene speciale se au în vedere și cele de „anomie socială” – respectiv, fenomenele de inadaptare și devianțele comportamentale: sociologia devianțelor comportamentale, sociologia creativității, sociologia timpului liber etc.

Zonele de interferență dintre sociologiile de ramură și științele socioumanistice generează în permanență, pe măsura dezvoltării societății și amplificării studiilor ei, *discipline de graniță*, ca de exemplu: sociologia economică, psihologia socială, sociolingvistica, antropologia socială, semantica, urbanismul etc. (*vezi schema elaborată de S.Jonas*).

Spre deosebire de alte ramuri ale sociologiei, *sociologia economică este o disciplină tematică*. Sociologia economică studiază fenomene sociale aparținând unui domeniu tematic (economic), la fel ca și sociologia artei, a dreptului, a educației sau a religiei. Sociologia economică studiază condițiile istorice și sociale în care funcționează legile economice. O clasificare a ramurilor sociologiei economice poate fi făcută după structura procesului economic. Astfel, există: sociologia producției – studiul comportamentului, relațiilor și organizațiilor formate în cursul producției de bunuri economice; sociologia schimbului și a relațiilor economice – stu-

diază comportamentele și valorile orientative ale activităților de schimb, repartiție și circulație; sociologia consumului – studiază comportamentele și aspirațiile de consum de bunuri materiale culturale și de servicii.

La nivel macrosocial, sociologia economică studiază raporturile dintre tipul și structura societății și subsistemul său economic. La nivel mediu, sociologia economică studiază relațiile dintre diferitele componente ale societății – sectoare, instituții, grupuri și organizații, straturi sociale – și elementele corespunzătoare ale economiei. La nivel individual, sociologia economică studiază comportamentul și valorile după care se ghidează într-o anumită epocă membrii unei societăți în raport cu sistemul economic (comportamentul de capitalizare, economizare, achiziționare etc.).

Psihologia socială și sociologia se aseamănă din punctul de vedere al obiectului de studiu: raporturile dintre indivizi, dintre indivizi și grupuri, dintre grupuri, procesele ce se desfășoară în grup (conflictele rasiale și etnice) etc.

Psihologia socială studiază cum se desfășoară și cu ce rezultate se finalizează interacțiunea comportamentelor individuale și de grup, cum influențează comportamentul unei persoane conduita altei persoane sau acțiunea grupului; cum modifică prezența altora propria activitate; care sunt mecanismele psihice ale relațiilor interpersonale și intergrupale; ce rezultă în plan spiritual din traiul laolaltă al oamenilor, din acțiunea lor comună; cum influențează actualul comportament viitoarea conduită a oamenilor și a grupurilor umane. Psihologia socială studiază, de asemenea, stările și procesele psihice colective, situația de grup, personalitatea, raportul condiționării socioculturale.

Psihologia socială apreciază psihismul colectiv ca variabilă independentă a grupului, iar factorii sociali sunt considerați variabile independente. Sociologia, la rândul ei, susține situația inversă: societatea reprezintă variabila independentă, iar factorii psihicului ar forma variabile dependente. Sociologia evidențiază tipuri de relații care mențin grupurile, iar psihologia socială realizează cognițiile și reprezentările sociale, formele de comunicare, resorturile psihice intime (motivații, dorințe, aspirații) care influențează funcționalitatea grupurilor. Prin urmare, între psihologie și sociologie există un raport de complementaritate generat de necesități practice.

Sociolingvistica se ocupă cu studiul interdisciplinar al relațiilor dintre structura limbii și structura socială. *W.Bright* definește sociolingvistica ca analiză a covariației sistemice a structurii limbii și a structurii sociale,

punând accentul pe sursele sociale ale diversității lingvistice. Abordarea interacționistă consideră variațiile în modul de folosire a limbii ca indici ai structurii sociale, aceștia din urmă fiind totodată un element determinant al selecției formelor lingvistice utilizate în comunicare. Sociologii diferențiază sociologia limbajului de sociolingvistică, susținând că prima tinde să fie integrată în proiectul mai amplu al unei „sociologii a transmiterii culturale”, în care limbajul este numai unul din instrumentele implicate în mecanismele producerii, transmiterii și reproducerii culturale, pe când sociolingvistica s-ar încadra, cu specificul său, în seria abordărilor psiholingvistice, extralingvistice ale variațiilor de utilizare a limbii.

Obiectul tuturor sociologiilor de ramură trebuie raportat la ansamblul vieții sociale, la angrenajul relațiilor sociale. Fiecare ramură nouă a sociologiei îi aduce un spor de identitate, sociologia rămânând o disciplină aparte, cu sistemul său conceptual și metodologia sa proprie. În același timp, variatele procese, fenomene, relații sociale etc. impun o abordare multidisciplinară, sociologia generală aflându-se în situația de a coordona și a integra eforturile multidisciplinare, fără a renunța însă la autonomia ei.

Întrebări recapitulative:

1. Cum poate fi definită sociologia? Care este structura ei?
2. Determinați obiectul și problematica de studiu a sociologiei?
3. Care sunt funcțiile specifice ale sociologiei?
4. Ce loc ocupă sociologia în cadrul sistemului de științe socioumanistice? Care sunt relațiile ei cu alte științe socioumanistice?
5. Diferențiați sociologiile de ramură. Care sunt criteriile după care faceți această deosebire?

Bibliografie selectivă:

1. Sava D. *Sociologie generală*. – București, 1997.
2. Mișu A. *Introducere în sociologie*. – Cluj, 1992.
3. Herseni T. *Ce este sociologia*. – București, 1981.
4. Ionescu I., Stan D. *Elemente de sociologie*. – Iași, 1997, vol. I.
5. Тощенко Ж. *Социология*. – Москва, 2001.
6. Кравченко А.И., Добренёв В.И. *Социология*. – Москва: МГИ, 2000. В 3-х томах.
7. Бабосов Е.М., Сапелкин Е.П. *Социология*. – Минск, 2001.

CAPITOLUL II

ÎNVĂȚĂMÂNTUL ȘI ȘTIINȚA SOCIOLOGICĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

1. Rolul Școlii Sociologice de la București în organizarea învățământului sociologic

Analiza datelor istorice ne permite să constatăm că elemente ale unei gândiri sociale naționale au apărut o dată cu formarea celor trei State Românești - Moldova, Țara Românească și Transilvania prin secolele XIV-XV. Primele încercări de gândire socială le găsim la N.Milescu-Spătaru, D.Cantemir, I.Budai-Deleanu, I.Tăutu etc., care au încercat să alinieze gândirea socială spiritului european. Atenția precursorilor gândirii sociologice românești a fost orientată spre formarea limbajului sociologic, perceperea dimensiunii „socialului”, a spațiului social ca „teritoriu”, pe care se desfășoară procesele și manifestările sociale. Observarea și descrierea au fost primele instrumente ale investigării realității sociale, care au înregistrat o considerabilă extensie și diversificare a planurilor de analiză.

Ideile sociale ale precursorilor gândirii sociologice românești au fost urmate de concepțiile sociale ale generației de pașoptiști – M.Kogălniceanu, N.Bălcescu, C.Negruzzi, A.Russo, A.Hîjdeu etc. Revoluția burghezo-democratică de la 1848 a determinat dezvoltarea unei ideologii progresiste, în cadrul căreia s-a conturat tot mai distinct concepția sociologică. Ideile dominante la această etapă au fost cele care tratau aspectele social-politice: eliberarea socială și națională, egalitatea între națiuni, unitatea națională etc.

Un aport deosebit la dezvoltarea științei sociologice au adus M.Eminescu, T.Maiorescu, C.Stere prin: teoria păturilor superpuse, teoria compensației muncii, teoria selecției sociale negative a elitelor, teoria formelor fără fond care sunt actuale și astăzi.

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea relevă o nouă etapă în dezvoltarea științei sociologice. La această etapă sociologia este introdusă în calitate de disciplină de studiu în învățământ, se formează prima școală sociologică românească cunoscută pe plan internațional – Școala Monografică de la București, se organizează sistematic cercetări sociale pe teren.

Introducerea sociologiei în calitate de disciplină de studiu în cadrul învățământului românesc a decurs anevoios, fiind realizată abia în anul universitar 1896/1897. Titularii cursului au fost C.Dumitrescu-Iași la București și C.Leonărdescu la Iași. Treptat, știința sociologică a fost inclusă în lista disciplinelor obligatorii la facultățile de filosofie și litere, inițial la Iași și la București (1918), ulterior la Cluj (1920), Cernăuți (1921), Oradea (1923). Practic toate centrele universitare românești, cu excepția Chișinăului, aveau cursuri de sociologie în primele decenii ale secolului al XX-lea.

În Basarabia, în perioada aflării ținutului în componența României, situația era însă mai complicată. La Chișinău existau doar două facultăți (Facultatea de Teologie, Facultatea Agrară) care se subordonau de fapt Universității de la Iași. Pe teritoriul provinciei nu se predau cursuri de sociologie și nu se pregăteau specialiști în domeniul respectiv.

Corpul profesoral-didactic, care asigura primele cursuri în domeniul sociologiei (Istoria filosofiei grecești, etica și sociologia; Sociologia generală; Sociologia și etica; Pedagogia socială; Filosofia dreptului și sociologia; Sociologia juridică; Sociologia și filosofia dreptului administrativ etc.), avea în componența sa personalități distincte ca: D.Gusti, P.Andrei, A.Claudian, M.Ralea, P.Dragomirescu, T.Brăileanu, V.Bărbat, L.Blaga, E.Speranția și alții.

După ce a fost introdusă în învățământul universitar, sociologia a început să fie introdusă și în liceele românești (1918-1944). Un aport remarcabil în acest sens l-a avut D.Gusti care, împreună cu specialiștii din Ministerul Instrucțiunilor Publice, a pregătit prima programă analitică pentru învățământul secundar (Legea din 1934 și decizia Ministerului Instrucțiunii Publice din 1936 referitor la statutul Sociologiei ca obiect de studiu în învățământul secundar). În același complex de măsuri s-a înscris și elaborarea unor manuale de sociologie și etică pentru clasa a VIII-a corespunzător cerințelor noii programe analitice.

Învățământul sociologic din școli a asigurat elevilor nu numai o pregătire teoretică adecvată în domeniul respectiv, dar i-a îndrumat și în activități concrete de investigare a condițiilor de existență și de manifestare a unor unități sociale.

Integrarea sociologiei în învățământul universitar românesc se corela cu obiectivele generale urmărite de procesul instructiv-educativ, care situa în prim-plan pregătirea tineretului pentru a deveni "ființe sociale". Observăm deci o trăsătură distinctă, fundamentală, a învățământului sociologic românesc: axarea pe obiective practice și pe realizarea unor funcții concrete. Acest caracter va alimenta perpetuu și direcțiile evoluției științei sociologice naționale, conferindu-i un pregnant caracter practic-aplicativ, materializat în rezultatele de prestigiu ale Școlii Sociologice de la București, întemeiate de D.Gusti.

Conform concepției gustiene, sociologia este știința despre realitatea socială care începe cu fapte și se întoarce continuu la fapte. Această realitate este complexă, se prezintă sub diferite aspecte, este variabilă în timp și spațiu, reprezentând unitatea unui număr infinit de elemente. Realitatea socială este fundamentul pe care se sprijină cultura și instituțiile unei epoci; ea pretinde cunoașterea integrală și înfățișarea aspectului general al realității, incluzând atât cunoașterea acesteia, cât și acțiunea asupra ei. Sociologia este în același timp o metodă de investigare științifică a realității sociale și o mișcare socială. Cunoașterea sociologică se străduie să satisfacă imperativul "cunoaște-te pe tine însuși" al societății contemporane; ea servește drept bază pentru acțiunea legislativă, politică și socială.

Pe această cale, D.Gusti a reînnoit importanța științei sociologice ca mijloc de cercetare a realității sociale, atribuindu-i calitatea de unică bază autentică pentru o politică științifică a progresului. Știința socială trebuie să stea la baza statului. Pentru ca sociologia să-și poată îndeplini această funcție, sociologul român susține că trebuie de instituționalizat cercetarea și de profesat sociologia; de efectuat cercetări multidisciplinare în cadrul științelor sociale și de extins acest sistem de lucru și în domeniul științelor naturii; de introdus documentarea și informarea științifică instituționalizată în cercetarea realității românești; de creat un sistem de cooperare a institutelor științifice din țară în cercetarea unor probleme de interes comun; de colaborat cu institutele sociologice de peste hotare etc.

Premisele de la care se cerea soluționarea marilor probleme cu care se confrunta sociologia constau în următoarele: interconexiunea dintre "știință și faptă", dintre viața socială și cea umană cotidiană;

relațiile dintre individ și mediul în care acesta există și își desfășoară activitatea; relațiile dintre indivizi, indivizi și stat etc. În opinia lui D.Gusti, sociologia ca știință și disciplină de specialitate trebuie să se concentreze pe:

- dezvoltarea unei activități cât mai cuprinzătoare de elaborare teoretică a problematicii dezvoltării sociale;
- desfășurarea unei activități de cercetare nemijlocită a realităților și proceselor sociale ce se produc în diferite sisteme sociale și societăți particulare;
- determinarea celor mai adecvate metodologii, metode și tehnici de investigare științifică a vieții sociale;
- elaborarea mijloacelor și a celor mai raționale și mai eficiente căi de asigurare a dezvoltării sociale naționale;
- formarea generațiilor de specialiști, capabili să realizeze scopurile propuse.

În concordanță cu cele menționate, direcțiile de activitate sociologică trebuiau subordonate raționalizării treptate a conducerii sociale, precum și a conducerii cât mai eficiente a statului, deziderate impuse de transformările ce se înregistrau în configurația vieții economice, sociale și politice naționale și internaționale. De asemenea, era necesară valorificarea rapidă și eficientă a conjuncturilor internaționale favorabile dezvoltării sociale naționale.

Luând în considerare dimensiunile și complexitatea vieții sociale a unei națiuni și a unui stat, activitatea de cercetare științifică avea nevoie de condițiile unei multiple diviziuni. Doar organizându-se pe domeniile fundamentale ale sistemului economic și social național, precum sunt: populația și mișcarea populației, viața economică, procesele sociale, starea spirituală etc., se putea urmări ca în fiecare din domeniile și sferile vieții sociale să se realizeze cât mai mult posibil investigații fragmentare (ale diverselor aspecte, fapte și împrejurări), care să poată fi apoi integrate în ansamblul cercetărilor sociologice.

Efectuarea cercetărilor de o asemenea amploare presupunea, desigur, identificarea unui potențial care să asigure caracterul prospectiv al cercetării științifice. Evident, nu poate fi vorba de prospectivism fără o fundamentare teoretică a cercetării empirice.

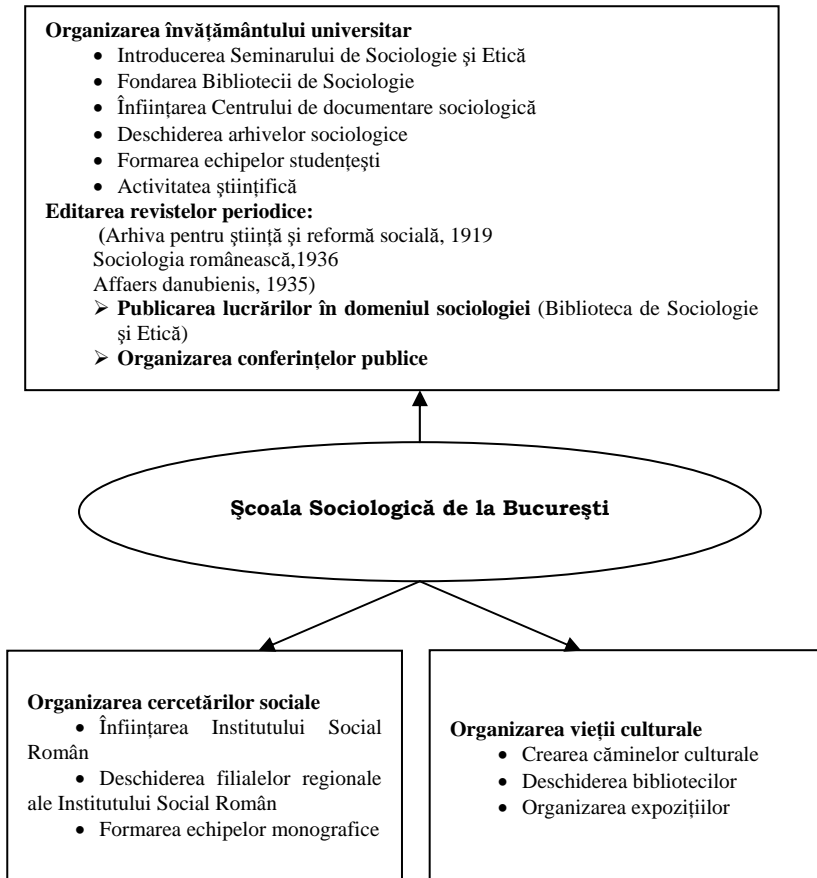
De aici și necesitatea dezvoltării sociologiei ca știință și prin evoluția teoriilor sociologice; acestea, la rândul lor, trebuiau subordonate exigențelor activităților de conducere a vieții publice. În acest sens, sinteza dintre teorie și practică trebuia să demonstreze că întotdeauna cercetarea empirică este națională (singulară), iar teoria - relativ universală (generală) și că cercetarea este un mijloc pentru realizarea unei acțiuni mai eficace, iar teoria – mijloc fără de care cercetarea nu ajunge la rezultate utilizabile, filosofia servind drept mijloc cu ajutorul căruia poate fi formulată teoria științelor fiecăreia din părțile realității. Astfel, D.Gusti este ferm convins că sociologia nu se poate opri la propunerea unor teorii speculative, dar nici nu se poate ocupa exclusiv de cercetarea realității concrete. Investigațiile sociale trebuie efectuate în baza unor teorii care să ia în considerare specificul regiunilor, statelor. Aceasta a fost, în concepția sociologului român, modalitatea de soluționare a uneia dintre cele mai controversate probleme teoretice și metodologice: cea a raporturilor dintre nivelul teoretic și nivelul empiric al cunoașterii sociologice.

Din cele enunțate se cristalizează o nouă semnificație a științei sociale și a sociologiei, domenii ale științei care nu mai pot rămâne la stadiul de preocupări științifice de dragul științei, adică de cercetare fără destinatar, ci li se cere să devină științe al căror scop este sprijinirea în îmbunătățirea continuă a vieții sociale. De aceea, de la ele se cere să fie, în același timp, științe teoretice și empirice.

Destinația științei sociologice a generat necesitatea organizării cercetării realității sociale în cadrul unor instituții specializate. Ținând cont de aceste realități, D.Gusti pune începuturile creării Școlii Sociologice de la București cu trei direcții fundamentale de activitate:

- organizarea învățământului universitar, în general, și a celui sociologic, în particular;
- organizarea cercetărilor sociale;
- organizarea vieții culturale (vezi Schema 1).

Sociologia românească cuprinde, astfel, un sistem complex, coerent și ramificat de instituții sociologice.

Organizarea activității universitare

Pornind de la dezideratul că pentru realizarea unui proiect complex și de durată este necesară pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei, D.Gusti a încercat să reformeze învățământul superior mai întâi din Universitate, prin introducerea unor instrumente moderne de operare: Seminarul de Sociologie și Etică, Biblioteca de Sociologie, echipele monografice, echipele studențești, Serviciul Social. Primul Seminar de Sociologie și Etică al Facultății de Litere, Drept și Științe

de la Universitatea din Iași avea o dublă finalitate: didactică și științifică. Timp de un deceniu acesta a funcționat atât ca mijloc de comunicare între profesor și studenți, cât și ca organism activ de producere a științei sociologice. Seminarul a servit în calitate de cadru în testarea sistemului sociologic propus.

Principiile reorganizării Universității se regăsesc în *Planul de organizare a vieții studențești, 1923 (Program studențesc pentru organizarea vieții universitare)*; precum și în două studii intitulate *Universitatea socială, 1927-1928*. Reforma universitară a ținut cont de menirea socială pe care o are instituția de învățământ superior - pregătirea elitelor capabile să desfășoare activități culturale. Or, în organizarea învățământului universitar se cere să se tindă nu numai la acumularea de cunoștințe, dar și la formarea personalităților creatoare de valori utile societății. De aceea, Universității nu-i revine rolul de fabrică de diplome, ci cel de pregătire a elitelor care să contribuie la dezvoltarea națiunii.

În contextul dat, principalul instrument de formare a elitelor, baza materială a oricărei cercetări este lectura. D.Gusti a acordat o atenție deosebită acestei probleme în: *Proiectul de organizare a bibliotecii seminariilor Facultății de Litere din Iași; Proiectul secției bibliologice a Institutului Social Român pentru organizarea unei biblioteci de stat*. Astfel, deja în 1923, împreună cu studenții Seminarului de Sociologie și Etică, sociologul român organizează un fișier al tuturor cărților de sociologie, etică și politică, aflate în bibliotecile publice din București, de asemenea Oficiul universitar și sala de lectură pentru ziarele și revistele periodice etc. Și pentru că ideea bibliotecii nu-l satisface pe deplin, încearcă să înființeze un Centru de documentare socială, arhive sociologice. Acest deziderat tinde să-l realizeze în practică în colaborare cu Institutul Social Român, Fundația Rockefeller, Fundația Carnegie, care la fel intenționau să înființeze la București centre de documentare sud-est europene.

Greva studențească declanșată în 1923 l-a determinat pe D.Gusti să aplice principiul de cercetare directă a realității sociale, realizând împreună cu studenții Seminarului de Sociologie un program în care se regăsesc ideile tuturor reformelor universitare în ceea ce privește cursurile, seminariile, organizarea vieții materiale a studenților etc. Observăm că reorganizarea universitară preconizată de sociologul român nu se baza doar pe preluarea unor modele occidentale, pe care

D.Gusti a avut posibilitatea să le cunoască în timpul studiilor, dar și pe orientarea acestora spre un scop practic. Astfel, trăsătura distinctă a învățământului sociologic românesc constă în stabilirea unor obiective practice, a unor funcții concrete în fața tineretului studios.

Organizarea cercetărilor sociale

Înzestrat cu un simț deosebit, D.Gusti a înțeles că împrejurările social-istorice de după războiul de întregire a neamului care au dus la crearea României Mari necesită cercetări sociologice fundamentale. Problemele sociale ridicate de unificarea economică, politică, culturală, administrativă nu implicau doar politica, nici economia politică sau științele financiare. Aceste probleme cereau soluții de ansamblu, de cooperare între științe, de analiză multidisciplinară și interdisciplinară. În aceste împrejurări, sociologia ca știință de sinteză nu pierde din vedere nici un aspect al vieții sociale prezente. Or, ea nu poate ignora nici determinările trecutului, dar nici idealul anticipator al viitorului. Ținând cont de acestea, sociologia alege însă în calitate de direcție majoră impulsul spre reorganizarea socială.

Ca și în cazul altor școli de sociologie rurală (spre exemplu, cea americană), s-a mers pe ideea de documentare și explicare cu scopul de a înfăptui ulterior reforme. În martie 1918, D.Gusti a propus *ideea editării unei reviste periodice*, care să conțină analize științifice din diferite domenii ale științelor sociale particulare, să evalueze critic realitatea românească, să propună o cronică a vieții științifice, culturale, politice interne și externe. În primul număr al “Arhivei pentru știință și reformă socială” (1919) sunt expuse direcțiile fundamentale ale Școlii Sociologice de la București:

- cercetarea vieții românești sub toate aspectele;
- propunerea unor reforme care să rezulte din aceste studii;
- realizarea reformelor propuse;
- educarea socială a maselor.

În același timp, a fost anunțată și intenția de a întemeia o Asociație pentru Studiul și Reforma Socială. Asociația a fost concepută inițial (1918-1921) ca un centru de informare și documentare care și-a propus să contribuie la formarea unei națiuni conștiente de menirea ei în istoria universală și la constituirea unui stat corespunzător conștiinței de sine a națiunii. Deja la 1 februarie 1921 Asociația pentru Studiul și Reforma

Socială se transformă în *Institutul Social Român*. Au fost deschise, de asemenea, unități regionale: Institutul Social Român din Banat, cu sediul la Timișoara (1932); Institutul Social Român din Basarabia, cu sediul la Chișinău (1934); Institutul Social din Transilvania, cu sediul la Cluj (1935); Institutul Social din Moldova, cu sediul la Iași (1935); Institutul Social din Dobrogea, cu sediul la Constanța (1936); Institutul Social din Oltenia, cu sediul la Craiova (1936); Institutul Social Român din Cernăuți (1936). Astfel, s-a constituit Școala Sociologică românească, care a fost deschizătoare de drumuri în sociologia de la începutul secolului al XX-lea. Numele de Școală Sociologică de la București nu este tocmai exact, deoarece au existat filiale organizate la Cluj, Chișinău, Iași, Timișoara, Craiova, Constanța, Cernăuți. Or, aceste unități au format o rețea în întreaga țară, urmărind obiectivele enunțate mai sus și ținând cont de particularitățile regiunilor în care au fost deschise. Nici termenul de Școală monografiilor sociologice nu este potrivit, deoarece D.Gusti, deși a pus accentul pe monografiile sociologice, nu considera monografia drept unică metodă de cercetare.

Sistemul gustian a dat o nouă îndrumare sociologiei. La baza lui stă convingerea că orice știință este legată de realitate și ea trebuie să exprime această realitate și să o explice. Din această cauză sociologia este privită ca știință a realității sociale. Nu putem cunoaște și înțelege realitatea doar prin metode empirice sau unilaterale, cu atât mai puțin cu ajutorul bibliografiei. Nesiguranța cunoașterii se înlătură numai prin cercetarea directă a realității, pe cale monografică, adică prin alegerea unui domeniu social bine determinat, cercetat prin metoda observației directe. Dar orice încercare de a reduce sociologia la un simplu instrument practic, reformator, înseamnă o denaturare a caracterului ei.

Școala românească de sociologie a avut și are adânci implicații și ecouri pe plan intern și internațional. Începând cu 1925, cercetarea sociologică s-a repetat în fiecare an, extinzându-se atât în problematică, cât și în numărul unităților abordate. Cu scurgerea anilor s-a observat că activitățile îndrumate de D.Gusti au căpătat amploare, la ele participând diverși specialiști în variate probleme care priveau omul și încadrarea lui în societate, ceea ce a contribuit la formarea echipelor complexe, interdisciplinare care urmăreau realitatea sub o multitudine de aspecte: sociologic, economic, etnografic, medical etc. Experiența

acumulată de cei care au activat în cadrul Școlii Sociologice de la București a dus la elaborarea unui adevărat sistem metodologic modern de formare a cercetărilor realității sociale, în măsură să asigure colaborearea cercetătorilor care doreau să propună o lucrare continuă și permanentă despre realitățile sociale din întreaga țară.

Organizarea vieții culturale

Constatarea situației culturii românești după Unire (1918), îndeosebi a situației din sfera învățământului, l-a condus pe D.Gusti la ideea înființării unor instituții speciale menite să preia conducerea și îndrumarea activității culturale a poporului în scopul dezvoltării la maximum a personalității. Lucrarea *Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii* (1940) vine să confirme aceste obiective majore prin care se promova convingerea că nu există individ a cărui manifestare, cât de nouă și cât de posibilă ar fi, să se fi petrecut în afara factorilor sociali. Necesitatea cercetării realității sociale îl determină pe D.Gusti să formeze echipele studențești în cadrul Serviciului Social, prin care au fost educate elitele societății românești. Echipele studențești au desfășurat o activitate intensă între anii 1934-1938, studiind satele din diferite regiuni ale țării, creând cămine culturale și organizând diferite expoziții pentru a demonstra potențialul intelectual care există la sate.

În contextul satisfacerii necesităților societății românești, cercetările monografice au avut efecte științifice, dar și educative. Astfel, pe de o parte, lucrările desfășurate pe teren au dus la îmbogățirea teoretică și metodologică a sociologiei românești în perioada interbelică. Iar, pe de altă parte, contactul colectivelor de cercetare monografică cu problemele concrete ale realității sociale studiate și cu viața satului a exercitat o influență educativă nu numai asupra cercetătorilor, dar și asupra populației din localitățile studiate, în special prin deschiderea bibliotecilor, căminelor culturale etc.

Școala românească de sociologie și-a desfășurat activitatea aproximativ patru decenii (1910-1948), desigur fără a monopoliza întreaga mișcare sociologică din România din această perioadă. Prin amploare, ea depășise însă tot ceea ce-i precedase și tot ceea ce-i era contemporan în domeniul sociologiei. Școala a pus temelii științei sociologice în țară, înscriind sociologia românească în circuitul sociologiei universale ca o contribuție nouă, originală și deschizătoare de rodnice perspective.

2. Dezvoltarea științei sociologice în Republica Moldova

Cercetarea problemei dezvoltării științei sociologice în Republica Moldova nu poate fi începută cu actul declarației de independență. Ea își coboară rădăcinile mult în adâncurile istoriei. În contextul evolutiv al sociologiei din Moldova putem menționa următoarele etape distincte:

1. Dezvoltarea sociologiei în cadrul Institutului Social Român (filiala de la Chișinău) - 1934-1940. Intelectualii basarabeni au aderat la sistemul sociologic gustian, participând la prima campanie monografică organizată în Basarabia de Institutul Social Român - Cornova (1931). Cercetările sociologice efectuate în Basarabia de filiala de la Chișinău a Institutului Social Român (la Iurceni, Nișcani, Copanca, Popeștii-de-Sus, Vârpova, Dâșcova) au avut ca scop cunoașterea realității sociale și elaborarea de metode întru soluționarea problemelor cu care se confrunta populația din mediul rural. Rezultatele cercetărilor efectuate de Institutul Social din Basarabia au fost publicate în *Buletinul Institutului (volumele I, II)*.

O dată cu alipirea Basarabiei la URSS (1940), Institutul este desființat, membrii cei mai activi care nu au reușit să emigreze în România sunt deportați în Siberia.

2. Cea de-a doua etapă a devenirii sociologiei ca știință ține de perioada **anilor '60**, dar deja într-un alt cadru, cel al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești. Cercetările sociologice efectuate după cel de-al doilea război mondial au fost axate pe teora sociologică a lui D.Gusti și experiența acumulată de Institutul Social Român din Basarabia, acestea fiind însă revăzute și completate cu unele idei din paradigmele sociologice rusești. Astfel, putem spune că sociologia moldovenească se află la confluența școlilor sociologice române și ruse, fără a omite însă și influențele școlilor de sociologie franceză, germană, americană, italiană.

Deși obiectul cercetării rămâne preponderent același - problemele dezvoltării social-economice a satului - metodele, instrumentariul și abordarea rezultatelor poartă cromatica ideologizată a realității. În același timp, asistăm la o perioadă de avânt, destul de fructuoasă a cercetărilor sociologice. În anii '60 au fost efectuate peste 30 de cercetări

sociologice, în rezultatul cărora s-au publicat peste 30 de lucrări și monografii în domeniul sociologiei, elaborate de către colaboratorii sectorului de cercetări sociologice din cadrul Secției de Filosofie și Drept a Academiei de Științe a RSSM.

Tematica centrală a acestor lucrări rămâne a fi și în continuare satul. Problemele abordate reflectă, spre exemplu: dezvoltarea culturii la sat¹, trecutul și prezentul satelor moldovenești², probleme legate de planificarea dezvoltării social-economice a satelor³ etc. Sunt cercetate, de asemenea, procesele demografice, schimbările care au intervenit în cadrul populației.⁴

Una dintre cele mai cunoscute cercetări din această perioadă este cercetarea monografică a satului Copanca⁵, efectuată de savanții de la Institutul de Sociologie de la Moscova (G.V. Osipov, V.N. Șubkin) în colaborare cu cercetătorii din Chișinău (A.I. Babii, V.N. Ermuratschii, V.S. Zelenciuc, D.N. Tabacaru). Localitatea Copanca reprezenta o localitate tipică pentru RSSM și oferea posibilitatea efectuării unei analize comparate. Metodele și tehnicile de cercetare utilizate: observarea, interviul (individual sau colectiv), ancheta etc. au fost completate cu folosirea diferitelor tipuri de fișe. De exemplu, **fișa pentru fiecare locuitor al satului** cuprindea 14 întrebări și a oferit posibilitatea de a afla numărul locuitorilor, de a-i repartiza după vârstă, sex, naționalitate etc.; **fișa de familie** avea 8 întrebări și identifica numărul membrilor din cadrul familiei, naționalitatea părinților, ocupațiile acestora etc.

Un element nou comparativ cu cercetările din 1937 l-au constituit **fișele pentru cercetarea timpului liber**. În scopul de a afla cum își petrec timpul liber au fost intervievați 10% din locuitorii

¹ Бабий А.И., Ермуратский В.Н. *Расцвет культуры молдавского села. На материалах села Копанка Тираспольского района.* - Кишинев, 1962.

² *Прошлое и настоящее села Лозово.* – Кишинев: РИО АН МССР, 1969.

³ *Комплексный план социально-экономического и культурного развития коллектива совхоза-завода "Романешты" на 1968-1975 годы.* - Кишинев, 1969.

⁴ Загородная Е.М. *Демографические процессы в Молдавской ССР.* - Кишинев, 1971; Зеленчук В.С. *Население Молдавии (Демографические процессы и этнический состав)* - Кишинев, 1973.

⁵ *Копанка 25 лет спустя.* – Москва, 1965.

satului având vârsta mai mare de 15 ani (populația a fost repartizată după grupe de activitate, în ordine alfabetică, fiind chestionată fiecare a 10-a persoană).

Nivelul de viață a populației a fost analizat după următorii indicatori: sănătate, consumul produselor alimentare, studii, ocupații, condițiile de muncă, asistența socială, drepturile omului (egalitatea genurilor) etc. Au fost studiate, de asemenea, resursele de muncă și indicii demografici. În ce privește activitatea economică, accentul s-a pus pe 3 indici: intensitatea, productivitatea și rentabilitatea muncii.

Cele menționate ne permit să concluzionăm că savanții de la Chișinău au ținut cont în organizarea cercetărilor de metodele și tehnicile propuse de D.Gusti în cadrul Școlii Monografice de la București. Nu au fost neglijate nici rezultatele la care au ajuns în general monografiștii în 1937.

Totuși, putem remarca unele diferențe privind limitele în care a fost încadrat termenul de culegere a datelor pe teren. Dacă în anii '30 satul a fost cercetat pe parcursul a 30 de zile, apoi cea de-a doua cercetare a necesitat o perioadă de 3 ani - 1961-1964. Astfel, asistăm la un studiu sociologic mai temeinic, comparativ cu cel din perioada interbelică. Au fost analizate 22 de bugete familiale, apelându-se la scrisori, fotografii, date statistice, date de anchetă și la rezultatele interviurilor. Au fost investigate: condițiile naturale și climaterice, economia, timpul de muncă și timpul liber, viața spirituală, familia și situația femeii în cadrul familiei, cultura populației, indicându-se schimbările care au survenit în viața locuitorilor pe parcursul celor 25 de ani (împroprietărirea țăranilor și egalarea proprietății, formarea colhozului, deschiderea școlii din sat, a spitalului, grădiniței, farmaciei, Casei de cultură etc.).

Toate aceste transformări erau efectuate la comanda Comitetului Central al Partidului Comunist al RSSM sau al URSS, pentru a demonstra cât de radicale sunt schimbările în satele din republică comparativ cu perioada interbelică.

În anul 1953 este fondat *Buletinul Economic*, din 1976 - *Revista de Economie și Sociologie*, care începând cu 1990, apare până în prezent de 3 ori pe an (în limbile română și rusă). În paginile revistei sunt prezentate rezultatele cercetărilor sociologice realizate pe teritoriul

republicii, investigațiile doctoranzilor Secției Sociologie a Academiei de Științe a Republicii Moldova. *Revista de Economie și Sociologie* continuă a fi în acești aproape 50 de ani unica revistă de specialitate a economiștilor și sociologilor.

3. Cea de-a treia perioadă a cercetărilor sociologice revine anilor '70. Pe durata acestor ani specialiști din diverse domenii - sociologi, economiști, filosofi - au efectuat cercetări ale vieții sociale. Principalul obiect de studiu l-au constituit stabilitatea colectivelor de muncă, climatul social-psihologic din colective, problemele urbanizării etc. Drept urmare, în 1973 la Fabrica de Confecții din Chișinău a fost deschisă Facultatea de Psihologie Socială, unde au ținut lecții savanții A.I. Prigojin, A.L. Sventchii. Facultatea a pregătit peste 200 de specialiști în domeniul ingineriei și științelor sociale. În această perioadă au fost publicate peste 80 de lucrări, dintre care 20 se refereau la tematica satului, prezentând diverse aspecte ale vieții rurale: procesele sociale¹, schimbările sociale², tendințele actuale și de perspectivă³, de dezvoltare a bazei materiale a culturii⁴, intelectualitatea de la sate⁵ etc.

Un loc deosebit în cadrul cercetărilor efectuate în etapa a treia dețin lucrările despre urbanizare și viața de la oraș: dezvoltarea orașului Kalininsk⁶, planul economic și social al dezvoltării orașelor⁷, urbanizarea și dezvoltarea culturii.⁸

¹ Тимуш А.И. *Социальные процессы на селе: Социологическое исследование*. - Кишинев, 1975.

² Блановский А.Н., Епифанов К.В., Зозуля Н.П. *Совершенствование управления производством и социальные изменения на селе*. - Кишинев, 1977.

³ Платон М.С. *Молдавское село сегодня и завтра*. - Кишинев, 1977.

⁴ Цуркан И.А. *Развитие материальной культуры села МССР (1951-1970)*. - Кишинев, 1978.

⁵ Завтура К.А., Корбу В.М. *Интеллектуалитатя сатулуй молдовенеск контемпоран*. - Кишинэу, 1978.

⁶ *Калининск планирует свое завтра*. - Кишинев, 1973.

⁷ *Комплексный план экономического и социального развития города на 1976-1980 гг.* - Кишинев, 1976.

⁸ Победа Н.А. *Социалистическая урбанизация и развитие культуры*. - Кишинев: Штиинца, 1976.

Au fost analizate, de asemenea, probleme legate de organizarea muncii¹, activitatea de muncă în cadrul diferitelor întreprinderi², activitatea socială a muncitorilor³, opinia cititorilor despre ziare⁴, rolul psihologiei sociale în dezvoltarea relațiilor sociale, munca femeilor, cultura spirituală și dezvoltarea personalității, situația studențimii și ideile ei morale, timpul liber etc. În 1977 în cadrul Academiei de Științe a RSSM s-a format Asociația Sociologilor (ianuarie 1977, președinte A.I.Timuş). Acest fapt a favorizat reciclările, între anii 1970-1990, aproape a 250 de sociologi.

4. O altă etapă în dezvoltarea cercetărilor sociologice în Moldova ține de anii '80, perioadă în care au fost elaborate peste 100 de lucrări în domeniu. Cercetările sociologice au fost efectuate de Secția Filosofie și Drept, Institutul de Economie, Secția Cercetări etnografice, Asociația Sociologilor din Moldova (secție a Asociației Sociologilor din Uniunea Sovietică).

Asociația Sociologilor din Moldova înregimenta 101 membri colectivi (întreprinderi, laboratoare), incluzând Sectorul de cercetări sociologice al Secției Filosofie și Drept, Sectorul de planificare socială al Institutului de Economie, Secția Etnografie, Biblioteca centrală a Academiei de Științe, Institutul de Istorie, Catedra Igienă Socială a Institutului de Medicină, Laboratorul sociologic al Catedrei Filosofie a Universității de Stat, Laboratorul de cercetări social-economice al Catedrei Economie Politică a Institutului Politehnic, Institutul Pedagogic de Stat "Alecu Russo" din Bălți, Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Institutul Pedagogic de Stat "T.Șevcenko" din Tiraspol etc. și 125 membri individuali care erau repartizați pe secții de cercetări științifice (vezi Schema 2).

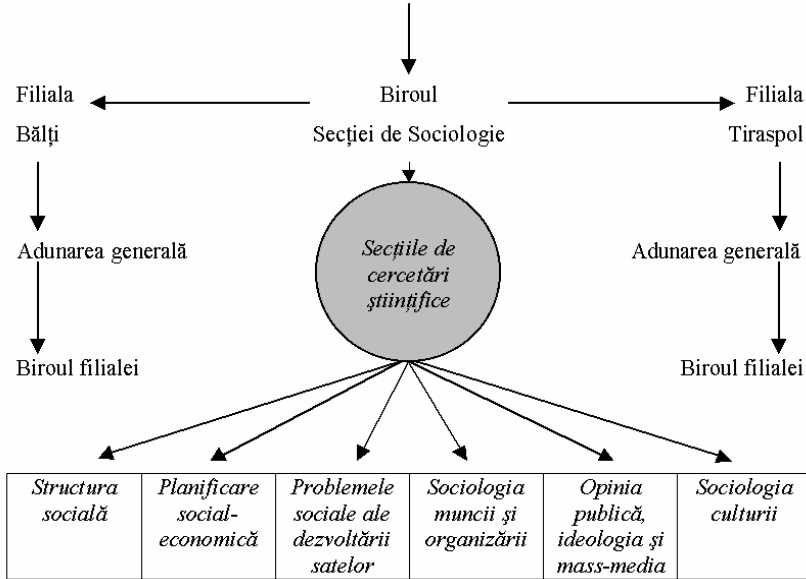
¹ *Проблема труда и социального планирования.* - Кишинев, 1972.

² *Социальное планирование на Кишиневском тракторном заводе.* - Кишинев, 1972.

³ Солтан И.С. *Общественная активность работников промышленных предприятий.* - Кишинев, 1972.

⁴ Тимуш А.И. *Газета и мнение читателя.* - Кишинев, 1973.

Adunarea Generală a Asociației Sociologilor

Secțiile de cercetări științifice ne prezintă direcțiile cercetărilor sociologice la această etapă. Secția Structură socială era condusă de Entelis G.S., cercetător la Institutul de Istorie. Secția Planificare social-economică activa sub conducerea lui Cojuhari A.T., șeful Catedrei Economie Politică a Institutului Politehnic. Timuș A.I., șeful Sectorului de cercetări sociologice al Secției Filosofie și Drept, dirija activitatea Secției Problemele sociale ale dezvoltării satelor. Secția Sociologia muncii și organizării își desfășura cercetările sub conducerea lui Nikitin A.M., șeful Secției Cercetări sociologice a laboratorului „Moldvinprom”. Secția Opinia publică, ideologia și mass-media realiza investigații sub conducerea lui Știuca V.G., șeful Catedrei Filosofie a Universității de Stat. Pobeda N.A., cercetător științific superior în Secția Filosofie și Drept, dirija activitatea Secției Sociologia culturii.

În cadrul Asociației activau, de asemenea, un șir de centre sociologice care erau deschise pe lângă uzine și fabrici. Spre exemplu: centrul sociologic al uzinei „Mezon” era condus de Pogonii E.C. și efectua investigații sociologice privind condițiile de muncă, satisfacția de muncă etc.; centrul sociologic al Fabricii de Confecții din Chișinău, conducător Goroveț M.L., studia problemele social-psiologice ce vizau încadrarea absolvenților școlilor profesional-tehnice în câmpul muncii și adaptarea la condițiile de muncă; centrul sociologic al Combinatului „Iscoj”, conducător Fetcu V.M., cerceta stabilitatea colectivelor de muncă; centrul sociologic al Fabricii de Confecții din Tiraspol, conducători Cicilimov V.V. și Kașina M.M., investiga modul de viață al muncitorilor.

Fructuos au activat pe terenul cercetărilor sociologice Laboratorul sociologic al Catedrei Filosofie a Universității de Stat, colaboratorii fiind preocupați de studierea valorilor morale ale studenților, de educația internațională a studenților, socializarea lor etc.; Laboratorul sociologic al Catedrei Economie Politică a Institutului Politehnic în cadrul căruia erau investigate probleme privind planificarea muncii; Catedra Igienă Socială a Institutului de Medicină care se ocupa de organizarea asistenței medicale la sate.

În 25 dintre lucrările publicate în această perioadă a fost abordată tematica satului: procesele de integrare și perfecționare a relațiilor sociale¹, cultura de la sate², adaptarea migranților³, problemele tineretului de la sate⁴, timpul liber, structura socială a satului, modul de viață al populației rurale. Într-un șir de studii se analizează: condițiile de viață, sportul și personalitatea,⁵ progresul științific și creativitatea maselor,⁶ problemele cu care se confruntă familia

¹ Дороганич Ф.Д. *Сближение уровня рабочих и колхозников*. - Кишинев, 1981.

² Корбу В.М. *Становление и развитие социалистической культуры на селе*. - Кишинев, 1980.

³ Дмитренко С.М. *Производственная адаптация сельского мигранта*. - Кишинев, 1981.

⁴ Кац Э.М. *Сельская молодежь: проблемы выбора профессии*. - Кишинев, 1981;

Паскарь А.А. *Молодежь села: реальность и перспективы*. - Кишинев, 1990.

⁵ Визитей Н.Н. *Образ жизни. Спорт. Личность*. - Кишинев, 1980.

⁶ Бандык И.А. *Творчество масс и технический прогресс*. - Кишинев, 1981.

tânără,¹ aspecte social-demografice ale familiei,² disciplina de muncă ca factor eficient al ridicării productivității muncii,³ cultura fizică și sportul⁴ etc.

Atenția sociologilor a fost îndreptată, de asemenea, spre perfecționarea muncii ideologice, a sistemului marxist-leninist de instruire, lupta împotriva fenomenelor antisociale (beției, alcoolismului, încălcării normelor de drept, criminalității ș.a.).

Astfel, între anii 1962-1986 în Moldova au fost efectuate peste 200 de cercetări sociologice, care au rezultat cu publicarea a peste 80 de monografii științifice.

5. Cea de-a cincea perioadă a dezvoltării cercetărilor sociale cuprinde **anii '90** și poate fi considerată una de fond, începând cu reorganizarea, în 1991, a Secției Filosofie, Sociologie și Drept în Institut, în cadrul Secției Științe socioumanistice a Academiei de Științe a Moldovei. În cadrul Institutului de Filosofie, Sociologie și Drept a fost deschisă Secția Sociologie care se ocupă intens cu cercetările științifice și pregătirea specialiștilor prin doctorat. De asemenea, în urma adunării generale s-a modificat Asociația Sociologilor, devenind Asociația Sociologilor și Demografilor din Moldova, asociație care la mijlocul anilor '90 era reprezentată de 135 membri individuali și 82 membri colectivi, cu filiale în Bălți și Tiraspol.

În perioada 1972-1990 au fost pregătiți (cu studii la zi sau fără frecvență) 36 doctori în domeniul sociologiei, 8 doctori habilitați. După 1990, cadrele, care au fost pregătite în domeniul sociologiei la cursuri de scurtă durată pentru întreprinderi și asociații agricole, au fost disponibilizate în legătură cu reducerea cadrelor și închiderea întreprinderilor.

Aria tematică, domeniile de investigație, structura și dinamica producției sociologice constituie un indiciu important pentru identificarea unor caracteristici generale ale sociologiei ca știință. Există o

¹ Никитюк П.С. *Жилищное право*. - Кишинев, 1985.

² Загородная Е.М. *Семья, общество: Социально-демографический аспект*. - Кишинев, 1983.

³ Сырбу И.М. *Дисциплина труда - фактор повышения эффективности производства в условиях агропромышленного комплекса*. - Кишинев, 1982.

⁴ Визитей Н.Н. *Физическая культура и спорт как социальное явление*. - Кишинев, 1986.

conexiune mutuală între aceste elemente de bază ale sociologiei și mediul în care ele evoluează. Sub acest aspect, mediul în care a evoluat sociologia în RSSM a fost marcat de:

- transformări politice, economice și sociale structurale, care au schimbat natura, orientările și finalitățile societății moldovenești, atât în ansamblu, cât și la nivelul subsistemelor sale componente – schimbări determinate, în principal, de momentul istoric de la 28 iunie 1940;
- schimbarea statutului proprietății, industrializarea rapidă și forțată, formarea colhozurilor, sovhozurilor etc.

Aceste schimbări au conferit o nouă direcție atât dezvoltării economiei, cât și a societății în ansamblu, sub impactul proceselor de urbanizare, modernizare a mediului rural, migrație masivă internă și externă, de transformare a vechilor sisteme de educație, învățământ și cultură.

Cercetările sociologice efectuate în RSSM evidențiază domenii tematice destul de extinse. Astfel, pot fi identificate preocupările pentru domeniul rural și cel industrial, probleme privind educația tineretului și familia, organizarea cât mai productivă a muncii etc. Pondere și gradul de cuprindere a diferitelor domenii tematice de cercetare sunt diferite. Unele au avut prezențe semnificative de durată, altele au fost puse în atenție numai în anumite perioade. Unele sunt ilustrate de realizări ce merită a fi reținute, altele mai puțin.

Tematica cercetărilor evidențiază unele probleme ce au constituit obiect de studiu în toate perioadele: evoluția demografică a populației; nivelul de instruire și de școlarizare; organizarea țăranilor, muncitorilor în asociații, cooperative; activitățile economice pe ramuri; orientările valorice ale tineretului; cultura maselor. În același timp, unele probleme au fost analizate doar în cadrul Școlii Monografice de la București: practica magică și literatura populară, plantele ornamentale din grădinile sătenilor, drumurile și transportul, studii antropologice.

Trebuie de menționat, de asemenea, că problemele ce țineau de credință, religie au avut un destin aparte. Dacă în perioada interbelică religia era considerată unul dintre factorii importanți ce determina în mare parte caracterul vieții sociale, apoi o dată cu instaurarea puterii sovietice aceasta devine una din țintele forte cu care autoritățile încep să ducă o luptă aprigă. Astfel, în această perioadă se desfășoară pe larg activitatea și propaganda antireligioasă, iar cercetările care

aveau drept scop studierea credinței denotă că credința populației în Dumnezeu cedează atașamentului față de principiile promovate de Partidul Comunist.

Datele analitice evidențiază obiectiv unele direcții de cercetare caracteristice anilor 1960-1980 incluzând: formele de organizare socială, schimbările în structura socială, în organizarea muncii și a timpului liber, în nivelul de instruire, problemele urbanizării, formarea relațiilor de producție, problemele dezvoltării statale, formării și activității organizațiilor de masă, privind propaganda politică și rolul mass-media în acest proces.

În ansamblul de metode și tehnici de investigație, inițial a predominat metoda monografică, iar ulterior devine pe larg aplicată metoda anchetei sociologice (datorită accesibilității tehnicilor specifice ale acesteia și posibilității utilizării ei concomitente cu alte metode de investigație). O aplicare largă au cunoscut și metodele socioistorice, cele statistico-matematice. Acestea din urmă au rămas, în majoritatea cazurilor, la nivelul tehnicilor descriptive, fără valorificare cognitivă, explicativă, anticipativă și predicativă. Metodele observației directe, coparticipative și documentarea au fost mai puțin utilizate.

Dacă până la 1990 în cercetările sociologice a predominat, în special, ancheta de teren, cercetările având un caracter aplicativ, apoi după perioada respectivă specialiștii încearcă să utilizeze și alte metode – interviul focalizat, interviul aprofundat, analiza de conținut, investigațiile având preponderent un caracter informativ.

Finalmente, o evaluare calitativă a investigațiilor sociologice din perioada 1930-1989 ne permite să facem unele concluzii importante:

- cercetările sociologice efectuate au fost inițiate de Școala Monografică de la București;

- în perioada postbelică tematica cercetărilor sociologice reflectă problemele înaintate spre soluționare de Comitetul Central al PC al URSS sau al RSSM;

- nu a fost creat un cadru instituțional propriu de pregătire a specialiștilor în domeniul sociologiei, aceștia fiind formați peste hotarele republicii;

- cercetările sociologice în republică au fost realizate de specialiști din diverse domenii ale științelor sociale, fapt ce a determinat fondarea

instituțiilor de pregătire a specialiștilor în domeniu, contribuind astfel la formarea generațiilor de sociologi;

- problemele vieții rurale au constituit un domeniu important de cercetare sociologică.

3. Sociologia în învățământul superior

Sociologia începe a fi introdusă în învățământul universitar din Republica Moldova la mijlocul anilor '80, prin includerea unor cursuri de sociologie în programele de învățământ pentru pregătirea economiștilor. Comitetul de Stat pentru Învățământul Public al URSS a propus un curs de Sociologie a muncii pentru studenții instituțiilor de învățământ superior care își făceau studiile la specialitatea „Economie și Sociologia muncii”.

În scopul asigurării procesului de instruire cu materiale didactice necesare, în anul 1991 la editura „Universitas” a fost editat manualul *Sociologia muncii* (autori Dikareva A.A. și Mirskaia M.J.; redactor științific V.Șoimari; traducere din limba rusă - L.Cojocar). Manualul propus este o primă încercare de a expune într-o formă sistematizată cunoștințele acumulate în domeniul sociologiei muncii. Sociologia muncii constituia unicul curs sociologic din întregul ciclu de discipline care se predau economiștilor. Din aceste considerente, alături de probleme ce țin de dezvoltarea complexelor economice de producție în calitate de colectivități sociale, de caracterul relațiilor interumane în sfera muncii, de particularitățile comportamentului diferitelor grupuri sociale încadrate în aceeași sferă de activitate, autorii expun date și generalități vizând sociologia ca știință ereditară pentru sociologia muncii și alte sociologii de ramură.

Manualul conține trei compartimente: compartimentul I e consacrat bazelor metodologice ale sociologiei muncii; în compartimentul II al manualului sunt supuse analizei procesele sociale din sfera muncii, modalitățile de reglementare a acestora; compartimentul III conține bazele metodico-organizatorice ale planificării proceselor sociale din sfera muncii.

Manualul *Sociologia muncii* este unul dintre primele manuale de sociologie editate în Republica Moldova. Desigur, astăzi unele idei și

concepții stipulate în el sunt parțial depășite, însă el trebuie totuși analizat în contextul social-istoric în care a fost editat.

Primii pași în scopul pregătirii specialiștilor în domeniul sociologiei la nivel universitar sunt realizați în 1990, o dată cu înmatricularea primului grup de studenți la specialitatea "Sociologie" în cadrul Facultății de Istorie a Universității de Stat din Moldova, cu durata studiilor de 5 ani. Acest eveniment a circumstanțiat editarea manualului *Studiu de sociologie* de V.Guțu (editura „Cartea Moldovenească”, 1991), destinat instituțiilor de învățământ superior și aprobat de Ministerul Științei și Învățământului din Republica Moldova.

În manual sunt examinate temele de bază ale unui curs de sociologie, începând de la cunoștințe generale și finalizând cu analiza nemijlocită a practicii cercetărilor sociologice. Sunt expuse probleme precum: obiectul de studiu al sociologiei; funcțiile științei sociologice și raportul sociologiei cu alte științe sociale; direcțiile cercetărilor sociologice la etapa respectivă; principiile elaborării programelor de cercetare sociologică; metodele și tehnicile de culegere a informației sociologice primare, de prelucrare a informației sociologice; aplicarea rezultatelor cercetărilor sociologice în practică.

Atribuind un spațiu vast caracteristicii relației dintre sociologie și ideologie, autorul trece cu vederea teoria sociologică. Ținând cont de faptul că la începutul anilor '90 nu existau manuale în domeniul sociologiei, editarea unui manual la capitolul respectiv a constituit un pas înainte în dezvoltarea învățământului sociologic.

O dată cu formarea Academiei de Studii Economice (1991), prima grupă de studenți înmatriculați la specialitatea Sociologie de la Universitatea de Stat din Moldova a fost transferată la ASEM. Cursurile de sociologie la specialitatea „Sociologie aplicată” (Catedra Management Social a ASEM) au fost ținute de O.Bădina, doctor în sociologie din România. Studenții au fost inițiați în studiul sociologiei generale, al metodelor și tehnicilor de investigare sociologică, în disciplinele sociologice de ramură.

O.Bădina, demonstrând necesitatea cercetărilor sociologice în dezvoltarea social-economică a statului, a contribuit și la deschiderea Institutului Național de Sociologie (1991-1998) pe lângă Guvernul Republicii Moldova. În același timp, în scopul pregătirii specialiștilor în sociologie, O.Bădina a editat manualul *Introducere*

în sociologie. Partea I, volumele 1, 2 (Cimișlia, 1993). Intenția autorului a fost de a pune la dispoziția primei generații de sociologi pregătiți la Chișinău instrumentele de lucru, care să ajute la formarea specialistului capabil să lucreze în noile condiții, în care concurența își va spune cuvântul. O.Bădina preconiza să publice patru părți ale manualului: Partea I consacrată istoriei sociologiei; Partea a II-a - sociologiei generale și sociologiilor de ramură; Partea a III-a - metodelor și tehnicilor de investigație sociologică; Partea a IV-a urma să prezinte elemente de istorie a sociologiei românești. Din cauza unor probleme de ordin financiar a fost publicată doar Partea I a manualului, în care sunt analizate izvoarele sociologiei, începând cu gândirea socială în antichitate (orientală, greacă, romană), continuând cu doctrina și esența creștinismului, concepțiile sociale în perioada Renașterii (N.Machiavelli, T.Morus, T.Campanella), inclusiv concepțiile sociale în epoca modernă (Ch.Montesquieu, J.-J. Rousseau, T.Hobbes, J.Locke) și ideile sociologice ale socialiștilor utopiști (Saint-Simon, Ch.Fourier, R.Owen) (volumul I); concepțiile fondatorilor sociologiei prin următoarele curente: pozitivismul sociologic (A.Comte), organicismul și evoluționismul (H.Spencer, L.H. Morgan), sociologia marxistă, determinismul biologic incluzând: teoriile asupra rasei (A.Gobineau, H.S. Chamberlain), teoriile biologice ale eredității (F.Galton), teoriile selecției (O.Ammon, V. de Lapouge) (volumul II).

Din septembrie 1994 la Universitatea de Stat din Moldova, în cadrul Facultății de Filosofie și Psihologie, a început regulat înmatricularea la specialitatea „Sociologie”. Prin hotărârea Senatului Universității din 28 mai 1996, în cadrul Facultății de Filosofie și Psihologie a fost deschisă Catedra Sociologie și Istoria Filosofiei. Ulterior, din 22 februarie 2000, catedra a fost reorganizată în Catedra Sociologie și Asistență Socială, în calitate de șef de catedră fiind desemnată Maria Bulgaru, doctor habilitat, profesor universitar. Prin fondarea primei Catedre de Sociologie în Republica Moldova s-a propus scopul major de a pregăti specialiști în domeniul sociologiei în conformitate cu standardele internaționale, specialiști care să poată monitoriza problemele societății noastre; mai mult decât atât, nu numai să explice și să interpreteze fenomenele care au avut loc, dar și să prevadă evoluția acestora și să poată recomanda strategii raționale de dezvoltare.

În anul 2001 Facultatea de Filosofie și Psihologie, în cadrul căreia a fost deschisă Catedra Sociologie, este denumită Facultatea de Filosofie, Psihologie și Sociologie, iar în luna decembrie a aceluiași an este reorganizată în Facultatea de Asistență Socială, Sociologie și Filosofie. Transformările din cadrul facultății au fost determinate de conștientizarea necesității, în special la etapa actuală, de a pregăti specialiști în domeniul sociologiei.

Catedra pregătește specialiști cu studii universitare și studii postuniversitare în domeniul sociologiei și asistenței sociale. Absolvenții studiilor universitare obțin calificativul „Sociolog. Profesor de sociologie. Licențiat în sociologie” sau „Asistent social. Licențiat în asistență socială”. Studenții care se specializează în Sociologie și Asistență Socială studiază aprofundat limbile moderne (limba franceză, limba italiană, limba engleză). Catedra pregătește, de asemenea, magistranzi în domeniul sociologiei, urmărind în special scopul să aprofundeze cunoștințele absolvenților în domeniul metodologiei cercetării sociale, al politicilor sociale. Absolvenții studiilor postuniversitare obțin calificativul „Magistru în sociologie”.

Catedra dispune în prezent de cadre didactice înalt calificate: M.Bulgaru, doctor habilitat, profesor universitar; L.Dergaciov, doctor habilitat, profesor universitar; V.Onicov, doctor în filosofie, conferențiar universitar; O.Isac, doctor în sociologie, conferențiar universitar; T.Spătaru, doctor în sociologie, conferențiar universitar; S.Milicenco, doctor în sociologie, conferențiar universitar; M.Dilion, doctor în sociologie, lector superior; D.Cheianu, doctor în sociologie, lector superior; V.Flocosu, lector; L.Sârbu, lector etc.

O dată cu formarea Catedrei Sociologie și Asistență Socială au fost revăzute și planurile de studii privind pregătirea specialiștilor în domeniu. La elaborarea lor s-a ținut cont de realizările învățământului sociologic pe plan internațional (România, Rusia, Suedia) și de direcțiile de dezvoltare pe care trebuie pus accentul. Astfel, planurile de studii la specialitățile „Sociologie” și „Asistență Socială” cuprind integral setul de discipline de bază, de specialitate și opționale.

Direcțiile principale în studierea disciplinelor sociologice sunt *teoria sociologică* (Sociologie generală, Istoria sociologiei universale, Istoria gândirii sociologice naționale, Paradigmele cercetării sociologice, Politici sociale, Stratificare și mobilitate socială), *metodolo-*

gia cercetării sociologice (Metode și tehnici de cercetare sociologică, Metodologia cercetării sociologice, Statistică socială și economică) și *sociologiile de ramură* (Sociologia științei, Sociologia opiniei publice, Sociologia relațiilor etnice, Sociologia devianței, Sociologia familiei, Sociologia juridică, Sociologia culturii, Sociologia personalității, Sociologia comunicării, Sociologia politică, Sociologia religiei, Sociologia tineretului, Sociologia educației, Sociologia timpului liber, Demografie și Sociologia populației, Sociologia organizațională și a conducerii, Sociologia rural-urbană etc.).

Direcțiile principale în pregătirea asistenților sociali sunt *concepțe fundamentale în asistența socială* (Introducere în asistența socială, Teorii ale sărăciei și strategii antisărăcie, Politici sociale, Indicatori sociali ai calității vieții, Teorii antidiscriminatorii, Planificare familială) *metode și tehnici în asistența socială și asistența socială specializată* (asistența socială a familiei și copilului, asistența socială a șomerilor, asistența socială a bătrânilor, asistența socială și reinserția socială a delincvenților, asistența socială a persoanelor dependente de drog și alcool etc.).

Planurile de învățământ prevăd ca studenții, începând cu anul II de studii, să desfășoare, concomitent cu procesul de instruire, și activități practice de cercetare. Practica urmărește atât obiective didactice, cât și științifice: prin conținutul, modul de organizare și desfășurare, practica este menită să aprofundeze cunoștințele teoretice ale studenților la diferite discipline, dar și să contribuie la obținerea de noi cunoștințe și la formarea abilităților de a utiliza aceste cunoștințe în munca de cercetare științifică, în activitatea practică pe care ei urmează să o desfășoare după absolvirea studiilor. Un exemplu elocvent în acest sens îl prezintă studiul sociologic *Copiii străzii în orașul Chișinău* (Chișinău, 2000) realizat în baza cercetării sociologice de către profesorii catedrei M.Bulgaru, O.Bulgaru, D.Cheianu, Z.Chitoroagă, M.Dilion, împreună cu studenții.

Cercetarea a fost efectuată cu sprijinul Reprezentanței UNICEF în Moldova, având în calitate de obiective principale: studierea și evaluarea fenomenului „copiii străzii” în orașul Chișinău; dezvăluirea dimensiunilor fenomenului sub aspect statistic și sociopsihologic; sensibilizarea opiniei publice la situația copiilor străzii; crearea unei surse de informare pentru elaborarea politicilor sociale eficiente în vederea

protecției copilului. Fenomenul „copiii străzii” a fost abordat științific din mai multe perspective: conceptual, metodologic, comprehensiv-explicativ. Analizei a fost supusă legislația în vigoare privind fenomenul în cauză, au fost evaluate, din punct de vedere cantitativ și calitativ, unele servicii sociale acordate copiilor și familiei, gradul de reflecție a problematicii date în mass-media. Diverse aspecte ale vieții studențești au fost analizate în cercetările sociologice “Studentul USM: probleme și perspective de soluționare”, “Orientarea valorică a tineretului studios” efectuate în anii 2001-2003.

Colectivul catedrei este permanent preocupat de crearea unei baze didactice solide prin achizițiile de carte, prin elaborarea prelegerilor, publicarea articolelor științifice, a manualelor, monografiilor etc.

Activitatea științifică a catedrei se desfășoară în baza a două teme: *problemele fundamentale ale sociologiei* (direcțiile de cercetare: sisteme, teorii, curente în istoria gândirii sociologice universale și naționale; metodologia cercetărilor sociale; aspecte ale tabloului demografic în sud-estul Europei; fundamente teoretice și sociale ale problemei genurilor), *probleme de asistență socială* (direcțiile: din istoria asistenței sociale în Moldova; politici sociale; asistența socială a familiei și copilului; indicatori sociali ai calității vieții).

În cadrul problemelor fundamentale ale sociologiei eforturile sunt orientate spre cercetarea problemelor sociale cu care se confruntă populația din Republica Moldova la etapa actuală și spre elaborarea unor modalități de soluționare a acestora, precum: sărăcia și strategiile de estimare a ei; tendințe de modificare a structurii sociale; manifestări ale crizei ecologice; particularități de dezvoltare a relațiilor interetnice; delincvența juvenilă etc. Cercetarea științifică a problemelor de asistență socială se desfășoară în baza metodelor și tehnicilor de lucru cu persoanele aflate în dificultate, investigării familiilor în situație de risc, cercetării programelor de plasament familial din Republica Moldova, în rezultat fiind elaborate recomandări întru ameliorarea sistemului de protecție socială.

Numărul de publicații științifice elaborate de membrii catedrei între anii 1996-2002 constituie 200 de lucrări (articole, teze, programe, manuale, indicații metodico-didactice, monografii) cu un volum de circa 250 coli de autor. Au fost elaborate note de curs, materiale didactice, indicații metodice racordate la cerințele socio-

logiei și ale asistenței sociale moderne (*Concepte fundamentale ale asistenței sociale*, autori M.Bulgaru, M.Dilion; *Conștiința colectivă și patologia socială*, autor O.Isac; *Metode și tehnici în asistența socială*, coordonator M.Bulgaru; *Социологическое исследование. Организация и проведение*, autor O.Isac; *Gândirea iluministă în Moldova: opinii și realități*, autor M.Bulgaru). Aceste lucrări reprezintă studii fundamentale ce își propun ca finalitate pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei.

Catedra Management Social a Academiei de Studii Economice continuă și ea tradiția Școlii Sociologice de la București: la specialitățile de economie au fost introduse cursuri de sociologie. Astfel, dacă în anii '80 în cadrul acestei instituții se ținea un singur curs - Sociologia muncii, astăzi studenților li se predau următoarele cursuri: Sociologia generală (pentru studenții anului II), Metode și tehnici în cercetarea sociologică (pentru studenții anului III), Sociologiile de ramură (pentru studenții anului IV), Sociologia urbană și regională (pentru studenții anului V).

La Universitatea Cooperatist-Comercială de asemenea a fost introdus (în 1993) în programul de studii cursul obligatoriu Sociologia generală. În calitate de curs opțional la Universitate este propus cursul Sociologia și psihologia muncii.

În același timp, s-au produs unele schimbări și în programul curricular de studii în licee. Planul de învățământ liceal conține compartimentul *Obiecte la alegere*, pentru clasele a X-a – a XII-a (limba latină, logica, literatura universală, psihologia, sociologia, etnografia, istoria religiilor etc). Ce-i drept, caracterul opțional al acestor obiecte le determină situația. Practic, în liceele din Republica Moldova sociologia astăzi nu se predă.

Finalmente, concluzionăm că transformările de la mijlocul anilor '90: deschiderea, în cadrul instituțiilor de învățământ superior, a unor noi specialități – „Sociologie” și „Asistență socială”, introducerea cursurilor de sociologie pentru studenții facultăților USM – de Politologie și Administrare Publică, de Jurnalism și Științe ale Comunicării, de Matematică și Informatică etc., completarea învățământului liceal cu unele cursuri opționale (printre care și Sociologia), pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei prin doctorantură constituie un pas important în ce privește pregătirea specialiștilor în domeniul sociologiei, în instituțiile de diferit nivel din republică.

Întrebări recapitulative:

1. Care este impactul Școlii Sociologice de la București în dezvoltarea științei sociologice?
2. Caracterizați etapele de dezvoltare a științei sociologice în Republica Moldova.
3. Evidențiați direcțiile principale ale cercetărilor sociologice în Republica Moldova.
4. Analizați particularitățile învățământului sociologic național.

Bibliografie selectivă:

1. Bulgaru M. *Iluminismul: societatea și statul*. – Chișinău: USM, 1994.
2. Bulgaru M. *Gândirea iluministă în Moldova: opinii și realități*. – Chișinău: CE USM, 2001.
3. Cheianu D. *Devenirea sociologiei ca știință în Republica Moldova* // Scientific and technical bulletin: (România, Arad). – 2001 - Nr.3.
4. *Școala Sociologică de la București. Tradiții și actualitate* / Coord. M.Larionescu. - București, 1996.
5. Timuș A.I. *Sociologia și societatea* //Economie și Sociologie. – 1996. – Nr.2.
6. *Социологические исследования в Советской Молдавии*. – Кишинев, 1987.

II

SECȚIUNEA ȘI STRUCTURA SOCIALĂ

- CAPITOLUL I. ▶ Sistemul social**
- CAPITOLUL II. ▶ Structura socială**
- CAPITOLUL III. ▶ Fapte, procese și relații sociale**
- CAPITOLUL IV. ▶ Grupurile sociale – mediu esențial al activității umane**
- CAPITOLUL V. ▶ Instituțiile sociale: rolul și locul lor în organizarea societății**
- CAPITOLUL VI. ▶ Factorii existenței și dezvoltării vieții sociale**
- CAPITOLUL VII. ▶ Schimbarea socială – parte componentă a vieții sociale**
- CAPITOLUL VIII. ▶ Conducerea vieții sociale**
- CAPITOLUL IX. ▶ Integrarea și cooperarea în spațiul social organizat**

CAPITOLUL I

SISTEMUL SOCIAL

1. Teoria generală a sistemelor. Conceptul de sistem social

Cerințele științei contemporane converg către elaborarea unei teorii generale a complexităților organizate, capabile să deschidă posibilitatea unei analize riguroase și nuanțate, în același timp formalizabile și perfectibile, a acestor complexități.

Orice obiect, fenomen și proces, indiferent de natura sa, poate fi considerat drept un sistem cu o anumită structură. Lumea este o unitate în diversitate, alcătuită din sisteme cu o anumită ierarhie și în neconținută mișcare. În acest context, societatea în ansamblul ei, sau „societatea globală”, ca și diferitele sale domenii, constituie niște sisteme unitare, alcătuite din părți componente aflate în stare de interacțiune. Societatea este prin excelență un sistem deschis, dinamic, care se autoreglează. **Sistemul este un întreg, ale cărui elemente se află în relații determinate unele față de altele, formând o unitate distinctă, cu însușiri ireductibile la cele ale părților componente.** Sistemul nu este un conglomerat de elemente, ci un ansamblu organizat de entități, care depind reciproc unele de altele, putând fi recompuse și transformate prin procedee operaționale definite.

Sistemul social este un concept „concret-analitic”, permițând cunoașterea interdependențelor, a modurilor de integrare a părților, a naturii acestor interdependențe, a regularității socialului etc. Pentru a căpăta valențe explicative, conceptul de sistem trebuie să fie utilizat ca „*principiu al sistemicității*”, adică să fie utilizat printr-o definiție pozitivă a modului real de integrare socială.

Sistemul este un ansamblu de elemente interdependente, ale căror raporturi dinamice au o funcție de integrare și de conservare a sistemului. Aceste raporturi dinamice exprimă corelații de tipul „*dependențelor funcționale*”. Dependentele funcționale sunt acele concordanțe dintre însușirile elementelor care servesc pentru menținerea sistemului. Pe un asemenea gen de concordanță se bazează finalitatea sistemului. În general, prin sistem se înțelege o mulțime de obiecte care acționează între ele atât de intens, încât stările lor sunt interdependente, modificarea unuia ducând la modificări determinate în toate cele-

alte. Viața socială prezintă caracteristici de sistem la toate nivelurile sale de organizare: grupul de muncă, familia, întreprinderea, localitatea, societatea globală, umanitatea. Cea mai simplă unitate care posedă caracteristica de sistem a vieții social-umane este *activitatea*, aceasta constituind un sistem de comportamente, de acțiuni, astfel organizat și orientat încât să realizeze o anumită finalitate. Ceea ce distinge *sistemul social* de un sistem uman individual este participarea mai multor persoane la respectiva activitate.

Definițiile date categoriei de sistem de către diferiți autori nu se deosebesc mult una de alta. Redus la termenii cei mai simpli posibili, un *sistem* poate fi definit, după cum spunea *Ludwig von Bertalanffy*, „ca un complex de elemente în interacțiune” în care această interacțiune se conduce după niște principii specifice ce o ordonează și face ca ansamblul în general să aibă tendința optimizării permanente a activității lui. Astfel, este posibil să considerăm realitatea ca o ierarhie a sistemelor, începând cu particulele elementare, atomii, moleculele, compușii moleculari, celulele, țesuturile, organele, sistemele de organe, animalele, sistemele simbiotice, populațiile umane, integralitatea vieții pe pământ.

Se consideră că sistemul este acel ansamblu organizat, acea clasă de fenomene care satisface următoarele exigențe:

- a) poate specifica un set de elemente identificabile;
- b) printre cel puțin unele din elemente există relații identificabile;
- c) anumite relații implică alte relații.

Referindu-ne direct la sistemul social, acesta ar consta „dintr-o pluralitate de actori individuali în *interacțiune*”. H.Janne, în lucrarea *Le systeme social* (1968), scria: „*Faptele sociale sunt organizate în ansambluri care constituie sisteme. Relațiile sociale sunt ca factori interdependenți ale căror raporturi dinamice sunt în același timp cauza și produsul existenței sistemului considerat*”. Unii autori au luat în considerare și analiza rolului componentelor mediului sistemului, alții s-au ocupat în special de componentele și (auto) reproducerea sistemului, alții de analiza „subsistemelor”: economic, social, politic, cultural, religios etc.

Sistemul înseamnă mulțimea de elemente componente, ansamblul de relații dintre aceste elemente, structurate multinivelar și ierarhic, și constituirea unei inegalități specifice, ireductibile la componentele și chiar rela-

țiile individuale dintre ele. Sistemul este ireductibil la componentele sale în măsura în care se constituie ca o totalitate de elemente interdependente. Uneori, neclaritatea definirii sistemului este detaliată prin faptul că noțiunea de sistem este definită prin cea de structură, și invers, așa cum susține Piaget - că „*structura este un sistem de transformări*”, iar Parsons - că „*sistemul social rezidă în organizarea structurală și funcțională*”. Este clar că mijloacele de interpretare a unor fenomene atât de complexe, precum sunt cele din cadrul vieții sociale, trebuie să corespundă *teoriei sistemelor*, deoarece explică în special ansamblurile foarte dinamice și foarte complexe, fiind deci cea mai în măsură să servească unei astfel de interpretări. Continuarea analizei pe această linie cere însă în mod imperativ câteva precizări și delimitări.

Teoria generală a sistemelor s-a dezvoltat în mod rapid în legătură cu cibernetica, teoria informației și a comunicației, progresele recente ale matematicii, teoria deciziei, cercetarea operațională și utilizarea pe scară largă a calculatoarelor. Premisele unei astfel de teorii au fost formulate la început de *Ludwig von Bertalanffy*, în lucrarea *Theorie generale des systemes* (1930), care a demonstrat că „*teoria generală a sistemelor intenționează să elaboreze proprietăți, principii și legi care sunt caracteristice sistemelor în general, indiferent de varietatea lor, de natura elementelor lor componente și de relațiile... dintre ele*”.¹

Teoria generală a sistemelor își afirmă noutatea științifică prin înlocuirea vechilor paradigme, menită a fi revoluționară, și prin facilitarea comunicării între științele tradițional clasificate în fizice, biologice și sociale, dacă avem în vedere și principiile sale epistemologice noi-toare. Ideea de bază este cea a eliminării sau înlocuirii tradiției științifice clasice, newtoniene, atomiste, care consideră obiectul investigației ca o colecție de părți izolate și încearcă să derive proprietățile obiectului integral din proprietățile părților sale fără a analiza interacțiunile dintre părți. În domeniul biologiei, *L.von Bertalanffy* pledează pentru o „*teorie sistemică a organismului*” menită să cerceteze „*coordonarea părților și proceselor*”.

A.Raport consideră că teoria generală a sistemelor poate fi aplicată cu bune rezultate la ansambluri ce prezintă complexități cu variații foarte mari. Această paletă diversă pleacă de la nivelul

¹ Ludwig von Bertalanffy. *Théorie générale des systèmes*. – Paris, 1975, p. 36.

mecanic al sistemului solar, trece prin sistemele proprii reacțiilor chimice ajungând, finalmente, la ansamblurile sociale ce se pot organiza sistemic.

Prezintă interes discuțiile referitoare la raportul dintre sistemul strict cibernetic și teoria generală a sistemelor. Astfel, în literatura de specialitate se impune din ce în ce mai accentuat ideea că primul constituie, de fapt, un nivel pe scară largă al teoriei generale a sistemului. În acest context, autorii *Johnson*, *Kast* și *Rosenzweig* încearcă o tipologie a diverselor niveluri sistemice care evoluează în cadrul teoriei generale a sistemului, evidențiind următoarele opt trepte:

- 1) sisteme cu structuri statice;
- 2) sisteme dinamice simple cu schimbări predeterminate și obligatorii;
- 3) sisteme cu mecanisme de control, care ar fi prezentate de *sisteme cibernetice*;
- 4) sisteme deschise unde structurile se autoîntrețin;
- 5) sistemul genetic, exemplu simplu fiind planta;
- 6) sistemul cu comportament teleologic și conștiință de sine;
- 7) sistemele umane, dotate cu conștiința existenței lor, care diferă de conștiința de sine;
- 8) sistemul organizării sociale.

Extinderea și aprofundarea cercetărilor în domeniul teoriei generale a sistemelor, gradul de precizie conceptuală și analitică, posibilitatea de aplicare prin analogie a modelelor conceptuale și matematice din științele mai dezvoltate (cele tehnice și biologice în special) în modelarea fenomenelor și proceselor sociale constituie doar câteva din premisele care au stat la baza dezvoltării *analizei sistemice* în sociologie. Astfel se explică apariția unor lucrări care susțin fundamentarea teoretică a sociologiei de către teoria sistemelor generale, folosirea tehnicilor sau a metodelor sistemice pentru studierea sistemelor sociale sau comportamentale. Este remarcabilă în acest sens poziția lui *W.Buckley* care susține că ar fi nevoie să se dezvolte o sociologie încadrată în modul de abordare specific teoriei generale a sistemelor și fundamentarea metodologiei acesteia de o nouă epistemologie a proceselor de cunoaștere desfășurate de către „*actorii sociali*” la nivelul „*construcției sociale a realității*” cotidiene. Strategia de abordare proclamată de *Buckley* este însă departe de a avea caracter novator atât timp cât conceptul de „sistem social” are o istorie teoretică mult mai veche în sociologie. În-

că în tradiția teoriilor sociologice „clasice” din secolul trecut analizele sociale se desfășurau din perspectiva implicării sau raportării la sistemul social general. Teoria materialist-dialectică și istorică a lui *K.Marx* a oferit un model integral al societății prin care poate fi înțeleasă atât dialectica dezvoltării sau transformării sale istorice, cât și mecanismele interioare de constituire și funcționare. Potrivit teoriei marxiste, societatea umană poate fi concepută, explicată și transformată numai prin prisma conceperii ei ca *sistem*. Concepția marxistă asupra rolului specific al structurii, al relațiilor de producție în determinarea și în reglarea acțiunii în sistemul social este revelatoare și servește drept punct de reper pentru orice analiză a fenomenelor sociale prin prisma *teoriei reglării sistemelor sociale*.

Mai pot fi aduse multe argumente în sprijinul teoriei marxiste a sistemelor. Astfel, reluând problema raportului dintre bază și suprastructură, *Antonio Gramsci* elaborează cunoscutul concept de *bloc istoric*, ca o sinteză a teoriei lui despre dezvoltarea sistemelor sociale hiper-complexe. Metodologic, acest concept cuprinde în sine principiile comportamentului sistemic, înglobând atât explicarea complexității structurilor formațiilor sociale ca sisteme, caracterul dinamic al acestora, cât și mecanismul de „reflex”, de retroacțiune, care permite complexului de suprastructuri să intre într-o adevărată relație sistemică cu baza.

Cei care au procedat la o teoretizare explicită a sistemului social ca atare sunt *V.Pareto* și *T.Parsons*. *V.Pareto* este considerat primul sociolog care a formulat în mod explicit conceptul de sistem social și l-a dezvoltat în *teoria despre societate*. Pentru a caracteriza „forma generală a societății”, *Pareto* pornește de la premisa că aceasta este *determinată de toate elementele care acționează asupra sa și, ca urmare, ea reacționează asupra elementelor*. În majoritate, elementele sunt reciproc dependente, constituind astfel „sistemul social”.

T.Parsons publică, mai târziu (1951), lucrarea sa fundamentală *Sistemul social*, în care face o încercare de a continua intenția lui *Pareto*, utilizând o abordare nouă – nivelul *structural-funcțional* de analiză. *Parsons* și-a propus să elaboreze teoretic „sistemul total al acțiunii”, pe care îl consideră format din mai multe sisteme. Dintre acestea se prezintă în detaliu *sistemul social*, cel *cultural* și cel referitor la *personalitate*. *Parsons* s-a orientat către analiza ordinii sociale și a stărilor de echilibru ale sistemelor considerate.

În general, este acceptat că ansamblurile sociale poartă în sine însuși sisteme puse în lumină de teoria generală a sistemelor. Aceasta pentru că, după cum spune Bertalanffy, „fiind interesată în caracteristicile formale ale ansamblurilor luate ca sisteme, teoria generală a sistemelor are un caracter interdisciplinar, servind la investigarea fenomenelor din diferite discipline”.¹ Înțelegerea diverselor ansambluri sociale ca sisteme dă posibilitatea de a explica legătura funcțională dintre aceste ansambluri, de a dezvălui calitatea complexă a individului ca element al grupului sau al organizației sociale, făcând finalmente posibilă constituirea unei concepții clare și cuprinzătoare asupra proceselor sociale. E știut că societatea *nu este un agent mecanic, ci o totalitate ca sistem de substructuri interdeterminate, încadrate într-un ansamblu în care toate elementele se condiționează reciproc*. Societatea apare astfel ca un ansamblu hipercomplex, cu puternice calități sisteme, eficiența acțiunii sociale în aceste condiții fiind funcție de modul de organizare sistemică care permite simultan atât realizarea sarcinii generale a sistemelor, cât și manifestarea fiecărui element, a indivizilor umani care formează sistemul.

Premisele ce stau la baza definirii unei societăți bine conturate sunt caracteristicile și proprietățile ei ferme, care permit să deosebim societatea ca o organizare socială complexă de toate celelalte elemente: de realitatea socială, relațiile sociale, instituții, culturi etc.

O premisă importantă este *arealul geografic*, în care are loc consolidarea relațiilor sociale. Fiecare comunitate și-a conturat în baza teritoriului său, anumite caracteristici specifice (activități, ramuri ale industriei, agriculturii, cultură, obiceiuri etc.). O dată cu apariția hotarelor dintre state, au apărut noi factori care au influențat localizarea influențărilor sociale pe anumite teritorii (mijloacele de comunicare, cooperările internaționale, turismul etc.).

O altă premisă definitorie este *universalitatea* - societatea cuprinde multitudinea relațiilor și legăturilor sociale, toate instituțiile și comunitățile sociale, statuate la hotarele unui anumit areal. În baza acestei premise, societatea poate crea condițiile necesare pentru satisfacerea nevoilor indivizilor și poate oferi o gamă largă de posibilități de autoafirmare și autorealizare a actorilor sociali. So-

¹ Ludwig von Bertalanffy. Op. cit, p.36.

cietății îi este caracteristică acea universalitate, capabilă să creeze indivizilor forme de organizare a vieții, care le facilitează realizarea scopurilor personale.

Autonomia reprezintă încă o premisă definitorie a societății ca sistem. Prin ea se înțelege capacitatea de a exista independent, caracteristică ce se fundamentează pe baza nivelului înalt de autoreglare internă, asigurând susținerea și reproducerea continuă a sistemului complex de relații sociale. Doar în cadrul societății se conturează mecanismele de control și de reglare a ansamblului de interrelații.

În cele din urmă menționăm că o premisă de fundamentare a societății este *integritatea*, care se evidențiază, pe de o parte, prin faptul că societatea reușește să-și subordoneze fiecare generație, să-i includă pe indivizi într-un context unic al vieții sociale și în baza activităților lor să-i stimuleze pe aceștia în reproducerea structurii sociale hiper-complexe. Pe de altă parte, societatea posedă mecanisme interne nu doar pentru susținerea structurilor formate, dar și pentru includerea în aceste structuri a noilor formațiuni sociale, create de oameni prin activitatea practică. Mecanismele integrității sociale sunt extrem de complicate, dar anume datorită lor noile instituții, comunități, organizații se subordonează continuu unei logici tangenționate ordinii sociale.

Extinderea teoriei sistemelor la viața socială impune implicarea unor aspecte cu totul specifice care contribuie la *îmbogățirea a însăși teoriei funcționării sistemelor*. Existența socială imprimă categoriei de sistem, în raport cu modul în care a fost el tratat de cibernetica clasică, unele corective. Analiza modului de organizare sistemică în viața socială, a modului cum se constituie aceste sisteme, a *elementelor* pe care le integrează, a *specificului de reglare*, precum și a modului nou în care se pun diferite alte probleme – comportament, interrelații dintre elemente, finalitate etc., ne determină să admitem că procesele ce se desfășoară în cadrul unui ansamblu sistemic privesc nu doar informația și energia, dar și calitatea substanței însăși, calitatea elementelor care interacționează în sistem. În societate, în condițiile unei interdependenței atât de complexe (existența vieții în comunități foarte largi, cu multiple legături în interiorul lor, precum și între diferitele paliere ale cadrului lor structural), nu se poate admite posibilitatea viabilităților unor organizații sistemice închise fără schimbări, fără metabolism. Deci, în forma cea mai înaltă de existență a materiei, în

societate, nu putem înțelege existența sistemelor decât ca *sisteme relativ deschise*. Indiferent de considerațiile de la care s-a pornit în definierea sistemului în sine, subliniem că una dintre coordonatele specifice ale *sistemului social* este caracteristica acestuia de a fi relativ deschis, ceea ce ne permite să înțelegem mai departe faptul că diferitele ansambluri ce se organizează sistemic în viața socială rămân ansambluri de sine stătătoare, dar, în același timp, într-o permanentă și multiplă legătură cu mediul.

După cum am văzut, sistemul este definit, în general, ca un ansamblu dinamic și complex ale cărui elemente se află într-un raport de interdeterminare. În cazul sistemelor cibernetice clasice, aceste elemente, aflate în interrelație, reprezintă pur și simplu obiecte sau, cel mult, elemente vii, organice – în cazul aplicării lor la biologie și fiziologie pe când în societate aceste elemente care intră în relație unul cu celălalt, în cadrul unui ansamblu sistemic, sunt *oamenii*. De aici se desprinde și enorma complexitate pe care o capătă un astfel de sistem ale cărui elemente sunt reprezentate de subiecți.

Capacitatea sistemelor sociale de a se constitui ca ansambluri hiperocomplexe provine, în primul rând, din potențialitățile elementelor sale – ale *oamenilor*, care se constituie ei înșiși ca sisteme de sine stătătoare, cu valori proprii de autoconducere, de orientare și *feedback* propriu. Mai mult, indivizii umani nu acționează în vederea unei realizări a valorilor de comandă în sine ale unei organizații sistemice integratoare; individul acționează în aceste sisteme în vederea manifestării valorilor sale intime, pentru că nu el este mijlocul de realizare a valorilor de comandă ale sistemelor sociale generale, ci acestea din urmă sunt mijloacele care permit realizarea plenară a omului, care este concomitent și element constitutiv al sistemului și care trebuie deci să acționeze în vederea realizării sarcinilor acestuia, dar și a scopului întregului sistem social.

Deosebirea esențială dintre sistemul cibernetic și cel al teoriei generale a sistemelor constă în modul în care trebuie să înțelegem calitatea sistemului în lumea social-umană, precum și în criteriile fundamentale ale acțiunii indivizilor ca elemente ale sistemului social. Individul uman acționează în societate ca un sistem propriu de valori raportate la el însuși și la toate celelalte sisteme în care se integrează, cu care cooperează ca participant activ și conștient și care se constituie

finalmente drept mijloace de manifestare a capacităților de realizare a valorilor lui, a personalității lui. În afara multiplelor variabilități ale parametrilor de care trebuie să se țină seama în orice sistem social, poate interveni acum și o anumită doză de „acțiune liberă” din partea elementelor, liberă de comportamentul și de sarcina generală a sistemului, acțiune care poate aduce o anumită caracteristică de nedeterminare, de aleatoriu. Astfel, realitatea socială ca nivel de organizare, ca grad de complexitate nu se reduce nicidecum la realitățile altor niveluri de organizare. Comportamentul omului ca element în sistemul social apare ca un salt calitativ față de comportamentul diferitelor elemente ce mijlocesc comportamentul unei mașini cibernetice. *Sarcina sistemului social* nu este un scop în sine, în care elementele ar apărea ca mijloc ce ar putea fi folosit în mod voluntar, ci are un caracter pe deplin concordant cu valorile al căror purtător este omul.

Un ansamblu organizat sistemic în societate nu poate să aibă caracteristici homeostatice, să rămână în echilibru absolut. El poate să-și realizeze o *stabilitate relativă*, această stabilitate relativă presupunând totuși un proces de diacronie. Starea absolută de echilibru „*ar însemna absența oricărui factor de perturbare sau de schimbare internă sau externă, ceea ce duce la viziunea statică asupra sistemului*”.¹

Dacă am încerca să revenim pe scurt asupra deosebirilor dintre comportamentul sistemic din viața socială și cel strict cibernetic, am putea considera ca fiind esențiale următoarele momente:

- a) elementele de acțiune în mediul social sunt indivizii umani;
- b) valorile de comandă ale sistemului nu subordonează subiectul, decât parțial și temporal, în măsura în care să nu-l dezorganizeze. Sistemul cu valorile lui apare ca mijloc în vederea rezolvării finale a subiectului ca *scop*;
- c) relațiile ce se stabilesc în sistemul social sunt mai complexe și de alt tip, fiind stabilită atât o interacțiune materială, cât și una spirituală;
- d) subiecții din sistemele sociale au capacitatea unică de a conștientiza, ceea ce implică un nou și important parametru. Această capacitate poate contribui esențial fie la creșterea caracterului aleatoriu al comportamentului, fie la creșterea nivelului interogator;

¹ Dumitriu P. Sistem. *Structură. Metoda structurală*. – Iași, 1996, p.16.

e) comportamentului sistemic social nu i se poate aplica viziunea homeostatică a echilibrului, ci cea adaptiv procesuală, transformatoare.

Potențialitatea sistemului de a-și elabora comportamente diferențiate, deci răspunsuri adecvate la întrebările mediului înconjurător și, finalmente, de a găsi comportamentul care-i asigură relativa stabilitate, este o caracteristică a ansamblurilor *ultrastabile*. În cazul în care sistemul în cauză își pierde aceste potențialități, pentru a i se asigura o funcționare continuă este necesară conducerea lui directă de către sistemul imediat subordonat, preluarea informației și a dispozitivului de reglare, stabilitatea acestui sistem păstrându-se cu mare dificultate. Acțiunea socială poate fi eficientă numai în condițiile în care își creează asemenea sisteme ultrastabile, în care acel sistem social-global capătă caracteristica de sistem *multistabil*. Un astfel de sistem multistabil „are o capacitate de adaptare considerabil mai mare, fiindcă fiecare sistem parțial al său poate funcționa relativ independent de celelalte sisteme parțiale și de sistemul global în vederea obținerii stabilității sale.”¹

În concluzie menționăm că sistemul social se caracterizează prin câteva **proprietăți** principale ale sale:

- *totalitatea* (elementele își pierd individualitatea, fiecare din ele căpătând însușiri noi conferite de raporturile cu celelalte elemente ale întregului; individualitatea este atributul întregului, și nu al elementelor componente);

- *integrativitatea* (dobândește dimensiuni distincte când se are în vedere proprietatea de ierarhizare);

- *autoreglarea* (autocorectarea, autostabilizarea, homeostaza, menținerea stabilității sistemului, a capacității lui de a-și restabili echilibrul, structura și funcționalitatea, indiferent de acțiunea unuia sau a mai multor factori de perturbare);

- *ierarhizarea* (un sistem este în același timp suprasistem – pentru părțile sale și subsistem – în componența altor sisteme);

- *structurarea* (fiecare sistem are o anumită configurație de raporturi dintre elementele componente).

Așadar, abordată ca sistem, societatea poate fi înțeleasă ca un ansamblu unitar de componente dispunând de anumite structuri interioare și de anumite niveluri de organizare, de un ansamblu coerent de instituții aflate în relații de interacțiune.

¹ Haralambie E. *Teoria reglării sistemelor sociale*. – București, 1972, p.103.

2. Tipologia sistemelor sociale. Subsistemele sociale

Sistemele și subsistemele sociale pot atinge grade diferite de diferențiere și integrare. În funcție de aceste aspecte se poate stabili o **tipologie a sistemelor sociale**. Astfel, deosebim sisteme:

- 1) diferențiate și integrate;
- 2) integrate, însă slab diferențiate;
- 3) sisteme sociale cu grade diferite de autonomie, cu niveluri variate în ceea ce privește interacțiunea lor cu alte sisteme;
- 4) sisteme cu niveluri diferite de acomodare, asimilare, competiție și cooperare în relație cu alte sisteme.

Evaluarea părților în caracterizarea întregului sugerează existența a două tipuri de relații în configurarea sistemelor: *relații de subordonare*, care privesc raportul dintre întreg și parte, dintre sistem și elementele componente; *relații de coordonare*, care privesc fie raporturile dintre elementele în cadrul sistemului, fie raporturile dintre sistemele în context sau dintre elementele unor sisteme diferite. Intercalarea acestor tipuri de relații rezultă atât din relativitatea conceptelor de *întreg* și *parte* (fiecare parte fiind simultan întreg în raport cu sistemele de referință subiacente, și invers, fiecare întreg fiind totodată parte în raport cu sistemele de referință suprapuse), cât și din sinteza dintre raporturile structurale și raporturile funcționale în caracterizarea sistemelor.

Sistemul social, ca de altfel și celelalte tipuri de sisteme, se caracterizează printr-o stare de echilibru intern care poate fi *static* sau *dinamic*.

Echilibrul static reprezintă o configurație de stări ale elementelor sistemului care sunt reciproc compatibile, prezentând deci o mare stabilitate. În acest sens, un sistem poate avea mai multe configurații, stări interne posibile, fiecare prezentând un grad ridicat de stabilitate.

Sistemele dinamice sunt caracterizate prin faptul că schimbările interne sunt continue, fără a se ajunge la forme de echilibru înalt stabile. *D.H. Meadows*, în urma analizei dinamice a sistemului mondial, evidențiază *cinci parametri fundamentali* care se influențează continuu reciproc: *producția industrială, producția agrară, resursele naturale, populația și poluarea*. Sistemul social are o anumită evoluție datorită dinamicii acestor parametri.

Din punct de vedere metodologic, există o distincție și între *sistemele finaliste* și *sistemele de interacțiune*, sau *suprasisteme*.

Sistemele finaliste se caracterizează prin faptul că întreaga lor organizare (structurare) și dinamică este determinată de realizarea unei finalități. Fabricarea unui tip de produse determină organizarea internă a unei întreprinderi; dezvoltarea cunoașterii determină modul de organizare a activităților de cercetare științifică la nivelul unui cercetător sau al unui institut de cercetători. Un sistem finalist este compus dintr-o mulțime de acțiuni astfel constituite încât ansamblul lor să ducă la realizarea respectivei finalități. De regulă, sistemele finaliste tind să-și exprime organizarea într-un amplu *sistem de statute și roluri*. Ultimele formează un sistem, pentru că fiecare are funcția sa, completându-se reciproc, astfel încât să asigure realizarea unor finalități specifice. *Sistemele de interacțiune (interdependență)* nu sunt finaliste, ci sunt compuse din mai multe subsisteme, de regulă finaliste, care interacționează, tinzând să realizeze un anumit echilibru ce reprezintă o rezultată a acestor interacțiuni. Datorită faptului că reprezintă un sistem rezultat din interdependența mai multor sisteme orientate finalist, ele pot fi numite *suprasisteme* (sisteme din sisteme).

O problemă care apare în studiul aplicării teoriei sistemului la viața socială este cea a *structurii sale intime*, a modului cum apar, se organizează și funcționează aceste sisteme pe diferite paliere ale existenței sociale. Întreaga societate poate fi considerată ca un sistem în sine, structurat în diverse paliere și subsisteme. Acestea sunt dotate cu o anumită funcție care se constituie ca valoare de comandă a aceluia *subsistem*, participând astfel la realizarea valorilor și a funcției sistemului general. Or, o societate apare la un moment ca un ansamblu căruia îi este proprie o rețea complexă de sisteme subordonate, interdependente și care acționează ele însele în calitatea lor de sisteme.

Societatea ca sistem reprezintă un ansamblu de componente (subsisteme) între care există raporturi dinamice de tipul dependențelor funcționale. Componentele (subsistemele) sistemului social sunt de *natură materială* (cadrul geografic, cadrul demografic, cadrul tehnologic), de *natură ideală* (simboluri, valori, tradiții, obiceiuri și reguli) și *psihice* (atitudini, credințe, prejudecăți, idei, sentimente, opinii, trăiri etc.).

Corespunzător diverselor necesități prezentate de societate, în interiorul sistemului global apar unele organizații, sisteme care promovează un tip adecvat de relații în interiorul lor, capabile să răspundă acestor necesități. Necesitățile materiale (în bunuri de con-

sum, de exemplu), au prilejuit apariția unor ansambluri în care se manifestă un tip de relații specifice realizării acestor necesități, și anume: relații economice, de producție, de muncă. Acest tip de relații, ca și altele (politice sau juridice), pot forma un subsistem al sistemului global. Încercarea unei astfel de ierarhizări apare clar și la *Parsons*, care în unul din studiile sintetizatoare ale teoriei sale despre sisteme spune: „...*concepem economia ca subsistem funcțional al societății*”. Tot *Parsons*, referindu-se la palierul politic din viața socială, scrie: „*Conceptul nostru cheie de orientare este politica, definită ca un subsistem primar funcțional al societății, strict paralel în statusul teoretic cu economia...*”¹

Pavel Apostol elaborează o tipologie care poate fi considerată ca bază de pornire într-o analiză a structurii sistemului social total. Astfel, el consideră că „într-un *sistem social* oarecare distingem: a) *subsistemele* care realizează activitatea economică, politică etc., ca funcții ale sistemului global; b) *subsisteme parțiale*, efectuând specii de activități distincte ce formează părți ale activităților (funcțiilor) sistemului global”. Societatea este deci un complex de subsisteme, de natură economică, politică, administrativă, culturală etc., dispuse ierarhic și în corelații de ordin cauzal și funcțional, a căror dinamică se desfășoară prin intermediul efectului uman structurat, la rândul lui, în funcție de aceste subsisteme.

Dintre **subsistemele** care alcătuiesc societatea menționăm:

- subsistemul condițiilor material-naturale;
- subsistemul economic;
- subsistemul administrației și conducerii sociale;
- subsistemul normativ;
- subsistemul cultural, al activităților de creație etc.

Subsistemul condițiilor material-naturale este reprezentat de mediul cosmic și geografic al existenței diferitelor forme de comunitate umană, ca și de o serie de alți factori, ca cei demografici și ai resurselor naturale, cu rol important în formarea, dezvoltarea sistemelor sociale și în stabilirea echilibrului între acestea. Orice societate se dezvoltă pe un anumit teritoriu și își realizează un ritm existențial în

¹ Vlăsceanu L. *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme.* – București, 1982, p.80.

funcție de trăsăturile naturale ale acestuia. Atmosfera, schimbările de climă, hidrosfera, litosfera, biosfera etc. impun activități specifice dependente de particularitățile lor.

Universul sociouman funcționează diferențiat în cadre referențiale deosebite, structurându-se distinct în anumite forme de viață comunitară. Schimbările climaterice impuse de două sau patru anotimpuri, de specificitatea acestora, marchează intensități diferite ale activităților sociale și ale capacității productive a indivizilor. Ritmurile muncii în general sau ale muncii agricole în special, desfășurate în zona temperată, au alți parametri, decât cele din climatul tropical sau ecuatorial.

Influența cadrului cosmologic asupra societății trebuie corelată cu capacitatea acesteia de a acționa, la rândul ei, asupra naturii, în funcție de gradul de dezvoltare culturală a colectivităților umane, ca și de nivelul lor de civilizație. Realizarea unor mari sisteme de irigație, transformarea chimică a structurii unor soluri, dobândirea de spații propice pentru agricultură, prin îndiguire și desecări, împădurirea unor zone aride, construirea unor căi de comunicație rapidă etc., cu efecte benefice asupra satisfacerii nevoilor socioumane, sunt rezultatul acțiunii societății asupra naturii. Măsura în care anumite comunități umane sunt capabile să-și adapteze modelele lor culturale la ansamblul condițiilor cosmico-geografice constituie o sursă principală a implicării lor rapide în satisfacerea cerințelor contemporaneității.

Subsistemul economic cuprinde toate manifestările societății vizând satisfacerea trebuințelor vitale ale membrilor ei. Sistemul nevoilor are un caracter dinamic și nelimitat, fiind dependent de dorințele, așteptările, aspirațiile, idealurile indivizilor, grupurilor și ale societății în ansamblul ei, deci de gradul de civilizație al societății și al individului. Stratificarea acestor trebuințe aflate într-un proces permanent de diversificare constituie conținutul activității economice, nucleul subsistemului economic al societății.

Activitatea economică se realizează prin multiplele acțiuni întreprinse de agenții economici, ca acte de comportament conștient, deliberat orientate spre sfera producției, consumului, circulației și repartiției de bunuri. Aceste forme de activitate economică au la bază, în principal, trei factori: munca, natura și capitalul, al căror angrenaj conduce la conturarea unui mod concret de interacțiune între satisfacerea nevoilor și resursele naturale și sociale, adică la un anumit meca-

nism economic. În cadrul activităților economice de tip liber, ansamblul relațiilor dintre satisfacerea nevoilor și resurse se realizează prin manifestarea liberă a opțiunii agenților economici pentru mijloacele folosite, căile de urmat, domeniul în care vor să acționeze, pentru modul de conducere a activităților etc., concretizându-se sub forma rapoarturilor *cerere-ofertă*. În cadrul activităților economice de tip comandat, relațiile nevoi–resurse se realizează prin orientarea acțiunii agenților economici în mod centralizat, la nivelul întregii societăți, folosind în acest scop aparatul de stat. Cele două tipuri de mecanisme ale acțiunii economice coexistă și se întrepătrund, combinarea lor depinzând de condițiile, nevoile și particularitățile structurilor social–politice din fiecare țară.

Subsistemul administrației și conducerii sociale cuprinde instituții administrative, statale, ale conducerii, integrate într-un ansamblu de activități impuse de necesitățile menținerii ordinii și echilibrului social, ca și de cele ale schimbării sau „*reformării*” societății. Putem aminti următoarele mari grupuri de instituții:

- *instituțiile politice* (statul, partidele politice, asociațiile, organizațiile politice etc.) create în scopul de a asigura cucerirea sau menținerea puterii politice, organizarea și conducerea unei comunități umane, menținerea ordinii interne și a securității pe plan extern etc.;

- *instituțiile juridice*, responsabile de elaborarea și aplicarea normelor de drept într-o societate, de controlul și sancționarea unor indivizi, grupuri, instituții pentru nerespectarea lor;

- *instituțiile economice*, care au ca obiect producerea și distribuirea bunurilor și serviciilor;

- *instituțiile cultural–educative*, în cadrul cărora sunt cuprinse modalitățile de organizare și îndrumare a activităților ce privesc domeniul învățământului, artei, științei etc.;

- *instituțiile familiale*, preocupate de problemele vieții de familie, ale educării și formării fiecărei noi generații, întru sprijinirea și apărarea acestora.

Fiecare grup este antrenat în acțiuni diferite, care se repercutează asupra societății, oferind instituțiilor posibilitatea de a conlucra și de a se completa reciproc, în funcție de nevoile societății și de modalitățile ei de organizare.

Subsistemul normativ este alcătuit din totalitatea normelor, valorilor, principiilor etico-juridice, concretizate în drepturile și obligațiile pe care le au indivizii, elaborate în scopul reglementării raporturilor dintre ei. Valorile și normele ce reglează relațiile dintre indivizi sunt de două tipuri, acționând în modalități distincte: unele se referă la reglementarea liberă, fără constrângere instituțională, a raporturilor umane și a condiției individului uman față de structurile sociale, față de semenii și față de el însuși, constituind *morală*; celelalte – *valorile și normele juridice* – asigură echilibrul social, prin intermediul instituțiilor juridice, care impun într-o societate sau alta modalitatea specifică de apreciere a ceea ce este drept sau nedrept, legal sau ilegal, obligatoriu sau neobligatoriu în relațiile dintre oameni, dintre aceștia și stat, dintre state.

Subsistemul cultural și al activităților de creație se referă la multitudinea valorilor științifice, artistice, religioase etc., a activităților și instituțiilor, care permit crearea și comunicarea lor, în scopul satisfacerii unor trebuințe mai complexe ale oamenilor, rezultate din gradul de dezvoltare a societății, și amplificării dimensiunilor spirituale ce caracterizează ființa umană. Societatea presupune existența unui mijloc de transmitere codificată, de coordonare și de cercetare a informațiilor și a experienței acumulate în timp de membrii ei, numit limbaj uman. Simbolurile realității și ale experienței umane, elementele componente ale acestui limbaj asigură obiectivarea produselor spirituale individuale, transmiterea lor la nivelul comunității, de la o generație la alta, ca și de la o comunitate la alta, făcând posibilă constituirea *memoriei colective*, concretizată în tradiții, obiceiuri, aspirații și atitudini, unite într-un model cultural specific comunității respective.

Totalitatea valorilor, procesul creației și al comunicării lor fundamentează *specificul societății umane*, asigurând manifestarea deplină a acelei existențe ce caracterizează doar omul – existența în și prin cultură.

3. Mecanismul structurării și funcționării sistemului social

Analiza structurală și funcțională a sistemului social contribuie la o înțelegere mai adecvată a determinismului causal în desfășurarea vieții sociale. Obiectivele sistemului se pot împlini prin funcționarea tuturor subsistemelor lui unitare și interdependente.

Elementele sistemului se află în diferite relații unele cu altele, dispun de o tipologie distinctă. Unele elemente ale sistemului se manifestă ele însele ca structuri distincte (de exemplu, structura socială ca element component sau subsistem al sistemului social global); sau elementele intră în relații reciproce în cadrul sistemului în așa fel încât constituie alte structuri ale sistemului. În cadrul sistemului apar relații între structuri sau între elementele structurilor.

Modul de structurare a sistemului global, în ierarhizarea sa, implică unele aspecte teoretice în cunoașterea felului în care se autoconduce societatea. Diversele funcții și necesități pe care le prezintă societatea, necesită un dispozitiv central, care să urmărească și să dispună strategia realizării acestor funcții și satisfacerii acestor necesități. Totodată, conducerea tuturor acțiunilor sociale nu se face *direct* de la acest centru, ci *indirect* prin subsisteme și sisteme parțiale care posedă fiecare capacitatea – cunoscând valoarea lor de comandă – de a-și autoregla în așa fel acțiunea, încât să se realizeze funcțiile la nivelurile optime. Sarcina reglării revine forțelor interioare ale sistemului, care pot fi puse în contact direct și permanent cu „intrările” posibile perturbatoare la care trebuie să facă față sistemul. Conducerea sistemului social global ar trebui să-și construiască niște mecanisme obiective, cu ajutorul cărora „*să determine subsistemele... să se relaxeze și să se angajeze într-o continuă adaptare la mediul înconjurător*”.¹ Sistemul social, care va reuși să creeze mijloacele necesare prin care subsistemele și sistemele sale particulare ar fi în stare să-și asigure o continuă adaptare și deci autoconducere, păstrând totodată valorile de comandă ce le sunt date de funcțiile generale ale sistemului supraordonat, va atinge și parametrii cei mai înalți ai eficacității.

În viziunea actuală asupra *structurii*, în planul teoriei sistemului social, distingem două sensuri ale acesteia:

a) structura, în calitate de complex unitar de interacțiuni, care integrează elementele într-un tot unitar, asigurând sistemului identitatea, stabilitatea calitativă, caracterul omogen și continuu. ”*Prin structura unui sistem, remarcă Jean Piaget, înțelegem ansamblul concret de transformări care asigură autoreglarea unei totalități, ireductibile la părțile componente*”;²

¹ Vlasceanu L. Op. cit. p.75.

² Jean Piaget. *Structuralismul*. – București, 1973, p.7.

b) structura, în calitate de model abstract, care explică schema de funcționare și principiile ce stau la baza coeziunii interne a sistemului. În acest sens, structura este constelația raporturilor inițiale dintre elementele unui sistem, raporturi invariante și interdependente de elemente, deci formalizabile, care oferă explicația „codului” tuturor transformărilor posibile în interiorul sistemului.

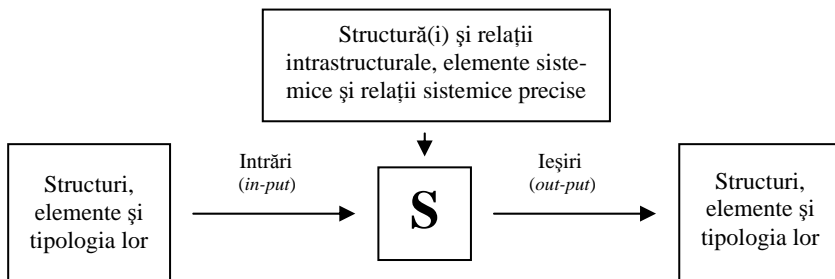
Implicând o abordare prin excelență structurală și relațională, conceptul de structură, cu cele două sensuri ale sale, devine aplicabil oriunde avem de-a face cu sisteme, ale căror elemente sunt articulate în totalități, cu o astfel de organizare internă, încât proprietățile întregului și ale componentelor depind de tipul invariabil de interacțiuni care guvernează toate transformările posibile și autoreglările sistemului. Într-o asemenea interpretare, structura implică o relativă invarianță, dar numai față de un anumit grup de transformări; de aceea, analiza ei reliefează corelațiile: stabilitate – instabilitate, continuitate – discontinuitate, repetabilitate – irepetabilitate. Din această perspectivă, existența ne apare ca ansamblu ordonat de universuri deschise, ca ierarhie de sisteme și subsisteme dispuse etajat unele față de altele, conform criteriului complicării structurale.

Fizionomia și dinamica unui sistem nu pot fi explicate nici pornind de la întreg spre parte, ca în concepțiile organiciste, nici de la parte spre întreg, ca în cele atomiste, ci numai de la constelația de raporturi invariante, care le caracterizează, deci de la *structura sistemului*. În acest context **funcția** ne apare ca un atribut (sau un complex de proprietăți) esențial al unui sistem (sau subsistem), care se exercită în condițiile raportării sistemului la alte sisteme (sau elemente ale acestora). *Funcția* are rol de a integra (coordona) elementele în sistem sau sistemul în context, exprimând *relațiile de acțiune*, prin intermediul cărora se realizează trecerea de la potență la act în diacronia structurală.

Problema determinării exacte a *mecanismului de funcționare* a sistemului ca un complex de procese și fenomene impune utilizarea *principiului organizării sistemice* cu ajutorul căruia aflăm că orice sistem cu stabilitate relativă, pentru a-și realiza sarcina, își creează o capacitate proprie de reglare cu care este capabil să intervină în momentul în care rezultatele sistemului sunt pe cale să se depărteze de la valoarea de comandă dată. Se asigură, astfel, *autoorganizarea*.

Este necesar să analizăm și conceptul de *feed-back*, care explică capacitatea sistemului de a-și realiza un flux permanent de informație dinspre punctul terminus al sistemului (out-put) spre dispozitivul de

reglare care se pune astfel în curent cu starea ieșirilor și capacitatea de funcționare optimă a sistemului. (Vezi *schema logico-operațională a organizării intrărilor, componentelor și ieșirilor sistemului*)

Prin noțiunea de *sistem – structură – funcție* pot fi studiate atât *raporturile de simultaneitate condițională* dintre fenomene sau dintre stările unui obiect, eveniment, proces, cât și cele de *succesiune causală*. O cercetare corectă a societății pentru a evita unilateralitatea trebuie să ia în considerare atât relațiile cauzale, cât și cele funcționale.

Putem spune că *societatea este un sistem hipercomplex, dinamic și deschis de componente*: activități și comportamente umane, relații sociale, instituții, elemente spirituale, grupări diverse de indivizi etc., aflate în interacțiune și interdependențe pe baza anumitor rețele comunicaționale de tip informațional, care îi conferă capacități de reglare și autoreglare, de control și autocontrol. Ca sistem complex, societatea dispune de acele structuri necesare pentru un echilibru dinamic a cărui menținere este posibilă, pentru mecanismele de autoreglaj, în baza corelării fenomenelor de „*intrare*” cu cele de „*ieșire*” pentru mecanismul conexiunilor inverse. În virtutea acestor aspecte de autoreglare interioară, sistemul social este pregătit să poată preîntâmpina sau corecta din mers disfuncțiile posibile, să poată realiza acea stare optimă în care funcțiile să fie prevăzute în raport cu disfuncțiile. În felul acesta poate fi asigurat echilibrul dinamic al societății. Procesele autoreglatorii în cazul oricărui sistem solicită următoarea schemă logică operațională:

a) „*blocul de recepție*” a informațiilor privind funcționalitatea diferitelor componente ale sistemelor;

b) „*blocul de analiză*”, prelucrare și interpretare a informației recepționate pentru „*emiterea comenzilor*” sau a unor mesaje care să permită funcționarea pozitivă a sistemului;

c) „*blocul de execuție*”, adică de transformare a informațiilor de comandă în acțiuni sau reacții de răspuns;

d) „*blocul conexiunilor inverse*” ce permit estimarea calității operaționale executate, autocontrolul și autocorectarea împlinirii lor.

4. Modelul metodologic în analiza sistemelor sociale

Analiza pertinentă a societății implică considerarea tuturor comportamentelor sale menționate anterior ca formând un tot unitar – dinamic, de care depinde explicația ce poate fi conferită fiecăreia dintre ele. A caracteriza un sistem înseamnă a avea în vedere următoarele:

a) identificarea *obiectelor*, adică a relațiilor din cadrul sistemului;

b) observarea sau măsurarea *valorilor* (cantitative sau calitative) specifice atributelor obiectului;

c) considerarea valorilor din perspectiva unei *referințe spațiale* și *temporale* date;

d) specificarea *activității* sau a *comportamentului* sistemului, conștând în dimensionarea valorilor în funcție de timp și în includerea lor într-o matrice sintetică;

e) *organizarea* sistemului, adică ansamblul de proprietăți care sunt specifice comportamentului acestuia;

f) *structura* sistemului, adică acel aspect al sistemului care rămâne constant sau permanent în timp și care formează baza comportamentului (relativ) permanent al sistemului;

g) *divizarea* comportamentului integral al sistemului în activități mai simple, ceea ce conduce la identificarea de *subsisteme* ale sistemului total, fiecare dintre acestea urmând a fi caracterizate;

h) *starea* unui sistem care este determinată prin analiza valorilor (cantitative și calitative) specifice caracteristicilor unui sistem la un moment dat. A stabili schimbarea valorilor de la un moment la altul înseamnă a identifica *tranziția* de la o stare la alta a sistemului. Totalitatea stărilor și caracterul tranzițiilor de la o stare la alta relevă *programul* sistemului.

O primă formă de analiză sistemică s-a concentrat asupra sistemului social global. Totuși, rezultatele obținute la acest nivel sunt mai puțin relevante pentru metodologia propriu-zisă a analizei sistemice, așa precum aceasta s-a conturat în teoria sistemelor generale.

Metodologia analizei sistemice a fost aplicată cu precădere în caracterizarea unor componente ale socialului, cum ar fi sistemul școlar, economic, tehnic etc. Domeniul aplicativ cel mai intens frecventat a fost cel al organizațiilor sociale, adică al sistemelor instituționalizate de desfășurare a diverselor activități umane (educative, productive, culturale etc.). Omniprezența organizațiilor a orientat cercetarea sociologică spre analiza componentelor și proceselor sociale din cadrul lor dintr-o perspectivă globală și sistemică.

Analiza sistemică presupune stabilirea unor raporturi preferențiale între elemente, între diferite tipuri de relații existente între ele. În dinamica și evoluția generală a sistemului social complex, nu toate elementele și relațiile au aceeași valoare. Analiza de tip sistemic explică mai bine legăturile reciproce dintre elementele componente ale sistemului social și totodată pune în evidență corelări de o deosebită complexitate, întrucât societatea nu este o însumare mecanică de indivizi, ci un ansamblu extrem de complex de legături social-istorice, un sistem de relații reciproce între oameni.

Întrebări recapitulative:

1. Care sunt proprietățile principale ce caracterizează societatea ca sistem de celelalte sisteme?
2. Descrieți *mecanismul de funcționare* a sistemului social.
3. Ce înțelegeți prin *structura* sistemului? Care este importanța mecanismului de structurare pentru funcționarea optimă a sistemului social?
4. Caracterizați tipologia sistemelor, menționând particularitățile fiecărui tip.
5. Care sunt componentele *sistemului social global* (subsistemele) și în baza cărui principiu acestea funcționează într-un sistem hipercomplex precum este societatea?

Bibliografie selectivă:

1. Dumitriu P. *Sistem. Structură. Metoda structurală*. – Iași, 1996.
2. Haralambie E. *Teoria reglării sistemelor sociale*. – București, 1972.
3. Vlăsceanu L. *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*. – București, 1982.
4. Хоцей А. *Теория общества. Методология. Становление общества*. – Казань, 1999.
5. Добренъков В.И., Кравченко А.И. *Социология. В трех томах*. – Москва 2000, Т-I, II, III.

CAPITOLUL II

STRUCTURA SOCIALĂ

1. Conceptul de structură socială. Caracteristici fundamentale

Societatea umană este o organizație dinamică ce se află în continuă dezvoltare, funcționând ca un sistem. Procesele vieții sociale derulează prin acțiunile oamenilor, prin participarea lor la diferite forme de activitate specifice stadiului de dezvoltare atins de către societate și de către fiecare membru al ei. Complexitatea acestor procese și a legăturilor dintre ele impun necesitatea creării unui sistem structural atât în plan organizatoric (structura organizațional-instituțională), cât și în plan social (structura socială).

Fondul uman al societății este alcătuit din comunități umane, colectivități, clase, categorii, grupuri etc., aflate în diverse interacțiuni, dependente de multiplele subsisteme ale socialului. Ansamblul relațiilor dintre și în interiorul acestor diferite forme de asociere umană, care asigură convingerea și activitatea membrilor lor, constituie **structura socială**.

Ca realitate complexă, multidimensională, structura socială presupune corelația dinamică a sistemelor de structuri aparținând diverselor modalități de organizare a populației, rezultate din numeroase relații interumane. Constituirea unei comunități sau grupări sociale relativ stabile este condiționată de cristalizarea unei anumite configurații de raporturi între membrii ei, de conturarea unor invariații care permit stabilitatea organizării, precum și de mecanismele și codurile de funcționare ale acestora, de caracterul lor determinant în raport cu indivizii umani.

Constituirea unei structuri atât pentru societate în general, cât și pentru fiecare componentă a ei, constituie o legitate, care conferă ansamblului o anumită autonomie, precum și posibilitatea unor modificări între limitele definite de structură.

Structura socială înglobează totalitatea relațiilor dintre și din interiorul diferitelor forme de convingere și activitate umană în cadrul societății aflate pe o anumită treaptă de dezvoltare social-economică. Modul de ordonare și armonizare a instituțiilor fundamentale și echilibrul lor constituie structura societății. Structura unei societăți variază după epoci și după instituția fundamentală, care într-un anumit moment are rolul de ordonator și de armonizator al celorlalte instituții.

Întru conturarea conținutului conceptelor de structură socială în literatura de specialitate au fost exprimate mai multe puncte de vedere. Unii cercetători identifică structura socială cu *structura de clasă* sau cu *structura economică*.

Structura de clasă reprezintă unul dintre elementele de bază ale structurii sociale, ea având un conținut mult mai restrâns decât cea socială. În general, structura de clasă cuprinde clasele și categoriile sociale existente într-o societate dată, precum și relațiile dintre ele.

Structura economică reprezintă totalitatea relațiilor de producție la o etapă determinată a dezvoltării sociale. Rezultă că structura socială nu poate fi confundată cu structura economică, nici cu structura de clasă. *Structura socială are un conținut complex, cuprinzând structura de clasă, structura politică, ideologică, structura populației pe profesii, ocupații, pe ramuri economico-sociale, pe sexe, vârste, naționalități, pe tipuri de așezări umane, precum și relațiile relativ stabile din interiorul fiecărui element component și relațiile dintre aceste elemente.*

Deci, în determinarea structurii sociale se pornește de la identificarea componentelor sistemului social, și anume: populația organizată într-o comunitate statală, familia ca grup social comunitar specific, colectivitățile teritoriale (satul, orașul), clasele, categoriile și grupurile sociale, categoriile ocupaționale și profesionale etc. Structura socială este tiparul recurent al relațiilor dintre elementele societății, printre care putem menționa statusul și rolul, organizațiile și instituțiile sociale, grupurile și comunitățile umane.

Noțiunea de structură socială este un instrument cu ajutorul căruia pot fi exprimate trăsăturile grupurilor sociale, ale unei societăți concrete, precum și relațiile specifice dintre indivizi, factorii și modalitățile care influențează evoluția societății. Astfel, structura socială reflectă:

- modalitățile de instituire și de funcționare a grupurilor sociale;
- componența de clasă și socioocupațională a lor;
- legăturile ce există între grupurile și clasele sociale;
- locul și rolul lor în sistemul social la o anumită treaptă de dezvoltare a societății.

Structura socială este determinată de: structura economică a societății; de nivelul de dezvoltare a forțelor de producție; de diviziunea socială a muncii; de tipul și forma de proprietate asupra mijloacelor de producție.

Structura unei societăți are câteva caracteristici de baza. Astfel:

- din punct de vedere sociologic, structura este un tot unitar în devenire; ea reflectă o realitate conjuncturală și de aceea stabilitatea sa nu poate fi decât relativă;

- structura socială se află într-un echilibru instabil, care se reface fără încetare într-o multitudine de ierarhii ce se schimbă într-un cadru societal printr-o mișcare de structurare și restructurare;

- în interiorul structurii orice schimbare adusă unui element atrage modificări în celelalte.

Într-o primă accepție structura socială poate fi înțeleasă ca ansamblu de relații sociale. Relațiile dintre clasele sociale ne dau structura de clasă, ca nivel de bază al structurii sociale. Între structura socială și relațiile sociale există anumite legături reale determinate de faptul că societatea își asigură valoarea datorită relațiilor ce se dezvoltă între membrii săi. Aceste legături sunt diverse și au efecte directe sau indirecte asupra societății. Relațiile sociale sunt determinate de necesitatea satisfacerii nevoilor și a intereselor sociale ale indivizilor. Durabilitatea relațiilor sociale presupune obținerea unor anumite canoane comportamentale. Acțiunile și interacțiunile contactuale dau naștere proceselor cu caracter social de cooperare sau de opoziție. Ca rezultat al acestor interacțiuni în societate iau naștere niște sisteme de relații sociale pe care ea fie că le acceptă, fie că le respinge. Ca urmare, diferite categorii și straturi sociale ale structurii își impun funcțiile lor deosebite, se dezvoltă în anumite direcții, provocând unele schimbări ierarhice de *subordonare* sau *supraordonare*. Rolul principal revine însă relațiilor care declanșează și stimulează procesele sociale cu efecte pozitive asupra dezvoltării sociale ascendente și care răspund necesităților comune ale unui număr mare de membri ai societății cum sunt grupurile, păturile și clasele sociale. Astfel, oamenii deținând anumite poziții vor dezvolta cu prioritate acele relații care corespund aspirațiilor lor și locului pe care îl ocupă ei în societate.

M. Weber a elaborat conceptul de „ordine legitimă, ce are sensul de structură socială, întrucât identifică și prezintă explicit ceea ce are caracter permanent în relațiile sociale datorită unor garanții interne ce decurg din trăsăturile obiective interne și funcționările societății.”

A.R. Radcliffe-Brown susține că „componentele structurii sociale sunt ființele umane, structura însăși însemnând o dispunere a persoanelor în relații diferite și reglementate instituțional”.

Studiul obiectiv și sistematic al structurii sociale guvernează explicații dintre cele mai substanțiale referitoare la:

- activitatea oamenilor și modul lor de viață istoricește determinat;
- mărimea și caracteristicile diferitelor comunități umane, colectivități, clase, categorii, grupuri și straturi sociale;
- sesizarea mutațiilor intervenite în privința pozițiilor sociale ale indivizilor și grupurilor, ale statusului lor social;
- modul în care se realizează principiile echității sociale și care asigură șansele de acces social, politic, profesional, cultural;
- sursele și distribuția prestigiului social și a recompenselor etc.

Supusă determinărilor multiple, structura socială dispune și de o anumită autonomie, având o legitate proprie de evoluție care caracterizează procesul neîntrerupt de transmitere a ei de la o generație la alta. În perioada de relativă stabilitate a structurii sociale, ca urmare a menținerii societății pe aceleași coordonate, predomină procesele de autoreproducere socială de la o generație la alta. Atunci când societatea se află într-o etapă de tranziție de la un tip sau nivel de dezvoltare la altul predomină însă procesele de mobilitate socială.

Structura socială are o valoare euristică importantă și în cadrul analizelor antropologice asupra culturii și asupra personalității, concept esențial pentru cercetarea sociologică. Structura socială permite desfășurarea multiplelor elemente ce intră în componența unei culturi, dat fiind aspectul general al acesteia. Spectrul de variație al unui element în cadrul culturii respective depinde de gradul de diferențiere internă a societății în cauză. Structura socială conferă, de asemenea, ordine interioară unei culturi, căci pattern-ul depinde de măsura în care membrii unei comunități își recunosc reciproc rolurile în sistemul social.

În ceea ce privește personalitatea, ea este, în esență, ceea ce individul datorează societății și culturii, căci, de cele mai multe ori, chiar prin naștere individul se plasează într-o *structură socială*.

Prin funcția sa ordonatoare exercitată asupra culturii și personalității structura socială contribuie la constituirea, dar mai ales la reglarea acelei colectivități în care ființa umană își duce existența. Individul uman face parte dintr-o serie de colectivități mai largi sau mai restrânse, colectivități de trai și de muncă, a căror influență o resimte nemijlocit în viața sa cotidiană și în care ocupă poziții determinate ce-i caracterizează individualitatea. Individul se raportează la societate nemijlocit prin intermediul palierei structurii sociale.

2. *Statusul și rolul - elemente fundamentale ale structurii sociale*

Poziția și activitatea individului în cadrul structurii sociale, al grupurilor din care face parte pot fi urmărite și explicate sociologic cu ajutorul conceptelor de *status* și *rol*, acestea constituind și elemente componente ale structurii sociale.

Statusul unei persoane este definit prin *totalitatea drepturilor și îndatoririlor ce-i revin în cadrul grupului respectiv*. Statusul constituie deci o poziție socialmente determinată a individului. În această posesie, el așteaptă și pretinde *anumite comportamente și o anumită considerație din partea membrilor grupului luați aparte și a grupului dat în totalitatea sa*.

Statusul este definit drept *poziția sau rangul unui individ, în cadrul grupului, sau ale unui grup în raport cu alte grupuri*. Student, profesor, decan, polițist, medic, tată sunt exemple de statusuri din structura unei societăți.¹

Orice status este legat de o anumită considerație, de care se bucură individul respectiv, de un anumit prestigiu. Prestigiul mai mic sau mai mare este reflecția situației obiective a individului în relațiile grupului, în ierarhia formală sau informală a acestuia. În orice grup social, statusurile indivizilor care compun grupul vor prezenta

¹ Din perspectiva sociologică, statusul reprezintă ansamblul comportamentelor așteptate de către un individ din partea celorlalți membri ai grupului. Conceptul de status este mult mai vechi decât conceptul de sociologie. El a fost folosit încă din antichitate. Juriștii romani, din nevoia de a delimita diferite niveluri și tipuri de raporturi dintre indivizi și stat, au delimitat trei direcții complementare ale obiectului epistemic al dreptului: *status libertatis*, *status civitatis*, *status familiae*. În Evul mediu termenul de „status” a devenit sinonim cu cel de „ordo” (ordin), cunoscute fiind trei ordine: *ordinul sacerdotal* (preotesc), *ordinul cavaleresc*, *ordinul monahal*. Ulterior, statusul a început să desemneze drepturile cuvenite ocupațiilor și funcțiilor de stat, ordinele fiind rezervate funcțiilor monahale religioase, pentru a desemna că sunt recunoscute de către cler ca legitime. În condițiile consolidării sistemului social-economic feudal, ansamblul drepturilor aferente locului și poziției care definesc identitatea socială a individului a început să fie desemnat prin conceptul de *stare* (îndeosebi francezii, care distingueau între: starea I – marea nobilime și clerul, starea II – mica nobilime, starea III – orășenii și țărănimea, starea IV – țărani iobagi. După revoluția burgheză, sistemul de valori asociate stărilor nu va mai fi exclusiv, el fiind înlocuit de alte valori tipic capitaliste.).

deosebiri, constituind o scară ierarhică de poziții diferite. *Statusul apare astfel ca un ansamblu de relații egalitare și ierarhice pe care individul le are cu alți membrii din grupul său.*

Fiecare individ deține o multitudine de statusuri și trece mereu de la un status la altul. Culturologul american *Ralph Linton*¹ deosebește *statusuri prescrise* sau atribuite (*ascribed status*) și *statusuri dobândite* (*achieved status*).

Statusul prescriis este cel deținut de un individ în cadrul unei societăți, independent de calitățile și de eforturile pe care el le face. Cu acesta individul se nasc și nu pot renunța la el.

Statusul dobândit este cel la care individul accede prin propriile eforturi și care presupune inițiativă, creativitate, competiție. De exemplu, statusurile profesionale (economist, medic), statusurile de titrat (profesori ai unui titlu științific), statusul de membru al unui club, asociații, obținut prin aderare, statusurile politice etc.

Prescrierea statusurilor se face în mod obișnuit în fiecare societate în raport cu sexul și vârsta. În unele societăți, prescrierea se face în raport cu rasa, naționalitatea, religia sau clasa socială. Socializarea statusurilor prescrise începe foarte timpuriu. În majoritatea societăților, copiii, încă de la naștere, sunt socializați diferențial, în raport cu sexul. Prima diferențiere simbolică apare cea vestimentară: culoarea hainelor cu care sunt îmbrăcați băieții se deosebește de culoarea hainelor pe care le poartă fetele. Prescrierea statusurilor în funcție de sex se face în baza unor modele culturale, în baza normelor sociale dominante. În unele societăți, pregătirea hranei este o activitate exclusiv feminină, în altele predominant masculină; în unele societăți activitatea agricolă este exercitată de către bărbați, în altele de către femei. Nerespectarea statusului prescriis în raport cu sexul se poate manifesta prin: nediferențierea vestimentară, nediferențierea tunsorii, etalarea nediferențiată a podoabelor, până la nediferențierea sexuală. Reacțiile sociale sunt proporționale cu importanța pe care societatea o acordă fiecărui gest sau compartiment al nediferențelor. În general, societățile industriale, dezvoltate, au devenit mai tolerante în raport cu prescrierea statusurilor de sex. De exemplu, unele meserii care cereau un efort fizic mai mare și

¹ *Fundamentul cultural al personalității.* / Traducere. – București, 1968.

erau considerate specific masculine au început să fie practicate și de femei pe măsură ce progresul tehnic reduce importanța efortului fizic în exercitarea muncii.

În fiecare societate există copii, adolescenți, adulți și bătrâni și statusuri asociate fiecărei categorii de vârstă. Societatea prescrie fiecărui individ un anumit status, în raport cu vârsta pe care o are. Dacă un copil realizează rolurile unui adolescent sau matur, se consideră că a îmbătrânit prea devreme. Dacă un matur realizează rolurile unui copil, este considerat imatur. Importanța statuturilor de vârstă s-a schimbat pe măsura modernizării societăților. În societățile tradiționale, bătrânii aveau un status cu prestigiu social ridicat. Ei erau stăpânii averii, principalii decidenți și judecători. În prezent, bătrânii sunt marginalizați social în majoritatea societăților. După ieșirea la pensie își reduc brusc importanța statutului social. În societățile mai sărace, bătrânii sunt abandonați sau au un nivel de trai scăzut; în societățile bogate ei își compensează pierderea importanței sociale prin obținerea unui grad mai mare de independență sau prin posibilitatea de a practica anumite hobby.

Majoritatea statuturilor deținute de un individ sunt *dobândite* pe parcursul socializării și interacțiunii sociale. Dobândirea unui status este rezultatul unei alegeri individuale și al unei competiții. Dobândirea unui status obligă individul la alegeri multiple: cariera școlară, ocupațională, relațiile cu prietenii, cu cei de la locul de reședință. O persoană care dobândește un status de cadru superior într-o organizație își va schimba locuința, își va părăsi unii dintre vechii prieteni, își va stabili noi prietenii, va vizita mai rar sau deloc anumite rude. Un bărbat care se căsătorește va abandona, total sau în mare parte, cercul prietenilor celibatari și va stabili relații cu familii. Dobândirea unui nou status este asociată cu ruperea unor relații, inclusiv cu distanțarea față de părinți.

Accesul la statuturile cu prestigiu ridicat este considerat dependent de capacitățile și eforturile individului. Pentru a accede la un status cu prestigiu ridicat, individul trebuie să facă eforturi fizice, psihice și intelectuale. Dar nu toți indivizii sunt dotați pentru această competiție. Unii reușesc, alții nu. Cei care doresc să acceadă la un status cu prestigiu ridicat, dar nu reușesc, vor trăi un sen-

timent de frustrare, de inferioritate. Extinderea posibilităților de mobilitate de status este deci însoțită de multiplicarea dramelor personale ale celor care eșuează în tentativele lor.

Fiecare individ deține o multitudine de statusuri care se asociază între ele, formând un ansamblu denumit *status global*. Statusul global poate fi coerent, unitar, dacă statusurile, pozițiile care îl compun sunt congruente între ele. În realitate, între diversele statusuri ale unui individ intervin conflicte frecvente. De exemplu, poziția profesională comportă un anumit număr de elemente, de atribute: prestigiu, interesul muncii, libertatea de acțiune și salariu. Aceste patru atribute permit definirea *statusului profesional* deținut de un individ într-o anumită structură birocratică. În mod frecvent, cele patru atribute variază concomitent: o activitate cu un prestigiu ridicat este interesantă, bine plătită și oferă un grad mare de libertate celui care o exercită. În anumite situații oamenii acceptă poziții mai puțin prestigioase, dar mai bine plătite sau cu un grad mai mare de libertate sau poziții mai prestigioase, dar mai puțin plătite. Tendința generală este de a asocia cele patru atribute, de a le face congruente.

Conflictele de status, sau incongruența pozițiilor, se pot manifesta între componentele profesionale, familiale, politice, civice ale statusului global. Sub acest aspect nu există reguli generale, valabile în toate societățile. Elementele unui status global pot fi congruente într-o societate și aceleași elemente pot fi în conflict în altă societate.

Numărul de statusuri pe care îl poate ocupa o persoană este limitat, întrucât fiecare persoană poate avea doar un număr de statusuri egal cu numărul de grupuri sociale la a căror activitate participă. Oricât de importante ar fi statusurile ocupate de același individ, la un moment dat doar unul dintre ele este *statusul cheie* prin care societatea valorizează individul și interpretează toate celelalte statusuri deținute de către acesta.

O altă caracteristică a statusurilor este că majoritatea dintre acestea sunt complementare (șef-subaltern, soț-soție, profesor-student), adică în cadrul lor nu poate fi definit un status independent de celălalt.

Orice grup social, orice societate își reglementează statusurile prin impunerea unor simboluri de statusuri (grade militare, titluri academice) și le prescrie prin regulamente de ordine interioară, coduri

penale, legi etc. Pentru identificarea mai ușoară se utilizează simboluri materializate, cum ar fi: halate, uniforme, insigne, decorații, gulere albe și albastre.

Conceptul complementar celui de *status* este conceptul de *rol* desemnând aspectul dinamic al statusului, sau stausul în acțiune, adică punerea în vigoare a drepturilor și a îndatoririlor asociate statusului social al indivizilor sau grupurilor.

În orice societate, fiecare persoană învață să exercite anumite roluri. **Rolul** definește comportamentul așteptat de la cel care ocupă un anumit *status*. Într-un anumit sens, statusul și rolul sunt două aspecte ale aceluiași fenomen. **Statusul** este un ansamblu de *privilegii și îndatoriri*, iar **rolul** este *exercitarea* acestor privilegii și îndatoriri.

Conform definiției date de *Ralph Linton*, „*rolul este suma totală a modelelor culturale asociate unui anumit status*”.¹

Rolul exprimă relația dintre stabilitatea normelor, legilor, cerințelor, idealurilor, nevoilor sociale, pe de o parte, și diversitatea, originalitatea trăsăturilor de personalitate, a caracterelor, a comportamentelor, a intervenției subconștientului și întâmplătorului în manifestarea individualității, pe de altă parte.

Rolurile se definesc în contextele în care ele se exercită și în raport cu alte roluri care intervin în aceste contexte. De exemplu, într-o universitate o persoană exercită rolul de profesor. În exercitarea acestui rol, persoana intră în relații cu alte persoane care exercită alte categorii de roluri (studenți, colegi de catedră, conducerea universității, personalul administrativ etc.). Studenții au anumite așteptări de la profesor, iar profesorul încearcă să răspundă acestor așteptări.

Cel care joacă rolul corespunzător statusului pe care îl deține la un moment dat devine un actor social. Actorul pornește de la presupunerea că ceilalți actori împărtășesc împreună cu el anumite așteptări de rol comun, în aceasta constând caracterul anticipativ al așteptărilor sociale. O a doua caracteristică a rolurilor este normativitatea lor exprimată prin faptul că:

– modelează comportamentul în conformitate cu valorile existente sau promovează comportamente pentru realizarea anumitor scopuri propuse;

¹ R.Linton. *Fundamentul cultural al personalității*. - București, 1968, p.110-111.

- variază în funcție de gradul în care așteptările sunt funcțional legate de cele mai importante valori ale grupului;
- valorile și așteptările sunt impuse de comportamentul celorlalți;
- așteptările variază după gradul lor de difuziune în cadrul grupului, adică unele norme sociale pot fi împărtășite de întreaga societate, de întregul grup sau doar de unele subgrupuri;
- așteptările variază în funcție de gradul de elasticitate a comportamentului pe care îl prescriu, adică anumite norme și valori prescriu comportamentului limite mai severe decât altele.

În analiza rolurilor distingem **trei niveluri**:

- modelul de rol;
- formele individuale de exercitare a rolului;
- modalitatea medie de exercitare a rolurilor.

Forma individuală de exercitare a rolului, sau comportamentul de rol, desemnează comportamentul real, efectiv al unei persoane care joacă un anumit rol. Grupurile și organizațiile dispun de diverse mijloace pentru a limita devierile prea mari ale comportamentelor de rol față de modelele de rol. În acest scop sunt utilizate uniforme, titlurile, ecusoanele și ritualurile. Aceste mijloace permit o percepere mai ușoară a celor care exercită anumite roluri și constrâng actorii sociali să se conformeze așteptărilor de rol.

Încercând să clasifice rolurile, *T.Parsons* a identificat *cinci caracteristici* esențiale:

- unele roluri cer reținerea sentimentelor emoționale, atunci când altele cer exprimarea lor;
- sunt roluri predestinate, dar și obținute;
- unele roluri sunt limitate, altele au un caracter difuzoriu;
- în timp ce unele roluri cer numai o relație formală cu oamenii, alte roluri permit stabilirea de raporturi și legături neformale, chiar personale;
- diversitatea tipurilor de roluri rezultă din diversitatea motivațiilor.

În concluzie menționăm că rolurile pot fi:

- *atribuite* (impuse) în mod automat (roluri de părinți, copii etc.);
- *dobândite* în baza deciziei personale a indivizilor;

– *previzibile*, acestea sunt rolurile impuse, organizate, obișnuite, privilegiate, actuale, uneori fiind chiar obiect al dorințelor și al aspirațiilor;

– *imprevizibile*, acestea fiind roluri fluctuante, neașteptate sau inventate.

Ca și statusurile, rolurile pot fi *principale* (legate de profesie) și *secundare* (cele din familie, sau din grupul de prieteni etc.), sau roluri *actuale* și roluri *latente*, acestea influențând, într-o măsură mai mare sau mai mică, rolul sau rolurile active ale individului la un moment dat.

Majoritatea comportamentelor de rol sunt exercitări inconștiente ale modelelor de rol socializate. În anumite situații, comportamentele de rol sunt eforturi conștiente de proiectare a imaginii dezirabile a eului. Conceptul de *prezentare dramatică de rol* desemnează efortul conștient al unei persoane de a exercita în așa fel rolul încât să creeze celorlalți o imagine dezirabilă despre sine. Într-o anumită măsură, fiecare persoană este un actor dramatic; fiecare își exercită rolul având o anumită audiență. Oamenilor le place ca această audiență să fie cât mai mare, iar rolul exercitat de ei să fie cât mai bine apreciat.

Învățarea rolului implică două aspecte:

– *dobândirea capacității de a exercita îndatoririle și de a pretinde privilegiile rolului;*

– *dobândirea atitudinilor, sentimentelor și a așteptărilor pretinse de rol.*

Primul aspect se realizează mai ușor; al doilea aspect presupune reorientări mentale și atitudinale necesare pentru exercitarea eficientă a rolului. Aceste reorientări nu pot avea loc întotdeauna, întrucât personalitatea unor indivizi prezintă caracteristici incompatibile cu anumite roluri. O persoană cu impulsuri agresive nu va putea performa rolul de preot, deși poate să stăpânească cunoștințele pentru exercitarea acestui rol, după cum o persoană melancolică, apatică, nu va putea fi un bun ofițer. Personalitatea influențează alegerea rolurilor, modul de exercitare a rolurilor. În același timp, dobândirea unui nou rol produce modificări ale eului, ale personalității. De exemplu: o domnișoară își modifică personalitatea după căsătorie, iar o soție își modifică personalitatea după ce naște.

Față de fiecare rol există anumite așteptări din partea celuilalt. Dar nu toate așteptările sunt la fel de constrângătoare. Pot fi deosebite **trei categorii de așteptări**: *necesare, obligatorii și facultative*.

Așteptările necesare se impun cu o forță maximă, completă, iar deținătorul unui rol nu se poate sustrage lor. Dacă individul nu satisface aceste așteptări, el este sancționat în mod sever. Un polițist care fură va fi exclus din poliție și condamnat mai sever decât alte persoane care fură.

Așteptările obligatorii se manifestă la nivelul unor grupuri sociale; în cazul lor este posibilă o anumită doză de neobservare, întrucât sancțiunile nu sunt atât de severe ca în primul caz. Grupurile impun membrilor lor anumite reguli de conduită, gradul de conformare la ele fiind variabil. Grupul permite anumite limite de variabilitate a conformării. Un contabil este pedepsit pentru faptul că a furat o sumă mică sau o sumă mare de bani.

În cazul **așteptărilor facultative**, există libertatea de a le respecta mai mult sau mai puțin. Membrii grupului se rezumă să atragă atenția celui în cauză că nu se comportă bine. Teama de scandal acționează de multe ori în direcția respectării acestor așteptări sau conformării la ele.

Totalitatea rolurilor asociate unui status formează un **set de roluri**. Rolurile care formează un set pot fi performate în mod diferit. Cineva este un foarte bun administrator, dar un soț dezagreabil; poate fi un tată priceput, dar total neinspirat în afaceri.

Pe parcursul vieții, individul joacă mai multe roluri legate de evoluția sa biologică și profesională. Trecerea de la un rol la altul poate fi asociată cu multe dificultăți, întrucât nu există o pregătire adecvată pentru rolul următor. Un bătrân care, prin pensionare, se vede redus la condiția de ființă inutilă, lipsită de autoritate, diminuează din punct de vedere economic, va renunța greu la vechiul său rol. Acest fapt poate provoca conflicte între generații la nivel familial și extrafamilial.

Conflictele de rol se pot manifesta în două forme: *între două sau mai multe roluri exercitate de o persoană; între cerințele care configurează același rol*.

În primul caz, de exemplu, pot exista conflicte între rolul de manager într-o companie și cel de soț, între rolul de studentă și cel de mamă, între rolul de polițist și cel de adept al unei religii. În al doilea

caz, conflictele apar între componentele aceluiași rol, percepute drept contradictorii de persoana care exercită rolul. De exemplu, în cazul rolului de profesor pot să apară conflicte între exigențele de moralitate, corectitudine și dorința de câștiguri suplimentare. Foarte multe roluri reunesc exigențe percepute drept conflictuale și foarte puține seturi de roluri sunt complet neconflictuale.

Depășirea conflictelor de rol la nivel individual se face pe trei căi: *raționalizarea, compartimentarea și adjudecarea.*

Raționalizarea este un proces protectiv, de redefinire a unei situații dificile în termeni acceptabili, din punct de vedere social și personal. Cât privește procesul de socializare formală: știm, de exemplu, că minciuna este inacceptabilă din punct de vedere moral; și totuși, în anumite situații mințim puțin, convinși că o facem spre binele persoanei pe care o mințim.

Compartimentarea este procesul de separare a setului de roluri în părți distincte și de conformare numai la cerințele unui rol la un moment dat. Un judecător poate fi foarte sever, dând pedepse maxime în fiecare caz, dar acasă poate fi un tată foarte tolerant.

În situațiile în care compartimentarea nu funcționează, iar conflictele de rol se manifestă puternic, pot apărea conflicte mentale și dezechilibre psihice. În situații limite, conflictele de rol pot conduce la sinucidere. Un soldat atașat puternic de o religie care afirmă dreptul la viață și nu justifică omuciderea în nici o situație, obligat să ucidă pe câmpul de luptă, poate trăi o dramă atât de puternică, încât să nu-i găsească conflictului său de rol nici o altă ieșire decât sinuciderea.

Adjudecarea este un proces formal, conștient și intenționat, de atribuire a responsabilității pentru o decizie dificilă. Prin aceste mecanisme individul se disculpă de vinovăția pe care o asociază exercitării unor acțiuni pretinse de un rol. Formula frecvent utilizată „Îmi pare rău, dar nu pot face altfel” indică transferul conștient al responsabilității pe seama regulamentelor, legilor, codurilor sau deciziilor superiorilor. Individul care procedează astfel nu este neapărat ipocrit. El poate compătimi în mod sincer persoana care este afectată prin exercitarea rolului său, dar nu se va simți vinovat pentru neplăcerile pe care le provoacă. Mecanismul de adjudecare intervine frecvent în majoritatea deciziilor dificile sau a acțiunilor percepute ca neplăcute la nivel social.

Eșecul de rol poate interveni în situațiile în care nu s-a realizat o pregătire adecvată pentru rol, exercitarea acestuia făcându-se în mod neadecvat. În societățile puternic integrate, în care majoritatea rolurilor sunt prestabilite, eșecurile de rol sunt accidentale. În societățile foarte dinamice, cu numeroase posibilități de opțiuni de rol, eșecurile sunt mai frecvente. Aceste eșecuri se pot manifesta la nivelul rolurilor de sex, de vârstă sau la nivelul rolurilor familiale și profesionale.

Eșecul de rol la nivel familial devine evident în situațiile de divorț. În multe cazuri, partenerii nici nu sunt conștienți că eșecul căsătoriei se datorează pregătirii neadecvate pentru rolurile de soț sau soție. Eșecul poate apărea din lipsa pregătirii pentru rol sau dintr-o pregătire care nu mai corespunde noilor exigențe de rol configurate prin dinamica modelelor familiale.

3. Mobilitatea socială. Tipologia mobilității sociale

Unul dintre conceptele sociologice care reflectă pregnant corelația dintre structura societății și dinamica ei este cel de **mobilitate socială**.

Mișcarea indivizilor în spațiul social, ca urmare a dinamicii structurale a sistemului social global sau a redistribuirii status-rolurilor în vederea unei redimensionări a fondului socializant la nivel grupal și individual, constituie conținutul procesului de **mobilitate socială**.

Problema mobilității sociale în toată amploarea și importanța sa a fost relevată inițial de către sociologul american *Peterim Sorokin*, în lucrarea sa *Social Mobility*, apărută în 1927. Însă, cercetări empirice și sistematice asupra acestui fenomen au fost efectuate abia în perioada postbelică.

Contribuții importante la cercetarea mobilității sociale și-au adus: americanii *P.Blau*, *O.D.Duncan*, *R.Bendix*, *S.M.Lipset*, *N.Rogoff*, englezul *D.Glass*, francezii *D.Bertaux*, *R.Boudon*, elvețianul *R.Girod*, germanii *K.U.Mayer* și *W.Muler*, suedezi *G.Carlson* și *C.A.Anderson*, danezul *K.Svalastoga*, italianul *V.Capecchi* și mulți alții.

În România, literatura teoretico-metodologică referitoare la mobilitatea socială este destul de bogată, fiind reprezentată de studii elaborate, începând cu a doua jumătate a deceniului șapte, de către: *I.Aluș*,

H.Cazacu, V.Constantinescu, O.Hoffman, I.Mărginean, T.Rotariu, A.Roth etc. Cercetările empirice sunt însă mai puține, singurele studii consistente fiind cele efectuate de colectivul Centrului de cercetări sociologice din București.

P.Sorokin afirmă că conceptul de *mobilitate socială* exprimă „*fenomenul de deplasare a indivizilor în spațiul social*”. Această definiție a rămas până astăzi în cea mai mare parte neschimbată. H.Cazacu, analizând sub multiple aspecte mobilitatea socială, a dat o definiție similară acestui fenomen: „*Mobilitatea socială este procesul de schimbare a poziției sociale a persoanelor pe scala unui spațiu social dat.*”¹

O definiție apropiată de cea a lui P.Sorokin o dă și Jan Szczepanski: „*Prin acest termen desemnăm seria de fenomene care rezidă în deplasarea indivizilor sau a grupurilor din loc în loc în spațiul social.*”²

Uneori, definiția mobilității sociale se restrânge, mobilitatea socială concepându-se ca o mișcare în cadrul unui sistem de stratificare. S.M. Lipset și R.Bendix consideră că „*mobilitatea socială se referă la procesele prin intermediul cărora indivizii se mișcă de la o poziție la alta în societate, poziții cărora, printr-un acord general, li se dau valori ierarhice specifice.*” Sociologul francez Raymond Aron reduce conținutul noțiunii de mobilitate socială numai la „*urcarea sau coborârea indivizilor în ierarhia socială*”.

Mobilitatea socială se manifestă prin constituirea unor straturi formate din categorii de persoane având statusuri de același grad, care se suprapun în ordinea ierarhică pe care o ocupă fiecare status, adică poziția socială pe care o realizează diferiți membri ai societății și membrii familiilor acestora.

Mobilitatea socială apare nu doar ca efect al evoluției, ci și drept cadru indispensabil oricărei evoluții în spațiul social, întrucât organizarea presupune o permanentă creație de structuri și de rearticulare a acestora în funcție de anumite exigențe de moment sau de perspectivă.

Varietatea criteriilor de clasificare a schimbărilor de poziții atrage după sine o multitudine de ipostaze ale fenomenului de mobilitate socială. Raportând mobilitatea la acele trăsături care surprind, pe de o

¹ H.Cazacu. *Mobilitatea socială*. - București, 1974, p.45.

² Jan Szczepanski. *Noțiuni elementare de sociologie*. - București, 1972, p.402-403.

parte, situația individului în raporturile sale cu unul sau mai multe grupuri sociale și cu societatea în ansamblu, și, pe de alta, influența schimbării asupra factorului uman, putem aprecia că există următoarele tipuri principale de mobilitate:

Mobilitatea orizontală – se produce prin deplasarea de la un status spre un alt status de același nivel, având eventual un prestigiu asemănător și fără a schimba statusul social (schimbarea locului de muncă, dar de aceeași funcție și cu condiții similare).

Se vorbește de mobilitate orizontală, atunci când:

- sistemul pozițiilor sociale nu este decât parțial ierarhizat, deci există poziții de același nivel între care au loc mișcări de persoane;
- straturile cuprind mai multe poziții fiecare și mișcarea are loc de la una la alta fără a ieși din interiorul stratului;
- are loc o mișcare teritorială ori o schimbare a locului de muncă, fără modificarea statusului profesional.

Mobilitatea verticală – constă în trecerea indivizilor de la un status social la altul atât spre niveluri superioare, cât și spre niveluri inferioare după diferite grade ale ierarhiei, adică schimbarea poziției sociale de la un strat la altul, a nivelului social, a condițiilor de viață etc., în sens ascendent sau descendent (ocuparea unei funcții de conducere sau părăsirea ei, trecerea de la situația de funcționar al statului la aceea de întreprinzător particular etc.).

Mobilitatea verticală poate fi deci ascendentă și descendentă, primul caz corespunzând, evident, urcării pe treptele ierarhiei sociale, iar al doilea - coborârii. *Mobilitatea ascendentă* reprezintă trecerea indivizilor de la poziții socioprofessionale inferioare la poziții socio-professionale superioare în cadrul unei clase sau de la o clasă socială la alta. Aceste transformări socioprofessionale sunt însoțite de creșterea nivelului de pregătire profesională și de schimbarea calificării.

O structură organizatorică eficientă este aceea care își poate realiza longevitatea nu prin măsuri coercitive, ci prin asigurarea posibilității fiecărui individ de a aspira spre un status superior prin perfecționarea socioprofessională și aport permanent la viața grupului. La nivelul colectivităților această mobilitate ascendentă contribuie la creșterea stocului de competențe ale grupurilor de muncă. Se mai numește și *mobilitate structurală*. Mobilitatea ascendentă poate avea loc pe parcursul unei generații sau în decursul a câtorva generații.

Mobilitatea descendentă reprezintă trecerea indivizilor de la un status socioprofesional superior la un status inferior. Acest tip de mobilitate socioprofesională apare în mișcarea intergenerațională, dar se poate manifesta și în decursul activității unei persoane. Mobilitatea descendentă, atât la nivelul activităților, cât și al societății globale, este un simptom de patologie organizatorică și impune o reexaminare critică a tuturor factorilor care țin de organizare, conducere și stilul de conducere existent în contextul respectiv.

Mobilitatea verticală poate să se manifeste sub două forme:

a) ca schimbare de status în raport cu cel al părinților, denumită ***mobilitate intergenerațională***;

b) ca schimbare de status în raport cu pozițiile ocupate anterior de aceeași persoană, denumită ***mobilitate intragenerațională***.

Mobilitatea instrucțională și educațională se referă la trecerea individului de la un grad de instrucție, educație, acumulare de informații, cultură, la altul (trecerea adolescentului de la studiul liceal la cel universitar).

Mobilitatea ocupațională exprimă mișcarea individului într-un spațiu social, format dintr-un număr oarecare de categorii socioprofesionale, spațiu care presupune cu obligativitate ideea ierarhizării, aceasta conturându-se o dată cu asocierea dintre scala de ocupație și cea a veniturilor, puterii, instrucției.

Procesul mobilității socioprofesionale a populației active determină transformări cantitative și calitative în cadrul claselor și categoriilor sociale, reflectând dinamismul vieții economice și sociale. Cercetarea mobilității socioprofesionale a populației active ne dă posibilitatea să cunoaștem principalele tendințe ale mișcărilor în cadrul claselor, categoriilor sociale, măsura în care are loc transmiterea poziției sociale și profesionale din generație în generație, în cadrul unei clase și în ce măsură clasa respectivă își sporește rândurile cu persoane din alte clase și categorii sociale.

Mobilitatea teritorială sau geografică include, în general, fenomenele de migrație internă rural – urbană sau urban – rurală. Migrația externă, determinată de numeroși factori economici, politici, sociali etc., poate fi încadrată, de asemenea, în acest tip de mobilitate.

Mobilitatea individuală și colectivă distinge între schimbările diverse, referitoare la situația individului (schimbarea locului de muncă,

părăsirea familiei, exilul etc.) și mișcările mari de populație, considerate „*fenomen de masă*” (exodul, migrația, urbanizarea etc.).

Aceste tipuri de mobilitate pot contribui la explicarea schimbării și a rezistenței la schimbare care însoțește procesul schimbării generale a sistemului social global. În general, extensia unor roluri tradiționale și apariția altor noi demonstrează existența unor resurse de dezvoltare aflate în acțiune și o apreciabilă competență organizatorică în a valorifica aceste resurse ale dezvoltării spațiului social global.

Mobilitatea socială reprezintă un fenomen social foarte complex și cu un conținut diferit de la o etapă la alta a dezvoltării social-economice a unei țării. Chiar dacă, în plan mondial, interesul pentru problemele de mobilitate socială pare astăzi mai redus decât în urmă cu trei-patru decenii, fenomenul constituie încă o zonă problematică de primă importanță pentru sociologie, nu numai pentru că ea este printre puținele arii în care legitimitatea sociologiei nu este contestată de nici o altă disciplină, ci pentru că realmente aspectele legate de acest fenomen sunt de mare interes și importanță pentru societățile moderne.

4. Clasele sociale. Teorii fundamentale privind clasele sociale

Din perspectivă istorică, structura socială trebuie privită datorită mecanismelor care o determină și care dau stratificării o dimensiune dinamică în corelație cu structura de clasă. Pentru exercitarea funcțiilor sociale societatea și-a creat organele sale care au o înfățișare diferită, o poziție socială specială, după cum fiecare se integrează în structura societății. Organele funcționale cele mai evidente sunt *clasele sociale*.

Conceptul „*clasă*” provine de la latinescul *clasis* – ordin, clasă, categorie, specie.

Clasa socială este o formă de stratificare în care apartenența la diferite grupuri sociale și relațiile dintre acestea sunt determinate în primul rând de criterii economice.

Acest tip de stratificare caracteristic pentru societățile moderne nu implică transformarea automată a unor privilegii ereditare (deși, în realitate, originea socială influențează șansele de vârstă ale indivizilor,

fiind completamente laicizat și nesancționat prin reglementări). Alte forme de stratificare funcționează în baza unor criterii religioase (sistemul castelor) sau în funcție de anumite ierarhii ale prestigiului (sistemele premoderne structurate pe grupuri de status), ambele sisteme fiind instituționalizate formal și guvernate de transmiterea ereditară a pozițiilor sociale (împreună cu privilegiile pe care acestea le implică).

Dintre toate conceptele folosite de sociologi pentru deservirea și explicarea relațiilor sociale, clasa socială este, probabil, cea mai ambiguă, mai confuză și mai insuficient definită. Aceasta în pofida faptului că dezvoltarea sociologiei ca disciplină academică în Europa a fost strâns legată de analiza problemelor referitoare la clasă. Într-adevăr, studiul clasei sociale este atât de important, încât orice discuție care, sub o formă sau alta, nu se referă la aceasta este deseori privită de sociologi ca deficitară. Totuși, conceptul de clasă continuă să fie învâluit de multă ambiguitate și incertitudine din cauza impreciziei definiției și a terminologiei.

Problema claselor sociale a preocupat majoritatea sociologilor și a oamenilor politici, indiferent de pozițiile sociale, politice, atitudinea lor practică, deoarece toți au constatat existența unor grupuri sociale cu feluri deosebite de viață și cu interese opuse în cadrul aceleiași societăți.

Printre numeroasele teorii asupra claselor sociale putem deosebi câteva tipice, fundamentale: **concepția naturalist-biologică a claselor; teoria psihologică; teoria economică; teoria sociologică.**

Prima teorie, naturalist-biologică, încearcă să explice formarea claselor sociale prin deosebirile naturale, fizice sau psihice dintre oameni. Platon afirmă în *Statul* că oamenii sunt frați, însă Dumnezeu a stabilit de la început deosebiri între ei și a pus în sufletul unora – al celor chemați să conducă – aur, în sufletul războinicilor - argint, iar pentru agricultori și ceilalți a rezervat numai fier și aramă. Platon deosebește clasele sociale după dispozițiile spirituale ale oamenilor. Aristotel, vorbind despre sclavie, susține că sunt popoare și indivizi născuți să fie sclavi, deoarece în sufletul lor ar exista ceva specific, care îi împiedică de a se ridica mai sus. Sclavia și noblețea sunt stări naturale, determinate de însușirile proprii ale psihicului oamenilor. Prin urmare, oamenii din clasele inferioare sunt meniți să poarte jugul toată viața lor, pentru că așa le este sortit de

la natură. Aceeași idee o găsim la Otto Ammon, care explică întreaga ordine socială prin ideea de evoluție naturală. El pornește de la ideea că omul este, înainte de toate, o ființă naturală, cu dispoziții psihice variabile de la individ la individ. Societatea trebuie privită ca o treaptă a evoluției universale, condiționată de legile naturii, în special de cele biologice – de reproducere și de ereditate. Oamenii, deosebiți prin dispozițiile naturale cu care vin pe lume, prin ereditate, formează clasele sociale inegale între ele, care nu pot avea aceeași valoare și nici nu pot exercita aceleași funcții. Deci, fundamentul claselor este însăși natura omului. Pentru a explica deosebirea și luptele dintre clasele sociale, Gobineau introduce ideea de rasă. În procesul politic și social, rasa superioară coincide întotdeauna cu clasa superioară, de aceea în toate statele, unde au avut loc lupte între populații de rase diferite, constatăm că aristocrația își are originea în rasa superioară, pe când clasele de jos își au originea în rasa inferioară. Așadar, clasele sociale ar fi, potrivit concepției naturaliste, grupuri de oameni distincte, cu însușiri și drepturi sociale diferite stabilite în baza deosebirilor naturale dintre ei.

O altă concepție accentuează elementul *psihologic-moral* ca fundament al claselor. *Schmoller* definește clasele ca niște grupe existente într-o societate organizată, în care predomină diviziunea muncii, excluzând orice legătură de sânge, sex, rudenie etc. Clasele se bazează „pe însușiri și condiții de viață identice, pe o activitate profesională sau pe o muncă identică, pe avuție identică, pe o participare identică la ordinea economică sau politică, pe rang și pe interese de orice fel identice”, adăugând la aceste legături și conștiința de această comunitate de interese. Prin urmare, după *Schmoller*, condițiile necesare pentru formarea claselor sunt: *diviziunea muncii, identitatea de profesiune și muncă și conștiința de această identitate.*

În aceeași ordine de idei, *Schmoller* menționează că în viața unui popor se constată două tendințe care neconținut se influențează și se limitează reciproc, dând naștere la două procese spirituale diferite, uneori opuse reciproc, și anume: *o tendință de unire spirituală cu întregul grup din care face parte un individ și al doilea - tendința de alipire la un grup special mai restrâns*, cu care el are o comunitate de interese proprii, deosebite și nu arareori opuse chiar intereselor altor grupuri și ale societății întregi.

Clasele apar în acest mod ca niște părți ale unui întreg tot mai mare care devine un ansamblu de grupuri sau unități speciale. Prin urmare, clasele sociale sunt produse de interese, idei și sentimente colective, care produc o conștiință proprie, conștiința de clasă, în baza căreia membrii luptă pentru apărarea intereselor speciale ale clasei la care aparțin. În general, problema claselor sociale trebuie privită, după *Schmoller*, sub două aspecte:

a) cel psihologic și moral;

b) cel economic și politic. Clasa socială presupune „o anumită evoluție psihico-morală, precum și existența unor sentimente foarte puternice de legătură cu comunitatea, lipsa individualismului și a piedicilor care se opun organizării”. În concluzie, putem afirma că clasele corespund unor însușiri și profesii speciale, fiind bazate pe conștiința de interese comune.

De o anumită popularitate s-a bucurat și *teoria economică* asupra claselor sociale. *K.Bucher* combate concepția lui *Schmoller*, susținând că nu deosebirea de profesii produce clasele sociale, ci *diferența de avere și venit*. Aceasta este cauza principală a diviziunii muncii și a profesiunilor. La greci și la romani, precum și la germanii din Evul mediu, clasele au apărut pretutindeni mai întâi ca clase de avere și abia mai târziu au devenit clase profesionale, căci orice om își alege profesia după venitul pe care îl are și după mijloacele care îi stau la îndemână. Chiar rangul social al unei clase deja bine stabilite poate crește o dată cu averea. După *K.Bucher*, clasele profesionale sunt în realitate clase de avere, iar formarea claselor sociale în genere depinde de deosebirea de avere dintre oameni.

Concepția economică a claselor accentuează ca factor fundamental *repartiția proprietății*, inegalitatea de posedare a bunurilor. *L.Stein* susține că diferența de proprietate produce clasele sociale. După el, prin clasă socială trebuie să înțelegem „totalitatea celor care au o situație socială identică în baza unei situații economice identice”. Împărțirea drepturilor și a funcțiilor în societate și diferențierea întregului fel de viață se face pornindu-se de la deosebirile de avere. Ordinea claselor sociale depinde deci de procesul economic. Mai întâi avem de-a face cu clasele economice, clase de avere, prin dobândirea de drepturi și de funcții speciale, care devin apoi clase sociale. În societățile primitive nu existau clase, pentru că lipsea proprietatea indivi-

duală și, de fapt, nu erau deosebiri de avere. Proprietatea era egal repartizată între toți oamenii. Deși exista proprietate individuală, nu se constatau deosebiri economice importante. În faza a treia, susține *L.Stein*, când societatea este complet dezvoltată și complicată, apar clasele sociale. Principiul care determină evoluția socială este *creșterea averii*, interesul social nefiind altceva decât tendința de a dobândi bunuri cât mai mari.

Clasele se pot deosebi, în concepția lui *L.Stein*, după două criterii, și anume: unul *cantitativ* și altul *calitativ*, adică după mărimea averii și după factorul prin care se dobândește averea. În conformitate cu criteriul cantitativ se disting trei clase:

- 1) clasa celor care nu au cât le trebuie pentru a-și satisface trebuințele;
- 2) clasa celor care au destul pentru a-și satisface nevoile;
- 3) clasa celor care au mai mult decât e necesar pentru trebuințele lor.

Conform celui de-al doilea criteriu, se deosebesc două clase fundamentale:

- 1) clasa celor care dețin mijloacele de producere;
- 2) clasa proletarilor care reprezintă forța de muncă.

Altfel spus, părți ale întregului – ale societății sunt *capitaliștii* și *muncitorii*.

Cel mai mare reprezentant al concepției economice a claselor sociale este *Karl Marx*. Prin clasă el înțelege o colectivitate de familii legate așa de strâns prin idei, interese economice și tradiții, încât aceasta apare ca o adevărată persoană cu conștiință proprie.

În general, clasa socială este pentru *Marx* un fenomen istoric, empiric, nu o formă oarecum apriorică absolut necesară a vieții sociale. Apariția ei a fost determinată de cauze istorice, care pot fi găsite ușor studiindu-se viața economică a societății, felul ei de producție și modul de repartitie a bunurilor (aceasta din urmă fiind specifică sistemului capitalist de producție).

Pentru *Stein* și pentru *Bucher*, averea constituie baza diferențierii claselor sociale; pentru *Marx* însă felul de producție și de distribuție a bunurilor determină caracterul claselor, care apar astfel ca rezultat al procesului de producție. Prin urmare, clasa cuprinde pe toți cei care sunt încadrați în aceleași activități economice, ea presupune deci o

identitate de poziție în relațiile de producție. Nu diferența de avere sau de venit, nici identitatea de profesiune, ci *felul de activitate economică și poziția în cadrul unor raporturi economice determină apariția clasei sociale*. Clasele sociale sunt produse ale evoluției economice, ele s-au născut din anumite forme economice. Indiferent de mărimea averii și de cantitatea venitului, indivizii cu poziție identică în procesul de producție formează o clasă. *Marx* susține că toți cei care sunt exploatați prin plusvaloare aparțin proletariatului, indiferent dacă sunt profesori, secretari sau servitori.

Diferențierea economică de producție și de distribuție nu e de ajuns pentru nașterea claselor sociale, ci e nevoie de încă un element, anume – de o *conștiință de clasă*, de conștiința de interese comune grupului de oameni, de identitatea poziției sociale și în relațiile de producție. Această conștiință face clasele să se deosebească unele de altele și să devină chiar ostile în raporturile lor.

Fiind o categorie istorică, clasele nu rămân fixate o dată pentru totdeauna, ci se modifică neconținut, iar modificarea lor constituie procesul de evoluție socială. În explicarea genezei claselor, factorul economic a avut, desigur, un rol important, dar nu el singur a creat clasele și nu constituie decât unul din elementele esențiale ale clasei. De aceea, trebuie să încercăm a găsi o altă explicație a apariției claselor sociale, fără a pierde din vedere viața socială în integritatea sa, căci anume ea determină apariția claselor.

Din punct de vedere *sociologic*, clasa socială este o grupare de oameni bazată pe interese și funcțiuni sociale identice. Procesul care explică formarea claselor este diviziunea muncii, nu doar în sensul de muncă economică, ci de activitate socială în genere. Clasele sociale apar aici ca niște organizații de oameni în vederea exercitării unor anumite funcțiuni sociale. Toți indivizii care exercită aceeași funcțiune alcătuiesc o clasă. Pentru *Durkheim*, clasele sociale sunt rezultatul diviziunii funcțiunii, care se complică de îndată ce societatea organizată în forme politice se diferențiază.

Deci, clasele sociale cuprind în esența lor un element individualizator, anume - interesul economic, special pentru fiecare și adesea contrar interesului altor clase. Ele reprezintă în același timp și funcțiuni diferențiate ale totului social, cu o valoare, o ierarhie și un nivel de viață diferite. Din cele expuse putem constata că apariția cla-

selor este legată de procesul de diferențiere socială și de viața economică, în special de formarea proprietății individuale. Dar ele îmbină, în același timp, procesul de diferențiere cu acela de integrare, căci membrii care exercită aceeași funcțiune, dar care se deosebesc de alții, se unesc și, în baza situațiunii lor economice și a intereselor comune, formează clasa socială.

Întrebări recapitulative:

1. Definiți noțiunile de *structură socială*, *status* și *rol*.
2. Exemplificați și specificați tipologia rolurilor în societate.
3. Descrieți procesul de mobilitate socială.
4. Nominalizați teoriile tipice ale claselor sociale.

Bibliografie selectivă:

1. Mărgineanu I. *Sociologia generală*. - București, 2000.
2. Andrei P. *Sociologia generală*. - București, 1997.
3. Goodman N. *Introducere în sociologie*. - București, 1997.
4. Sava D. *Sociologia generală*. - București, 1997.

CAPITOLUL III

FAPTE, PROCESE ȘI RELAȚII SOCIALE

1. Teoria faptului social

Se poate afirma că, la o primă examinare, viața socială reprezintă un ansamblu de fapte sociale, rezultate ale activității colective a oamenilor, în a căror apariție și desfășurare sunt implicați indivizi, colectivități umane. Însă nu tot ceea ce se întâmplă în cadrul societății este un fapt social, deoarece sunt o mulțime de fapte realizate de indivizi, având un caracter pur personal. Spre exemplu, nu prezintă nici un interes pentru societate cum îți aranjează cineva cărțile în bibliotecă, câte unități de mobilier are etc., acestea fiind fapte absolut particulare. De asemenea, nu poate fi considerat social faptul săvârșit de mai multe persoane concomitent. Este sugestiv exemplul prezentat de M.Weber în confirmarea acestei idei: dacă atunci când începe să ploaie, mai mulți trecători de pe stradă deschid umbrelele, nu putem spune că ne aflăm în fața unui fapt social, căci fiecare a procedat astfel din propria necesitate de a se apăra de ploaie. Asemănarea exterioară a acțiunilor individuale nu dă naștere socialului. Ce este un fapt social? Se cunosc mai multe interpretări ale faptului social, mai importante fiind cea a lui G.Tarde și a lui Em. Durkheim.

Gabriel Tarde consideră drept fapt social orice acțiune săvârșită de un individ, având drept model pe altcineva. Astfel, faptul social este rezultatul contactului a două sau a mai multor conștiințe, care se află în raport de imitație. Deci, orice acțiune individuală devine socială imediat ce este imitată de alții.

Emile Durkheim, din contra, atribuie faptului social alte caracteristici și-l explică în alt mod. În lucrarea sa *Le regles de la methode sociologique* (1895) sociologul francez caracterizează faptele sociale ca fiind:

- lucruri;
- exterioare individului, care exercită o presiune asupra acestuia, având un rol coercitiv¹.

Em. Durkheim este preocupat în special de *realitatea* societății redată sintetic prin conceptul de fapt social și exprimată sugestiv prin

¹ Em. Durkheim. *Regulile metodei sociologice*. - București, 1970, p.144.

ceea ce el consideră a fi ***morfologia socială***. Fără îndoială, este corect a păstra numele de morfologie pentru faptele sociale, care privesc substratul social, dar cu condiția de a nu pierde din vedere că ele sunt de aceeași natură ca și celelalte. De aici decurge concluzia că regula fundamentală a metodologiei sociologice este aceea de a considera faptele sociale ca fiind lucruri.

Faptul social este privit, prin urmare, din afara individului particular și exercită asupra acestuia o acțiune cu caracter coercitiv.

Într-adevăr, sunt unele fapte care se impun individului de la naștere, existând deci înainte de el și în afara conștiinței sale. Spre exemplu, limba-jul, familia, sistemul economic, obiceiurile, normele morale, legile juridice etc., pe care individul nu le poate neglija dacă vrea să trăiască în societate. E posibil ca individul nici să nu simtă constrângerea lor, dacă li se supune benevol, însă o simte destul de bine în caz de opunere, rezistență. Chiar dacă nu este vorba întotdeauna de o constrângere legală, există o presiune a opiniei publice, care dezaprobă, laudă sau ridiculizează anumite acțiuni. În fine, persoana care nu se supune anumitor fapte este în imposibilitatea de a întreține relații sociale, căci nimeni nu poate vorbi altă limbă decât cea cunoscută în societate și nici nu poate face alte fapte decât cele permise de obicei și de lege. Deci, faptele sociale “înfățișează caractere foarte speciale: ele constau din feluri de a lucra, de a gândi, de a simți și de a fi exterioare individului și sunt înzestrate cu o putere de constrângere în virtutea căreia ele se impun lui”¹.

În legătură cu modul cum a fost concepută constrângerea socială de Em. Durkheim, menționăm că respectiva nu era considerată ca fiind un produs artificial, rezultat al unor convenții voite, ci ca fiind un produs al realității sociale, deosebindu-se de necesitatea din natură prin aceea că este o constrângere mai mult morală, datorită prestigiului cu care se investesc anumite “reprezentări sociale”². Anume pe această bază în societate există loc pentru o anumită libertate individuală, pentru acțiunea umană.

Deși faptele sociale constau din reprezentări și acțiuni (deci din elemente psihice), totuși Em. Durkheim le delimitează de fenomenele psihice, deoarece acestea există numai în conștiința individuală, iar faptele sociale au alt substrat – societatea.

¹ Em. Durkheim. *Regulile metodei sociologice*, p. 49.

² *Sociologie generală*. – București, 1970, p. 144.

Societatea, prin natura sa, este o realitate specifică distinctă de realitățile individuale și, că orice fapt social, are drept cauză un alt fapt social și niciodată nu va putea fi un fapt doar al psihologiei individuale.

În lucrarea de referință autorul menționează că *faptele sociale se deosebesc calitativ de cele psihice, dar nu numai atât: "ele au un alt substrat, nu evoluează în același mediu, nu atârnă de aceleași condiții"*¹.

După enumerarea și analiza acestor caracteristici ale faptului social, Durkheim stabilește următoarea definiție a acestuia: ***Faptul social este orice fel de a face, fixat sau nu, capabil să exercite asupra individului o constrângere exterioară, care este generală în întinderea unei societăți date, având o existență proprie, independentă de manifestările sale individuale.***²

Durkheim determină următoarele reguli "de aur" ale faptelor sociale:

1) admiterea existenței faptelor sociale. Faptele sociale, după Durkheim, sunt moduri de acțiune, de a gândi și de a simți exterioare individului, care sunt dotate cu o putere de coerciție și care îi impun respect. Se impune un comentariu:

- geneza faptelor sociale trebuie căutată în structura materială și simbolică a societății și mai puțin în gândirea sau conduita individuală (ex.: îmbrăcămintea reflectă în felul său o constrângere externă, care poate să varieze de la o civilizație la alta);

2) faptele sociale trebuie să fie considerate obiecte. Fiind detașate de subiectele conștiente, faptele sociale sfârșesc prin constituirea unui material autonom asupra căruia se va concentra munca interpretată a sociologului.

Inspirat de Emil Durkheim, *Marcel Mauss* a lansat conceptul de fapt social total în lucrarea sa *Essai sur le don* scrisă în anul 1925. Analizând darul – ca formă de schimb în societățile arhaice, M. Mauss ajunge la concluzia ca aceste fenomene sunt în același timp juridice, economice, religioase etc., ele angajând întregul sistem social. Deci, autorul acordă preferință generalității unui fapt social vis-à-vis de exterioritatea lui în raport cu individul, ceea ce îi permite lui M.Mauss să definească că faptul social nu este real decât în raport cu sistemul. În consecință, avem în știința sociologică concepții opuse ale faptului soci-

¹ Em. Durkheim. *Regulile metodei sociologice*, p. 38.

² Ibidem, p.54.

al: prima – a lui G.Tarde (care consideră faptul social drept o generalizare a unui fapt individual), și a doua – a lui Em.Durkheim (care numește fapt social ceea ce există mai întâi în conștiința grupului și apoi în cea individuală). Sociologul român *Petre Andrei* menționează că “în jurul acestor doi sociologi francezi se învârtesc toate aceste moduri de interpretare și explicare a faptului social, căci teoria sinergiei sociale, de pildă, nu este altceva decât reluarea concepției lui Em. Durkheim, iar determinarea faptului social prin influența reciprocă a conștiințelor individuale nu e decât o altă formă a teoriei lui G.Tarde”¹.

2. Noțiunea de proces social. Tipologia proceselor sociale

Termenul “proces” este folosit nu numai în științele sociale, ci și în fizică, chimie, geologie și în alte științe. În limbajul curent, prin proces se înțelege, de obicei, o serie de fenomene legate între ele care produc un anumit efect. Proces este ruginirea fierului, arderea lemnului în flăcări, putrezirea hârtiei, formarea cavernelor în plămâniilor celor bolnavi de tuberculoză, digerarea hranei; proces se numește, de asemenea, creșterea numărului de cititori, fără să mai vorbim de faptul că de cele mai multe ori termenul de proces se asociază cu procesul de la tribunal și părțile care se judecă. Observăm, la prima vedere, că în toate aceste exemple avem de-a face cu o serie de evenimente, fapte, cu persistența unui fenomen dat pe o perioadă mai îndelungată sau cu niște schimbări care dau loc unor stări de lucruri, apărând o seamă de elemente noi în cadrul acestora. Astfel de procese au loc în număr infinit în fiecare grup social și în fiecare colectivitate. Apariția sentimentului de prietenie între două persoane este, de asemenea, un proces în această accepțiune. Tot proces este formarea unei noi grupe de studenți și dezvoltarea legăturilor în cadrul ei. Proces este și socializarea copilului, educarea și formarea la școală, producerea de bunuri.

Toate procesele posibile dintre oameni se reduc la două mari categorii: procese de apropiere a oamenilor, adică procese care îi leagă pe oameni, și procese de îndepărtare, adică procese care îi despart pe oameni. Sociologul german *Leopold von Wiese* le-a numit pe primele

¹ Petre Andrei. *Opere sociologice*. Vol. III. – București, p.307.

procesele asociabile, distingând în cadrul lor patru categorii principale: de apropiere, de adaptare, de egalare și de unire. Celelalte le-a denumit procese de bază, de acest tip: concurența, opoziția și conflictul. Fiecare din aceste procese din ambele categorii poate cunoaște nenumărate subproces; de exemplu, numai pentru apropiere L. von Wiese a destins optsprezece subproces.

Apariția simultană a fenomenelor în proporție de masă nu reprezintă întotdeauna un proces. Nașterea copiilor, mortalitatea, morbiditatea, încheierea unei căsătorii etc. sunt fenomene demografice, pe care demografii câteodată le pot numi procese demografice, însă ele sunt mai curând un exemplu de apariție masivă a fenomenelor rezultate din ciclul biologic al vieții umane; ele se desfășoară și în rândul animalelor, dar nu le vom numi procese sociale în accepțiunea strictă a acestui cuvânt.

În general, se apreciază că *procesele sociale constituie complexe și fenomene sociale cu o anumită direcție de desfășurare*. Pentru ca faptele și fenomenele sociale* să genereze procese sociale, ele trebuie să satisfacă două condiții:

- să fie relativ omogene;
- între ele să existe relații de dependență cauzală.

Caracteristicile de bază ale proceselor sociale sunt considerate a fi:

- durata lungă, persistența mare în timp;
- legătura lor de devenirea socială, de dinamismul social;
- înscrierea lor într-o anumită tendință de schimbare.

De exemplu, creșterea organismului este un proces, deoarece stările ulterioare sunt determinate sau codeterminate de către stările anterioare. Serii de fapte și fenomene care compun procesul permit să fie distinse în procesul cunoașterii, să fie izolate din complexitatea altor fenomene, care au loc concomitent. Procesele au deci, metodologic vorbind, o anumită "axă", de-a lungul căreia se aranjează fenomenele sociale.

Numim procese sociale seriile de fenomene privind personalitatea, grupurile, colectivitățile, în așa fel încât acestea să fie doar serii de fenomene sociale. În societate au loc nenumărate procese în care fenomenele tehnice, economice, estetice, religioase și altele se împletesc

* **Fenomenele sociale** reprezintă ansambluri dinamice de fapte sociale, exprimă realitatea socială în devenirea ei, iar cercetarea ei trebuie făcută din perspectiva unității sociale în care se produc, se manifestă.

cu fenomenele sociale. Sociale sunt numai acele procese în care există serii de fenomene sociale în accepțiunea strictă a acestui cuvânt. Astfel, proces social va fi procesul de adaptare a personalității la noi condiții sociale și structurale ale colectivității după trecerea în alt mediu; de exemplu, adaptarea țăranului la activitatea din fabrică. Acest proces social este legat de totalitatea proceselor de industrializare sau urbanizare. Procesul de reorganizare a grupului poate fi parte componentă a proceselor mai largi care au loc în societate, însă sociologul trebuie să-l analizeze ca o serie de fenomene distincte din punct de vedere logic și ontologic, ca o transformare a organizării și structurii sociale.

Vom prezenta câteva exemple de procese sociale, deosebit de importante pentru cercetările sociologice. Astfel de procese sunt, de pildă, socializarea copilului, ca fiind o rezultată a multiplelor interrelații dintre individ (în calitate de socializat) și societate (în calitate de socializator). Personalitatea copilului este acel "ax", pe care se aranjează toate fenomenele care compun procesul de socializare; reacțiile copilului și transformarea personalității lui unesc toate aceste fenomene într-un șir mai mult sau mai puțin coerent. La fel, dezvoltarea unui anumit grup social este un proces social, deoarece aici acest "ax" este identitatea grupului, iar continuitatea seriei constă în aceea că fiecare treaptă de dezvoltare atinsă, fiecare stadiu de organizare și structură influențează asupra treptelor următoare, deoarece grupul își menține identitatea, procesul este continuu, iar fenomenele care compun această serie sunt fenomene sociale în accepțiunea strictă a acestui cuvânt.

În genere vorbind, putem caracteriza procesele sociale în funcție de ceea ce asigură identitatea și continuitatea lor, în funcție de sistemul în care se desfășoară seriile de fenomene care compun un proces:

- Procese intrapersonale, care sunt de cele mai multe ori fenomene psihice, dar unele dintre ele pot avea un caracter social. Cercetarea proceselor intrapersonale îi revine psihologiei sociale.

- Procese care au loc între doi indivizi: apariția relațiilor de diferite tipuri, ca de exemplu: adaptarea, colaborarea, prietenia, conflictul, dușmănia. La apariția acestor relații se poate privi ca la o serie de fenomene legate, care se schimbă prin interacțiunile reciproce, prin aprecieri, prin moduri de percepție, prin raportări ale comportărilor la situațiile sociale, prin interpretarea comportărilor etc.

- Procesele care au loc între individ și grup. Individul interacționează cu membrii grupului, cu valorile stabilite de către un grup oarecare, cu modelele de conduită ale acestui grup și cu mecanismele controlului social. Aici vom întâlni astfel de procese cum ar fi subordonația, identificarea, aspirația spre dominație, opoziția, revolta, separarea etc. Aceste procese se compun din numeroase fenomene și atitudini.

- În mod analog, putem examina procesele care au loc între două grupuri. Relațiile dintre două grupuri se pot desfășura la nivelul relațiilor dintre membrii grupului. La fel ca și procesele care se desfășoară între individ și grup, tot astfel putem cerceta procesele sub diferite aspecte. Ne interesează mai ales seriile de fenomene temporare dintre grupuri, care alcătuiesc procesele de colaborare, coexistență pașnică, ajutor reciproc, toleranță, aversiune, concurență, conflict, dușmănie, luptă, iar între state acestea pot duce la război economic, psihologic sau război armat. Seriile de fenomene care compun procesele apar doar în timpul unor fapte concrete, deci aceste fapte reprezintă “axul” respectivelor procese.

- Unele procese pot schimba organizarea și structura grupurilor. Acestea sunt procesele de dezvoltare, decadentă, reorganizare, de dezorganizare a mobilității sociale, de modernizare etc. Schimbările de structură pot fi determinate de apariția elementelor noi și de modificarea relațiilor dintre elementele existente, adică de schimbările privind modalitățile de ierarhizare reciprocă a acestor elemente și de dispariția anumitor factori. Procesele apărute în baza organizării sunt determinate de apariția unor noi modele de conduită și a schimbărilor din sistemul controlului social în baza dispoziției sau apariției unor noi instituții. Aceste procese trebuie analizate la diferite niveluri ale structurii grupurilor. Grupurile cu structuri simple au alte procese decât grupurile cu structuri complexe. Analizând procesele sociale la scara macro, de exemplu, schimbarea structurii de clasă a societății, distingem caracterul derivatoriu, în raport cu nenumărate fapte, fenomene și procese tehnice și economice, care sunt dependente de multiple procese ce derulează la nivelul social-economic al societății.

În sociologie s-a încercat identificarea unor criterii de clasificare și de stabilire, în această bază, a unor tipuri de procese sociale.

Spre exemplu, *H.Fichte* – sociolog american, descrie 6 tipuri de procese sociale referitoare la relațiile ce concură la sociabilitate și pe care le raportează la două tipuri (clase sau categorii): procese asociate și procese disociate.

1) *processe asociate:*

- cooperare;
- acomodare;
- asimilare;

2) *processe disociate:*

- opoziție;
- conflict;
- competiție.

H.Fichte consideră că procesele de cooperare reprezintă modul normal de viață în societate. El aduce elogiul cooperării, pledând pentru solidaritatea umană rațională și elevată, electivă. În același sens el consideră că procesele de cooperare constituie condiția esențială și indispensabilă pentru menținerea și continuitatea grupurilor și societăților.

Una din modalitățile de clasificare a proceselor sociale, mai larg acceptată, este următoarea:

- ***după gradul de complexitate și profunzime***, pe care îl exprimă:
 - a) simple (fapte și fenomene sociale omogene),
 - b) procese care exprimă schimbările și transformările sociale,
 - c) procese prin care se realizează mutații semnificative în social – care se referă la însăși dezvoltarea sistemelor sau subsistemelor sociale,
 - d) procese de cea mai mare complexitate și semnificație valorică, prin care se împlinesc progresele în diferitele sfere ale vieții sociale sau în diferitele subsisteme ale sistemului social global;
- după criteriul intensității și profunzimii, clasificarea acestora se poate realiza prin cuprinderea altor două categorii distincte, cum ar fi:
 - a) cele care exprimă transformările sociale de tipul evoluțiilor,
 - b) cele care exprimă transformările sociale de tipul revoluțiilor;
- ***după sensul (sau direcția) proceselor sociale:***
 - a) procese evolutive, de dezvoltare și progres social,
 - b) procese involutive sau de regres;
- ***după gradul și natura implicării agentului uman***, deosebim procese:
 - a) spontane,
 - b) planificate;

- **din punctul de vedere al conținutului lor complex** (după natura schimbărilor induse în diferitele compartimente unitare ale vieții sociale), putem menționa procese de modernizare, urbanizare etc.;
- **după cadrul lor de desfășurare**, deosebim procese:
 - a) la nivelul individualității umane,
 - b) la nivelul relațiilor interindividuale,
 - c) procese în cadrul grupurilor și colectivităților umane etc.;
- **în funcție de semnificația proceselor sociale în dinamica societății**, diferențiem procese:
 - a) de colaborare,
 - b) de concurență,
 - c) de conflict,
 - d) de organizare,
 - e) de dezorganizare etc.;
- **după sfera de cuprindere**:
 - a) regionale,
 - b) societale.

E necesar să facem câteva observații:

- 1) criteriile de clasificare menționate nu sunt singurele posibil de utilizat;
- 2) procesele sociale reale nu pot fi, de regulă, încadrate doar în unul din tipurile menționate;
- 3) fiecare proces social, pentru a putea fi deplin înțeles, trebuie abordat în toată complexitatea, concretețea și specificitatea sa.

3. Relații sociale: delimitări conceptuale, tipuri de relații sociale

Studierea relațiilor sociale în complexitatea, diversitatea și dinamica lor are importanță deosebită atât pentru înțelegerea structurii și funcționării sistemului, cât și pentru intervenția practică la diverse paliere ale sistemului social.

Relația socială este sistemul interacțiunii reciproce normale dintre indivizi (parteneri sau grupuri) având la bază o anumită platformă; spre exemplu, platforma relației de prietenie o constituie valorile comune, idealurile, părerile, atitudinile emoționale.

Viața socială, fiind o viață colectivă, presupune existența unei mari diversități de relații, interacțiuni între agenții vieții sociale, fie ei indivizi sau grupuri de indivizi.

În istoria gândirii sociologice s-a conturat, după aprecierea lui Pitirim Sorokin, școala formală (sau relaționistă), care a considerat studierea relațiilor sociale ca preocupare primordială a sociologiei, relațiile sociale constituind, în opinia reprezentanților acestei școli, obiectul de studiu specific sociologiei. Fondatori ai acestei școli sunt considerați a fi sociologii germani George Simmel și Ferdinand Tonnies.

G.Simmel susține că, pentru a se afirma, sociologia trebuie să aibă propriul ei domeniu de studiu și propriul său punct de vedere. Domeniul propriu al sociologiei îl constituie *formele relațiilor umane*, de exemplu - în geometrie conținutul și forma sunt fenomene diferite; după cum aceleași forme ale relațiilor umane pot avea conținut social diferit, tot așa același conținut poate exista în diferite forme ale relațiilor umane. Astfel, afirmă G.Simmel, în domeniul relațiilor interumane forma și conținutul sunt diferite, dar fiecare din ele trebuie să fie obiect al unui studiu special. Sociologul german identifică câteva forme de bază ale relațiilor sociale: izolarea, contactul, supraordonarea, opoziția, persistența, integrarea, diferențierea socială etc.¹

F.Tonnies distinge două forme principale de relații sociale: *comunitate* și *societate*. *Comunitatea* reprezintă o uniune de indivizi cu voință organică a cărei solidaritate rezultă din forțele naturii. Indivizii sunt doar membrii unui corp general, cu o solidaritate naturală, relații reciproce armonioase și identitate de voință, deoarece voința individuală este subordonată voinței comunității. Ca rezultat al acestei solidarități organice, se formează o comunitate de proprietate. *Societatea* (a doua formă fundamentală a relațiilor sociale) reprezintă însă o totalitate de indivizi ce intră în interacțiune în conformitate cu propria lor voință individuală, pentru atingerea propriilor scopuri. Este, în esență, un mecanism artificial, și nicidecum un organism natural. Istoric, comunitatea a apărut mai devreme, exemple ale acestui tip de organizare socială fiind grupurile primitive, familia și triburile. Cu timpul, comunitățile încep să se dezintegreze, oamenii devin tot mai puțin atașați de orice comunitate; în schimb, în modalități temporare și contractuale, tind să devină membri ai unor grupuri tot mai numeroase și mari.

¹ G. Simmel. *Sociologie*. – Chișinău, 2000, p. 103.

În acest fel, istoria merge de la comunitate la societate, de la cultura poporului la civilizația statului.

Sociologul german **L. von Wiese** evidențiază următoarea clasificare sistemică a formelor relațiilor umane:

- **relații interindividuale:**
 - un individ manifestă atașament față de alt individ: contact, abordare, adaptare, combinare, unire,
 - un individ se opune altui individ: competiție, opoziție, conflict,
 - forme mixte;
- **relații între grupuri:**
 - de diferențiere: promovare, degradare socială, dominare și subordonare, stratificare, selecție și individualizare,
 - de integrare: stabilizare, socializare,
 - distructive: exploatare, favorizare parțială, corupție, comercializare;
 - modificador constructive: instituționalizare, profesionalizare.

P.Sorokin analizează și alte încercări de clasificare a relațiilor între indivizi:

- **relații de interstimulare**, constituite prin acțiunea de a face sau a nu face ceva, deoarece indivizii se pot influența reciproc nu numai pentru a face ceva, ci și pentru a nu face ceva;

- **relații cu caracter: unilateral** (spre exemplu, când un partid influențează alte partide, dar nu este influențat de acestea) și **bilateral** (cu o influență reciprocă);

- **relații de durată**, permanente și **relații incidentale**, temporare;
- **relații antagonice** și **relații de solidaritate**;
- **relații directe**, nemijlocite și **relații indirecte**, mediate;
- **relații conștiente**, intenționate și **relații inconștiente**, neintenționate;

- **relații formale**, instituționalizate și **relații neformale**, unde nu există un model general acceptat.

În viziunea sociologului german **M.Weber**, relațiile sociale pot fi:

- **comunitare** – care se bazează pe atitudinile subiective ale celor care interacționează (relații afective sau tradiționale);

- **asociative** – care se orientează spre acțiunea bazată pe interes rațional calculat (relații de piață);

Relațiile comunitare presupun legături strânse între indivizi, pe când cele asociative sunt adecvate societății în care domină relațiile de piață. Autorul mai face o distincție – între relațiile închise și deschise.

TIPURI DE RELAȚII	DESCHISE	ÎNCHISE
Comunitare	Biserică	Sat, familie
Asociative	Piață	Partid politic

Familia, satul – sunt considerate instituții închise, rolul primordial revenind relațiilor dintre indivizi (familia).

Biserica – acordă atenție relațiilor comunitare tradiționale.

Persoana care își exprimă atașamentul față de principiile unui *partid politic* manifestă o relație asociativă.

Piața – relațiile se stabilesc de o multitudine de indivizi anonimi, care interacționează în mod neutru și rațional pentru a atinge scopurile raționale.

Un loc aparte în abordarea relațiilor sociale revine **Școlii sociometrice**, întemeiată de **J.L. Moreno**.

J.L. Moreno consideră că din multitudinea relațiilor sociale cele mai importante sunt relațiile interpersonale. Acestea sunt semnificativ afective (de atracție, respingere sau neutre). În cadrul fiecărei societăți există anumite modele comportamentale individuale și sociale, care constituie cultura acestei societăți. Aceste modele asigură securitatea indivizilor, dar în același timp îi împiedică să-și exprime atracțiile și respingerile. Menținerea acestor modele comportamentale rigide reprezintă o sursă de frustrate, de tensiune pentru individ, iar la nivelul grupurilor sociale ele pot provoca dezechilibre. Sociometria își propune cunoașterea relațiilor interindividuale, pentru a ajuta individul să-și elibereze spontaneitatea sa creatoare.

Pentru a identifica relațiile afective interindividuale, la nivelul grupurilor mici, se utilizează tehnica testului sociometric (bazat pe un chestionar sociometric ce solicită membrilor unui grup, prin întrebări deschise, exprimarea atracțiilor și respingerii de către ceilalți membri ai grupului). În baza rezultatelor testului sociometric se elaborează matricea sociometrică și sociograma, care permit surprinderea coeziunii grupului, a stării moralului de grup, identificarea unor echilibre ierarhice, stabilirea raportului dintre liderul formal și cel neformal al grupului etc.

E de menționat, că pe aceeași linie de abordare a relațiilor sociale se axează și **Școala cercetării active**, inițiată de **Kurt Lewin**. Conform lui, în fiecare grup există un echilibru cvasistaționar ce cuprinde două componente:

- un ansamblu de forțe ce acționează pentru a menține comportamentul grupului la un anumit punct;
- un ansamblu de forțe ce acționează pentru a menține comportamentul fiecărui membru al grupului la nivelul echilibrului de grup.

Aceste ansambluri de forțe sunt denumite standarde sau norme. Dinamica grupului este considerată a fi rezultatul unor contradicții interne în cadrul grupului respectiv și între acesta și alte grupuri. În acest context, Școala cercetării active își propune să cerceteze relațiile din cadrul grupului care generează schimbări în comportamentul de grup și în relațiile de grup.

În consecință, după **Jan Szczepanski**, sociologia trebuie să studieze relațiile sociale, ca sistem complex, cu laturile lor materiale, obiective și cele subiective, psihologice, interindividuale. În opinia acestui autor, pot fi distinse câteva *tipuri de relații interumane* (căci nu toate relațiile dintre indivizi sunt relații sociale):

- **contactul spațial**, individul devine conștient de existența în același spațiu a altor indivizi, în baza căruia indivizii intră în contact unii cu alții în diverse împrejurări: la locul de muncă, în localurile de studii, în locuințe, în adunări publice etc. Însă nu orice contact spațial duce la apariția relațiilor sociale. De exemplu: participarea la o întrunire sportivă este un contact spațial în care indivizii sunt conștienți unii de prezența altora. Aceste situații pot conduce uneori la statornicirea unor relații sociale durabile, dar, după încetarea acestor forme de contact spațial, relațiile dintre indivizi pot să dispară;

- **contactul psihic**, care presupune că individul apreciază persoanele cu care intră în contact reciproc sau unilateral. Această apreciere poate fi conștientă sau inconștientă, reciprocă sau unilaterală;

- **contactul social**, care presupune legătura dintre două sau mai multe persoane ce realizează diferite acțiuni referitoare la o anumită valoare. Contactele sociale pot fi:

- **trecătoare** sau **durabile**, de exemplu: cineva explică altcuiva cum să ajungă la o anumită adresă; în timpul unei călătorii apare discuția între două persoane; cineva servește masa la restau-

rant și discută cu ospătarul. Acestea sunt contacte trecătoare, pentru că e posibil ca persoanele respective să nu se mai întâlnească niciodată. Contactele dintre studenții aceleiași grupe, dintre muncitorii aceleiași echipe sunt contacte permanente sau cu o durată lungă de timp;

- **publice** sau **private**. Faptul că doi studenți merg împreună la un spectacol de teatru este un contact privat. Discuția pe care o are un student cu profesorul în momentul susținerii unui examen este un contact public;
- **personale** sau **materiale**. Contactele personale apar atunci când partenerii acționează din interes comun pentru anumite probleme. Contactele dintre doi parteneri, doi îndrăgostiți sunt contacte personale. Contactele materiale apar atunci, când acțiunea vizează un anumit obiectiv fără ca partenerii să se intereseze de personalitatea lor. Plata unei taxe, cumpărarea unui obiect se pot face în condițiile în care persoanele aflate în contact nu manifestă interes una față de alta;
- **directe** (*față în față*) sau **indirecte** (*indivizii intră în contact prin intermediul produsului colectivității lor*).

Contactele directe și personale sunt foarte importante din punct de vedere sociologic. Absența acestor contacte poate conduce spre marginalizare, însingurare și poate avea consecințe asupra echilibrului psihic al individului.

Interacțiunea socială, ca rezultat al unor contacte sociale durabile, în cadrul cărora indivizii se influențează reciproc, este esențială pentru activitatea grupurilor sociale. Ea generează procese de adaptare, de acceptare, de socializare, de cooperare, opoziție și conflict. Interacțiunile sociale se realizează după anumite modele statornicite în practica vieții sociale. Aderând la un anumit grup individul trebuie să se conformeze modelelor de interacțiune existente în acel grup. Ca urmare a interacțiunilor în cadrul grupului, modelele de acțiune pot suferi modificări.

Interacțiunile pot fi: **directe** și **indirecte**.

În cadrul unui grup de studenți interacțiunile sunt directe și au loc în timpul contactelor directe. În cadrul unei localități mari, al unui oraș sau al unei mari întreprinderi, interacțiunile pot fi predominant indirecte. Locuitorii unui oraș interacționează, de cele mai multe ori in-

conștient, asupra serviciilor publice, rețelei culturale, instituțiilor economice, administrative și politice. Interacțiunile în cadrul marilor colectivități sunt independente de intențiile subiective ale indivizilor, care rezultă din participarea lor la sistemele complicate de organizare socială. În cadrul acestor interacțiuni, rolul modelelor de interacțiune este mult mai mare. Modelele de interacțiune socială sunt produsele dezvoltării socioculturale a societății, ele se schimbă de la o perioadă istorică la alta și sunt privite diferit.

Interacțiunile sociale sunt mai durabile decât contactele sociale. În constituirea relațiilor sociale nu sunt necesare toate etapele prezente. Contactele sociale și psihice intervin în cazul relațiilor directe, dar în cazul relațiilor indirecte (de exemplu, al relațiilor dintre clasele sociale) ele sunt puțin importante.

Relațiile sociale reprezintă un sistem de interacțiuni sociale dintre doi parteneri (indivizi sau grupuri) care au la bază atitudini, interese și situații. Relațiile din cadrul grupurilor mici se bazează pe contacte și interacțiuni directe și personale, dar în cadrul grupurilor mari, al colectivităților, al societăților relațiile sunt complexe și se bazează pe interacțiuni indirecte.

Relațiile sociale sunt orientate de anumite norme și modele de acțiune. În cadrul relațiilor directe și personale reglementarea este mai slabă. Dar și aici intervin anumite norme. De exemplu, relația de prietenie nu se conformează unor statute sau unor legi, pentru că există unele modele sociale elaborate cărora indivizii trebuie să li se conformeze. În caz contrar, relația de prietenie încetează, iar persoana considerată responsabilă de nerespectarea normelor de comportament poate suporta dezaprobarea indivizilor cu care se găsește în contact. În cadrul grupurilor mici, există atât relații directe și personale, cât și relații reglementate prin modele comportamentale de grup sau instituționalizate. Coeziunea grupului depinde de existența ambelor tipuri de relații.

Relațiile sociale prezintă o mare diversitate. Există mai multe clasificări ale lor, făcute în raport cu diferite criterii:

- **după natura (sau conținutul) lor:**
 - relații de producție (de producție propriu-zise, de consum, repartiție și schimb),
 - relații educaționale,
 - relații politice;

- ***după cadrul lor de desfășurare:***
 - ***interindividuale***, care se stabilesc între doi indivizi. Acestea pot fi relații de prietenie, de colaborare, de dușmănie, de conflict,
 - ***între individ și grup***. În cadrul acestor relații, grupul apare ca un tot unitar cu valorile, interesele și normele sale. În grupurile mici, principalele tipuri de relații sociale sunt *relațiile de comunicare, relațiile afective, relațiile de conducere și de mobilitate*,
 - ***intergrupale***, relații care se stabilesc între grupuri ca totalități. Aceste relații sunt diferite în raport cu natura (scopul) și mărimea grupului;
- ***după modul de afectare a coeziunii sociale:***
 - ***de cooperare***, care poate fi personală sau interpersonală, deliberată sau simbolică. Cooperarea decurge din diviziunea socială a activităților. În grupurile primare, cooperarea este directă și personală; în grupurile mari și complexe ea este impersonală și simbolică (nu poate fi decisă și planificată de către individ),
 - ***de subordonare și supraordonare***, când un grup sau un individ este dominat de către un alt grup sau individ sau când domină, prin diverse mijloace, un alt grup sau individ,
 - ***de compromis și toleranță***, când doi indivizi sau două grupuri au interese și scopuri diferite, dar nu și le pot impune și se acceptă reciproc,
 - ***de marginalitate***, în situația când indivizii participă în grupuri cu modele valorice diferite, fără a se identifica completamente cu nici unul dintre ele,
 - ***de competiție***, când resursele (prestigiu, statute, afecțiune, putere) sunt limitate. Competiția constă în obținerea unui rezultat pe seama celorlalți indivizi care intră în relație,
 - în cazul în care deosebirea de interese dintre indivizi sau grupuri nu se poate rezolva prin compromis și toleranță apar relațiile ***conflictuale***, în cadrul cărora un partener încearcă să-l elimine pe celălalt partener. Conflictuale sunt de multe ori ***destructive***, dar au și efecte pozitive. Ele permit rezolvarea unor probleme sociale, asigurând coeziunea grupului aflat în conflict și conduc la statornicirea unor raporturi de forță;

● **după natura activității care formează obiectul relației**, există relații de muncă, de vecinătate, relații familiale, de petrecere a timpului liber;

● **după gradul lor de reglementare**, unele relații sunt neformale, altele formale. Relațiile *neformale* sunt directe, personale, sunt puțin reglementate și controlate; reglementarea lor se face prin norme sociale difuze. Relațiile *formale* sunt definite social, reglementate prin norme și coduri. În relațiile neformale, indivizii intră în raport cu întregul lor set de statute și roluri. În relațiile formale ei participă doar cu anumite statute și roluri, acele care includ personalitatea lor. La nivelul fiecărei instituții sau colectivități, se poate stabili o rețea de relații formale și de relații neformale. Asigurarea coeziunii sociale și a funcționalității sistemelor și subsistemelor sociale depinde de existența atât a relațiilor neformale, cât și a celor formale.

Întrebări recapitulative:

1. Definiți faptul social. Analizați teoria lui G.Tarde și a lui Em. Durkheim cu privire la faptul social.
2. Care sunt principalele procese sociale ce contribuie la dinamica societății?
3. Explicați opinia reprezentanților școlilor sociologice care au abordat problematica relațiilor sociale. Prezentați tipologia relațiilor sociale.

Bibliografie selectivă:

1. Durkheim Em. *Regulile metodei sociologice*. - București, 1974.
2. Andrei P. *Sociologia generală*. - București, 1999.
3. Mihăilescu I. *Sociologia generală*. - București, 2000.
4. Вебер М. *Социальное отношение*. Избранные произведения. - Москва, 1990.

CAPITOLUL IV

GRUPURILE SOCIALE – MEDIU ESENȚIAL AL ACTIVITĂȚII UMANE

1. Conceptul de grup social. Particularitățile grupului social

Viața socială este viață de grup. Indivizii trăiesc în familii, în grupuri de activitate, grupuri de creație, grupuri școlare. O persoană se naște într-un grup social, dobândește primele experiențe într-un grup social, crește și se maturizează în grupuri sociale, își câștigă existența într-un grup social și, de obicei, părăsește această lume în contextul unei experiențe de grup.

“Grupul social” este un concept-cheie în sociologie, deoarece grupul social este un element component al oricărei întreprinderi, asociații, organizație sau instituție socială. Acest concept acoperă o realitate foarte vastă, de aceea, de multe ori, este utilizat în multe sensuri. Pentru înțeles, putem evidenția două accepțiuni ale conceptului de grup:

a) **una mai generală**, deci nespecifică, care desemnează prin grup orice reuniune, grupare de indivizi, indiferent de natura, organizarea, relațiile dintre membri. Prin adoptarea acestei accepțiuni se greșește desemnând orice aglomerație umană, public spectator, categorii de indivizi ca fiind un grup;

b) **una mai specială**, deci specifică, care desemnează un anumit tip de reuniune a unui număr de persoane în funcție de anumiți parametri. Preluând această accepțiune, se poate spune că **grupul social este un mediu și spațiu în care se desfășoară viața și activitatea oamenilor, un mod specific de organizare, interacțiuni, un centru activ, dinamic al schimbării, transformării, devenirii și autodevenirii umane.**

Când sociologii folosesc termenul de **grup**, ei au în vedere doi sau mai mulți indivizi care au un sentiment comun de identitate și se influențează reciproc pe căi organizate, în baza unui set comun de speranțe referitoare la comportamentul fiecăruia. **Grupul social** este un ansamblu de persoane caracterizat de o anumită structură și cu o cultură specifică rezultate din relațiile și procesele psihosociale dezvoltate în cadrul său. Deci, grupul este ireductibil la simpla însumare sau ală-

turare a indivizilor. Nu toate adunările de indivizi sunt grupuri sociale. Oamenii care stau împreună într-un tren nu sunt necesarmente un grup. Membrii unui grup au un sentiment de identitate comună și un set comun de speranțe, care le organizează interacțiunea.

Plecând de la existența și manifestarea în practică a accepțiunii conform căreia o mulțime de indivizi reunesc sub denumirea de grupuri umane o serie de alte concepte sociale și din necesitatea de a face o delimitare între conceptul de grup social și alte concepte, vom prezenta câteva din acestea.

Mulțimea se referă la un număr de persoane (de obicei mare) care se reunesc mai mult sau mai puțin întâmplător, care se întâmplă să fie pentru o perioadă oarecare de timp împreună și care caută o satisfacere a trebuințelor, dorințelor individuale. De exemplu, aglomerația de pe un peron de gară, publicul unui spectacol, numărul de persoane adunate în jurul unei mașini accidentate. În cadrul mulțimii gradul de organizare internă și diferențierea rolurilor este foarte slabă, relațiile ce se stabilesc între indivizi fiind rezultatul contagiunii emoționale.

Ceata presupune reuniunea voluntară a unor indivizi care se așează între ei din punctul de vedere al preocupărilor, idealurilor, preferințelor sau pur și simplu pentru plăcerea de a fi împreună. De obicei, aceasta cuprinde un număr mic de membri, putând exista pentru o perioadă de timp ce poate dura de la câteva ore până la câteva luni, având de asemenea un grad de organizare și structurare relativ redus. Este vorba, de exemplu, despre cetele de copii, de adolescenți, de delincvenți. Raportându-ne la mulțime, putem spune că dacă mulțimea este o „singurătate în comun”, ceata este o „asemănare în comun.”

Grupul social semnifică acea reuniune de persoane în număr mic, mijlociu sau mare, care se întâlnesc din când în când, în intervalele dintre întâlniri manifestându-se o relativă permanență a scopurilor. Întrucât în cadrul grupului scopurile fiecărui membru corespund intereselor comune ale tuturor membrilor, se poate vorbi de o oarecare structurare și organizare internă, precum și de o relativă diferențiere a rolurilor membrilor săi. De exemplu, grup de elevi, de studenți, de sportivi.

Ceea ce face ca grupul social să se deosebească de toate aceste concepte menționate anterior, este existența și manifestarea unor **elemente specifice**, care, de altfel, sunt absolut necesare constituirii și existenței grupului social. Acestea sunt:

- **prezența unui principiu de organizare**, stabilirea unor obiective și sarcini comune, precizarea unor modele de acțiune, structurarea unor relații ierarhice și funcționale, stabilirea și recunoașterea de către membrii participanți a unor mijloace de control și de sancțiune;

- **existența unui sistem de valori și atitudini comune**. Atingerea obiectivelor stabilite de către grup obligă grupul să aleagă mereu între diferitele posibilități care apar și între diferitele mijloace pe care le are la dispoziție. Aceste alegeri nu se pot face fără o raportare la anumite valori, de aceea în fiecare grup există o ierarhie a valorilor recunoscute, acceptate de membrii săi și atitudini care corespund adeziunii profunde la aceste valori generale ale grupului. Aceste atitudini astfel create nasc coerența comportamentală a membrilor grupului;

- **sentimentul apartenenței la grup** („conștiința de noi”) ce apare ca o expresie a coeziunii sociale a membrilor grupului în baza căreia se întemeiază comunitatea de voință și acțiune a grupului. Această „conștiință de noi” este elementul decisiv care ne permite să vorbim despre existența grupului social.

Intrarea într-un grup poate fi absolut întâmplătoare. Individul se naște într-o anumită familie sau frecventează o anumită școală din cartier. Totuși, indivizii deseori se hotărăsc să intre în anumite grupuri. Această alegere pare să fie călăuzită de doi factori importanți: **apropierea și asemănarea**.

Grupurile sunt formate din indivizi care se influențează reciproc. Cu cât doi oameni sunt mai apropiați din punct de vedere fizic, cu atât mai mult crește probabilitatea de a se vedea unul cu celălalt, de a-și vorbi, de a se socializa. Însă crearea grupurilor sociale nu depinde numai de apropierea fizică (geografică) a membrilor lor. Un alt factor în formarea grupurilor este asemănarea între indivizi. De regulă, oamenii preferă să se asocieze cu oameni ca ei înșiși. Ei se simt mai confortabil în compania oamenilor cu care au interese, idei și valori în comun. De asemenea, ei tind să se asocieze cu alții care au caracteristici sociale asemănătoare, cum sunt rasa, religia, etnia și clasa sau care se aseamănă ca vârstă, nivel de inteligență și alte caracteristici personale.

Există trei procese centrale ale interacțiunii grupului: *comunicarea, conflictul și coeziunea*.

Comunicarea este, probabil, activitatea centrală a celor mai multe grupuri. Membrii se informează unul pe altul, se liniștesc unul pe altul, strigă unul la altul, se corectează unul pe altul. Pe scurt, ei comunică informații, sentimente și atitudini. Comunicarea între membrii grupului nu se produce la întâmplare.

Procesul comunicării nu se realizează fără greutate. Întotdeauna între cei doi termeni ai comunicării (emițător și receptor) există mediul, prin care se face transmiterea informației căruia trebuie să i se acorde o importanță deosebită, deoarece el poate deforma informația și însuși procesul de înțelegere. Astfel, pot exista unele obstacole, de natură diferită, care influențează negativ comunicarea, și anume:

- materiale (tot felul de zgomote, nivelul tehnic existent);
- la nivelul vorbitorului: natura conceptelor mai mult sau mai puțin abstracte, utilizarea unor termeni mai puțin cunoscuți, personalitatea celui care transmite mesajul, statusul și rolul participanților, particularitățile situației în care aceasta se transmite, normele de comunicare ale grupului;
- la nivelul ascultătorului: inteligența, competența, cultura subiectului, posibilitatea de percepere, interesele, sentimentele, statusul și rolul celui care ascultă.

Cunoașterea acestor obstacole este utilă, deoarece poate contribui la evitarea deformărilor procesului comunicării, la evitarea sau înlăturarea unor probleme ca: blocajul liniilor de comunicație, comunicarea distorsionată conștient sau inconștient, transmiterea informației pe căi mai lente și cu alt sens, apariția unor zvonuri care face dificilă reconstruirea mesajelor exacte.

Comunicarea și interacțiunea membrilor nu este întotdeauna ușoară și plăcută. Uneori membrii grupului se găsesc în **conflict**. Studiind conflictul în familie, *Letha* și *John Scanzoni* disting trei forme diferite pe care conflictele le pot lua. Un tip de conflict poate fi cel cu *rezultat zero* sau *cu motiv mixt*. Într-un conflict cu rezultat zero, o persoană fie câștigă ceva, fie pierde totul. Într-un conflict cu motiv mixt, nici una din cele două persoane nu vrea să câștige sau să piardă tot.

Un alt fel de conflict este cel *bazat pe personalitate* sau *situațional*. Conflictele bazate pe personalitate sunt provocate de diferențierile personale dintre indivizii implicați; conflictele situaționale sunt provo-

cate de contextul social, în care se află oamenii (cum ar fi încercarea de a împărți unele valori cum sunt banii).

În fine, conflictul poate fi *fundamental* sau *nefundamental*. Conflictul fundamental se produce în legătură cu normele fundamentale ale situației, în timp ce conflictul nefundamental implică aplicarea normelor acceptate la o situație specifică.

În general, conflictele cu motiv mixt, situaționale și nefundamentale se rezolvă mai ușor, deoarece, deseori, este imposibil să se găsească o formă de compromis. În formele alternative, se riscă mult mai mult: totul sau nimic, atribute apreciate ale personalității și aspecte fundamentale ale grupului.

Nu orice conflict este negativ (L. Coser). Conflictul poate ajuta la calificarea scopurilor grupului și a granițelor. Dacă este tratat cum trebuie, el poate mări gradul de participare în grup și coeziunea acestuia. Cheia funcționării pozitive a conflictelor este ca el să fie rezolvat conform normelor, adică să fie stabilite și acceptate reguli pentru rezolvarea lor.

Coeziunea, gradul în care membrii se simt legați unul de altul, este, de asemenea, o caracteristică importantă a grupului. Cu cât un grup este mai legat, cu atât crește posibilitatea că el va fi stabil și că membrii se vor conforma normelor sale. Grupurile unite rezolvă problemele mai bine. În general, coeziunea pare a avea mare importanță pentru grupuri. O posibilă consecință a coeziunii grupurilor este tendința grupurilor unite de a fi mai puțin tolerante față de diferențe și deosebiri de opinii.

Grupul social, ca realitate distinctă, a fost și mai este obiectul multor cercetări, fiind elaborate de-a lungul timpului teorii multiple și diverse. Iată câteva dintre ele și reprezentanții lor:

- teorii biologiste (Al. Spencer);
- teorii psihologiste (Em. Durkheim, G.Tarde);
- teorii formaliste (G.Simmel);
- teorii raționaliste (L. von Wiese);
- teorii dinamiste (K.Lewin, G.H. Mead);
- teorii sociometrice (J.L. Moreno).

Fiecare dintre acestea, utilizând diverse puncte de vedere în abordarea grupului, au încercat să surprindă și să explice natura, structura, dinamica, factorul esențial care definește grupul, toate însă greșind

prin unilateralizare și absolutizare. Îmbinând într-un mod unitar punctele de vedere în abordarea grupului menționate de unii sociologi români¹, se poate obține imaginea reală și globală asupra conceptului de grup social.

Aceste puncte de vedere sunt:

1) abordarea grupului ca mediu existențial al indivizilor în care aceștia trăiesc și își desfășoară activitatea, interacționează și se manifestă într-un anumit mod conform unor interese și scopuri precise;

2) abordarea grupului ca nivel specific de organizare a realității sociale în care accentul cade pe sistemul de interacțiuni, pe structura relativ-stabilă a acestuia, pe durabilitatea mai mult sau mai puțin îndelungată a normelor comportamentului;

3) abordarea grupului ca mijloc de socializare, formare și dezvoltare a personalității umane;

4) abordarea grupului ca factor determinant al comportamentului și al acțiunii umane cu influențe pozitive și negative asupra acestora;

5) abordarea grupului ca centru activ, dinamic, evolutiv al devenirii și autodevenirii umane, al schimbării și transformării sale permanente;

6) abordarea grupului ca produs al istoriei și împrejurărilor, dar și ca generator de istorie și împrejurări, situații, evenimente sociale, fapt care evidențiază rolul său atât la nivel macro-, cât și la nivel micro-social.

De ce este necesară cunoașterea grupului social? Această cunoaștere e necesară întrucât:

- grupul nu poate fi redus la simpla sumă a membrilor săi, deoarece simpla cunoaștere a fiecărui membru nu este suficient pentru a cunoaște grupul în întregul său;

- grupul dispune de importante mijloace, căi și instrumente pentru exercitarea unor influențe atât pozitive, cât și negative asupra comportamentului membrilor săi (consolidarea celor pozitive și eliminarea pe cât e posibil a celor negative);

- grupul dispune de o dinamică accentuată, lăsarea evoluției acestuia la voia întâmplării ar putea duce grupul pe căi greșite, spre ineficiență și pierdere de resurse.

¹ Vezi: Mielu Zlate și Camelia Zlate. *Cunoașterea și activarea grupurilor sociale*. – București, 1972, p. 8-10.

Deci, dirijarea autentică a dinamicii grupului nu se poate realiza fără o cunoaștere adecvată a legilor și a factorilor acestei dinamici.

Totodată, numai prin cunoașterea internă a grupului se pot aplica în mod eficient și cu bune rezultate o serie de metode de activare, intervenție și schimbare a acestuia, atingându-se astfel mai multe obiective, și anume:

- unul **praxiologic**, urmărindu-se sporirea eficienței, a randamentului și a productivității grupului social;

- unul **organizatoric**, înlesnindu-se dirijarea, ameliorarea și optimizarea atât a structurilor, cât și a fenomenelor și a proceselor specifice grupului;

- unul de **diagnoză și prognoză** ce ajută la înțelegerea, explicarea și interpretarea stărilor actuale ale grupului, dar și la anticiparea dinamicii lui viitoare, cu toate consecințele acesteia (favorabile sau nefavorabile).

2. Tipologia grupurilor sociale

Prin natura sa, societatea umană are o organizare grupală. Un individ aparține unui sau mai multor grupuri sociale.

Există mai multe criterii de clasificare a grupurilor. După *structură* și *organizarea* lor, precum și după *numărul de indivizi* ce-l cuprind, sociologul american *Charles H. Cooley* (*Social organization*, 1909) a distins între grupurile **primare** (grupul mic, față-în-față) și **grupurile secundare** (fără relații interpersonale).

Grupurile primare sunt grupuri mici în care membrii au relații personale, strânse și durabile. Fiind intime și durabile, aceste grupuri sunt deosebit de importante pentru individ. De fapt, Cooley a numit aceste grupuri „primare”, pentru că ele sunt esențiale pentru dezvoltarea socială a individului. Cooley descrie patru tipuri de grupuri primare despre care spune că ar aparține tuturor tipurilor și stadiilor de dezvoltare a omenirii, și anume: familia, grupul de joacă al copiilor, grupul de vecini și comunitatea de bătrâni. Membrii grupului primar în mod caracteristic petrec o mare parte de timp împreună, cu experiențe comune și desfășoară mai multe activități în comun. Relațiile între membri sunt profunde datorită sentimentelor investite în ele. Membrii grupurilor primare deseori știu foarte multe unul despre altul și fiecare are grijă de bunăstarea celuilalt.

Un *grup secundar* este de cele mai multe ori un grup cu durată determinată și mai mare, constituit pentru un scop sau o sarcină precisă, în care relațiile sunt relativ impersonale. Aceste „relații secundare” nu au forța de coeziune a „relațiilor primare”.

Deși grupurile primare se mai mențin, ele au trecut pe un plan mai secund, datorită caracterului tot mai complex al societății și al expansiunii grupurilor secundare în viața socială. Prin urmare, și tipologia acestora a cunoscut o oarecare nuanțare, identificându-se astăzi:

- grupuri primare *naturale* (familia, vecinătatea);
- grupuri primare *artificiale* sau *ocaționale* (de formare, reunite pentru o experiență);
- grupuri *temporare* (o reunire de dezbateri);
- grupuri *durabile* (cluburi, clase sociale, membrii unui birou).

Un grup primar (mic, față-în-față) are unele *caracteristici* cum ar fi: un număr relativ de membri; interacțiunea directă dintre membrii săi; roluri intercorelate (reciproce); membrii grupului se conduc după unele norme comune; membrii percep apartenența la grup și existența unor scopuri comune; e stabilită o structură de relații; există o motivație comună a membrilor de a fi împreună.

În ceea ce privește diferențierea grup primar-grup secundar, trebuie de menționat că în societatea modernă industrializată grupurile secundare acționează asupra grupurilor primare în două direcții:

- preiau o serie de activități ale grupurilor primare transformându-le la nivelul lor de activitate (de exemplu, prelucrarea unor funcții educative ale familiei ca grup primar de către școală ca grup secundar);
- grupurile primare care se mențin rămân la dispoziția nevoilor și cerințelor grupurilor secundare (de exemplu, grupurile de muncă sau membrii unui birou din cadrul unei întreprinderi, organizații ca grup secundar).

Cu toate că manifestă aceste tendințe, grupurile secundare nu au înlocuit în totalitate grupurile primare, care încă mai există într-o lume dominată de grupuri secundare, mari, impersonale. Acestea continuă să se mențină tocmai datorită nevoii omului de intimitate, de asocieri bazate pe relații de simpatie, înțelegere, care-i conferă un anumit grad de securitate, siguranță și un anumit confort psihic.

Grupurile pot fi împărțite, de asemenea, în grupuri *interne* și *externe*. Un *grup intern* este un grup în care membrii au un sentiment

de identitate și loialitate. Acest tip de grup se deosebește de *grupul extern* prin aceea că persoana nici nu face parte din el, nici nu are vreun sentiment de loialitate. Deseori, oamenii manifestă o oarecare opoziție și ostilitate față de grupurile externe. „Noi ” suntem membri ai grupului intern, „ei” sunt membri ai grupului extern. Grupurile interne și grupurile externe au puține contacte unele cu altele. Deseori, ele știu puține lucruri unele despre altele, iar ostilitatea lor reciprocă în general se bazează pe stereotipuri. Aceste idei și contactul sporadic între cele două grupuri deseori întăresc indiferența sau antagonismul deschis între grupurile interne și grupurile externe.

O altă clasificare a grupurilor, care pleacă de la *tipul de normalitate* implicată în organizarea lor (de la natura raporturilor pe care membrii le alcătuiesc), împarte grupurile în *grupuri formale* și *grupuri informale*.

Grupurile formale sunt instituționalizate, funcționează în conformitate cu norme din regulamente sau legi juridice ce aparțin, de regulă, unei organizații. În cadrul unei organizații (întreprinderi) grupurile formale sunt create deliberativ (intenționat) de către manageri și au ca obiectiv realizarea unor sarcini specifice pentru a ajuta organizația să-și realizeze scopurile. În acest sens, grupul formal este specific organizațiilor, care, având un număr mai mare de membri și un set de obiective, sunt obligate să funcționeze prin împărțirea membrilor în grupuri mai mici ce se cooperează la îndeplinirea scopului (scopurilor) organizației în ansamblul său. Grupurile formale sunt creație oficială a conducerilor întreprinderii care hotărăsc câte grupuri să funcționeze în organizație, din ce fel de grupuri din sine să fie alcătuite aceste grupuri, ce relații, pe orizontală și verticală, să existe între ele etc. În cadrul grupurilor formale distingem grupuri *permanente* (grupurile de comandă, comitetele) și grupuri *temporare* (grupurile de sarcină, echipele de proiect).

Grupurile neformale se constituie fie ca subgrupuri în cadrul celor formale, fie în afara unor cadre instituționalizate pentru realizarea unor scopuri specifice. Față de grupurile formale, care apar în mod deliberat, alcătuiind grupuri oficiale, grupurile neformale apar și evoluează “natural”, în sensul că ele se formează ca urmare a cerințelor, stărilor de spirit, preferințelor, intereselor comune ale oamenilor, atrași reciproc de aceste caracteristici “naturale” ale indivizilor. Grupurile neformale apar totdeauna când oamenii sunt reuniți și interacționează

în mod obișnuit. Asemenea grupuri se dezvoltă, adesea, în cadrul structurii organizaționale formale și acționează, uneori, contrar obiectivelor acestora. Grupurile neformale pot fi de diverse feluri: *grupuri de interes, de prieteni, de referință, de petrecere a timpului liber* etc. Grupurile neformale îndeplinesc, în esență, patru *funcții principale*:

- mențin și consolidează normele și valorile membrilor lor împărtășite în comun;

- oferă membrilor sentimente de satisfacție socială, status și securitate;

- ajută membrii săi să comunice între ei;

- contribuie efectiv la realizarea unor probleme.

În funcție de *scopurile comune*, grupurile se împart în:

- *grupuri de bază* (de conviețuire împreună);

- *grupuri de lucru, de acțiune* (îndeplinirea unei sarcini);

- *grupuri de laborator, sau artificiale* (reunite în vederea efectuării unui experiment, realizării unui proiect științific);

- *grupuri de deliberare* (membrii acestora reunindu-se pentru a schimba puncte de vedere asupra unei anumite probleme);

- *grupuri de decizie* (pentru a găsi soluții practice de rezolvare a unei probleme de interes comun);

- *grupuri de formare, sau antrenament* (organizate în vederea învățării unor comportamente interpersonale satisfăcătoare și utilizate ca model de învățare psihosocială);

- *grupuri de întâlnire, terapeutice* (constituite în vederea ameliorării unor comportamente deviate, axate pe analiza în comun a unor atitudini, situații frustrante);

- *grupuri de presiune* (acționează ca factori exteriori de influență asupra dinamicii grupurilor presate).

După gradul de *aderare* a membrilor la normele și valorile grupului, se identifică: *grupuri de referință (out-group)* și *grupuri de apartenență (in-group)*.

Fiecare dintre aceste categorii de grupuri sociale se află într-o continuă dinamică, existând posibilitatea de trecere dintr-o categorie în alta, de transformare a microgrupurilor în macrogrupuri, și invers.

Deși toți indivizii, ca membri ai unor grupuri, fac parte dintr-o serie de forme organizatorice, ei nu se raportează întotdeauna la grupul din care fac parte în mod nemijlocit, ci și la altele din exteriorul acestora.

Grupul din care indivizii fac parte în mod efectiv, în care aceștia sunt prezenți în cea mai mare parte a timpului și în care relațiile ce se stabilesc sunt de tipul “față-în-față”, poartă denumirea de *grup de apartenență*. Spre deosebire de acesta, grupul din care indivizii nu fac parte direct și fizic la un moment dat, dar la ale cărui opinii, norme, valori și comportamente aderă, poartă denumirea de *grup de referință*. În momentul în care, spre exemplu, muncitorul se află în procesul de producție, grupul de apartenență al acestuia este echipa din care el face parte, în timp ce familia sa constituie pentru el grupul de referință. Când acesta se află în cadrul familiei, ultima constituie grupul de apartenență, iar grupul de muncă devine grup de referință.

Grupurile de referință sunt folosite de oameni pentru a-și exprima, compara și evalua propriul comportament. Aceste grupuri îndeplinesc trei funcții: *funcția normativă*, când definesc forme adecvate de comportament; *funcția comparativă*, prin asigurarea fie a unui model pentru a fi imitat, fie a unui standard după care să fie judecată corectitudinea unei persoane; *funcția de public*, prin evaluarea acceptabilității comportamentului unei persoane. Unele grupuri de referință pot îndeplini mai multe dintre aceste funcții. Părinții, de exemplu, în mod obișnuit îndeplinesc toate trei funcții: ei își învață copiii ce să facă și ce să nu facă (funcție normativă); ei deseori servesc modele pentru ceea ce copiii vor să fie și să facă (funcție comparativă); și ei își arată aprobarea sau dezaprobarea față de comportamentul copiilor lor (funcție de public).

La prima vedere s-ar părea că relațiile dintre cele două categorii de grupuri sunt simple. În fapt, aceste relații sunt mult mai complexe.

O problemă strâns legată de acțiunea și raporturile ce se manifestă între grupul de referință și grupul de apartenență este aceea privind deseori mutări, treceri dintr-un loc în altul, dintr-un grup în altul (spre exemplu, a personalului muncitor). Aceste mutații atrag după sine o serie de conflicte, o serie de nemulțumiri, opunerea muncitorului la mutare, dificultăți pentru conducător în realizarea mutării și dificultăți pentru cel efectiv mutat.

Aceste dificultăți cresc sau scad în intensitate, în funcție de gradul de compatibilitate sau incompatibilitate între valorile și normele celor două grupuri (cel din care individul este scos și cel în care acesta intră). *Roger Macchielli* distinge trei feluri de compatibilitate:

- *integrală*, când ambele grupuri aparțin aceluiași sistem, ceea ce înseamnă că normele de comportament și valorile celor două grupuri sunt asemănătoare putând fi asimilate cu ușurință mai rapid și în deplinătate;

- *relativă*, când prin întâlnirea celor două tipuri de grupuri rezultă un amestec de norme și valori, unele asemănătoare, altele foarte diferite. În această situație individul nu poate opta în mod clar pentru un anumit set de norme și valori, manifestându-se fenomenul de indecizie. Conflictul datorat neputinței de a alege unele sau altele din normele comportamentale de cele mai multe ori se încheie din partea individului cu renunțarea la ambele grupuri și aderarea la un al treilea grup. Acest tip de compatibilitate apare, de exemplu, ca fiind una din cauzele mobilității și fluctuației forței de muncă;

- *absolută*, situație în care individul nu poate alege nici normele și valorile grupului de apartenență, nici pe cele ale grupului de referință, fiind astfel un neintegrat. Soluția se găsește în renunțarea la ambele grupuri și aderarea la un al treilea grup, considerat de către individ mai potrivit propriului sistem de norme și valori.

Grupurile de presiune (*pressure group*). Pentru existența și funcționarea oricărui grup mic un mare rol revine legăturilor sale cu alte grupuri fie din imediata sa apropiere, fie dintr-un perimetru mai îndepărtat. Se pot distinge o serie de alte grupuri din exteriorul unui grup, care exercită presiune asupra sa încercând să-l domine, după cum și grupul în cauză exercită presiuni asupra altor grupuri, încercând să se apere, să le subordoneze pe acestea sau să le domine. Acele grupuri (care sunt exterioare unui grup dat, dar care fac parte din mediul său socioistoric și sociocultural sau social propriu-zis), care exercită o presiune asupra altui grup, poartă denumirea de *grupuri de presiune*. Aceste grupuri influențează dinamica grupului presat prin:

- tipul de presiune exercitat;
- numărul de grupuri exterioare care exercită presiunea;
- calitatea, tăria sau puterea presiunii exercitate;
- maniera în care se realizează presiunea.

În ceea ce privește primul element, se pot distinge două tipuri: *presiunea exterioară directă* și *presiunea exterioară indirectă*.

În legătură cu cel de-al doilea și al treilea element, dacă grupurile care exercită presiunea la un moment dat sunt numeroase, posibilitatea grupului presat de a le face față prin contrapresiune scade, însă această

condiție nu e suficientă, întrucât dacă intensitatea presiunii exercitate nu este ridicată, efectul acestei presiuni poate să nu fie puternic sau important. De asemenea, dacă presiunea este de calitate, ea poate să provină de la un singur grup și să aibă același efect sau unul superior, în comparație cu o presiune de slabă calitate exercitată de mai multe grupuri. Dacă numărul de grupuri care presează este mare, dar nu toate presiunile sunt la fel de puternice sau acestea sunt slabe, reacția grupului presat va fi diferită și se va orienta spre acel grup a cărui presiune este cea mai puternică.

Fiind vorba, în special, de o presiune morală a unui grup asupra altuia, un mare rol îl are și maniera în care se exercită presiunea. Din acest punct de vedere putem distinge trei mari tipuri:

- *manieră brutală*, bazată pe amenințare și intimidare, fără să se țină seama de interesele grupului presat, ci numai de cele ale grupului de presiune. Mijloacele preferate, utilizate în această manieră, sunt ordinul categoric (verbal sau nonverbal); acordarea de ultimatumuri, realizate în practică prin folosirea de oameni duri, ei înșiși brutali, nesensibili, neînțelegători, incapabili de a dialoga și a negocia;

- *manieră elegantă*, dar falsă, bazată pe concesiile parțiale, minore, acordate de grupul care presează grupul presat pentru a liniști spiritele și pentru a câștiga timp. Această manieră lasă impresia că ia în considerare interesele grupului presat în favoarea intereselor grupului de presiune. Mijloacele utilizate în aplicarea acestei maniere sunt discuția academică și diplomatică, acordarea de concesiile, mijloace cunoscute sub denumirea de tehnici “de a arunca praf în ochi”;

- *manieră corectă și deschisă*, cunoscută și sub denumirea de tehnică cu “cărțile pe față”, se bazează pe faptul că grupul care exercită presiunea este interesat de armonizarea intereselor ambelor grupuri. Mijloacele utilizate în această manieră sunt discuțiile bazate pe argumente și contraargumente, studierea realistă a faptelor și a fenomenelor, participarea ambelor grupuri la discutarea problemei și la luarea de decizii. Utilizarea acestei maniere este cea mai de dorit, însă din motive obiective (timp, rapiditate necesară în luarea deciziilor, rapiditatea schimbărilor) de multe ori această manieră nu poate fi exercitată în practică, în mod real.

În concepția lui *Jean Meynaud*, grupurile de presiune sunt caracterizate prin prezența a trei factori:

- prezența unor legături stabile în interrelațiile dintre membri;
- prezența la membrii grupului a unui sentiment colectiv care îi distinge de cei care nu aparțin grupului;
- comunitatea scopului care reprezintă, de regulă, elementul stabilizator (gradul și natura organizării intervin adeseori ca un factor de putere și eficiență în acțiunea grupurilor de presiune).

Grupurile de presiune antrenează o serie de efecte, de cele mai multe ori negative, asupra structurii și dinamicii interioare a grupului presat, printre care:

- solidarizarea membrilor grupului presat față de presiunea exercitată asupra lor, care joacă rolul de reflex de apărare a grupului împotriva presiunii exterioare, reflex declanșat de sentimentul de insecuritate resimțit de membrii grupului presat. Această solidaritate poate avea atât un caracter pozitiv, cât și negativ. Ea poate fi pozitivă când grupul presat se opune la încercările ce vin din partea grupului de presiune de a-l disocia, scinda sau chiar desființa, demonstrând astfel forța grupului presat de a rezista presiunii exterioare asupra sa. Solidaritatea este negativă atunci când grupul este puțin permeabil și puțin receptiv la „presiunea” prin care urmărește introducerea în grupul presat a noului, a unor idei inovatoare, de progres;
- promovarea tensiunilor în cadrul grupului, a interagresiunii reciproce dintre membrii acestuia, care, voit sau nu, se împart în tabere adverse, se atacă și se acuză reciproc, astfel încât viața omului dispăre;
- diminuarea capacității creatoare a grupului presat, care rezultă din faptul că grupul nu mai este centrat și orientat spre realizarea obiectivelor curente, ci spre alte probleme, cum ar fi cea a acceptării sau inacceptării ce vine din partea grupului de presiune;
- apariția în grupul presat a unor membri falși, refractori, ce devin promotorii diviziunilor și subdiviziunilor în cadrul grupului și principalii animatori ai conflictelor de grup;
- paralizarea completă a activității grupului presat și, în final, dispariția acestuia, datorită accentului pus pe stările tensionate și conflictuale.

3. Structura grupului mic

Nu orice tip de interacțiune dintre membrii grupului este suficientă pentru a putea vorbi de continuitatea reală a unui grup mic. Este necesară prezența unui *sistem de interacțiuni*, reglat de funcționarea

lui, de norme, valori și reguli comportamentale. Multiplele și variatele interacțiuni din cadrul grupului se suprapun și corelează reciproc dând naștere la o structură internă a grupului mic, la o structură integratoare a mai multor substructuri care au rolul de a regiza jocul variatelor interacțiuni dintre membrii grupului.

● **Substructura funcțională** este considerată a fi de bază, întrucât în funcție de obiectivul ei are loc constituirea și formarea grupului și, totodată, prin intermediul acestora se realizează obiectivele de producție, se răspunde de fapt cerințelor sarcinii și realizării acesteia, asigurându-se astfel performanța grupului și dobândirea unui anumit nivel de prestigiu social. Această substructură este definită prin regulamente, dispoziții, statute formale etc. care formulează drepturile și obligațiile, intervalul de competență, autoritate și responsabilitate a fiecărui membru al grupului. Normele și valorile sunt stabilite în funcție de obiectivele grupului și urmăresc integrarea acestuia în structura altor grupuri mai mari.

● **Substructura statuturilor și a rolurilor.** Nicăieri conceptele de status și de rol nu sunt mai importante decât la studiul grupurilor sociale. În orice grup mic există o deosebire între pozițiile ocupate și rolurile îndeplinite de membrii acestuia. Supraviețuirea și evoluția grupului este dependentă de o bună delimitare a statuturilor și a rolurilor în cadrul său. De exemplu, o nedelimitare corectă a acestora într-un grup de muncă poate face ca unii membri să supraviețuiască nemeritat pe seama muncii altora, asemenea situații ducând în cele din urmă la relații tensionate, la conflict între membri și până la dezagregarea grupului.

Membrii unui grup au poziții diferite în grup (statuturi sociale) și trebuie să se angajeze (și, într-adevăr, se angajează) în diferite activități (valori). Spre deosebire de copii, mama (status social) în familie (grup) trebuie să se angajeze (și, într-adevăr, se angajează) în diferite feluri de comportament. Spre deosebire de secretarul registrator al unui club social, administratorul are responsabilități diferite. Deci, grupurile constau din statuturi care se împletesc cu rolurile corespunzătoare. Statuturile diferite servesc diverse aspecte ale scopurilor generale ale grupului.

Grupurile constau din statuturi care se împletesc, dar nu este necesar ca aceste statuturi să fie egale. Unele statuturi pot fi considerate mai importante decât altele pentru funcționarea grupului. Drept urmare, cele mai multe grupuri au o „ierarhie a statuturilor” în care unor statuturi li se

acordă mai multă putere și respect decât altora. De exemplu, multe grupuri au șef suprem (președinte sau alt titlu) care are mai multă putere decât alți membri să stabilească activitățile grupului. În acest caz, ierarhia este definită prin pozițiile statusului (președintele opus membrilor de rând), și nu prin caracteristicile persoanele ale membrilor.

● **Substructura preferențială.** Totalitatea relațiilor interpersonale de ordin afectiv preferențial, care se manifestă în interacțiunea grupului, formează structura preferențială sau sociometrică a grupului. Aceste relații între membri care au la bază motivații diferite, care au sensuri și intensități diferite, pot fi:

- relații afective de atracție (simpatie);
- relații afective de respingere;
- relații afective de indiferență.

Această substructură are o importanță deosebită în toate grupurile, în special în cele care sunt orientate spre realizarea unui scop productiv.

În baza cercetărilor empirice s-a constatat că grupurile care au un indice înalt de coeziune socială se caracterizează prin relații de atracție reciprocă, de încredere între membri, printr-un spirit de ajutor reciproc liber consimțit și un climat moral ridicat în realizarea sarcinilor. Dacă grupul se caracterizează prin asemenea trăsături, membrii săi realizează sarcinile ca un efect mai mic sau acest efort este perceput ca fiind mai mic, ceea ce duce la creșterea randamentului și a nivelului de stratificație. De asemenea, un indice de coeziune ridicat se întâlnește și la grupurile în care substructura preferențială este convergentă cu substructura funcțională.

Se cunosc însă și cazuri în care cele două substructuri sunt divergente, având loc o serie de tensiuni și conflicte între acestea. Efectul unei asemenea situații este diminuarea randamentului în muncă a membrilor grupului, scăderea autorității liderilor formali, creșterea autorității liderilor neformali, diviziunea grupului în cei care blochează circulația informațiilor oficiale și realizează alte circuite mai scurte, de multe ori mai eficiente, dar cu alte scopuri decât acele pentru care a fost constituit grupul.

● **Substructura ierarhică.** În orice grup mic nu toți membrii au aceleași funcții, aceleași răspunderi și aceeași putere de decizie. Prin urmare, în orice grup mic apar anumite relații de subordonare. Acestea formează substructura ierarhică. Ierarhizarea membrilor poate fi făcută în raport cu relațiile funcționale când avem de a face cu o ierarhie oficială sau în raport cu relațiile preferențiale, când este vorba despre o ierarhie neoficială.

Indiferent de tipul de ierarhie, în cadrul acestei substructuri un rol deosebit revine liderului și stilului de conducere practicat de el. Aceasta determină apariția în grup a unei *structuri de putere* care evidențiază modul de distribuire și de realizare a puterii de decizie în cadrul grupului. De regulă, substructura ierarhică este cunoscută sub denumirea de subsistem de conducere, acesta fiind mecanismul prin care se organizează întreaga activitate a grupului și care realizează o funcție indispensabilă oricărui grup, și anume - *funcția de conducere*.

Cele mai multe grupuri au un conducător, o persoană care, datorită personalității, realizărilor sau poziției, joacă un rol important în influențarea activităților grupului. Muncă de cercetare privind conducerea în grupurile mici a identificat două tipuri diferite: *conducerea instrumentată* și *conducerea expresivă*.

Conducerea instrumentată descrie conducătorii care pun grupul în mișcare pentru îndeplinirea obiectivelor grupului. Conducătorul instrumental este orientat spre obiective și se concentrează asupra afacerii imediate. Conducerea expresivă implică crearea armoniei și a solidarității în cadrul grupului. Conducătorul expresiv este preocupat de morala grupului. Ambele feluri de conducere sunt necesare pentru grupurile stabile și cu succese.

Stilurile de conducere de asemenea variază: unii conducători sunt *democrați* și încearcă să obțină acordul membrilor asupra acțiunii grupului. Alții sunt *autoritari* și dau ordine așteptând ca acestea să fie urmate. Un al treilea tip este conducătorul *laissez-faire* (lasă să facă - doctrina de neamestec în treburile altora), care nu face nici un efort pentru a dirija sau a organiza activitățile grupului.

● ***Substructura comunicatională.*** Comunicarea joacă un rol deosebit, esențial în cadrul vieții sociale. Pentru ca membrii unui grup să poată acționa eficient, trebuie mai întâi ca ei să fie informați asupra obiectivelor, să-și poată transmite direct, imediat și deschis ideile de la unul la altul. Nu s-ar putea vorbi de formarea unor opinii sau atitudini ale grupului asupra unor probleme proprii, sau ale altor grupuri, în afara schimbului viu, dinamic, uneori tensionat, de idei între membrii competenți ai grupului. Nu s-ar putea concepe desfășurarea eficientă a unei activități, rezolvarea unor probleme, luarea unor decizii în afara transmiterii și receptării de mesaje și informații. Prin urmare, procesul de comunicare este absolut necesar.

● **Substructura cognitivă.** În timpul activității grupului, membrii acestuia reușesc să se cunoască relativ reciproc, să-și cunoască propria poziție în cadrul grupului, să-și cunoască imaginile care s-au format și care circulă despre ei în cadrul grupului. Nivelul și exactitatea acestei cunoașteri depinde de *acuratețea percepției sociale*, care reprezintă gradul de exercitate cu care sunt percepute relațiile interpersonale în cadrul grupului.

Echivalentul relațiilor psihosociale din grup în plan cognitiv îl reprezintă procesul de *intercunoaștere* care are două laturi:

- *transparența*, prin care se precizează cât de bine este cunoscut un membru al grupului de către ceilalți membri, cât de bine sunt cunoscute relațiile lui interpersonale;

- *transpătrunderea*, prin care se determină gradul în care un membru al grupului reușește să cunoască caracteristicile și relațiile interpersonale ale tuturor celorlalți membri ai grupului.

● **Substructura spațială și mărimea grupului.** Pentru realizarea anumitor activități este preferabilă o anumită dispunere în spațiu a membrilor grupului. Astfel, spre exemplu, pentru rezolvarea în condiții de eficiență a activităților de tip competitiv se utilizează o anumită substructură spațială, pe când pentru activitățile de tip cooperativ este utilizată o altă substructură spațială.

Mărimea unui grup influențează structura sa și interacțiunea membrilor. Numărul persoanelor care compun grupul mic variază între minimum 2 (sau 3, după unii autori) și maximum 40 de membri. Deci, cel mai mic grup, numit *diadă*, constă din doi oameni și necesită implicarea activă a fiecărui membru. Ca grupul să-și continue existența, fiecare trebuie să țină seama de celălalt. În general, diadele implică relații mai intense și sunt mai puțin stabile decât grupurile mai mari. Adăugarea unei a treia persoane la o diadă creează o *triadă*. Într-o triadă există mai multe relații posibile și diferite. De asemenea, există posibilitatea unei coaliții a doi împotriva unuia, ceea ce provoacă o presiune asupra celei de-a treia persoane. Totuși, dacă există conflict între doi membri, al treilea poate servi ca mediator și poate încerca să mențină armonia grupului. Triada este, în general, mai stabilă ca diada, dar totuși mai puțin stabilă decât grupurile mai mari.

Cu cât grupul este mai mare, cu atât este mai largă gama relațiilor posibile între membrii grupului. Totuși, dincolo de o anumită mărime, apare o structură mai formală pentru a ușura interacțiunea membrilor grupului. Nu există o mărime optimă pentru toate grupurile. Mărimea optimă a unui grup depinde de natura și activitatea grupului.

Toate substructurile din grup interferează între ele și formează *structura globală a grupului*.

4. Sociometria – metodă sociologică de studiere a relațiilor interpersonale în grupul mic

Creatorul sociometriei, *Jacob Levi Moreno* (1889-1974), sociolog american de origine română, a elaborat o teorie și o metodologie, menite a asigura relații favorabile în grupurile mici conform propriilor opțiuni ale membrilor acestora. Așa cum a arătat Moreno, „esența sociometriei este doctrina despre spontaneitate și creație”. La baza sistemului elaborat de el, Moreno pune spontaneitatea și creativitatea, concepte ce reprezintă adevărate „pietre unghiulare ale sistemului sociometric”. Spontaneitatea explică și determină acțiunea indivizilor ce constă din răspunsuri adecvate la situațiile externe, iar creativitatea exprimă modelul de manifestare a spontaneității, reprezentând un șir de microacte inedite, originale.

După Moreno, „universul social” are trei dimensiuni aflate într-o legătură reciprocă: „*societatea externă*”, oficială, macroscopică, care este reprezentată de totalitatea grupurilor reale și vizibile, mari și mici: familia, școala, atelierul, armata, biserica etc.; „*matricea sociometrică*”, sau realitatea microscopică, care este dată de structura socială afectivă, preferențială, aptă de a fi studiată și cunoscută doar prin analiza sociometrică; „*realitatea socială*” ce rezultă din interacțiunea dintre societatea externă și matricea sociometrică. Ceea ce este important pentru noi se referă la „realitatea socială”.

Potrivit concepției sociometrice, în formarea și organizarea unor grupuri de muncă stabile și înalt productive cele mai importante sunt relațiile afective ce se stabilesc între membri. Astfel, relațiile, preferințele de asociere a acestora constituie fundamentul relațiilor sociale, care conferă grupurilor identitate funcțională și coeziune internă.

Relațiile preferențiale pot fi: *atracție*, *respingere* și *indiferență*. Aceste relații generează matricea sociometrică. Teoria sociometriei și ansamblul ei de metode și tehnici se referă la *socionomie* (știința despre legile societății), *sociodinamică* (ce studiază structura grupurilor), *sociometrie* (măsurarea socială pe bază de teste) și *sociatrie* (însănătoșirea vieții sociale).

Aspectele metodologice ale sociometriei. Se începe cu un *test sociometric*, membrii unui grup unic fiind rugați a preciza atitudinea lor față de toți ceilalți membri. Această atitudine poate fi analizată în baza

diferitelor criterii: încrederea în cunoștințele profesionale, în calitățile morale, în aptitudinile de conducător, în capacitatea de a primi un ajutor la nevoie, în rezolvarea împreună a sarcinilor profesionale etc. Putem face și o analiză a atitudinii generale: „În ce măsură ați dori sau nu să lucrați cu colegii dv. de grup?”

Deci, relațiile dintre doi membri ai unui grup pot avea diverse sensuri: alegerea, respingerea, indiferența. Propunem următorul tabel:

Tabelul 1

Preferințele în ancheta sociometrică

Relații preferențiale		Preferința lui A pentru B		
		Alegere	Respingere	Indiferență
Preferința lui B pentru A	Alegere	1 A ←→ B	2 A ← B	3 A ← B
	Respingere	4 A → B	5 A → B	6 A → B
	Indiferență	7 A → B	8 A → B	9 A → B

1. A și B manifestă o preferință pozitivă reciprocă și se aleg unul pe altul.
2. A îl respinge pe B, iar B îl alege pe A.
3. A este indiferent față de B, iar B îl alege pe A.
4. A îl alege pe B, iar B îl respinge pe A.
5. Se resping reciproc.
6. A este indiferent față de B, iar B îl respinge pe A.
7. A îl alege pe B, iar B este indiferent față de A.
8. A îl respinge pe B, iar B este indiferent față de A.
9. Manifestă o indiferență reciprocă.

După cum menționează Moreno, testul sociometric este „un instrument care studiază structurile sociale în lumea atracțiilor și a repulsiilor ce se manifestă în cadrul grupului”. Succesul testului depinde

de veridicitatea răspunsurilor, adică de încrederea celor întrebați asupra anonimatului răspunsului, de convingerea că rezultatele nu vor fi folosite împotriva celor ce au participat la test. De aceea, înainte de a realiza testul, este necesar a sta de vorbă cu grupul, a-i explica motivația, a câștiga încrederea celor intervieuați că toți ei (sau majoritatea) vor avea un avantaj în urma realizării testului.

Tuturor membrilor unui grup i se dă lista completă a componenței acestuia, cerându-li-se să specifice cu cine dorește să lucreze, cu cine nu dorește sau îi este indiferent.

La etapa a doua, rezultatele primite de la fiecare se trec într-un tabel (o matrice sociometrică), în care pe orizontală și verticală sunt trecuți toți membrii grupului (eventual, cu nume codificate).

Tabelul 2

Matricea sociometrică

		NUME						CALCULE					
		1	2	3	4	5	6	7	a	b	c	d	e
Nume	1		+		+		-	-	2	2	2/6	2/6	0
	2	+		-	-		-		1	3	1/6	3/6	-2
	3	+	+		-	+			3	1	3/6	1/6	2
	4		-	-		+		+	2	2	2/6	2/6	0
	5	+	+			-	+		3	1	3/6	1/6	2
	6	-		-		+		-	1	3	1/6	3/6	-2
	7	+	+	+	-		-		3	2	3/6	2/6	1
calcul	a	4	4	1	1	3	1	1					
	b	1	1	3	4	0	3	2					
	c	4/6	4/6	1/6	1/6	3/6	1/6	1/6					
	d	1/6	1/6	3/6	4/6	-	3/6	2/6					
	e	3	3	-2	-3	3	-2	-1					

N - numărul total al membrilor grupului;

+ = alegeri;

- = respingeri;

lipsa specificației înseamnă indiferență;

a – numărul alegerilor exprimate de subiect;

b – numărul respingerilor exprimate de subiect;

c – numărul alegerilor exprimate de subiect față de numărul total al membrilor grupului (N-1);

d – numărul respingerilor exprimate de subiect față de totalul membrilor din grup (N-1);

e – numărul alegerilor minus cel al respingerilor exprimate de subiect.

Se pot face teste mai complicate.

După alcătuirea matricei, putem alcătui sociograme, trecând în grafic relațiile preferințele după membrii grupului, așa cum rezultă din matricea sociometrică. Sociogramele pot fi făcute pentru unii indivizi, fie pentru grupul întreg.

Pornind de la rezultatele testului (se poate cere subiecților să-și motiveze preferințele : „De ce ați dori să lucrați în continuare cu X în același grup, sau de ce nu ați dori?”). Managerul poate lua unele măsuri de aplicare a stărilor conflictuale, de diminuare a numărului și a intensității respingerilor. La nevoie, dacă cineva primește foarte multe respingeri și este capabil să distrugă coeziunea grupului, managerul va discuta cu el și îi va propune să treacă în alt grup.

În viziunea sociometriștilor, formarea grupurilor de muncă în baza preferințelor are o serie de efecte pozitive:

- în grupul astfel construit există o atmosferă caldă, umană, apropiată, relațiile fiind bazate pe simpatie, încredere și ajutor reciproc, generând condiții favorizante și stimulatoare pentru desfășurarea cu succes a muncii;

- se creează o puternică unitate afectivă și de cunoaștere între membri și iau naștere o serie de fenomene psihosociale, ca: atitudinile și opiniile colective, spiritul de grup și motivația de grup, care au o mare influență asupra modificării comportamentelor individuale;

- coeziunea grupului este foarte mare, ceea ce face să nu se elibereze o mare cantitate de energie fizică, dar mai ales psihologică, care poate contribui la creșterea performanței grupului.

Deși în unele cazuri aceste efecte sunt posibile, totuși după caracterul preferențial grupurile constituite prezintă și o serie de neajunsuri:

- Se constată că tocmai din cauza bunelor relații dintre membrii grupului apar o serie de fenomene negative, cum ar fi: stagnarea în muncă, diminuarea controlului reciproc și a responsabilității individuale, preluarea de către unii membri ai grupului a sarcinilor altora, a căror prezență în grup devine nejustificată. Toate acestea duc la scăderea randamentului și a performanței grupului în raport cu alte grupuri;

- Se poate ca relațiile de natură simpatetică, dominante în cadrul grupului, să determine ca criteriul competenței profesionale să fie subordonat sau chiar înlocuit de criteriul relațiilor simpatetice, preferențiale, ducând la eliminarea din grup sau la neacceptarea în cadrul său a oamenilor valoroși din punct de vedere profesional, dar care nu sunt considerați simpatici.

Viziunea sociometrică în formarea grupului de muncă este deci benefică, dar nu și suficientă.

Întrebări recapitulative:

1. Identificați sensul conceptului de *grup social* și deosebirile lui de alte reuniri sociale.
2. Caracterizați principalele procese ale interacțiunii grupului.
3. Aduceți argumente în favoarea necesității cunoașterii grupului social.
4. Analizați principalele tipuri de grupuri sociale.
5. Determinați structura grupului social.
6. Identificați avantajele și dezavantajele metodei sociometrice în studierea grupurilor mici.

Bibliografie selectivă:

1. Achim M. *Sociologia americană a grupurilor mici*. - București, 1970.
2. Goodman N. *Introducere în sociologie*. - București, 1992.
3. Neculau A. *Lideri în dinamica grupurilor*. - București, 1977.
4. Simmel G. *Sociologie*. - Chișinău, 2000.
5. Zlate M., Zlate C. *Cunoașterea și activarea grupurilor sociale*. - București, 1972.
6. Осипов Г.В. *Социальные группы*. - Москва, 1990.

CAPITOLUL V

INSTITUȚIILE SOCIALE: ROLUL ȘI LOCUL LOR ÎN ORGANIZAREA SOCIETĂȚII

1. *Conceptul instituționalizării. Caracteristicile instituțiilor sociale*

Societățile moderne sunt reduse, de cele mai multe ori, la un complex instituțional. Din punct de vedere **sociologic**, societatea reprezintă un **sistem de structuri organizatorice** divizate în două mari grupe, după gradul lor de maturitate funcțională: *instituțiile* și *organizațiile*.

Conceptele de *instituție* și *organizație* sunt fundamentale pentru analiza societăților tradiționale sau moderne, deoarece se referă la mecanismele și procesele structurării vieții cotidiene. Ele vizează seturi ordonate de comportamente individuale și fluxuri de interacțiuni, baza normativă a ordonării acestora sau abaterile de la norme și reguli care generează tulburări sociale, mecanismele de grupare a oamenilor pentru a atinge anumite obiective prin organizarea resurselor ce asigură procesele de tranzacție variabilă în timp și spațiu social. Instituțiile și organizațiile sunt cadrele sociale prin care se reduce incertitudinea vieții individuale și cadrele relaționale prin care se structurează activitățile umane cotidiene. Prin ele se instituie atât constrângeri sociale normative, cât și recompense sau imbalduri pentru performanțe mai înalte.

Acțiunea socială se desfășoară în cadrul unui sistem de reguli și norme. Codificarea acestora, reglementarea statusurilor și a rolurilor indivizilor într-un sistem colectiv de acțiuni se realizează prin intermediul unor structuri organizatorice, din rândul cărora instituțiile sociale au ponderea cea mai mare și aria de cuprindere cea mai vastă în ce privește reglarea raporturilor sociale și organizarea acțiunilor colective.

Cum se poate ajunge la crearea de instituții sociale și ce reprezintă acestea?

Pentru a-și satisface necesitățile, oamenii intră în relații și practică anumite comportamente. Dacă aceste comportamente sunt repetate o anumită perioadă de timp, ele ajung să se fixeze în obiceiuri standarde. La un anumit moment, practicile de satisfacere a unor scopuri determinate sunt codificate și capătă o expresie legală. Din acest moment putem vorbi de o instituire a relațiilor sociale. Instituționalizarea constă în dezvoltarea unui sistem de comportamente așteptate, modelate și acceptate în cadrul unui sistem social. Relațiile dintre bărbat și femeie se instituționalizează prin căsătoria civilă. În cadrul acestei instituții, statuturile și rolurile celor doi parteneri sunt clar definite și acceptate social.

Instituționalizarea constituie procesul de stabilire a unor norme clare care definesc o serie de statusuri și roluri sociale în corelație cu un anumit comportament ce răspunde unui set de valori comune. Acest proces presupune înlocuirea comportamentului spontan, experimental, cu un comportament bine precizat, constant, previzibil și presupune a avea loc în anumite condiții.

Urmarea acestui proces de instituționalizare este crearea de **instituții**. În limbajul științific și în cel comun, termenul de *instituție* are mai multe semnificații. Prin instituție se înțelege:

- un grup de persoane angajat în vederea satisfacerii unor probleme importante pentru o comunitate;
- formele organizatorice folosite pentru realizarea unor probleme;
- ansamblul de mijloace și procedee folosite de membrii unui grup în vederea satisfacerii unor nevoi;
- rolurile importante pe care le dețin anumiți membri ai unui grup și care le permit să acționeze în rezolvarea unor probleme. De exemplu, un minister poate fi considerat instituție din mai multe puncte de vedere: ca un grup de persoane, cu o anumită ierarhie, care se ocupă de rezolvarea unor probleme; datorită formelor organizatorice prin care acționează respectivul minister; mijloacelor folosite (buget, funcționari, hotărâri, instalații tehnice); rolurilor principale deținute în cadrul grupului (ministru, secretar de stat, director, șef de serviciu, referent etc.).

În literatura sociologică, prin **instituție socială** adesea se înțelege “un sistem de relații sociale organizat pe baza unor valori comune și în

care se utilizează anumite procedee în vederea satisfacerii anumitor nevoi sociale fundamentale ale unei colectivități sociale”¹.

Instituțiile sociale reprezintă structuri organizaționale cu caracter formal, în sensul că funcționează în baza unor sisteme de norme instituite prin tradiție sau elaborate intenționat, pe care grupurile sau comunitățile umane le constituie conștient, din necesitatea de a asigura un grad superior de eficiență a raporturilor dintre ele, pentru a le aplica în activitatea de producere a bunurilor și a valorilor materiale și spirituale².

Așadar, instituțiile își bazează legitimitatea fie pe valorile tradiției, cumulate în mentalitatea colectivă, fie pe un sistem de valori elaborate intenționat de un grup sau o comunitate. Caracteristica de bază a instituțiilor o constituie medierea dintre așteptările membrilor, scopul propus și condițiile de mediu proprii acțiunii umane. Ele asigură maximum de eficiență acțiunii în condițiile date, fiind deservite de specialiști profesionalizați cuprinși într-un aparat tehnico-administrativ menit a asigura optimul funcțional.

Instituțiile sunt un sistem organizat de relații sociale care întruchipează anumite valori comune și procedee de lucru, răspunzând unor nevoi fundamentale ale societății. Indiferent de tipul acestora (instituții politice, administrative, economice, juridice, militare, de învățământ, de cultură etc.), lor le sunt proprii o serie de caracteristici generale, și anume:

- existența unui anumit *scop*, care este stabilit în baza unor nevoi importante comune și a unor valori comune;

- instituțiile realizează, în vederea atingerii scopului, o serie de *funcții*, de activități determinate și reglementate; funcțiile sunt realizate de anumite persoane care trebuie să se conformeze rolurilor instituționale stabilite;

- existența unor *mijloace*, a unor procedee și instalații cu ajutorul cărora este realizat scopul; aceste mijloace pot fi materiale și simbolice;

¹ I.Mihăilescu. *Sociologie generală*. – București, 2000, p.22.

² I.Tudosescu. *Structurile organizaționale și eficiența acțiunii*. – București, 1978, p.15.

- existența unor *simboluri culturale* care ajută la identificarea instituțiilor (de exemplu, drapelul, inelul de căsătorie, imnul național, imnul religios, diverse clădiri: școala, biserica, casa, palatul regal etc.);

- existența unor *coduri de comportament* care prin însușirea lor ajută la punerea în practică a rolurilor instituționalizate (de exemplu, jurământul de credință față de patrie și popor depus de cadrele militare, jurământul depus de președintele țării la preluarea mandatului, jurământul lui Hipocrate depus de medici la intrarea în profesie etc.). În societățile contemporane codurile de comportament sunt formulate, în cea mai mare parte, în scris (constituții, legi, coduri civile, convenții, coduri profesionale, regulamente). Codurile de comportament reglementează exercitarea rolurilor în cadrul instituției și relațiile cetățenilor cu instituția. Respectarea codurilor de către membrii instituției și de către cetățeni este urmărită prin sancțiuni pozitive (decorații, diplome, recompense) și negative (amenzi, pedepse, sancțiuni administrative);

- acțiunea *altor instrumente* care se manifestă în cazul în care codurile de comportament nu își ating scopul (de exemplu, tradiții informale, obiceiuri, legi nescrise, măsuri rapide pentru a preveni încălcarea Codului etc.);

- existența *ideologiilor* ce reprezintă orice set de idei care explică și legitimează aranjamentele sociale, structurile de putere, scopurile, interesele sau pozițiile sociale ale grupurilor în care acestea apar;

- existența unor *modalități de acțiune* în numele grupului ca întreg, ceea ce permite reprezentarea grupului în exterior;

- *modurile de acțiune* sunt definite impersonal, adică aceste acțiuni trebuie să fie executate independent de caracteristicile și interesele personale ale celui care le execută;

- individul sau indivizii umani care execută aceste acțiuni au, în principiu, *sprijinul întregului grup* sau al majorității lui.

Prin activitățile pe care le desfășoară, instituțiile urmăresc realizarea mai multor scopuri: a) satisfacerea unor nevoi sociale dintr-un anumit domeniu (promovarea relațiilor dorite și reprimarea celor nedorite); b) asigurarea continuității vieții sociale. Aceste scopuri sunt atinse prin realizarea unor funcții și cu ajutorul unor mijloace și procedee. Funcțiile pot fi manifeste (exprimate clar în scopurile și ideolo-

giile instituțiilor și derivate din scopuri) și latente (neintenționate, produse secundare ale funcțiilor manifeste). Funcțiile manifeste și latente se pot completa, dar ele pot fi și opuse. Instituțiile culturale care se ocupă de creația folclorică contribuie la promovarea acestui gen de creație, dar, în același timp, ele pot conduce la standardizarea ei și la dispariția specificității locale.

Condițiile eficacității și ale randamentului funcționării instituțiilor sociale. Măsura eficacității funcționării unei instituții este în funcție de gradul de realizare a scopului și a obiectivelor sale. Eficiența unei instituții depinde de modul ei de organizare și funcționare și de relațiile ei cu celelalte instituții sociale. Condițiile de care depinde eficacitatea și randamentul funcționării instituțiilor sociale sunt:

- **definirea clară a scopului și a domeniului de exercitare a funcțiilor.** O instituție trebuie să corespundă unor nevoi și probleme reale și importante. În caz contrar, ea devine parazitară și nu se poate menține decât prin constrângere;

- **organizarea rațională a activităților în cadrul instituției.** În orice instituție există o serie de comportamente funcționale, iar în cadrul comportamentelor - anumite roluri. Prin organizare, trebuie să se stabilească precis sarcinile funcționale ale fiecărui comportament și ale fiecărui rol. În caz contrar, personalul instituției nu va ști ce sarcini îi revin și cum trebuie să le soluționeze;

- **gradul de depersonalizare a funcțiilor și de obiectivare a acestora,** adică gradul de independență a funcțiilor față de interesele personale ale funcționarilor instituției respective;

- **acceptarea socială a mijloacelor și a procedeelelor folosite de instituție.** Procedeele folosite în realizarea funcțiilor instituționale trebuie să fie în concordanță cu valorile recunoscute, acceptate și promovate de către societate;

- **recunoașterea socială a utilității instituției;**

- **relațiile dintre instituții și autonomia instituțională.** Activitățile instituțiilor se intersectează în cadrul aceleiași spațiu social. Intrând în relații unele cu altele, instituțiile se influențează reciproc în realizarea funcțiilor lor. Pentru a asigura eficacitatea funcționării instituțiilor este necesar să se producă o *alianță instituțională*. Deși interdependente, instituțiile posedă o anumită *autonomie instituțională*. Gradul de autonomie depinde de modul de organizare a societății.

2. Tipuri de instituții sociale

În fiecare societate există numeroase tipuri de instituții sociale, care pot fi clasificate după mai multe criterii.

După gradul de reglementare, distingem *instituții formale* și *neformale*. În cazul instituțiilor formale, scopul, obiectivele, procedeele de acțiune, modul de organizare, rolurile sunt concret determinate și reglementate prin prescripții cu caracter juridic. În cazul instituțiilor neformale, reglementarea se face în baza unor norme vagi, iar exercitarea rolurilor este personalizată; reglementarea activităților și a rolurilor acționează atâta timp cât durează o anumită activitate.

Distincția dintre instituțiile formale și neformale este destul de imprecisă. Această distincție între formal și neformal poate fi stabilită la nivelul regulilor sau normelor. Instituțiile sunt *normative* și *constrângătoare social*, definind și generând cadrul în care se stabilesc și derulează interacțiunile umane. Din punct de vedere normativ, instituțiile constau dintr-un ansamblu coerent de reguli sau norme care definesc structura de bază a ordinii sociale, respectiv modelele de comportare sau acțiune și de relaționare socială. Regulile sunt formale și neformale. Cele formale sunt incluse în legi sau prevederi (statute, regulamente etc.) juridice. Cele neformale iau forma tradițiilor, convențiilor, codurilor de conduită, ritualurilor etc. și pot fi scrise sau nescrise, implicite sau explicite. Atât regulile formale, cât și cele neformale pot fi asociate cu o anumită ideologie, ca formă sistematică de reglementare în care se specifică raporturile trăite ale omului cu lumea. Indiferent însă de faptul dacă sunt sau nu asociate cu ideologii, regulile instituționale sunt încorporate sau iau forma expresivă a atitudinilor și a valorilor. Altfel spus, *regulile instituționale* se află în corespondență cu anumite *valori* și se exprimă interacțional nu numai prin *acțiuni* și *comportamente*, ci și prin *atitudini* specifice.

Regulile instituționale formale și/sau neformale au funcții constrângătoare, adică limitează spațiul de variabilitate a inițiativelor sau a acțiunilor și interacțiunilor. Încălcarea regulilor este (sau se presupune a fi) urmată de pedeapsă, tot așa cum respectarea normelor se asociază cu recompense gradate.

În funcție de *natura acțiunii sociale* (de natura activității), pe care o mediază, se cunosc următoarele tipuri de instituții: politico-administrative, economice, juridice, militare, de învățământ, culturale, de cercetare științifică, medicale, de ocrotire a sănătății, religioase (de cult), de publicitate, instituții bancare, financiare, de credit, comerciale, de cooperare economică. Acestea, la rândul lor, pot fi: particulare, de stat, de competență locală, zonală sau internațională. Să analizăm unele dintre ele.

Instituții economice. În această categorie sunt cuprinse toate instituțiile care se ocupă de producerea, circulația și desfacerea bunurilor, desfășurarea activității de servicii și de organizare a muncii (întreprinderi industriale și agricole, servicii publice, bănci, cooperative etc.). Instituțiile economice sunt dependente de diviziunea muncii și de tipul de proprietate.

Instituții politice și juridice. Aceste instituții se ocupă de cucerirea, menținerea și extinderea puterii. În această categorie se includ parlamentele, guvernele, partidele politice, armata, tribunalele, procuratura, poliția, închisorile.

Elementul principal al instituțiilor politice este *puterea*. Aceasta este folosită pentru:

- menținerea și consolidarea orânduirii respective;
- asigurarea funcționării tuturor instituțiilor sociale;
- menținerea coeziunii sociale;
- controlul comportamentului cetățenilor și prevenirea comportamentelor nedorite.

Sistemul instituțiilor politice este determinat de natura societății, de clasele sociale existente în societate și de relațiile dintre clase. Fiecare societate dispune de mecanisme specifice de formare a instituțiilor politice.

Instituțiile juridice asigură elaborarea legislației și aplicarea legilor. Ele dețin un rol important în exercitarea controlului social din cadrul societății. În acest scop folosesc un sistem de sancțiuni (de pedepse și recompense) stabilit prin prevederile legii. Eficiența este scăzută dacă normele juridice intră în contradicție cu normele politice, morale și culturale.

Instituții cultural-educative. Aceste instituții au ca scop menținerea tradiției culturale și dezvoltarea creației culturale, socializarea indivizilor conform normelor și valorilor sociale existente în societate. În această categorie se includ grădinițele de copii, școlile, instituțiile de învățământ superior, așezămintele culturale, mijloacele de comunicare în masă.

Principalele funcții ale instituțiilor culturale și educative sunt:

- pregătirea indivizilor pentru o anumită ocupație;
- menținerea valorilor culturale prin transmiterea de la o generație la alta;
- dezvoltarea la indivizi a capacității de a gândi și a acționa în mod rațional și independent;
- îmbogățirea vieții indivizilor în vederea integrării în viața socială;
- intervenția în formarea personalității indivizilor;
- formarea atitudinilor cetățenești și patriotice.

Instituții religioase. Aceste instituții organizează activitatea cultelor și relațiile credincioșilor cu reprezentanții clerului. Importanța acestor instituții diferă de la o societate la alta. În societățile cu un nivel ridicat de religiozitate, instituțiile religioase ocupă un loc central în sistemul instituțiilor sociale. În societățile contemporane dezvoltate, instituțiile religioase au pierdut mult din influență.

Organizarea activității religioase este diferită în raport cu doctrinele acceptate. În societățile contemporane, activitatea religioasă este organizată în forme ecleziastice (biserici), în culte, secte și denominații.

Biserica este o uniune relativ largă, apartenența la ea e determinată, de regulă, de tradiție. În realitate, lipsește un control permanent și strict al membrilor, adepții fiind anonimi.

Culte și sectele sunt opuse organizării ecleziastice (bisericii). *Culte* sunt organizații religioase relativ mici care se ocupă în principal de practica religioasă a credincioșilor și se interesează puțin de tipurile de moralitate personală. *Sectele* sunt, de asemenea, organizații religioase mici, dar care se ocupă insistent de moralitatea aderenților și de respectarea doctrinei. Secta apare ca o mișcare opusă în raport cu o direcție religioasă sau altă. Pentru ea e caracteristică pretenția excepționalității rolului său, a doctrinei și a valorilor sale. Normele de

comportament practicate de secte pot fi diferite de normele sociale generale. În multe cazuri, sectele intră în conflict cu activitatea instituțiilor economice și politice.

O situație intermediară între biserică și sectă o ocupă așa-numitele *denominații*, care reunesc grupuri mari de aderenți, dar nu totalitatea membrilor unei societăți (catolici și protestanți în Germania; metodiști și catolici în SUA; ortodocși și mulusmani în Iugoslavia; ortodocși, catolici, lutherani în România). Denominațiile sunt în acord cu normele sociale. Activitatea lor este acceptată de către celelalte instituții sociale.

Hotarele dintre biserică, sectă și denominație sunt destul de flexibile. Spre exemplu, protestantismul de la bun început s-a divizat într-o serie de confesiuni autonome – lutheranism, calvinism, anglicanism. Mai târziu au apărut o mulțime de denominații, secte, protestante. Acest proces are loc și în timpul de față, iar sectele precedente s-au transformat în biserici ca: biserica baptistă, metodistă sau adventistă.

Instituții totale. La începutul anilor '60 *Ervind Goffman* publică lucrarea *Asiles*, centrată asupra unui tip specific de organizații, care se străduie să instituie frontiere între membrii lor și lumea exterioară. E.Goffman a lucrat timp de un an într-un spital psihiatric, iar observațiile făcute de el în acest răstimp constituie materialul empiric al analizei a ceea ce el numește ***instituții totale***.

Traducătorii francezi au preferat noțiunea de “***instituție totalitară***” (*institution totalitaire*), precizând însă că acest termen trebuie înțeles în sensul lui prim (“care cuprinde sau încearcă să cuprindă totalitatea elementelor unei mulțimi”), și nu în sensul lui politic, cel mai răspândit, prin care este desemnat un regim absolutist, întemeiat pe o confiscare a puterii. Întrucât termenul de *totalitar* conține astfel de conotații, e preferabilă noțiunea de “***instituție totală***”, care pare a fi mai apropiată de conceptul original al lui E.Goffman – “*total institution*”.

Prin conceptul de “***instituție totală***”, E.Goffman înțelege “un loc de reședință și de muncă, în care un mare număr de indivizi, puși în aceeași situație, rupți de lumea exterioară pentru o perioadă relativ îndelungată, trăiesc împreună o viață izolată [recluse] ale cărei forme sunt explicit și minuțios reglementate”, ca în cazul spitalelor psihiatrice, al închisorilor sau al comunităților religioase.

Trăsătura fundamentală a instituțiilor totale, care instituie ruptura totală dintre membrii organizației – claustrații (închișii) – și mediul social exterior din care face parte structura respectivă, o constituie predeapsa privativă de libertate (recluziunea). E. Goffman prezintă amănunțit tehnicile care contribuie la pierderea autonomiei celui claustrat: mortificarea (chinuirea, torturarea), depersonalizarea, instituirea unui sistem de privilegii.

Scopul tehnicilor de mortificare este acela de a-l face pe cel claustrat să se desprindă de personalitatea lui anterioară. Ele urmăresc să introducă o ruptură între trecutul și viitorul celui familial. Vizitele sunt bine reglementate și, uneori, interzise. Ceremoniile de admitere țin tot de tehnicile de mortificare, în măsura în care constau, cel mai adesea, din privațiuni și chiar din umilințe. Aceste ceremonii diferă de la o instituție la alta: înregistrarea identitară, atribuirea unui număr matricol, inventarul efectelor personale, dezbrăcare, dezinfecție, împărțirea uniformelor instituției, diferite ritualuri de inițiere etc. Prin intermediul acestor formalități de admitere, instituția total îl despoaie pe noul-venit de obiectele și de semnele apartenențelor anterioare și îi impune o nouă apartenență. Marcajele corporale, tratamentele rele, insultele, amenințările contribuie, la rândul lor, la degradarea imaginii de sine a claustraților și subliniază ruptura cu trecutul: tonsura (ceremonia tunderii părului din creștetul capului la catolici) în anumite comunități religioase, gesturile și cuvintele de respect din armată, bățile și tratamentele speciale în închisori sau lagăre. În fine, mărturisirea și denunțul sunt, în general, considerate ca norme.

Cum se adaptează claustrații la instituția totală? Erving Goffman distinge următoarele moduri de adaptare, care pot coexista în unul și același individ și pot varia în funcție de moment și de situație:

- închiderea în sine, care constituie o formă de dezangajare;
- nesupunerea, care constă în permanenta înfruntare cu dispreț cu personalul instituției;
- instalarea, ce se traduce printr-o acomodare la constrângerile instituției;
- convertirea, care marchează adoptarea de către cel claustrat a punctului de vedere al instituției.

Ce reprezentări împărtășește personalul instituțiilor totale și cum îi tratează acesta pe claustrați? Personalul, spune E.Goffman, recurge la o serie de scheme interpretative ce urmăresc să raționalizeze caracteristicile instituției totale. Claustrații sunt sistematic identificați prin prisma scopului instituției: un om internat este neapărat un nebun, după cum un deținut de drept comun este un delicvent, iar un deținut politic este un terorist periculos. Personalul oscilează, totuși, permanent între două moduri antagoniste de a-i trata pe claustrați. Pe de o parte, aceștia sunt reificați, transformați în dosare, în numere matricole, în făpturi dezumanizate care circulă de la un serviciu la altul. Pe de altă parte, cei claustrați trebuie tratați cu o anumită omenie, mai ales prin acordarea de îngrijiri medicale. În mod paradoxal, acest imperativ umanitar poate face din cel claustrat un obiect neînsuflețit, ca atunci când necesitatea de a-l apăra pe el însuși de un sinucigaș impune închiderea ori chiar legarea lui de pat.

Philippe Benoux recurge la conceptul de instituție totală pentru a desemna “instituția-întreprindere” care nu acordă autonomie salariaților săi. Este vorba de întreprinderea tayloristă, alcătuită numai din indivizi repartizați la câte o mașină, trecuți autoritar dintr-un post în altul și de la un grup de lucru la altul, obligați să muncească într-un ritm impus și lipsiți de orice capacitate de a comunica. Philippe Benoux regăsește, în universul închis al muncitorilor cu înaltă calificare, principalele trăsături ale instituțiilor totale identificate de E.Goffman. Cu toate acestea, analiza rămâne incompletă, deoarece nu evidențiază diferențele dintre întreprindere și instituția totală construită de E.Goffman.

Cercetarea întreprinsă de *Jeanine Verdes-Leroux* asupra Partidului Comunist Francez (PCF) este, din acest punct de vedere, mai completă. Autoarea utilizează noțiunea de instituție totală pentru a analiza practicile curente ale PCF, pentru a organiza ansamblul faptelor celor mai semnificative și pentru a arăta logica acestora. O serie întregă de comportamente ale conducătorilor și ale militanților de rând sunt similare aceluia care se manifestă în instituțiile totale: disponibilitate absolută, ritualuri de primire, instaurarea unor bariere față de exterior prin interdicții referitoare la anumite locuri, practici și preferințe, convertirea la ideologia

comunistă, modificarea imaginii de sine prin intermediul autocriticii și al denunțurilor făcute în numele vigeilenței revoluționare, controlul generalizat al gândirii și al vieții private, inclusiv al celei amoroase, existența unui sistem de privilegii constând în elogi și în călătorii în URSS, condamnarea retragerii din partid, privită ca o trădare etc. Jeanine Verdes-Leroux este, totodată, atentă și la aspectele prin care PCF se deosebește de alte instituții totale: absența constrângerilor și a marcajului corporal, adeziunea voluntară a membrilor și mândria de a fi membru de partid. Inițierea este trăită ca o etapă fericită, iar membrii aprobă toate aspectele vieții militante. În sfârșit, partidul este adeseori considerat ca o familie solidară, iar fetișizarea lui persistă și la foștii membri.

3. Statul – principala instituție de organizare și de conducere a societății

Statul reprezintă principala instituție a sistemului politic, deoarece prin intermediul statului se realizează elementele esențiale ale organizării și conducerii societății.

Există o mare diversitate de păreri privind definirea statului, fiecare în parte având elemente raționale care contribuie la elaborarea unei definiții cât mai corespunzătoare a conceputului de stat.

Noțiunea de *stat* provine de la latinescul *stadius* care, inițial, desemna o “stare de repaus”. Romanii mai foloseau și termenul *civitas*, semnificând “cetate”, “stat”, precum și *res publica* aproximativ cu același înțeles. *Polisul* grecesc desemnează statul, cetatea. Germanii au interpretat noțiunea de *stadius* în sensul de *land*, cu semnificația de *stat, țară*, vizând organizarea politică statală. Expresia *statio* apare pentru prima dată în lucrarea lui N.Machiavelli “Il Principe”, în strânsă legătură cu constituirea unității statale. Abia în secolul al XVII-lea această idee este larg admisă, termenul începând să pătrundă în toate limbile.

Dintre teoriile, care s-au formulat în legătură cu geneza și esența statului și care au o largă circulație, vom menționa următoarele:

- *teocratică*, susține că statul apare ca o creație divină, respectul și supunerea față de aceasta fiind apreciată ca o îndatorire religioasă.

Astfel de teorii întâlnim în perioada antică, în feudalism și chiar în condițiile de astăzi când, în unele Constituții, se formulează ideea că monarhul domnește din mila lui Dumnezeu;

- *patriarhală*, afirmă că statul ar fi luat naștere direct din familie, iar puterea monarhului – din puterea părintească. Elemente ale acestei concepții se întâlnesc, de asemenea, în antichitate, la Aristotel, dar și în epoca contemporană. De, exemplu, *Robert Filmer*, în lucrarea “Patriarhul” (1953), susține că monarhul deține puterea ca moștenitor al lui Adam, care a primit prin binevoința lui Dumnezeu această putere, ca și puterea părintească (concepție combătută de John Locke);

- *contractuală*, potrivit căreia statul a apărut în baza unei înțelegeri între putere și cetățeni, ca o necesitate naturală, teorie susținută din antichitate, dar dezvoltată în epoca luminilor (Ch.Montesquieu, J.-J. Rousseau ș.a.);

- *violentei*, menționează că statul a apărut ca rezultat al stărilor conflictuale dintre oameni, în care tribul învingător își subordona tribul învins (Eugen Duhring ș.a.). În cadrul acestei concepții poate fi inclusă și teoria marxistă, care susține că statul este rezultatul luptei de clasă. Pentru *K.Marx* statul era, pur și simplu, arma politică a celor care dețin mijloacele de producție, un instrument de dominare a unei clase sociale asupra alteia;

- *organicistă*, transpune mecanic situația din natură în societate, în care statul ar reprezenta anumite celule specializate pentru a asigura funcționalitatea organismului social;

- *rasistă*, variantă a teoriei violentei, în care o rasă trebuie să domine a altă rasă;

- *psihologică*, explică existența statului prin factori de ordin psihologic, afirmând că în societate există două categorii de oameni: din punct de vedere psihologic, unii sunt destinați să conducă, iar alții să fie conduși;

- *juridică*, susține că raporturile dintre oameni nu pot exista decât în baza unor reglementări juridice.

Majoritatea acestor teorii exprimă anumite realități adevărate, dar suferă de unilateralitate, dată atât de contextul istoric al elaborării, cât și de mobilurile ideologice.

Mulți analiști consideră statul ca formă de organizare politică a societății aflate pe diferite trepte de dezvoltare, elementele principale ce condiționează existența statului fiind: teritoriul, populația și caracterul de organizare politică. Spre exemplu, *Armand Cuvillier* consideră că statul este un ansamblu de organisme politice, administrative și judecătorești care se concretizează în societatea ajunsă la un anumit nivel de diferențiere, conducere și putere de constrângere a societății. După *Maurice Duverger*, statul este și un mijloc de a asigura o anumită ordine socială, o anumită integrare a tuturor în colectiv pentru binele comun.

Deci, **statul** poate fi definit ca **principala instituție prin care se exercită puterea politică în societate, în limitele unui anume teritoriu, de către un grup organizat de oameni care își impun voința membrilor societății privind modul de organizare și de conducere a acesteia.**

Din conținutul definiției se desprind principalele *trăsături ale statului*, precum:

- este instituția politică cu cel mai înalt grad de organizare și de structurare. Sub acest aspect, statul are trei componente bine conturate și strict organizate: puterea legislativă, puterea executivă și puterea judecătorească, toate acestea fiind organizate atât la nivel central, cât și local și se slujește de un aparat specializat, constituit din diferite instituții (parlament, guvern, tribunal, ministere, armată, poliție etc.):

- este o organizație politică a unei comunități umane în raza unui teritoriu delimitat prin frontiere stricte. De regulă, statul reprezintă modul de organizare politică a națiunilor în cadrul frontierelor respective, sub forma statelor naționale;

- are caracter suveran, prin faptul că reprezintă organizarea politică a unei comunități în cadrul unei frontiere, ca expresie a voinței cetățenilor;

- este o instituție specializată, care asigură funcționalitatea socială prin contribuții financiare ale cetățenilor, prin impozite;

- are caracter istoric, apariția sa fiind impusă de nevoile dezvoltării sociale.

Statul, ca principala instituție politică, a apărut la o anumită treaptă a evoluției istorice, răspunzând nevoilor de dezvoltare ale societății.

În general, apariția statului este situată în perioada de trecere de la organizarea gentilică a societății spre organizarea sclavagistă. Printre factorii care au determinat apariția statului pot fi incluși:

- atingerea unui gard de evoluție a triburilor și a uniunilor tribale, prin creșterea lor numerică, dar și calitativă, prin tendința de a se transforma în popoare și de a deveni sedentare, în care funcționalitatea comunității nu se mai putea realiza doar în baza legăturilor de sânge, prin supunerea copiilor față de părinți, ci prin altfel de relații, superioare, oferite de organizarea statală, în care apare o nouă relație – conducători-supuși;

- diviziunea socială a muncii, legată îndeosebi de apariția agriculturii (viața comunității începând să capete un caracter sedentar), a generat necesitatea de a organiza comunitatea pe un teritoriu, în baza unor structuri politice;

- diferențierea socială, ca rezultat al apariției plusprodusului.

Rolul statului ca principala instituție de organizare și conducere a societății se realizează prin anumite funcții. Adepții funcționalismului insistă că ordinea socială este esențială pentru societate și că statul este necesar pentru a o asigura. Ei consideră că statele prosperă pentru că îndeplinesc următoarele patru funcții esențiale care ajută la crearea și menținerea ordinii sociale:

- *aplicarea normelor*. Normele constituie o parte importantă a liantului social care ține societatea laolaltă. În societățile tradiționale mici, ele erau susținute de comunitate. Pe măsură ce societățile au devenit mai mari și mai complexe și au început să sufere schimbări sociale rapide, controlul social neformal era insuficient. Cele mai multe societăți moderne au dezvoltat legi formale, codificate, care aveau nevoie să fie puse în aplicare. Constituirea sistemului de legi și a structurii organizatorice care să-l aplice a devenit responsabilitatea statului – autoritatea politică supremă;

- *rezolvarea conflictelor*. Din când în când apar conflicte cu privire la repartizarea resurselor societății. Statul are responsabilitatea de a rezolva orice conflicte de acest gen. El trebuie să acționeze ca un mediator imparțial sau arbitru între părțile în conflict și să stabilească mecanismele adecvate pentru rezolvarea acestor dispute. El va avea succes în măsura în care este considerat corect și nepărtinitor;

- *planificarea și coordonarea*. Societățile moderne sunt complexe. Ele necesită o planificare și coordonare sistematică a repartizării resurselor societății. Traficul aerian, protecția mediului și construirea șoselelor sunt câteva dintre sarcinile care nu pot fi rezolvate cu ușurință de autoritățile locale. Ele necesită un oarecare grad de planificare și coordonare la nivel național, ceea ce reprezintă o funcție a statului;

- *coordonarea relațiilor cu alte societăți*. Dacă indivizii și diversele autorități locale ar putea încheia convenții și stabili relații aparente cu alte națiuni, s-ar ajunge la un haos. Politica externă, economia internațională și strategia apărării ar fi complexe, confuze și, posibil, contradictorii. Alianțele și convențiile între națiuni sunt posibile doar pentru că fiecare este reprezentată de o singură autoritate politică ce poate vorbi pentru ea.

De regulă, funcțiile statului sunt divizate în *interne* și *externe*. *Funcțiile interne* asigură satisfacerea celor mai diverse interese ale populației: economice, sociale, ecologice, controlul financiar etc. *Funcțiile externe* sunt orientate la stabilirea colaborării economice, politice, culturale, ecologice, militare cu alte state, spre asigurarea capacității de apărare a țării. Dintre principalele funcții externe și interne ale statului vom menționa următoarele:

- *legislativă*, în care statul, prin organismele sale specializate, adoptă întreaga legislație din societate, inclusiv Constituția, prin care se reglementează activitatea din toate sferele vieții sociale și prin care sunt prevăzute drepturile și îndatoririle cetățenilor;

- *organizatorică*, care are în vedere transpunerea în viață a legilor și a altor decizii adoptate, precum și organizarea întregii activități pe diferite domenii de activitate, pentru asigurarea desfășurării normale a vieții sociale;

- *judecătorească*, prin care se supraveghează aplicarea corectă a legilor și sancționarea încălcărilor acestora;

- *economică*, ce constă, pe de o parte, în faptul că statul este organizatorul direct al producției, al activității economice în cadrul proprietății de stat, publice și, pe de altă parte, asigură întreg cadrul politico-organizatoric, prin care agenții economici independenți să-și desfășoare activitatea, vizând armonizarea intereselor generale în vederea unei activități eficiente;

- *socială*, prin care se asigură condițiile că toți cetățenii țării, independent de poziția socială, să ducă o viață decentă prin organizarea unui sistem de protecție socială, asigurări sociale, sănătate etc.;

- *administrativă*, prin care se asigură servicii către populație pentru desfășurarea normală a tuturor activităților, precum: asigurarea cu apă, energie, prestarea de servicii publice etc.;

- *culturală*, prin care se asigură condiții de instruire și educație a tuturor cetățenilor prin instituții specializate, de cercetare științifică, învățământ, cultură;

- *de apărare a ordinii sociale și de asigurare a conviețuirii normale*, care are o latură preventiv-educativă și alta coercitivă, prin care sancționează actele antisociale, săvârșite de anumite elemente (crima organizată, hoți, diversioniști, spioni etc.);

- *ecologică*, prin care se apără și se conservă mediul ambiant, biologic, prin măsuri îndreptate împotriva tuturor surselor sau agenților de poluare;

- *de apărare a țării*, a independenței statale, a integrității teritoriale și a ordinii de drept;

- *de organizare a colaborării* cu statele lumii pe diferite planuri: economic, politic, cultural, științific etc.;

- *de apărare a păcii în lume*, a menținerii unui climat de liniște și înțelegere între popoare.

O problemă de bază a teoriei statului o constituie *elucidarea tipului și a formei de stat*, care, pe de o parte, explică esența statului într-o anumită perioadă, iar, pe de altă parte, forma lui concretă de manifestare.

Statul, ca manifestare a voinței tuturor cetățenilor de a se organiza politic pe bază de lege, a cunoscut **două tipuri**: unul de esență *dictatorială, absolutistă*, care a apărut ca expresie a unor comandamente istorice, dar prin necesitatea voinței cetățenilor sau printr-o presupusă legitimitate de ordin divin, și altul de tip *democratic*, care, indiferent de formă, constituie o expresie a voinței cetățenilor, materializată prin consimțământul dat.

Esența statului, adică tipul de stat respectiv, se manifestă prin mai multe forme în raport cu condițiile concrete ale epocii și țării respective. Forma de stat are în vedere modul de organizare a puterii de stat și,

în special, structura și funcționarea organelor supreme de conducere. Forma de stat, indiferent de esență, este constituită din trei elemente: *forma de guvernământ, structura statului și regimul politic.*

Forma de guvernământ exprimă un raport între organele de stat în procesul de constituire și exercitare a puterii. Formele de guvernământ contemporane se manifestă preponderent ca *monarhie și republică.*

Una dintre cele mai vechi forme de guvernământ este *monarhia*, în care puterea de a conduce este trecută de la o generație la alta în cadrul unei singure familii cu o participare minimă sau fără nici o participare din partea poporului condus. Primele monarhii au manifestat tendința de a deveni *monarhii absolute* în care monarhii conduceau efectiv, fără nici o limitare a puterii (ca exemple de monarhii absolute la etapa actuală pot servi Arabia Saudită și Omanul). Însă monarhiile pot fi și limitate, constituționale, parlamentare (Marea Britanie, Țările Scandinave) în care monarhul este capul simbolic al statului, dar puterea politică reală revine guvernului, a cărui putere derivă dintr-o prevedere oarecare a Constituției.

Republica se bazează pe principiul alegerii tuturor organelor puterii de sus până jos. Republicile se împart în: *republici parlamentare și republicii prezidențiale.*

Structura statului reprezintă un raport între organele centrale și locale ale statului. Sub acest aspect, putem distinge: *state național-unitare, state federative și confederații statale.*

Principiul unitarismului înseamnă că statul nu are în componența sa alte formațiuni statale. El reprezintă un stat unitar care poate fi împărțit numai în regiuni administrativ-teritoriale ce nu posedă suveranitate. În statul unitar guvernează o singură Constituție și cetățenie, un singur sistem al organelor supreme de stat (Franța, Italia, Marea Britanie etc.).

Statul federal constituie o comunitate a statelor nesuverane, care presupune un stat central cu competență și personalitate distincte de cele ale statelor membre. Organizarea statelor de tip federal este însărcinată cu rezolvarea problemelor comune. Funcțiile statului sunt împărțite între statul federal și statele membre. Ca urmare, în statele federale se întâlnesc, paralel, organe ale puterii și ordinii de drept federale și organe ale puterii și ordinii de drept a statelor

membre. În statul federal, statele membre participă la legiferarea federală, în condițiile existenței unei delimitări a competențelor în realizarea sarcinilor statale (Austria, Australia, Argentina, Brazilia, Mexic, SUA etc.).

În cadrul **confederațiilor** de state suverane, statele membre își păstrează supremația și independența în mod integral. Confederația poate cunoaște și forme mai evoluate, cu organe comune, cum sunt: adunarea reprezentativă, șeful de stat, organele diplomatice, armata, finanțele, menținându-se ființa statală distinctă care este reprezentată de parlamente și guverne separate. Istoria a cunoscut mai multe exemple de confederații care, treptat, au încetat a exista în această calitate. Spre exemplu, SUA în momentul formării, la 1776, a fost o confederație din 13 state, după care s-a transformat în federație (în 1789). O situație similară cunoaște și Elveția.

Regimul politic exprimă raportul dintre puterea (organele) de stat și cetățeni. Ansamblul de mijloace și metodele utilizate de stat în exercitarea puterii reflectă gradul libertății politice în societate și situația juridică a personalității. În dependență de gradul libertății sociale a individului și caracterul relațiilor dintre stat și societatea civilă, deosebim trei tipuri de regimuri politice: **totalitar**, **autoritar** și **democratic**. Menționăm totodată că între democrație și totalitarism ca tipuri extreme se află multe forme intermediare ale puterii: semidemocratice, semiautoritare și autoritar-totalitare.

Totalitarismul. Termenul “totalitarism” provine din latinescul “*totalis*”= “tot”, “întreg”. În realitate totalitarismul s-a instaurat într-o serie de țări în prima jumătate a secolului al XX-lea. *Totalitarismul reprezintă controlul total și reglementarea strictă de către stat a tuturor domeniilor activității societății și a fiecărui individ prin mijloace diferite ale violenței militare.* Puterea politică cuprinde întreaga societate și individul concret. Exercitarea dominației politice asupra tuturor sferelor de activitate a societății e posibilă numai în cazul dacă puterea se bazează pe un sistem dezvoltat de reprimare, teroare, o prelucrare totală ideologică a opiniei publice. De regulă, sunt evidențiate următoarele trăsături ale totalitarismului:

- *structura supracentralizată a puterii*, care are o formă de piramidă, a cărei culme o încununază conducătorul (fiurerul) sau un

grup. Grupul dominant nu poartă nici o responsabilitate față de orice organe electorale, concentrând în mâinile sale puterea legislativă, executivă și judecătorească;

- *ideologia monopolistă*, care fundamentează dreptul regimului la dominație fără de control. Importanța ideologiei în regimurile totalitare e determinată de necesitatea supunerii întregii populații realizării unui scop (spre exemplu, în Germania fascistă – unirea națiunii în jurul ideii constituirii statului german rasist);

- *partidul de masă, monopolist dominant*, care formează scopurile politice, determină mijloacele de atingere, realizează alegerea și reparțizarea cadrelor;

- *sistemul de reprimare ramificat*;

- *lipsa libertății individuale și a societății civile*;

- *gradul înalt de militarizare a tuturor sferelor vieții sociale*.

Putem evidenția trei forme de regim totalitar: *fascismul italian, național-socialismul german și comunismul sovietic*.

Autoritarismul este caracterizat, de regulă, ca un tip de regim ce ocupă o situație intermediară între totalitarism și democrație. În autoritarism, poporul este exclus de la o participare serioasă în viața politică, iar conducătorul sau grupul nu poate, în general, fi îndepărtat din funcție prin mijloace legale. Regimul autoritar admite pluralismul (care este limitat și controlat) în gândirea, părerile și acțiunile politice, se împacă cu prezența opoziției. *Dictatura*, în care puterea este obținută și exercitată de un singur individ, este un tip de autoritarism. Papa Doc (și mai târziu fiul său, Baby Doc) Duvalier în Haite, Juan Peron în Argentina și Ferdinand Marcos în Filipine au fost dictatori în sensul clasic al termenului. Saddam Hussein din Irac este un exemplu contemporan. *Junta* este o dictatură militară care rezultă din răsturnarea unui regim cu ajutorul forțelor militare care își pun propriul lor conducător la putere (de exemplu, junta militară condusă de generalul Pinochet în Chile).

Democrația. Într-o democrație, autoritatea statului se bazează fundamental pe popor, care are dreptul să fie implicat în procesul politic, în deciziile naționale, în alegerea și în îndepărtarea conducătorilor săi. *Democrația reprezentativă*, în care poporul alege, periodic, alte persoane care să-l reprezinte în procesul de luare a deciziilor politice, este mai obișnuită. Anumite condiții creează climatul pentru menține-

rea și dezvoltarea unei forme democratice de guvernământ. *Democrația participativă*, în care toată populația este direct implicată în luarea deciziilor politice, e întâlnită în societățile mici și este relativ rară în lumea modernă.

Experiența societăților democratice contemporane permite a evidenția unele trăsături comune ale democrației:

- *legitimitatea larg aplicată*, care se întemeiază pe confirmarea de către popor (în forma alegerilor periodice), a deciziilor politice luate de asemenea pe rolul hotărâtor al reprezentanților aleși în mod public. Poporul este sursa puterii. Prin reprezentații săi, aleși în mod public, el, împreună cu burocrăția, controlează mass-media, grupurile de interes, puterea etc.;

- *garanția drepturilor civile, politice și sociale ale omului*;

- *concurența cinstită și atotcuprinzătoare* (alegerile concurențiale) și *reprezentativitatea* cu scopul de a asigura transmiterea voinței popoului și exercitarea ei ulterioară;

- *sistemul partinic concurențial*, care constituie mecanismul fundamental al formării voinței popoului și al influențării asupra guvernului.

Întrebări recapitulative:

1. Evidențiați caracteristicile generale ale instituțiilor sociale.
2. Determinați condițiile eficacității și ale randamentului funcționării instituțiilor sociale.
3. Analizați principalele tipuri de instituții sociale.
4. Identificați caracteristicile fundamentale ale instituțiilor totale.
5. Evidențiați funcțiile esențiale ale statului.
6. Caracterizați formele de organizare și de guvernare statală.

Bibliografie selectivă:

1. Goodman N. *Introducere în sociologie*. - București, 1992.
2. Mihăilescu I. *Sociologia generală*. - București, 2000.
3. Lafaye Cl. *Sociologia organizațiilor*. - București, 1998.
4. Vlăsceanu M. *Psihologia organizațiilor și a conducerii*. - București, 1993.

CAPITOLUL VI

FACTORII EXISTENȚEI ȘI DEZVOLTĂRII VIEȚII SOCIALE

1. Conceptul de viață socială

Prin conceptul de viață socială se definește societatea umană, privită sub aspectul său evolutiv, ca un complex sociomaterial. În viziunea sociologiei, viața socială depinde de anumite condiționări, cum ar fi apartenența indivizilor la o comunitate distinctă și diviziunea muncii sociale.

Din condiționările vieții sociale rezultă o socializare a individului, personalitatea sa manifestându-se în cadrul unei colectivități în care este absorbit și în care se confundă cu semenii săi. În cazul diviziunii muncii sociale, individul se poate remarca prin fizionomia sa și prin activitatea personală, dar el depinde de ceilalți în aceeași măsură în care se deosebește de ei.

Viața socială este în același timp rezultatul relațiilor dintre factorii și condițiile vieții sociale (populație, mediu, activitate economică, socială, politică, culturală etc.), dar și rezultatul comportamentelor cotidiene ale indivizilor.

Mediul geografic, mediul sociocultural interesează deopotrivă pe sociolog, atâta timp cât el studiază ansamblul determinărilor care se repercutează asupra ființei umane și asupra vieții lui sociale. Unitatea dintre cadrul fizic, geografic, cultural, economic și demografic devine obiectivul strategic specific în studiul sociologic asupra realității sociale.

Factorii și condițiile vieții sociale constituie principalele cadre și surse de influență ale desfășurării acesteia. Condițiile și factorii economici materiali, geografici, biologici acționează în unitate cu factorii de ordin psihologic și psihosocial; starea psihică și climatul psiho-moral pot influența anumite activități sau "variabile" complexe ale vieții sociale. Un climat psihomoral stimulativ poate contribui la o mai mare productivitate creativă a colectivităților umane. Societatea umană și însăși viața socială angrenează funcționalitatea unui complex de factori și structuri, a unor instituții cu norme și valori specifice unui anumit spațiu social. Diferite

condiții ce țin de un anumit context natural, geografic și uman, biologic și psihologic, socioistoric și cultural acționează generând multiple forme de influențe pe care le pot exercita asupra desfășurării diferitelor categorii de fenomene, procese și acțiuni sociale. Omul însuși cu acțiunile și interacțiunile sale este microstructura societății; el este agentul direct al tuturor fenomenelor de viață socială și prin care societatea însăși nu rămâne o simplă uniune complexă de indivizi, capabili de cooperare, de coacțiune socială, ci devine unitate de viață umană, în care indivizii se pot conserva, dar se pot afirma social, se dezvoltă, se manifestă și creează.

Fiecare categorie de factori sau condiții poate contribui la potențarea celorlalți, determinând în baza acestei complexe interacțiuni anumite efecte de ansamblu, de tipul celor proprii oricărui sistem hipercomplex și dinamic.

Viața socială cuprinde fenomene rezultate din interacțiunea reciprocă a indivizilor și a colectivităților care se află într-un spațiu determinat; oamenii acestor comunități folosesc aceleași resurse ale spațiului dat și își adaptează reciproc comportamentele pentru a-și satisface trebuințele lor curente. Din viața socială fac parte asemenea comportamente și fenomene cum ar fi: conviețuirea în familie, relațiile dintre elevi și profesori, colaborarea și emulația sau competiția care apar în cadrul unor grupuri de muncă, de creație, în producție.

Condițiile vieții sociale sunt de diferite tipuri - pornind cu cele de mediu natural și trecând la condițiile care țin de "natura umană", de caracteristicile distinctive ființei umane - ca entitate vitală specifică etc. Înșușirile biologice ale ființei umane constituie unele din principalele condiții biologice care alcătuiesc ceea ce unii sociologi numesc "bazele biologice" ale vieții sociale, respectiv: caracteristicile organismului uman, ale proceselor fiziologice și ale trebuințelor ce decurg din acestea. Din punct de vedere sociologic, este relevant modul în care satisfacerea trebuințelor umane se realizează în funcție de întreg complexul specific al conduitelor și al factorilor determinativi pentru viața socială. Un rol decisiv în acest sistem unitar de factori și condiții îl are cultura - ceea ce determină și modalități diverse de satisfacere a trebuințelor în cadrul diferitelor societăți, cu nivel variabil de dezvoltare și civilizație. Relația dintre condițiile naturale, biologice ale ființei umane și anumite fenomene sociologice se relevă și în structura obiceiurilor sau modelelor comportamentale în interiorul anumitor comunități și grupuri umane - începând cu cel propriu familiei

însăși. Comportamentele familiare pot fi influențate de unele particularități ale organismului uman. Factorii sociali și cei culturali sunt cei determinanți și alcătuiesc obiectul preocupărilor specifice sociologului. Însă și cele mai specifice fenomene sociale, cum ar fi cele legate de comportamentul și randamentul în sfera producției, pot fi influențate de anumite condiții fiziologice (perturbări ale vederii, ale capacității de efort, concentrare neuropsihică etc).

2. Populația ca sistem și factor al vieții sociale

Populația constituie un element hotărâtor pentru dezvoltarea societății, fiind reprezentată de totalitatea indivizilor care trăiesc pe un anumit teritoriu sau într-o anumită comunitate. Populația este caracterizată prin fenomene și procese demografice specifice, începând cu acelea care determină scopul natural, formele familiei și continuând cu constituirea de structuri socioprofesionale, stări biopsihice, mobilitate teritorială și socială etc. Din punctul de vedere al fenomenelor care afectează volumul și particularitățile sale psihonaturale, populația este studiată de demografie, iar din perspectiva structurilor sociale, al relațiilor interumane, al proceselor sociale integrative populația reprezintă obiectul de studiu al sociologiei și al altor științe sociale particulare. De aici decurge necesitatea unei colaborări multilaterale și apariția unor discipline de graniță, care se ocupă într-un mod interdisciplinar de acest factor.

Mulțimea de indivizi care constituie diferitele grupuri sociale, modul în care aceștia sunt amplasați pe teritoriu sunt elemente măsurabile ce determină, prin variațiile lor cantitative, modificări de structură, pe care morfologia socială le include în preocupările sale. Folosind noțiuni ca volumul și densitatea grupurilor sociale, putem determina o serie de trăsături cantitative și calitative ale populației și explica relația dintre acestea și amploarea relațiilor sociale care iau naștere între membrii societății. În acest mod, sociologul este interesat să studieze populația ca pe un ansamblu în cadrul căruia se produc interdependențe multiple, atât ca efect al fenomenelor demografice propriu-zise, cât și ca efect al unor factori care privesc latura biologică, structurile intelectuale, structura activităților profesionale, gradul de coeziune etc.

Indiferent de problematica pe care o studiază sociologia cu privire la populație, trebuie să avem în vedere specificul analizei efectuate de această disciplină și utilitatea aplicării principiului multidisciplinarității, pentru a putea surprinde trăsăturile esențiale ale proceselor care se produc în rândul populației, relația dintre populație și dezvoltarea socială, precum și efectul progresului social asupra factorului demografic.

Populația, studiată ca factor demografic al vieții sociale, se impune atenției noastre și sub aspectul dimensiunilor ei caracteristice complexe în multiple planuri: biosocial (volumul populației, structura pe sexe și vârste; natalitate și mortalitate; mișcarea naturală a populației, creșteri etc.); economic (persoanele active în plan socioprofesional, gruparea lor pe categorii de activități economice, profesionale etc.); biologic (starea de sănătate etc.); psihologic (structuri psihice, intelectuale, mentalități psihosociale dominante, tipologie psihologică etc.). Toate aspectele anterior menționate, privite în interacțiunea lor cu fenomenele și procesele sociale, cu ansamblul de structuri ale relațiilor sociale, prezintă interes sociologic și alcătuiesc părți componente ale problematicii sociologice-demografice. Volumul producției, oferta în raport cu cererea în domeniul forței umane de muncă, solicitările pieței etc. pot fi influențate de factorii demografici, de densitatea într-un anumit spațiu social etc.

Din perspectivă sociologică, interesează, așadar, interacțiunile dintre factorii demografici și alți factori ai vieții sociale, ca și modalitățile (strategiile) de influențare pozitivă a factorilor demografici. Aceste strategii sunt cuprinse în ceea ce putem numi "politică demografică" (ansamblul modalităților, acțiunilor și măsurilor menite să optimizeze condițiile sociale, economice, culturale, de servicii - învățământ, sănătate, asistență socială etc.) pentru a contribui la ameliorarea parametrilor cantitativi și calitativi ai factorului demografic (volum, densitate, nivel de creștere a populației - natalitate, fertilitate demografică etc.)

Este necesar să se ia în considerație efectele de ordin social, economic ale fenomenelor demografice și, în primul rând, este util să prevedem consecințele imediate și de perspectivă ale interacțiunilor dintre diferitele variabile, dintre dinamica demografică și alte coordonate ale vieții sociale, schimbările în alte compartimente ale vieții sociale, ale sistemului socio-

economic, ecologic etc. În perioadele în care se depășesc anumite "praguri biologice" ale consumului pot apărea fenomene de declin economic sau în planul nivelului de trai al anumitor categorii sau grupuri din populația unei comunități naționale etc. - când cerințele populației existente nu mai pot fi susținute. Suntem în fața unor situații care presupun maximum de urgență în ce privește cerința de a vedea, a înțelege și a rezolva problemele prin luarea în considerare a tuturor categoriilor de interacțiuni. Sociologia abordează problemele demografice, aspectele referitoare la volumul, structura, tendințele evolutive actuale, privite din perspectiva interrelațiilor lor cu alte laturi ale vieții sociale. De aceea, cercetările sociologice în domeniul problematicii demografice nu rămân la nivelul simplelor descrieri sau prezentări statistice, ci antrenează abordări interdisciplinare complexe, dintr-o perspectivă în care se integrează și teoriile despre populație. Unele teorii în acest domeniu au fost depășite, cum ar fi și cea susținută de Malthus. Este știut că acesta a studiat la începutul secolului al XIX-lea evoluția populației și influențele acesteia asupra vieții economice. Decalajul dintre creșterile în sfera populației și posibilitățile alimentare l-au condus pe acesta la ipoteza privind creșterile populației de pe Glob în progresie geometrică, iar mijloacele de existență – în progresie aritmetică, precum și la unele idei ce nu s-au confirmat. Desigur, o creștere semnificativă a populației, o accelerare a ritmului de creștere (dublarea populației la 200 de ani, apoi la 100 de ani și în secolul al XX-lea la 65 de ani) ne relevă o anumită "explozie demografică", ceea ce în anii '70 s-a numit "problema populației" sau "o problemă a omenirii" (D.L.Meadows), corelativă cu problema alimentară, cea a resurselor naturale, a poluării etc., probleme care se impun a fi rezolvate unitar în diferite țări (deci cu participare internațională). Potențialul demografic însă nu este echivalent în diferite țări (e știut că el este mai mare în unele țări, cum ar fi China, India, SUA etc.), ceea ce face ca și modalitățile de abordare a problematicii demografice să fie diferențiate și să poarte un caracter național (adaptate în funcție de problemele și situațiile specifice din fiecare țară).

Se previzionează că în anumite zone de pe Glob (îndeosebi în Africa, America Latină, Asia de Sud ...) populația se va dubla până în anul 2025, perioadă în care se va înregistra o scădere a ponderii populației în țările dezvoltate. Sociologic, aceste aspecte pot evidenția faptul că dinamica populației, tendințele ei evolutive sunt determinate de anumiți factori - biologici, naturali, social-economici etc., care influențează

direct sensul schimbărilor la nivelul unor parametri, cum ar fi natalitate, sănătate, morbiditate, mortalitate, longevitate etc.

În studierea socialului, o primă atenție se cere acordată populației privită ca o colectivitate de persoane care conviețuiesc pe un anumit teritoriu delimitat prin caracteristici demografice sau/și sociale, rezultând din acțiunea omului de umanizare a mediului natural. De unde reiese și conexiunea cu ecosocialul.

Sociologia privește populația ca obiect și ca subiect al acțiunii sociale având în vedere analiza populației ca sistem. Astfel, atenția se oprește asupra structurării acestui sistem reprezentate de multitudinea elementelor și conexiunilor sale, asupra funcțiilor sale - exprimând comportamentul acestuia - asupra obiectivelor sistemului: adică, starea care trebuie atinsă în viitor și care este determinată, la rândul său, de structură.

Conexiunea sistemului "populație" cu alte sisteme generează diverse subsisteme, relații, interdependențe, de unde apare și necesitatea unor cercetări multidisciplinare.

În condițiile societății contemporane, populația nu mai poate fi abordată ca un sistem sau ca o "variabilă independentă". Este unul din factorii dezvoltării căruia nu trebuie să i se diminueze rolul social, omul fiind recunoscut (cantitativ și calitativ) ca principalul agent al progresului.

Influența populației asupra societății se exercită pe mai multe căi, și anume:

a) *prin numărul și densitatea pe un anumit teritoriu* - sporirea numărului locuitorilor constituie un factor important, cu deosebire în faza dezvoltării extensive; prin sporirea valențelor calitative, populația câștigă o nouă importanță în studiul dezvoltării intensive. Viața colectivităților umane capătă un grad mai ridicat de intensitate. În asemenea mod, are loc o intensificare a relațiilor sociale și o stimulare a activităților de diferite genuri. În al doilea rând, concentrarea demografică se reflectă într-o sporire a presiunii sociale;

b) *prin sporirea populației active cu calificative de înalt nivel* - în acest mod, distingem fenomenul de ofertă demografică, rezultând din sporul populației apte de muncă, participantă la activitatea socială, care poate beneficia de o instruire modernă și având un rol dinamizator în societate;

c) *prin relațiile de grup și solidaritatea care se realizează pe măsura integrării sociale* - societatea, ca factor integrator, creează condiții specifice constituirii grupurilor de muncă orientate spre diferite domenii și care prin coeziunea și solidaritatea între membrii săi stimulează activitatea acestora.

Totalitatea indivizilor legați între ei printr-un "contract social", care are rolul să înlăture anarhia și stările conflictuale, să dea viață unui sistem de instituții care să contribuie la reglarea vieții sociale constituie societatea umană. Printr-un proces continuu de organizare de instituții, populația unui stat perfecționează structura și dezvoltă suprastructura acestuia, constituind o realitate psihosocială cu simboluri și valori culturale comune.

Populația ca sistem poate fi structurată și în funcție de factori, cum sunt: legăturile de rudenie și apartenența etnică. Rolul acestora a scăzut și se reduce neconținut în societățile contemporane evolute din punct de vedere economic. Analiza sociologică, fără a exagera rolul rudeniei și al trăsăturilor etnice, pornește în această privință de la faptul că ele exercită în diferite condiții efecte demne de luat în considerare într-o organizare a comunităților umane bazate pe principii democratice, ca și în conducerea acțiunii sociale. Accentul se pune pe studierea modului în care acești factori pot stimula sau frâna activitatea societăților moderne. În anumite limite, spre exemplu, în întreprinderile mici și mijlocii, rudenția poate avea importanță și este avută în vedere prin prisma unor avantaje sociale și economice. În managementul modern, ca și în societatea industrială, hotărâtoare devin competențele și calitatea de dezvoltare și a realiza relații competitive, marcate de o etică înaltă, spre a asigura succesul economic și social, ascensiunea pe baza valorilor personale. Solidaritatea grupurilor se constituie pe criterii noi, iar fenomenele demografice, la rândul lor, sunt rezultatul interacțiunii multiplilor factori: sociali, economici, politici, de ordin intern și extern.

3. Mediul natural și societatea

Relația dintre factorul geografic și societate ne apare ca fiind punctul de plecare în dezvoltarea vieții sociale, al constituirii grupurilor umane și al conturării trăsăturilor specifice care le caracterizează.

Mediul reprezintă acea parte a naturii, care înconjoară organismul viu și cu care acesta vine în contact nemijlocit.

Relația dintre viața socială a oamenilor și caracterele lor psihologice a fost considerată încă din antichitate ca fiind determinantă de acțiunea mediului geografic. De aici și numeroase aprecieri care se fac cu privire la trăsăturile unor grupuri umane puse în legătură cu mediul natural. Este cunoscută teza lui Montesquieu, care arată că formarea unei țări se află în relație cu climatul, fertilitatea solului etc.

Recunoscând rolul naturii în condiționarea ansamblului de activități ale grupurilor umane, trebuie să scoatem în evidență, de asemenea, că acestea, la rândul lor, exercită o influență asupra naturii, umanizând-o prin acțiunile lor culturale, prin punerea în valoare a experienței proprii și a contribuției pe care o au o serie de științe particulare, cum sunt geografia socială, economică, urbană etc. Astfel, rolul factorului geografic în dezvoltarea socială ne apare ca un efect al mediului geografic umanizat ce nu trebuie privit ca exterior societății umane. Prin mediul geografic se înțelege cadrul care favorizează îmbinarea relațiilor economico-sociale istorice constituite, cu condițiile naturale care oferă elementele necesare acțiunii transformatoare a omului. Astfel de acțiuni devin cu atât mai eficiente cu cât ele țin seama de legile care acționează în natură și le pun în serviciul propriilor interese. Aceasta permite să înțelegem de ce mediul geografic, cu întreaga sa variabilitate, nu poate fi absolutizat pentru rolul său în dezvoltarea societății, întrucât ar duce la o cunoaștere neștiințifică în procesele sociale. De aceea, sociologia respinge teoriile determinist-geografice, care tind să considere societatea umană ca un organism asemănător sistemelor biologice și degenerază în formularea unor teorii politice care pun în centrul atenției rolul spațiului. A concepe că factorii spațiali au un rol determinant în viața socială și a absolutiza această idee devine dăunător unei cunoașteri științifice reale a relațiilor între societățile umane. În același timp, nu trebuie să considerăm că natura este doar o condiție exterioară a vieții sociale, deoarece omul este dependent de mediul natural atât în ceea ce privește satisfacerea nevoilor sale de existență, cât și în ceea ce privește dezvoltarea sa fizică și psihică. Prin umanizarea mediului natural, influența factorilor naturali este resimțită în mod imediat datorită elementelor ma-

teriale și produselor moștenite sub forma civilizației materiale, care capătă aspecte specifice ca: moștenire culturală, experiență sau elemente de tradiție transmise generațiilor succesive.

În societatea modernă, omul conștientizează din ce în ce mai mult semnificația mediului natural datorită faptului că elementele ce decurgeau altă dată din forma lor (cum ar fi izolarea) pot fi azi depășite datorită cuceririlor științifice și tehnice. Mediul natural poate favoriza, în anumite cazuri, o intrare mai rapidă în angrenajul mondial, fapt care poate exercita o influență benefică asupra condițiilor de viață ale colectivităților umane.

Importanța spațiului geografic decurge dintr-o multitudine de cauze: diversitatea elementelor sale este mai pregnantă dacă întinderea este mai mare; influențarea spiritului, a concepției despre viață a populației, ca reprezentare colectivă a acestuia; asigurarea protecției unor componente vitale ale țării și ale populației autohtone.

Analiza științifică a semnificației spațiului geografic a condus la constituirea antropogeografiei; există însă și concepții care au renunțat la elementele raționale, ajungând la un veritabil fatalism geografic, ceea ce este departe de a servi unei științe despre societate, cum este sociologia.

Dependența omului față de mediul natural, în special față de resursele naturale (față de care viața economică și satisfacerea mijloacelor de subzistență nu este posibilă), precum și efectele pe care condițiile naturale le au pe planul dezvoltării psihofizice, spirituale a oamenilor sunt bine cunoscute, astfel că individul uman este determinat, pe de o parte, de acest factor, iar, pe de altă parte, de mediul social constituit din structuri economico-sociale, dotări preluate ca moștenire socială și culturală, elemente ale existenței și ale tezaurului de cunoștințe pe care generațiile le materializează și le transmit una alteia.

Relația cu mediul natural constituie astăzi un obiect de studiu al unui număr mare de discipline între care și cele ecologice, prin intermediul cărora por fi puse într-o lumină reală interrelațiile dintre mediul natural și viața socială, rolul omului în acest context și responsabilitatea sa. Studiile de ecologie au atras atenția asupra relației natură-societate cu o deosebită vehemență, explicabilă dacă avem în vedere nivelul de cunoaștere la care a ajuns societatea în

legătură cu rolul calității mediului natural în dezvoltarea socială. Șocul provocat de creșterea cerințelor privind resursele de materii prime, accelerarea fenomenelor de degradare a mediului sub efectul utilizării, uneori iresponsabile, a cuceririlor tehnico-științifice, fac ca interdependențele dintre om și natură să constituie astăzi o preocupare de interes planetar, în scopul restabilirii echilibrului ecologic. Asemenea puncte de vedere se situează în afara ideologiilor, fapt care le dă o valoare globală, unificatoare pentru formarea concepției moderne despre natură.

Semnalul de alarmă dat de asemenea lucrări ca: *Pământ scalpat*, *Primăvara moartă*, *Omul sau natura*, *Cercul care se închide* etc. demonstrează în mod argumentat necesitatea de a elabora modalități noi adecvate stadiului de dezvoltare a societății, care să stopeze tendințele periculoase ce rezultă din actualul proces al dezvoltării.

4. Raportul economie - societate

Viața socială, evoluția fenomenelor și a proceselor sociale este influențată în mare parte de acțiunile factorilor economici. Aceștia își manifestă rolul determinant atât la nivelul individului, cât și al grupului atunci când indivizii, pentru a-și satisface una sau mai multe nevoi, trebuie să dispună de bunuri sau servicii utile în cantități corespunzătoare și cu o periodicitate care să răspundă nevoilor înseși.

Utilizând termenul de subiect economic pentru persoanele care sunt angajate în soluționarea unei probleme economice concrete, rezultă că termenii esențiali prin care punem în evidență activitatea subiectului (individ sau grup) sunt: nevoile unui grup, bunurile și serviciile corespunzătoare acestor nevoi, utilizarea acestor bunuri în raport cu nevoile ce urmează a fi satisfăcute.

Bunurile utile satisfac nevoile și, pe măsură ce se realizează acest obiectiv, are loc o diminuare a lor, paralel cu diminuarea utilității bunurilor implicate. Bunul nu este util în mod abstract, pentru că prin satisfacerea necesității o diminuează, diminuându-se utilitatea bunurilor. Satisfacerea nevoilor și a utilității bunurilor necesare acestora sunt două aspecte ale aceluiași fenomen: rezolvarea gradată a problemei economice. Producerea bunurilor necesare traiului reprezintă punctul

de plecare și factorul hotărâtor al existenței societății, de unde și demonstrarea faptului că procesul de producție constituie baza ansamblului de procese sociale.

În raport cu sistemul social global, sistemul economic ne apare ca un subsistem. Astfel, în cadrul conexiunilor sale, la nivel cultural, se pot observa unele efecte, pozitive sau negative, asupra vieții economice, exercitate de sistemele formativ-educative, de mentalitatea economică (existența sau lipsa acesteia), de valorile sociale (spiritul ascetic, libera inițiativă etc.), de ideologia și de conflictele pe care acestea pot să le declanșeze. De asemenea, pot fi puse în evidență și aspecte politice, cum sunt:

a) raporturile politice între întreprinderi (concurență, dimensiuni, grad de concentrare, prețuri, investiții, raporturi de control multinaționale, sisteme politice);

b) raporturile cu consumatorii (raporturi de piață, controlul prețurilor, cooperative, magazine universale), cu acționarii (raportul între proprietatea asupra capitalului și puterea decizională), cu muncitorii (situații conflictuale, individuale și organizate, asociații, sindicate ale muncitorilor), eventuale complicații etnice;

c) raporturile între unitățile economice și guvern (naționalizare, influență și control economic din partea guvernului).

La nivelul *relațiilor de solidaritate*, sociologia distinge aspecte cu caracter antropologic, care se suprapun cu acelea din domeniul economic și etnografic. Astfel, se disting:

- relații între grupurile de rudenie și activitatea economică, manifestate sub forma unor stimuli și chiar a unor blocaje;

- producerea unor interacțiuni între viața industrială urbană și familia modernă, între ocuparea femeilor și structura familială;

- probleme ale populației de vârstă a treia (izolare, excludere, pierderea identității sociale);

- raportul între imigrație și schimbările care au loc în poziția de manifestare a unor stări tensionate la nivelul grupului uman, între acesta și alte grupuri.

Relația dintre procesele economice și viața socială se mai observă și în influența pe care aceasta din urmă o exercită asupra producției, prin acțiunea unor factori fizici și biologici legați de procesele productive concrete; asupra organizării tehnice a muncii (ritmul de muncă, gradul de complexitate, cooperarea, comunicarea, autoritatea, cerințele

și efectele automatizării); asupra rolurilor ocupaționale și profesionale (diviziunea muncii, piața muncii și capacitatea întreprinzătorilor); asupra organizării formale și neformale.

Luând în considerare aspectele sociologice ale dezvoltării economice se constată că o relevanță semnificativă o au schimbările sociale, dintre care menționăm:

a) schimbări în interiorul structurilor: mobilitate socială, redistribuirea puterii politice, înlocuirea personalităților politice etc.;

b) schimbări generate de procesul de proliferare a unităților subsidiare, care nu diferă calitativ de unitățile existente;

c) schimbări structurale, cu crearea de noi roluri și organisme.

Dezvoltarea economică nu are loc în mod univoc în toate contextele sociale, ea fiind influențată de:

- sistemul de valori al unei societăți;
- motivațiile politice ale dezvoltării: prestigiul național, aspirația pentru prosperitate, coerciția politică, presiunea demografică și socială;
- noua stratificare socială determinată de dezvoltare;
- perturbările sociale, naționale sau internaționale și catastrofele naturale.

Toate acestea, ca și alți factori, pot să determine diferite "căi naționale" ale dezvoltării. Orice proces de dezvoltare, la rândul său, se exprimă prin diversificări adânci ale activității economice, ale rolurilor familiale, ale sistemelor de stratificare socială, ale comunicațiilor locale și ale structurii politice. De asemenea, dinamica proceselor de diferențiere și de integrare poate înregistra discontinuități, ceea ce explică apariția de perturbări sociale, cu reacții în lanț, de stres, ostilitate și atitudini anarhice.

Din toate acestea poate rezulta următoarea problemă: o societate aflată în plin proces de dezvoltare necesită un guvern puternic și centralizat.

5. Conștiința socială

Conștiința se definește drept sentiment, intuiție, pe care ființa umană o are despre propria existență și despre lucrurile din jurul său. Conștiința socială este ansamblu de reprezentări, idei, concepții, cunoștințe, mentalități ale unei colectivități umane, care reflectă condițiile de existență ale acesteia, precum și psihologia socială a oamenilor. Conști-

ința socială - cu toate formele sale (știință, politică, morală, artă, religie etc.) - concură la valorificarea într-un sens sau altul a condițiilor vieții sociale, putând amplifica forța de acțiune a celorlalți factori obiectivi. Concepțiile omului, atitudinile și convingerile, sistemul de valori (poziția față de obiectivele spre care merită să năzuiești), cultura spirituală, cultura profesională etc. contribuie la potențarea (la amplificarea) capacităților de acțiune ale omului - ca factor decisiv în orice devenire socială, în viața societății în ansamblu. Conștiința nu poate fi abordată în mod general, abstract, ci prin formele sale esențiale de obiectivare în cultură, în structurarea forțelor de acțiune socială a omului, în exprimarea și realizarea lui ca personalitate socială. Ea influențează semnificativ viața socială umană și analiza sociologică trebuie să se îndrepte mai ales asupra acestor factori care țin de agentul activităților sociale, prin care prind viață și se împlinesc (la un nivel sau altul, într-un sens sau altul) și influențele celorlalte categorii de condiții și factori determinativi.

Nici o sociologie nu poate pierde din vedere problematica omului ca agent al oricărei acțiuni sociale, ca actor al istoriei devenirii și dezvoltării sociale, veriga-cheie a întregului angrenaj social.

Asupra conștiinței ca factor și condiție a vieții sociale s-a pronunțat cunoscutul sociolog român Petre Andrei. În viziunea autorului citat, societatea omenească nu este o sumă de indivizi care se găsesc laolaltă, fără a avea între ei vreo legătură. Societatea omenească este o unitate spirituală, iar fenomenele sociale sunt produse ale ei. Știința, morala, religia, regulile de drept, viața economică, toate sunt în esența lor complexe spirituale și trebuie privite în funcție de interacțiunile sale. Instituțiile sociale redau întotdeauna exact mentalitatea vremii în care au apărut și cerințele ei, în fond – starea conștiinței sociale.

Din experiența de toate zilele, fiecare individ poate constata existența puterii care îl constrânge la anumite acțiuni sau îl oprește de la altele, o putere care îl face să-și înăbușe dorințele și să se conformeze unor reguli nu întotdeauna mulțumitoare și ușor suportabile. În săvârșirea acțiunilor noastre ținem seama de opinia publică, invocând autoritatea ei în materie de judecată morală. Opinia publică nu este altceva decât judecata colectivității, aprecierea fenomenelor de către grupul social. Opinia publică nu este însă una dintre formele tipice de manifestare a conștiinței sociale.

Fiecare din noi are conștiința că aparține în același timp unui grup etnic, de care se simte legat și ale cărui împrejurări de viață le trăiește cu destulă intensitate – aceasta reprezentând conștiința națională. Națiunea nu este decât conștiința solidarității acelor care se simt legați prin trecut, prin aceleași vicisitudini istorice și prin aspirațiile comune de viitor.

Obiectul conștiinței sociale îl formează scopurile, reprezentările, sentimentele și dorințele comune ale membrilor unei societăți, instituțiile și legile sub a căror autoritate trăiesc oamenii. Societatea nu este o persoană în carne și oase, care să aibă un suflet individual, ci este o structură cu viață proprie, produsă prin sinteza conștiințelor individuale. Ca membru al unei comunități, omul are trăsături psihice asemenea cu ceilalți, pentru că toți suferă influența aceleiași societăți. Din conștiința legăturii cu alții și a comunității lor se naște în sufletul individual un fel de conștiință supraindividuală. Spranger spune textual: "... grupa ca atare nu are suflet, dar întrucât ea influențează asupra fiecărui membru al ei, ea produce o capacitate psihică supraindividuală, un fel de eu colectiv". Conștiința socială apare deci tot ca ceva immanent în conștiința individuală, însă cu un caracter special, în baza căruia individul se știe și se afirmă ca reprezentant al unei grupe. În același timp, ea se prezintă și sub un aspect obiectiv în instituții.

După cum afirmă Durkheim, omul are două feluri de conștiință: una *personală*, conștiința de stările și fenomenele care îl privesc exclusiv pe dânsul, și una *colectivă*, care cuprinde caracterele comune ale societății în care individul trăiește. Prima reprezintă și constituie personalitatea individuală, cea de-a doua – tipul colectiv, conștiința socială. Între aceste două conștiințe este un raport de subordonare și de armonie, deci uneori poate exista chiar luptă. Dacă privim raportul dintre cele două feluri de conștiințe din punct de vedere evolutiv, constatăm că legătura socială e cu atât mai tare și autoritatea cu atât mai puternică cu cât conștiința colectivă copleșește mai mult pe cea individuală. În adevăr, în faza clanului original, omogen, când personalitățile încă nu sunt diferențiate, credințele religioase stăpânesc complet pe om și îi reglează întreaga viață. Conștiința individuală este atunci anihilată de către cea socială. Mai târziu însă, când individul devine o personalitate de sine stătătoare, care judecă toate faptele și reacționea-

ză, între conștiința socială și cea individuală se stabilește un astfel de raport care nu mai este o subordonare absolută, ci o armonizare a acestor conștiințe, ceea ce face posibilă acea solidaritate organică despre care vorbește Durkheim.

Prin urmare, conștiința are două aspecte: una individuală și alta socială, ambele fiind strâns legate una de alta. Fiecare avem o conștiință a propriei noastre vieți, a instinctelor moștenite de la moștrămoși, a înclinațiilor noastre, conștiință a eului propriu, dar avem în același timp și o conștiință de dependența noastră față de grupul social, de legătura intereselor noastre cu ale altora – o conștiință socială. Conștiința eului stabilește în genere un paralelism – uneori chiar și opoziții sau conflicte – între interesele proprii ale individului și acelea ale grupului social, pe când conștiința socială face totdeauna unitatea acestor interese. Conștiința eului e modificată de către societate, care își lărgeste mereu sfera și capacitatea. Societatea a îmblânzit omul și a întunecat egoismul feroce, făcând posibilă dezvoltarea altruismului, și tot ea a prilejuit progresul științelor, al invențiilor și al artelor. La rândul său, și conștiința individuală poate da direcții noi societății. F.Oppenheimer vorbește despre *Ichbewusstsein* și *Wirbewusstsein*, considerând primul fel de conștiință ca un produs al celui de-al doilea.

Din aceste considerente, conștiința socială nu poate fi concepută numai ca o conștiință de constrângere pe care o exercită societatea asupra noastră, ci și ca o armonizare a intereselor și a scopurilor noastre cu ale celorlalți. Ea nu are deci numai un aspect obiectiv, ci și unul subiectiv. Dacă ea nu este ceva fizic, numai morfologic, atunci trebuie să vedem într-însa o unitate funcțională. Cooley a comparat această unitate funcțională a conștiinței sociale cu unitatea muzicii unei orchestre, cu armonia nouă și unitară care rezultă din partituri și instrumente diferite. Sinteza și coordonarea conștiințelor individuale dau naștere conștiinței sociale, acordându-i astfel caracterul de realitate spirituală funcțională, întocmai ca și societatea.

Din procesul de transformare a conștiinței sociale se vede clar partea de contribuție a individului la viața socială. Orice sinteză, în orice domeniu se efectuează ea, nu apare niciodată ca o simplă formă constantă, ci variază întotdeauna calitativ, după elementele din care ea a rezultat.

Întrebări recapitulative:

1. Care sunt particularitățile vieții sociale? Dați exemple.
2. Care este rolul populației în dezvoltarea socială?
3. Explicați, în ce constă relația dintre mediul natural și societate?
4. Explicați, în ce constă relația dintre economie și societate?
5. Cum trebuie înțelese structurile de rudenie și de etnicitate?
6. Ce loc deține conștiința socială în dezvoltarea vieții sociale.

Bibliografie selectivă:

1. Andrei P. *Sociologie generală*. – București: Editura Academiei, 1970.
2. Boudon R. *Tratat de sociologie*. – București: Humanitas, 1997.
3. Constantinescu V., Grigorescu P., Stoleru P. *Sociologie*. – București: Editura Didactică și Pedagogică, 1997.
4. Dogan M. *Sociologie politică*. – București: Alternative, 1999.
5. Durkheim Em. *Regulile metodei sociologice*. – București: Editura Științifică, 1974.
6. Durkheim Em. *Despre sinucidere*. – Iași: Institutul European, 1993.

CAPITOLUL VII

SCHIMBAREA SOCIALĂ – PARTE COMPONENTĂ A VIEȚII SOCIALE

1. Definiri și conceptualizări ale schimbării sociale

Într-un anumit sens, totul este într-o continuă schimbare. Fiecare zi înseamnă o nouă zi, fiecare clipă este un moment nou în timp. Filozoful grec *Heraclit* a demonstrat că nu pășești în același râu de două ori. A doua oară râul este diferit, întrucât a curs apa pe el, iar persoana în cauză a suferit unele schimbări.

A identifica schimbările implică a arăta în ce măsură există modificări în structura de bază a unui obiect sau a unei situații de-a lungul unei perioade de timp. În cazul societății omenești, pentru a hotărî în ce măsură și în ce fel sistemul se află în curs de schimbare, trebuie să demonstrăm în ce măsură au fost modificate instituțiile de bază în decursul unei anumite perioade. Orice raportare a schimbării, presupune, de asemenea, a arăta ceea ce rămâne stabil – ca punct de referință pentru măsurarea modificărilor. Chiar și în prezent, în lumea aflată într-o mișcare rapidă, există continuități ale trecutului îndepărtat. De exemplu, sistemele religioase principale – cum ar fi creștinismul și islamismul – își mențin legăturile cu ideile și practicile inițiale de aproximativ două mii de ani. Totuși, majoritatea instituțiilor din societățile moderne se schimbă, evident, mult mai rapid decât cele din lumea tradițională.

Schimbarea socială constituie trecerea unui sistem social sau a unei componente a acestuia de la o stare la altă stare diferită calitativ și/sau cantitativ. Specific schimbării este faptul că ea însăși este o stare chiar tranzitorie ce trebuie considerată ca atare, în același timp vizând diferențele dintre două stări succesive ale sistemului.

În general, sociologia abordează schimbarea la două niveluri distincte:

- schimbarea (macrosocială) a societății globale, făcându-se referiri la creștere, evoluție, dezvoltare, progres, regres;
- schimbarea (microsocială) a anumitor subsisteme sau componente ale societății.

Cele două niveluri nu sunt în mod necesar și consecvent puse în relație, unele teorii sociologice concentrându-se asupra schimbării macrosociale, iar altele asupra celei microsociale. Vom constata, astfel, existența a numeroase definiții propuse de sociologi pentru a surprinde schimbarea socială, ca și numeroase articulări ale conceptelor și ale definițiilor acesteia. Dacă *J.J. Rousseau* vedea “evoluția” ca o “genealogie a corupției”, iar *M. Weber* ca pe o “dezvrăjire a lumii”, *G. Tarde* analiza schimbarea ca trecere de la “cutumă” la “modă”, iar *W. Bagehot* ca trecere de la “vârsta cutumei” la “vârsta discuției”, *L. de Bonald*, *F. le Play*, *S. Maine* etc. percep schimbarea în urma analizei familiei.

Diversele încercări de sistematizare a întrebărilor și răspunsurilor privind schimbarea socială se conturează în timp. Unii disting “evenimentul social” de “schimbarea socială” (pe termen scurt și mediu) și de “evoluția socială” (pe termen lung). Alții definesc schimbarea în raport cu o referință. *Parsons* cere să distingem între “schimbările de echilibru” care nu sunt “schimbări sociale”, ci înlocuirea unui “echilibru” vechi cu altul nou, după anumite perturbări, și “schimbările structurale” (când se schimbă subsistemele sistemului social, modelele, valorile, se modifică ansamblul social).

W. Moore generalizează:

- schimbările sociale pot fi constatate în orice sociocultură;
- ele nu sunt izolate în spațiu și timp, nu se confundă cu “crize” temporare, urmate de “reconstrucție”;
- în lumea contemporană schimbările au loc peste tot, iar efectele lor pot apărea oriunde;
- în raport cu societățile altor timpuri, în societatea contemporană multe din schimbările sociale sunt rodul unor deliberări, inovări, planificări;
- mai mult decât altă dată, un rol important în schimbarea socială îl au tehnologiile, strategiile etc.

Y. Barel arată că schimbările pot fi măsurate prin “indicatori sociali” (schimbările sociale fiind “schimbări de stare”). Dacă luăm în considerație constatările filosofilor, vom stabili că “totul se schimbă” sau că “nimic nu se schimbă”. Este deci important a studia schimbarea apelând la tehnicile cercetării, pentru a afla ce se schimbă, ce rămâne neschimbat etc. Dar “invarianța” și schimbarea socială nu sunt stări care se observă sau se constată în sensul în care se poate constata că un mobil se deplasează într-un

spațiu obișnuit. Invarianța și schimbarea socială nu țin de observația empirică. Ele sunt rezultatul unei munci teoretice, la capătul căreia se decide dacă e vorba de schimbare sau de invarianță, fără ca observarea faptelor să poată decide în locul teoreticianului. În funcție de nivelul de abstracție sau de generalitate la care ne situăm, se poate decide, la limită, că totul este invarianță. De regulă, cu cât modelul de care ne servim pentru a reprezenta un sistem social este mai abstract, mai general (în timp și spațiu) și “sărac” (adică redus la “esență”), cu atât impresia de invarianță predomină. Anchetă sociologică este cea mai apropiată de empiric și evidențiază că totul se schimbă, că nimic nu e niciodată asemănător și, la limită, ca orice tăietură diacronică sau sincronică în viața socială este constituită dintr-o juxtapunere de evenimente unice. *Barel* distinge și schimbările ce amenință invarianța, și pe cele care au drept efect asigurarea invarianței.

Concepem schimbarea ca transformare observabilă în timp (provizoriu) a structurilor, instituțiilor, actoriilor pe care le construiesc istoric și cotidian. Avem în vedere cerința epistemologică a nuanțării relației teoretico-empirice, ca și faptul că realele probleme ale sociologiei nu sunt cele de ordin teoretic sau metodologic, ci de ordin ontologic (date de faptul că “entitățile de bază” postulate de sociologi pot fi contestate la un moment dat).

Viața socioumană contemporană este schimbătoare, fiind rezultatul agregării multitudinii actorilor (oameni, familii, biserici, secte, întreprinderi, partide politice, organizații, asociații, cercuri, rețele etc.) în pluralitatea lumilor. În “Dicționarul de sociologie”, *R.Boudon* și *F.Bouricaud* spuneau că nu e cu puțință o teorie sociologică generală a schimbării sociale. Sociologia analizează procesul de schimbare “datat și semnat”. Aceasta nu înseamnă să nu ținem seama de ireductibilitatea și complementaritatea articulărilor propuse de sociologie pentru a surprinde schimbarea socială. Este utilă și articularea teoretică propusă de *I.Balchler*, și cea propusă de *D.Chivot*, așa cum e util să-i recitim pe *A.Comte*, *Em. Durkheim*, *M.Weber*, *T.Parsons* etc., fără a rămâne adepții teoriilor lor asupra schimbării sociale. Este util să apelăm la ideile lui *Balchler*, de exemplu, măcar pentru a reține distincția pe care o face între “evoluție”, “revoluție”, “mutație” – ca forme ale schimbării.

Este deosebit de utilă explicarea schimbării sociale din perspectiva lui *D.Chivot*, asupra căroră ne vom opri cu intenția de a analiza tematica schimbării socioumane. În societățile actuale, spune *Chivot*,

există mii de tipuri de instituții sociale. Aparținem ca membri competenți ai unora din ele (statului, partidelor, administrațiilor, grupurilor de persoane, familiei, cluburilor, bisericilor, școlilor etc.). În sistemele socioculturale sunt incluse “codurile”, “schițele” lor de dezvoltare. Culturile interpretează pentru noi lumea înconjurătoare, le dau un anume sens și ne permit să ne exprimăm. Toate părțile sistemului social interacționează. Nici una nu este cauză neesențială a schimbărilor. Marxismul a fost o concepție, o cerință ce vorbea de realitatea economică cu scopul de a îndeplini un fel de menire religioasă. Ideea “egalitarismului socialist” a creat o “conștiință politică” ce “a dat naștere” unor instituții economice și sociale. Urmărind schimbările produse de căderea comunismului (european), *Chirot* arată că “tensiunile s-au născut aici ca urmare a unor performanțe economice slabe și a disidenței în creștere. Oamenii au încetat să mai creadă în validitatea ideologiei marxiste, moartea politică a comunismului a fost urmată de o serie de grave crize de război și de grave tulburări sociale”. Atunci când “mediul extern” informează o societate că “ceva nu e în regulă” reforma se naște din multitudinea de sugestii posibile.

Europa de Vest nu s-a transformat atât de repede în secolul al XIX-lea nu numai pentru că au existat câteva secole precedente de modificări științifice și filosofice, ci și pentru că prezența unei mari acumulări de idei a făcut extrem de rapid posibilă această adaptare, atunci când presiunile economice și politice au scos-o din era agrară. Societățile din afara Europei nu au beneficiat de un astfel de depozit al modelelor disponibile, până când nu au învățat despre știință și organizarea socială a Vestului.

Desigur, nu putem deduce că impulsul de bază al schimbării este dat doar de idei, dar vitalitatea și diversitatea unei culturi, precum și rezistența la uniformitate, acum și în trecut, oferă cele mai mari surse de succes în viitoarele înfruntări. Aceasta nu înseamnă că menținerea vechilor idei produce eșecuri sigure. *Chirot* conchide că studierea istoriei modificărilor sociale și înțelegerea cauzelor lor generale nu oferă răspunsuri la întrebările critice legate de viitor. Dar ne face, totuși, mai conștienți de problema socială și ne învață să privim o schimbare într-o manieră largă, comparativă.

Nu există o singură abordare teoretică asupra schimbării. În realitatea socioumană se găsesc suficiente exemple privind schimbarea

socială, diverse teorii ale schimbării sociale. Ar fi excesiv însă să spunem că eforturile celor care gândesc, cercetează, fac generalizări și încearcă previziuni sunt zadarnice.

2. Teoriile schimbării sociale. Abordări sociologice privind schimbarea socială

Schimbarea socială a fost interpretată din diverse perspective. Astfel, deosebim mai multe teorii care explică fenomenul schimbării sociale: teoriile evoluționiste, teoriile ciclice, teoria funcționalistă, teoria conflictului etc. În continuare ne vom opri la aceste teorii.

- **Teoriile evoluționiste**

Gândirea sociologică de început s-a concentrat asupra progresului social și asupra problemei existenței unor legi fundamentale ale schimbării sociale. *H.Spencer*, de exemplu, consideră că schimbarea progresează totdeauna de la forme mai simple la unele mai complexe. Adoptând teoriile evoluționiste ale lui *Ch.Darwin* ca model, *H.Spencer* a susținut intervenția guvernamentală limitată în funcționarea societății, așa încât să permită acestor legi evoluționiste, naturale ale progresului social să se desfășoare. În concordanță cu conceptul lui *Darwin* despre “supravețuirea celui mai bun”, activitățile și instituțiile care pot rezista în acest timp de mediu concurențial vor continua și chiar vor prospera, altele vor dispărea pur și simplu. Legile naturale, nu intervenția umană, vor fi factorul determinant.

Teoria evoluționistă, oarecum simplistă, despre progresul social și-a pierdut bunul renume. *Gerhard* și *Jean Lenski* au dezvoltat o versiune mai sofisticată a teoriei evoluționiste socioculturale, care nu presupune inevitabilitatea “progresului”. Ei cred că forța motrice în schimbarea socială este schimbarea tehnologiei care duce la schimbări în producția economică, în organizarea socială și în comportamentul social. Aceste schimbări nu sunt rezultatul unor legi fundamentale ale schimbării sociale, dar ele pot fi găsite în acțiunile concrete din contextul sociocultural al societăților. De asemenea, acești sociologi au considerat schimbarea “multiliniară”, producându-se în sfere sociale diferite, în ritmuri și în direcții diferite.

- **Teoriile ciclice**

Teoreticienii acestei perspective de abordare au considerat schimbarea socială ciclică. *Spengler* susținea că, asemenea organismului uman, societățile se nasc, se dezvoltă și apoi decad. Ciclul este inevitabil. Vigoarea dezvoltării inițiale scade în perioada de mijloc. Atunci, societatea devine mai materialistă și, în cele din urmă, începe să decadă. *Toynbee*, pe de altă parte, afirmă că societățile pot învăța din experiența istoriei. Decăderea nu este inevitabilă, dar societățile trebuie să ia măsuri concrete ca să o oprească. Civilizațiile se dezvoltă ca reacție la provocările care apar din mediul ambiant (condiții geografice și climatice) sau din acțiunea umană (amenințarea cu război de către o societate vecină).

Societățile prosperă dacă provocările sunt relativ pozitive, sau dacă societățile iau măsuri adecvate și înființează instituții eficiente pentru a le face față.

Acest punct de vedere a fost susținut în mod viguros de ex-președintele american *J.Kennedy*. El observase că marile puteri tind să se extindă cât mai mult în scopuri militare și, astfel, își slăbesc baza economică. Structura lor economică sărăcită duce la un declin social al societății. *Kennedy* consideră că Statele Unite contemporane se găsesc tocmai într-o astfel de situație.

- **Teoria funcționalistă**

Parsons consideră societatea un sistem social de părți unite una de alta și interdependente. Acest sistem caută echilibrul. Schimbarea se produce când această stabilitate esențială este tulburată, sistemul fiind forțat să reacționeze pentru a-și restabili echilibrul. Societățile sunt conservatoare, rezistând schimbării sociale. Transformarea este un iritant, ceva care răstoarnă funcționarea relativ liniștită a societății.

Schimbarea socială este introdusă prin forțe extreme, cum este războiul, sau apare din tensiuni interne, cum ar fi criza economică. Societatea se acomodează la schimbări și stabilește un nou echilibru. În această concepție, schimbarea duce totuși la stabilitate, deoarece apare un nou echilibru din ajustările făcute.

Când schimbarea este recunoscută, aceasta este abordată din perspectiva evoluționistă. Societățile se dezvoltă printr-un proces de diferențiere creator de diferite instituții sociale, care să se ocupe de problemele frecvente ale societății, și printr-un proces de integrare sau de

relativă coordonare a activităților acestor instituții. Stabilitatea și schimbarea se produc împreună, dar tradiționaliștii tind să pună accentul pe prima. Totuși, unii funcționaliști (*Merton*) își dirijează atenția spre problema schimbării sociale și spre modul spre care aceasta este stimulată de tensiunile interne ale societății.

- **Teoria conflictului**

În teoria clasică, schimbarea socială apare din lupta de clasă dintre exploatare și cei exploatați economic. Tensiunile între grupurile inegale din societate forțează schimbări în structura societății. Schimbarea este o consecință a nevoii de reconciliere a contradicțiilor în structură și în acțiuni. Rezultatul rezolvării acestor contradicții nu este un compromis, ci crearea a ceva cu totul nou – transformarea socială.

Marx s-a concentrat în principal asupra contradicțiilor economice, ca fiind forța motrice a schimbării sociale. Alți teoreticieni ai conflictului au încercat să lărgască această perspectivă. *Dahrendorf* consideră drept cauze ale schimbării sociale diverse tipuri de conflict social. Conflictul dintre grupurile etnice, rasiale și religioase poate constitui baza unor schimbări importante în societate.

Nici una dintre teorii nu explică, pe deplin, schimbarea socială. Teoria evoluționistă oferă o explicație insuficientă pentru multe schimbări sociale interne, cum sunt modelele de migrație și realinierea politică.

Teoriile ciclice par înrădăcinate în explicațiile potrivite pentru schimbarea din societățile occidentale, dar mai puțin relevante pentru societăți din alte părți ale lumii. Teoreticienii funcționaliști pun un prea mare accent pe stabilitate și echilibru. Astfel, deseori, schimbarea este studiată ca un proces provocat artificial. Teoreticienii conflictului se concentrează aproape exclusiv pe tensiunea socială, mai ales pe cea economică și, în general, ignoră alte surse ale schimbării sociale, cum sunt progresul tehnologiei și presiunile externe.

Oricare ar fi limitările lor ca explicații comprehensive ale schimbării sociale, teoriile prezentate mai sus oferă analize utile ale tipurilor concrete și ale circumstanțelor în care se produc schimbările sociale. Cele mai multe teorii folosesc o anumită formă de evoluție socioculturală ca punct de plecare, fie explicit, fie implicit. De asemenea, modelul de schimbare socială al lui *Merton* combină elemente ale teoriei funcționale și ale teoriei conflictului. El introduce în

sistemul social elemente de tensiune, iar *Coserta* examinează “funcțiile conflictului social”, fapt ce demonstrează că teoriile funcționalistă și cea a conflictului, referitoare la schimbarea socială, pot fi unite într-o anumită măsură.

Teoriile evoluționiste și ciclice oferă cadrul general neutru, înțelegerea dinamicii de bază a schimbării sociale. Ele îl avertizează pe analist de importanța atât a presiunilor externe, cât și a tensiunilor interne în producerea schimbării sociale. Teoreticienii conflictului scot în evidență formele concrete ale stresului intern care sunt deseori implicate. Teoriile funcționaliste subliniază ideea că, drept reacție la schimbare, societățile se acomodează la modalitățile care încearcă să le păstreze echilibrul, așa că, în mod paradoxal, schimbarea și stabilitatea nu sunt, totdeauna, reciproc exclusive. Aceste teorii despre schimbarea socială sunt complementare, deși o teorie cu desăvârșire comprehensivă despre schimbarea socială încă nu există.

3. Factorii schimbării sociale

Teoreticienii sociologiei au încercat de-a lungul ultimelor două secole să dezvolte o teorie generală, care să explice natura schimbării sociale. Dar nici o teorie bazată pe un singur factor nu poate demonstra diversitatea evoluțiilor social-umane, de la societățile de vânători, culegători și păstori, la civilizațiile tradiționale și, în final, la sistemele sociale complexe de azi. Totuși, putem identifica cei trei factori principali, care au influențat constant schimbarea socială, mediul înconjurător fizic, organizarea politică și factorii culturali.

G.Rocher propune să distingem factorii: demografic, tehnic, economic, cultural, ideologic, conflictual, contradicția. *I.P. Durand* și *R.Weil* disting factorii: demografic, tehnic, cultural, ideologic. Ne vom opri asupra unora din perspectiva dualității structuralului.

Nu sunt puțini cei care au urmărit impactul factorului cosmic, geografic, biologic, antropologic etc. Asupra schimbării socioumanului, schimbarea socială este explicată prin substratul fizic:

- steпа asiatică explică viața pastorală și nomadă;
- fiordul (golf maritim îngust, intrat adânc în uscat) explică starea și dinamica socială a societăților nordice;

- “drumurile popoarelor” (*Demolins*) au fost “alambicurile puternice care au transformat popoarele ce s-au angajat pe ele”;

- solul servește ca suport rigid aspirațiilor schimbătoare ale oamenilor, “întreaga viață a statului își are rădăcina în pământ” (*Ratzel*) care reglează cu brutalitate destinele popoarelor.

Elvețienii nu au dezvoltat arta, poezia datorită naturii țării lor, a cărei “maiestate sublimă a paralizat spiritul” – afirma *Semple*.

H. de Gabineau, Gamploviez au insistat asupra factorului vizual. Ei analizează rasa ca un factor ce-și pune amprenta asupra individului și societății ca o fatalitate. Toate faptele și fenomenele sociale se explică, după acești autori, prin aptitudinile “rasei superioare” și defectele ereditare ale “rasei inferioare”. Rasiștii hitleriști aproape că nu au avut ce să inventeze după ce au citit cu luare-aminte astfel de cărți. Nici “clasicii” greci nu au ezitat să distingă între “greci” și “barbari” (adică restul popoarelor), așa cum *M. Gunther, Th. Fritsch* nu “au ezitat să distingă, alte rase umane” de “rasa nordică (caracterizată prin “franchețe”, “voință reflectată”, “eroismul cel mai pur”, “calități de șefi” etc.).

- **Factorul demografic**

G. Simmel afirmă că “variațiile morfologice” reprezintă explicații pentru schimbarea socială. Pentru a pricepe “diferențierea socială”, “întretăierea cercurilor sociale”, este necesar să luăm în seamă și alți factori. Schimbările ce afectează populația sub aspectul fecundității, natalității, mortalității sunt adesea concomitente cu multe alte schimbări sociale. “Orice creștere cantitativă – spune *Simmel* – antrenează modificări calitative ale societății, necesită adaptări noi pe care o ființă socială îmbătrânită nu le poate suporta”. *Em. Durkheim* definește însă pe larg rolul volumului și densității populației în cazul schimbărilor sociale, prin faptul că numărul relațiilor sociale crește în dependență de numărul indivizilor. Factorul demografic determină creșterea concurenței între elementele sociale: intră în concurență profesiile, se accentuează diviziunea muncii, se transformă dreptul, solidaritatea socială etc.

- **Factorul tehnico-economic**

Este adesea citată cartea lui *L. Mumford* “*Tehnică și civilizație*”, ca și cea a lui *H. Janne* “*Le systeme social. Essai de theorie generale*”. Ei evidențiază că în devenirea societăților putem distinge mai multe faze, pe baza nivelului de dezvoltare a tehnicii:

- faza lithotehnică – când uneltele erau din piatră, economia de subzistență, iar schimbările minime;
- faza antropotehnică – când se utilizează metalele, apare sclavajul, se largesc schimburile;
- faza lotehnică (între 1000-1750) – când se utilizează forța apei, lemnul, resursele solului, se dezvoltă ramurile industriei legate de agricultură etc.;
- faza paleotehnică (1750-1920) – utilizarea pe scară largă a fierului, cărbunelui, petrolului etc.; este era metalurgiei, a mașinilor unelte, a marii industrii, a producției în serie etc.;
- faza neotehnică – utilizarea electricității, a produselor sintetice, dezvoltarea fără precedent a comunicațiilor, modernizarea schimburilor etc., este faza “materialismului fără scop”.

Tot *Mumford* precizează referitor la factorul tehnic: “Inferioară piciorului, cârja ajută la mers, în timp ce osul și țesăturile se reconstituie. Eroarea curentă e de a ne imagina că o societate în care fiecare om e prevăzut cu o cârjă este mai bună decât una în care majoritatea oamenilor merg pe propriile picioare”.

Asupra factorului economic nu a insistat doar *Marx*. Sociologul german *M.Weber* spunea că orice încercare de a explica schimbarea trebuie să ia în seamă condițiile economice. Numai că, afirmă el, “în același timp, nu trebuie să pierdem din vedere abilitatea și dispoziția oamenilor de a adopta diferite tipuri de comportamente practice”. *W.E. Moore* spunea că economicul “împune limite destul de clare variației diferitelor trăsături ale organizării sociale”. *W.Rostow* teoretiza “decolarea” referindu-se la creșterea economică și la transformările decisive produse de ea într-un interval de două-trei decenii.

Galbraith formula teoria “cercului vicios al sărăciei”: când productivitatea este scăzută, veniturile sunt mediocre, veniturile nu permit economisirea; fără economii, lipsesc investițiile; fără investiții nu crește productivitatea. Concluzia sa: o țară săracă are nevoie de ajutor din străinătate. Alții susțineau însă că o asemenea concluzie nu este întemeiată (*E.Hagen*).

D.Bell, *A.Tourraine* și-au întemeiat la un moment dat teoria “erei postindustriale” pe “determinismul tehnologic”. *A.Toffler* descria devenirea societății umane “în trei valuri”, tot pe baza dezvoltării teh-

nice. În lucrarea *Reviziuni și premise* el ia în seamă și alți factori ai schimbării (necesitatea revoluției în gândire, modul de a face politică, modul de organizare familială etc.). De altfel, lectura conceptelor și a expresiilor folosite de *Toffler* arată schimbări în optica autorului privind schimbarea (“hornul de fum”, “regiuni versus națiuni”, “noul muncitor”, “pentru industriile muribunde” etc.).

Trebuie să formulăm noi moduri de a înțelege rădăcinile schimbării, spunea *I.Prigogone* pe marginea cărții lui *Toffler*. Ideea subliniată și de *G.Canguilhem*, ce constă în dezvoltarea tehnicilor, a făcut să uităm de originea socioculturală și umană a schimbărilor sociale.

- ***Factorul cultural și ideologic***

Numeroși sociologi au accentuat importanța valorilor culturale ca factor al schimbării sociale. Metafizicienii au disprețuit mult timp tehnicienii. Însă omul care face și folosește multe este un om cu identitate și capacitate de a acționa constructiv, de a crea. Cultura - spunea *G.Simondon* - s-a constituit într-un sistem de apărare contra tehnicienilor. Dar este util să nu uităm de coraportul dintre realitatea umană și realitatea tehnică. Pentru a juca rolul său complet, cultura trebuie să încorporeze forțele tehnice sub forma cunoașterii și valorilor. *Parsons* a insistat asupra rolului valorilor și modelelor culturale ca surse ale schimbării sociale, la fel ca și culturaliștii, sau ca *M.Weber* care relevă rolul “eticii protestante” în societatea capitalistă occidentală.

La sfârșitul celui de-al doilea mileniu – arată *F.Ferraroti* – oamenii sunt puternici din punctul de vedere al tehnicii, e de ajuns să amintim despre debarcarea pe Lună, de succesele aerospațiale, din genetică, biotehnologie, industria chimică etc. Însă, procesul diacronic dominant de cultura europeană occidentală, înțeleasă ca unica sursă exclusivă a marilor valori ce sprijină civilizația umană, este pe sfârșite. Intrăm într-o nouă fază a procesului istoric (ce avansează din stadiu în stadiu pentru a se rezuma și a se recunoaște în stadiul cel mai relevant, cel occidental, de ascendență greco-romană și indocreștină în versiune umanistă clasică) în care toate culturile, fundamentate pe același plan, interacționează, confruntându-se după valorile lor specifice și autentice. Această situație de pluralitate culturală dă bătăi de cap deținătorilor monopolului cunoașterii și grupurilor în poziție de relativ privilegiu.

Autorii care au privilegiat rolul ideologiilor în schimbarea socială au avut în vedere miturile, religiile etc. sau/și ideologiile politice. Fiecare grup este purtătorul unei ideologii-mumă pentru actorii care urmăresc conservarea sau schimbarea societății. *R. Dahrendorf* arată că în societatea actuală asistăm la diversificarea grupurilor, la pluralismul apartenențelor, deci există o pluralitate de ideologii care se confruntă și adună, diversează, focalizează energia colectivă.

D.C. McClelland sublinia rolul ideologiei meritocratice al “nevoii de reușită”, de “împlinire de sine”, “realizare de sine” aflate la baza dinamismului social.

Toate “diagnozele” în privința factorului sau factorilor schimbării au fost în parte pertinente, în parte discutabile sau contestate.

Căutăm în continuare răspunsuri la aceste întrebări. În sociologie este greu să desprindem un factor determinant indiferent de societate, spațiu, timp. Pe o perioadă definită, într-un spațiu social determinant putem socoti ca fundamental un factor sau altul, numai că acesta e dificil de a fi izolat. Modelele explicative iau, de obicei, în seamă mai mulți factori explicativi. Numai că modelele nu trebuie considerate drept legi. Ele nu sunt reale, ci instrumente conceptuale cu menirea de a spori inteligibilitatea socioumanului. Un model poate explica diverse procese. Și *Rousseau*, și *Tocqueville*, *Weber*, *Parsons* au constituit modele pentru a explica schimbarea socială “în ansamblu” sau pe o “rază limitată”. Sociologii nu pot renunța să caute “configurații generale” plecând de la evenimente, fapte singulare, fără a ieși din definițiile disciplinelor.

4. Actorii, mecanisme și ritmuri ale schimbării sociale. Schimbări actuale și perspective de viitor

Atunci când facem o listă a variabilelor descriptive, explicative, comprehensive ale schimbării sociale, nu putem omite agenții, actorii schimbării: “eroii”, “personalitățile”, “masele”, “clasele”, “mișcările sociale”, “elita” (elitele), “grupurile de presiune”, organizațiile socio-profesionale, grupurile “cu vocație ideologică” (partidele politice, lobby-urile etc.). *Actor social* al schimbării poate fi orice individ, grup care acționează inserați în relații, raporturi (inter)acțiuni sociale, în care joacă

joacă roluri, își apară și își promovează interese, fac alegeri, propun scopuri pentru a căror realizare mobilizează resurse, mijloace, acționând construcția, creând, inovând. Cei care percep schimbările suntem tot noi, oamenii. Noi putem sesiza că se petrec schimbări atât în noi înșine, pe timpul vieții corpului nostru, cât și în afara noastră (se schimbă statuturile, partidele, modurile de viață, tehnicile, valorile etc.).

Ne schimbăm ca “eu” în urma dialogului “egoului” cu “sinele”, prin “socializare” în socioculturi, dar și atunci când vrem să fim diferiți de cum suntem, când ne dorim să realizăm un lucru, când ne temem să nu pierdem ceva la care ținem mult, când ne e amenințată identitatea. Facem și știm că și alții fac cotidian afirmații de genul: “nu mai sunt oameni de altădată”, “din moment ce a făcut asta înseamnă că s-a schimbat enorm”, “nu mai e omul pe care îl știm” etc. Cu alte cuvinte, facem apel la sistemul de poziții, la roluri sociale, la așteptări de rol, la atitudini, comportamente, control social, instituții, norme, ordine, liant, gândindu-ne la codeterminările lor. Lumea în care trăim favorizează multiplicarea sinelui, pluralitatea lumilor, a rolurilor, statuturilor. Ducem în fapt mai multe vieți (în lumea profesiilor, în lumea culturii, în lumea artei, în lumea religiei etc). În “organigrama imaginată” a societății este mai greu de reparat poziția și dinamica în același timp. “O schimbare evoluționară slabă în tipul de comportament al indivizilor – spune *E.O. Wison* – poate genera un efect social major, datorită răspândirii acestei schimbări în fațetele multiple ale vieții sociale”. Dacă dispare conștiința unei prezente latente a forței într-o instituție de drept, aceasta se deteriorează – spunea *W.Benjamin*.

Cu alte cuvinte, este important să concepem schimbarea, luând în seamă instituțiile și structurile, actorii și comportamentele lor individuale. Schimbarea oamenilor se leagă de învățare. Dobândirea de informații despre trecutul și prezentul socioumanului ne dă posibilități de alegere, decizie, acțiuni diferite. Putem deveni mai “stăpâni pe situații”. Oamenii-actori, “membri competenți” ai socioculturii, nu sunt contemplatori, pasivi și indiferenți, ci au conștiință practică și discursivă, au capacitatea acțiunii constructive, a creației (altfel, prin ce s-ar deosebi oamenii de alte viețuitoare?). Interiorizând din “rezerva de experiențe și cunoștințe”, omul poate cunoaște și stăpâni mai multe elemente implicate de situații, de condițiile cunoscute ale acțiunii și poate diminua din efectele neintenționate, nedorite, perverse ale acțiunilor sale agregate cu ale alto-

ra. El își poate ajusta traiectoria biografică, rolurile, statusul. Este deci important să avem în vedere “factorii personali” ai schimbării (raționalitatea, controlul reflexiv, motivația), factorii situaționali, ca și pe cei ai unui mediu mai larg, societal. Unii arată că este important să luăm în seamă și dinamica subconștientului, și dinamica atitudinilor etc. Este sortită eșecului încercarea de a izola, de a separa schimbarea structurală de schimbarea actorului. Principiile structurale, instituțiile, normele comune și normele de rol se mențin sau se schimbă pentru că sunt interiorizate de oameni în situațiile vieții socioumane în care le pun în act. Omul are conștiința practică și discursivă, ia act prin percepție, reprezentări de viață socioumană istorică, cotidiană, formulează idei pe care le punem în limbaje, analizează, alege, decide, acționează cooperând sau concurând. Din punct de vedere sociologic, oamenii se disting unii de alții printr-o multitudine de “variabile”: sex, vârstă, statut matrimonial, pregătire școlară, ocupație, apartenență religioasă etc. Ei nu au deci cum reacționa la fel la menținerea situațiilor sau/și la schimbare. Nu toate femeile se “masculinizează” pentru a “reuși social”; unele fac carieră asumându-și “feminitatea”.

A. Giddens subliniază că este util să apelăm la dualitatea structuralelor pentru a vedea schimbarea ca rezultat al codeterminării caracteristicilor biopsihice și sociale ale actorilor și structurilor. Când *L.W. Dobb* analiza modernizarea socială, el resimțea nevoia să plece de la: importanța acordată omului în trecut, prezent sau prin referire la viitor, importanța acordată guvernării, influenței științei, filosofiei, economiei, valorilor, credințelor tradiționale, instituțiilor.

Sociocultura se schimbă datorită acțiunii istorice și cotidiene a actorilor care trăiesc în ea, fiind condiție și rezultat al acțiunii lor.

V. Pareto, prin teoria elitelor, face inteligibile schimbările politice din societate. Din elită, spune el, fac parte oamenii eminenți din toate sectoarele, dar distinge două tipuri de elite: elita conducătoare și elita nonconducătoare, insistând asupra rolului primeia în schimbarea socială.

Mai aproape de noi – *K. Mannheim*, *C. Wright-Mills*, *R. Aronsa* – au înscris în rândul elitelor pe: guvernanți, înalți funcționari, directori executivi ai întreprinderilor mari, șefii lumii afacerilor, liderii sindicatelor, marii intelectuali, liderii de opinie, ziariștii etc, căutând să le cântărească ponderea în societățile actuale. *G. Rocher* distinge următoarele tipuri de elite pentru a le putea discerne mai bine influența:

- elitele tradiționale a căror autoritate, influență, putere decurg din credințele, structurile sociale din trecut;

- elitele tehnocratice a căror autoritate, putere, influență țin de structurile legal-birocratice ce decurg din norme și competență;

- elitele ideologice bazate pe puterea ideologică ai cărei purtători sunt;

- elitele proprietății bazate pe posesia de bunuri și proprietăți;

- elitele charismatice bazate pe calități excepționale ale membrilor;

- elitele simbolice, care sunt prototipuri ale modurilor de a trăi, a gândi, a fi, a acționa etc.). *S.Keller* spune că în societățile actuale numărul elitelor este în creștere. Apar “elitele strategice”, spune autoarea, cu influență elitele ce pretind că au “bază de clasă”, dar adesea puterea; influența lor se sprijină pe coaliții complicate (uneori și pe concursul contra-ELITELOR opoziției). Cei care insistă asupra rolului actual al elitelor vorbesc despre rolul managerilor, intelectualilor, noilor elite etc. Cei care vorbesc despre noile elite arată că elitele tradiționale își pierd din popularitate, influență, putere, pe măsură ce câștigă teren vedetele TV, vedetele sportive. Sunt interesante analizele asupra elitelor din țările democratice în care, așa cum e democratic, elitele nu sunt ereditare, ci se recrutează pe merite, prin “concurs”. Nu puțini sunt însă cei care fac critici; “elitarismul” vine, oarecum, în opoziție cu principiile democrației. Atunci când urmărirea mecanismele schimbării, *A.Touraine* distinge “transformările interne”, de “rupturi”. În primul caz el definește “mobilizarea”, “inovarea”, “difuziunea” (în același mod în care o fac *H.Mendrus*, *L.Boltans*, *E.Morin*, *Vilensky* etc.), insistând asupra importanței comunicării informațiilor, valorilor, asupra microdevianțelor etc. În al doilea caz, distinge “conduitele de ruptură”:

- acțiunea critică instituțională (hegemonia clasei dominante a transformat instituțiile, organizațiile în instrumente de reproducere a ordinii sociale dominante; acțiunea critică se situează la nivel dominant politic pentru a distruge hegemonia clasei dominante);

- acțiunea critică a conducătorilor (când o nouă clasă ține să se impună, prin inovare în numele modernizării, deschiderii etc; elita doctrinară caută să realizeze schimbări fără a provoca “fundamentalismul cultural”, modelul “vechi” împărțit și de clasele populare);

- acțiunea contrarevoluționară (pleacă de la opoziția participanților excluși: exclușii au conștiința excluderii și se centrează pe valori de tip mesianic);

- acțiunea critică anticipatoare (se dezvoltă în societăți deschise, fără blocaj instituțional; “inteligența” luptă pentru denaturalizare etc.).

Touraine și echipa sa și-au nuanțat teoria rolului mișcărilor sociale în urma cercetărilor făcute după 1990 în țările Europei Centrale și de Est. Totuși, unde se îndreaptă schimbarea socială în prezent? Care sunt principiile direcției de evoluție susceptibile de a ne afecta viața la începutul secolului XXI? Teoreticienii sociologiei nu au căzut de acord în privința răspunsului la aceste întrebări, care implică în mod evident o doză de speculație. Ne vom opri asupra a trei perspective: noțiunea că trăim în prezent într-o societate postindustrială, ideea că am atins o epocă post-modernă și teoria conform căreia ne aflăm la “capătul istoriei”.

Unii observatori au sugerat că ceea ce se întâmplă azi este o tranziție către o societate nouă, ce nu se mai bazează în primul rând pe industrializare. Ei susțin că suntem pe cale de a păși într-o fază a dezvoltării cu totul străină perioadei industriale. Pentru a descrie această nouă ordine socială au fost creați numeroși termeni noi, cum ar fi societatea informațională, societatea de servicii și societatea de cunoaștere. Dar termenul intrat în limbajul curent, folosit pentru prima dată de către *Daniel Bell* în SUA și de către *Alain Touraine* în Franța, este acela de *societate*, în care “post” – cu sensul de “după” – se referă la faptul că am depășit formele vechi ale dezvoltării industriale.

Diversitatea denumirilor este doar o indicație, dintre miliardele de idei avansate pentru a interpreta schimbările sociale actuale. Dar una din temele, care apar constant, este semnificația informației sau a cunoștințelor în societatea viitorului. Modul nostru de viață – bazat pe producerea de bunuri materiale, centrat pe puterea mașinilor și pe fabrici – începe să fie înlocuit de unul în care informația se află la bază sistemului de producție.

Cea mai clară și mai cuprinzătoare descriere a societății postindustriale a fost oferită de *Daniel Bell* în *The Coming of the Post Industrial Society* (1973). Ordinea postindustrială, susține *Bell*, se distinge printr-o creștere a ocupațiilor în sfera serviciilor, în dauna locurilor de muncă din producția de bunuri materiale. Muncitorul necalificat, angajat într-o fabrică sau într-un atelier, nu mai reprezintă tipul de salariat de bază. Lucrătorii calificați (funcționari sau tehnocrați) îi depășesc ca număr pe cei necalificați, în timp ce ocupațiile profesionale și tehnice se diversifică cel mai mult față de celelalte.

Cei care lucrează în funcții de nivel superior se specializează în producerea de informații și cunoștințe. Producerea și controlul e ceea ce *Bell* numește cunoștințe codificate, informații sistematice, care constituie principalele resurse strategice ale societății. Cei care creează și distribuie aceste cunoștințe - oamenii de știință, informaticienii, economiștii, inginerii și profesioniștii de orice fel devin tot mai mult grupurile sociale conducătoare, înlocuind industriașii și antreprenorii vechiului sistem. La nivelul cultural există o îndepărtare de “etica muncii”, caracteristică epocii industriale; oamenii devin mai liberi să inoveze și să se bucure de munca lor, cât și de viața lor de familie.

Cât de valabilă este opinia că vechea ordine industrială este un curs de înlocuire cu o societate postindustrială. Dacă teza a fost acceptată în general, evaluările empirice de care ea depinde devin suspecte din mai multe puncte de vedere:

1. Curentul existent către ocupațiile din sfera serviciilor, însoțit de declinul forței de muncă din alte sectoare productive, datează cel puțin de la începuturile industrialismului însuși, nefiind un fenomen recent. Încă de la începutul secolului al XIX-lea, atât manufacturile, cât și serviciile au început să se extindă în dauna agriculturii, sectorul serviciilor arătând constant o rată a creșterii mai rapidă decât cea a producției de bunuri. Muncitorul necalificat nu a fost niciodată în realitate tipul cel mai comun de angajați; un procent mai mare de lucrători plătiți a fost dintotdeauna folosit în agricultură și în servicii, sectorul serviciilor crescând invers proporțional cu cel al angajaților agricoli. Cea mai importantă schimbare nu a fost aceea dinspre munca industrială spre cea din servicii, ci de la munca plătită la formă la alte tipuri de ocupații.

2. Sectorul serviciilor este eterogen. Ocupațiile din sfera serviciilor nu pot fi tratate pur și simplu ca și cum ar fi identice cu cele ale muncitorilor calificați; multe locuri de muncă din sfera serviciilor (cum ar fi vânzătorul de la stația de benzină) sunt ocupate de muncitori necalificați – în sensul că reprezintă munci manuale. Majoritatea posturilor de lucrători calificați implică oarecare cunoștințe specializate și au devenit substanțial mecanizate. Acest lucru este adevărat și pentru majoritatea posturilor de birou, din ierarhia inferioară.

3. Multe servicii contribuie, direct sau indirect, la producerea de bunuri materiale, deci ar trebui să fie considerate ca făcând parte din sfera de producție. Astfel, un programator de calculator care lucrează

pentru o firmă industrială, proiectând și monitorizând operațiile efectuate de mașinile-unelte, este direct implicat în procesul de producere a bunurilor materiale.

4. Nimeni nu poate spune cu precizie care va fi impactul pe termen lung al folosirii pe larg a microprocesoarelor și a sistemelor electronice de comunicare. Deocamdată, acestea sunt integrate în cadrul producției de bunuri, în schimbul înlocuirii ei. Pare sigur faptul că asemenea tehnologii vor continua să prezinte rate înalte de inovări și vor pătrunde în tot mai multe domenii ale vieții sociale. Dar în ce măsură trăim deja într-o societate în care cunoștințele codificate sunt resursele principale? – răspunsul nu este încă clar.

5. Teza referitoare la societatea postindustrială tinde să exagereze importanța factorilor economici în producerea schimbării sociale. O astfel de societate este descrisă ca fiind rezultatul anumitor evoluții din economie care produc schimbări în alte instituții. Majoritatea celor care avansează ipoteza societății postindustriale au fost puțin influențați de *Marx*, fie că aceștia îl critică în mod direct, dar poziția lor este semimarxistă în sensul că factorii economici sunt considerați ca dominând schimbările sociale.

Unele dintre evoluțiile citate de către teoreticienii postindustrialismului reprezintă trăsături importante ale epocii actuale, dar nu este încă dovedit că cel mai bun mijloc de a găsi o cale de înțelegere este conceptul de societate postindustrială. În plus, forțele care au declanșat schimbările ce se desfășoară în prezent sunt cele politice și culturale, în aceeași măsură și cele economice.

Adepții ideii de postmodernitate susțin că societățile moderne și-au extras inspirația din ideea conform căreia istoria are doar o formă – că “se îndreaptă într-o direcție anume”, ducând către progres; în prezent această noțiune și-a pierdut însă semnificația. Nu mai există o noțiune generală nici măcar de istorie. Lumea postmodernă este, astfel, extrem de pluralistă și de diversă. Prin intermediul nenumăratelor filme, case-te video și programe TV, ce redau imaginile cercului în jurul lumii, intrăm în contact cu numeroase idei și valori, dar aceasta nu pare a avea legătură cu istoria locurilor în care trăim și nici cu istoriile noastre personale. Totul pare să fie într-un flux continuu.

Scriitorul al cărui nume a devenit sinonim cu sintagma *sfârșitul istoriei* este *F.Fukuyama*. Concepția sa despre sfârșitul istoriei pare, la prima vedere, complet contrară ideilor formulate de către teoreticienii

postmodernității. Opiniile sale se bazează nu pe colapsul modernității, ci pe triumful ei în întreaga lume, sub forma capitalismului și a democrației liberale.

F. Fukuyama susține că revoluțiile din 1989 din Răsăritul Europei, care au avut ca urmare dizolvarea Uniunii Sovietice și evoluția către democrația pluripartită în alte regiuni, precum și bătăile ideologice ale perioadelor anterioare deja s-au încheiat. Sfârșitul istoriei înseamnă sfârșitul conflictelor. Nimeni nu mai susține monarhia, iar fascismul este un fenomen al trecutului; la fel și comunismul, atât de multă vreme principalul rival al democrației. Capitalismul a câștigat în îndelungata sa luptă cu socialismul, aceasta contrar prezicerii lui *Marx*, iar democrația liberală nu mai este contestată. El susține că am ajuns la “capătul evoluției ideologice a omenirii” și la “universalizarea democrației occidentale, ca formă finală a guvernării umane” (1989).

Totuși, cele două versiuni ale sfârșitului istoriei nu sunt atât de diferite pe cât par. Democrația liberală oferă un cadru pentru exprimarea unei diversități de opinii și interese. Ea nu specifică modul cum ar trebui să ne comportăm, în afara faptului că insistă asupra necesității de a respecta pozițiile celorlalți; de aceea, ea este compatibilă cu o pluralitate de atitudini și moduri de viață.

Pare îndoielnic ca istoria să fi ajuns la capăt, în sensul că am epuizat toate alternativele care ni se oferă. Cine poate spune ce noi forme de ordine economică, politică sau culturală pot apărea în viitor? Tot așa cum gânditorii medievali nu întrevădeau ivirea societății industriale, care avea să apară o dată cu declinul feudalismului, nici noi nu putem anticipa deocamdată felul în care se va schimba lumea în decursul secolului viitor. De aceea, ar trebui să fim rezervați în legătură cu ideea sfârșitului istoriei, cât și cu cea de postmodernitate. Teoreticienii postmodernității subliniază prea mult diversitatea și fragmentarea, în dauna formelor noi de integritate globală. Pluralismul este important, dar în prezent umanitatea se confruntă cu probleme care necesită inițiative generale în vederea soluționării lor. Expansiunea capitalistă unilaterală nu poate continua la nesfârșit; lumea nu are decât resurse finite. Ca umanitate colectivă, este necesar să acționăm în sensul depășirii diviziunilor economice, care separă țările bogate de cele sărace, cât și a contrastelor similare din interiorul societăților. Și este necesar să pro-

cedăm în acest fel, protejând totodată resursele de care depindem cu toții. În ce privește stabilirea ordinii politice, menționăm că democrația liberală nu este de ajuns pentru realizarea acestui scop. Fiind un cadru limitat de statul-națiune, ea nu rezolvă problema creării unei ordini pluraliste globale, lipsite de violență.

Întrebări recapitulative:

1. Evidențiați principalele caracteristici ale schimbării sociale.
2. Analizați principalele teorii ale schimbării sociale.
3. Explicați esența factorilor schimbării sociale.
4. Definiți noțiunea de actor social. Analizați principalele mecanisme și ritmuri ale schimbării sociale.
5. Caracterizați concepția lui *F.Fukuyama* despre sfârșitul istoriei.

Bibliografie selectivă:

1. Boudon R. *Tratat de sociologie*. – București, 1997.
2. Goodman N. *Introducere în sociologie*. – București, 1999.
3. Giddens A. *Sociologie*. – București, 2000.
4. Ionescu I., Stan D. *Elemente de sociologie*. – Iași, 1999, Vol. II.
5. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. – București, 2000.

CAPITOLUL VIII

CONDUCEREA VIEȚII SOCIALE

1. Definirea conducerii vieții sociale. Structurile și funcțiile conducerii

Fiind o activitate care rezultă din diviziunea socială a muncii și din creșterea complexității relațiilor sociale, conducerea armonizează și coordonează activitățile indivizilor în vederea realizării anumitor scopuri sociale importante.

Termenul *conducere* este folosit în accepțiuni diferite:

- activitate de organizare și coordonare a acțiunilor indivizilor în vederea realizării unui scop;
- grupul care se ocupă cu realizarea acestei activități;
- rețeaua de instituții sociale prin care se asigură armonizarea.

În aceste accepțiuni conducerea este considerată din perspective diferite de către mai multe științe care se ocupă de studiul ei. Sociologia analizează conducerea ca raport social, psihologia – ca raport psihosocial, economia politică o consideră printre factorii de producție, politologia o analizează sub latura instituțională și ca mod de distribuire și de exercitare a puterii și a autorității. Permițând analize multidimensionale și complexe, aceste diverse perspective de considerare a conducerii sunt integrate actualmente într-o abordare unitară – știința conducerii. Aspectele care au favorizat apariția acestei științe sunt:

- creșterea gradului de complexitate a organizării sociale;
- interdependența tot mai mare dintre elementele structurii sociale;
- diversificarea proceselor sociale și creșterea amplitudinii lor;
- creșterea capacității oamenilor de a acționa asupra naturii și societății;
- democratizarea vieții sociale.

Știința conducerii studiază condițiile conducerii eficiente în concordanță cu normele și valorile acceptate și promovate de societate. Condițiile conducerii eficiente cuprind principiile care orientează activitatea de conducere, procedeele și mijloacele folosite. De analiza acestor condiții se ocupă părțile componente ale științei conducerii:

- *teoria conducerii* este ansamblul principiilor și al legilor din activitatea de conducere;

- *metodologia conducerii* este ansamblul de metode, tehnici și procedee folosite pentru creșterea eficienței conducerii;

- *tehnologia conducerii* este ansamblul mijloacelor tehnice și al modalităților de organizare.

Pe baza științei conducerii se poate realiza o conducere științifică a sistemelor și a organizațiilor sociale. Activitatea de conducere constă în realizarea unor acțiuni de către un grup organizat de indivizi în cadrul unor *structuri de conducere*.

Structura de conducere este ansamblul de elemente și de rapoarte dintre aceste elemente prin care se realizează activitatea de conducere. Structurile de conducere sunt diferite în raport cu:

- domeniul (economic, politic, cultural);
- nivelul (întreaga societate, regiune, colectivitate locală);
- tipul grupului uman (organizație, colectivitate teritorială) în care se exercită conducerea. Până în prezent cel mai bine au fost analizate structurile de conducere din cadrul organizațiilor. Deși structurile de conducere pot fi analizate în sine, ele nu pot fi însă separate de structurile organizaționale. Conducerea este un element al structurării și al organizării oricărui sistem social. Analiza structurilor organizaționale include deci și analiza structurilor de conducere. Studiile asupra organizațiilor industriale au stabilit mai multe tipuri de structuri organizaționale și de structuri de conducere:

- *structura ierarhic lineară*, care se bazează pe diviziunea precisă a activităților și pe existența unor niveluri ierarhice între care relațiile de subordonare și de comandă sunt riguros stabilite. În această structură șeful deține o autoritate totală asupra subordonaților;

- *structura funcțională*, în care se produce o divizare a activității de conducere în mai multe funcții realizate de persoane diferite. Numărul nivelurilor ierarhice este mai redus, în schimb, crește numărul rolurilor de conducere în plan orizontal;

- *structura mixtă*, care combină elemente ale structurii ierarhic lineare și ale structurii funcționale;

- *structură cu grupuri parțial suprapuse*, în care liderul unui grup face parte din grupul ierarhic imediat superior.

Există numeroase clasificări ale **funcțiilor conducerii**, care pot fi cuprinse în patru categorii: organizarea, planificarea, decizia și controlul. Aceste funcții sunt realizate prin folosirea unor procedee și tehnici de

conducere. Prin realizarea acestor funcții se asigură și realizarea obiectivelor, armonizarea acțiunilor, eficiența activităților, coeziunea și dezvoltarea sistemelor conduse. În continuare vom analiza fiecare funcție în parte:

1. Prin *organizare* se creează condiții adecvate sistemului condus și se precizează legăturile dintre componente, funcțiile acestor componente, se stabilește modul de grupare a indivizilor, se delimitează nivelurile de conducere și funcțiile sistemului de conducere.

2. *Planificarea* constă în stabilirea obiectivelor de viitor ale acțiunii sociale și a mijloacelor de realizare a lor. Planificarea se bazează pe activitățile de diagnoză și de cercetare a viitorului. Diagnoza socială este efectuată pe baza unor analize profunde ale situației organizațiilor. Ea este realizată de conducerea organizației cu ajutorul unor compartimente specializate.

3. Activitatea de planificare se încheie cu luarea *deciziilor*. Importanța acestei funcții este atât de mare, încât activitatea de conducere este privită uneori doar prin intermediul ei. Decizia constă în alegerea unei alternative din mai multe posibile.

Luarea deciziei este condiționată de factori interni și externi, obiectivi și subiectivi, cum sunt:

- natura organizației;
- resursele disponibile (tehnice, umane, financiare);
- valorile și normele sociale existente în societate;
- volumul și calitatea informației;
- structurile de conducere,
- calitățile celor care iau decizia;
- perioada de timp acoperită de decizie.

4. După ce deciziile au fost elaborate și comunicate, conducerea trebuie să controleze modul în care sunt executate. *Controlul* este activitatea prin care conducerea urmărește în permanență executarea deciziilor și intervine cu măsuri corespunzătoare în vederea realizării obiectivelor. Deci, prin control se asigură conformitatea acțiunilor cu decizia.

Pentru a fi eficientă, activitatea de control trebuie să îndeplinească anumite condiții:

- să aibă un caracter preponderent preventiv;
- să fie obiectivă;
- să fie concentrată în punctele-cheie de care depinde executarea deciziei;

- să fie realizată cu competență;
- să nu provoace perturbări în realizarea activităților;
- să se finalizeze cu luarea unor măsuri adecvate,
- să fie realizată în permanență,
- să fie adecvată situațiilor concrete.

Dificultățile cu care se confruntă astăzi societatea noastră au numeroase cauze, una dintre care provine din modul de organizare și de conducere a sistemelor și a subsistemelor sociale. În consecință, se consideră că ameliorarea organizării și a conducerii, mai ales la nivelul întregii societăți și la nivel internațional, ar permite depășirea unor dintre aceste dificultăți.

Conducerea vieții sociale pe baze științifice permite:

- armonizarea intereselor existente în societate;
- corelarea multiplelor aspecte ale dezvoltării;
- orientarea dezvoltării după valorile sociale fundamentale;
- stabilirea unor mijloace eficiente de acțiune și evitarea transformării lor în scopuri în sine;
- evitarea consecințelor negative ale dezvoltării spontane sau ale unor decizii insuficient elaborate;
- subordonarea mecanismelor dezvoltării creșterii calității vieții.

Considerată din perspectiva acestor posibilități, conducerea științifică a vieții sociale se impune ca un element principal al dezvoltării sociale.

2. Clasificarea metodelor moderne de conducere

Metodele de conducere sunt definite ca ansambluri de mijloace și procedee cu ajutorul cărora conducătorul influențează acțiunea elementelor sistemului condus în vederea realizării obiectivelor stabilite. Utilizarea metodelor moderne de conducere trebuie făcută cu respectarea unor condiții și cerințe:

- metodele să fie integrate într-o concepție generală justă despre activitatea de conducere, bazată pe cunoașterea temeinică a legilor dezvoltării sociale;
- formularea clară a scopurilor și a obiectivelor;
- organizarea optimă a sistemului decizional;
- asigurarea concordanței dintre conținutul metodei și situația în care aceasta se aplică;

- utilizarea unor noi metode care să nu perturbe, ci să ușureze activitatea de conducere;

- aplicarea metodei trebuie bine pregătită.

În literatura de specialitate există mai multe clasificări ale metodelor de conducere:

1) după *fazele procesului de conducere*, distingem:

- metode previzionale,

- metode operative, folosite în conducerea curentă a activităților economice și sociale;

2) după *obiectivul urmărit*, distingem:

- metode de optimizare a utilizării forței de muncă,

- metode de optimizare a folosirii instrumentelor de producție,

- metode de pregătire a cadrelor,

- metode de stimulare a creativității,

- metode de studiere a impactului tehnologic;

3) după *speciile de operații logice* pe care se bazează, deosebim:

- metode analitice și metode sintetice,

- metode inductive și metode deductive;

4) după *caracterul discursului științific* urmat, deosebim metode:

- matematice,

- statistice,

- cibernetice,

- psihologice,

- sociologice.

2.1. Metode de previziune

Conducerea vieții sociale trebuie să dispună de o bună cunoaștere a legilor sociale și economice și de instrumente de evaluare științifică a deciziilor adoptate. Metodele de previziune permit analiza tendințelor prezente, identificarea diferitelor posibilități de evoluție, analiza concordanței evoluțiilor posibile cu normele și valorile actuale, identificarea consecințelor nedorite. Metode de previziune frecvent utilizate sunt:

1. *Extrapolarea* – o metodă statistico-matematică care constă în prelungirea unor tendințe dincolo de limitele în care au fost constatate, pornindu-se de la ipoteza că evoluția se bazează pe ideea stabilității de sistem, ceea ce înseamnă că principalele caracteristici structural-funcționale ale organizației se vor menține și în viitor; nu vor interveni

factorii perturbatori importanți și nu vor avea loc transformări radicale. Așa deci, această metodă poate fi aplicată în sistemele cu o evoluție relativ constantă. Perioada de extrapolare nu trebuie să depășească perioada de observare a tendinței. Ca procedee de extrapolare se folosesc cele mecanice (spor mediu, indice mediu de creștere) și cele analitice (tehnica celor mai mici pătrate).

Metoda de extrapolare poate furniza rezultate corecte în analiza pe termen scurt. Cu cât perioada de extrapolare crește, cu atât scade certitudinea concluziilor. Extrapolarea pe termen lung poate duce la concluzii absurde.

2. **Metodele reflexive** stabilesc cauza și natura deosebirilor viitorului față de trecut. Viitorul nu este considerat ca fiind doar o prelungire a tendințelor de până în prezent. În acest caz accentul se pune pe deosebiri și pe evidențierea factorilor care determină schimbările viitoare.

3. **Metodele normative** stabilesc diverse norme, reguli de activitate și de comportament, impunând omogenizarea acțiunilor individuale în raport cu obiectivele grupului. Pornind de la obiectivele pe termen lung, metodele normative stabilesc condițiile și acțiunile necesare realizării acestora.

4. **Metoda scenariilor** a fost mai întâi folosită în previziuni cu caracter politic și militar. Scenariile sunt ansambluri formate din descrierea unor situații viitoare și a evenimentelor care conduc la această situație. Scenariile descriu, pas cu pas, evoluțiile posibile ale unui sistem dat, relațiile dintre diversele domenii și momentele critice care pretind luarea unor decizii. Metoda scenariilor este larg utilizată în previziunea evoluției sistemelor sociale, întrucât poate studia evoluții complexe și pe termen lung.

Scenariile permit analiza situațiilor prezente și viitoare în scopul de a evidenția aspectele ce trebuie evitate și cele ce trebuie stimulate, evidențierea laturilor slabe ale sistemelor și oferă măsuri de eliminare a acestora. Metoda scenariilor trebuie să răspundă câtorva exigențe:

- plauzibilitate;
- flexibilitate;
- capacitate de a surprinde evenimente și situații de mare complexitate;
- capacitate de a integra variabile multiple,
- capacitate de analiză a unei evoluții rapide și surprinzătoare,
- capacitate de modelare a proceselor sociale.

În afară de metodele prezentate, activitatea de previziune se realizează și cu ajutorul altor metode: metoda studiilor de piață, analogia istorică, ajustarea exponențială, ancheta cu grupuri de experți etc.

5. **Analiza de impact** urmărește investigarea științifică a efectelor complexe rezultate din impactul științei și tehnologiei asupra mediului social, economic, politic și ecologic. Studiile de impact nu procedează la o abordare în sine a efectelor științei și ale tehnologiei, ci iau în considerare contextele sociale în care se produce impactul.

Analiza de impact parcurge mai multe etape:

- analiza deciziilor de implementare și utilizare a obiectivului;
- analiza contextului în care urmează a fi implementat și utilizat obiectivul;
- evaluarea efectelor complexe generate de aplicarea și utilizarea obiectivului;
- formularea de propuneri de acțiuni menite să contracareze efectele negative și să potențeze pe cele pozitive.

Studiile de impact au un pronunțat caracter multidisciplinar, fiind realizate de experți aparținând diverselor domenii: ingineri, economiști, sociologi, juriști etc. Având un caracter complex, analiza de impact se realizează cu ajutorul mai multor metode și tehnici: analiza structurală, tehnica modelării structurale interpretative, tehnica Delphi, metoda impactului încrucișat, metoda analizei de conținut etc.

2.2. Metode operative de conducere

Metodele operative de conducere mai frecvent utilizate sunt:

1. **Metoda de conducere pe bază de proiecte** permite rezolvarea unor probleme complexe în timp optim și cu cheltuieli minime. Această metodă este folosită pentru soluționarea unor sarcini deosebite și complexe. Când în fața unității sociale sau economice apar sarcini de acest tip, se constituie o echipă care lucrează pe termen limitat, în condiții diferite de cele în care lucrează anterior membrii săi. Această metodă se bazează pe delegarea temporară a unor atribuții ale conducerii, în vederea soluționării unor probleme ce pretind cooperarea mai multor specialiști.

Metoda pe bază de proiecte dă rezultate eficiente când lucrarea de executat are o mare complexitate, depășește competențele unui compartiment funcțional și pretinde o cooperare multidisciplinară. Proiectul trebuie dimensionat în raport cu posibilitățile echipei. Conducătorul de pro-

iect trebuie să dispună de autoritatea necesară pentru a conduce echipa și pentru a coopera în mod optim cu șefii compartimentelor funcționale. Concentrând eforturile mai multor specialiști pe o singură problemă, această metodă permite economii de timp, de efort fizic și financiar.

2. **Metoda de conducere pe bază de sistem** se întemeiază pe elementele teoriei și ale analizei sistemelor. Ea constă în examinarea detaliată a tuturor subsistemelor care formează sistemul în vederea stabilirii celor mai potrivite căi de dirijare a acestora în scopul realizării obiectivelor propuse. Conducerea pe bază de sistem s-a impus datorită creșterii complexității unităților sociale și din necesitatea de a sistematiza activitatea de management devenită tot mai amplă și mai dificil de realizat prin metode tradiționale. Aplicarea acestei metode pretinde recurgerea la tehnicile matematice, la tehnica electronică de calcul și la un sistem informațional bine organizat. Din aceste motive ea poate fi aplicată numai în situațiile când managerii dispun de o bună pregătire în teoria sistemelor și în teoria informației. Eficiența metodei de conducere pe bază de sistem depinde de:

- organizarea fiecărui sistem;
- colaborarea strânsă între managerii compartimentelor;
- existența unei interdependențe minime între subsisteme,
- respectarea principiului unității de conducere.

3. **Metoda de conducere pe bază de rezultate**, conform căreia fiecare manager, indiferent de poziția sa ierarhică, este răspunzător de anumite rezultate pe care le poate obține prin valorificarea capacităților sale personale și a unor resurse din unitate. În vederea obținerii rezultatelor prestabilite, managerii dispun de libertatea de a alege mijloacele și procedeele. Criteriile de apreciere a activității managerilor constau în maximizarea rezultatelor și minimizarea cheltuielilor făcute pentru obținerea acestora.

Pentru a fi eficientă, metoda pe bază de rezultate trebuie aplicată în anumite condiții:

- stabilirea adecvată a obiectivelor preconizate,
- asigurarea coerenței între obiectivele și rezultatele urmărite de diverși manageri,
- exercitarea unui control permanent asupra rezultatelor intermediare,
- conjugarea rezultatelor obținute pe termen scurt cu obiectivele pe termen lung.

4. **Metoda de conducere prin produs** a apărut datorită reducerii duratei de viață a produselor și din necesitatea adoptării rapide a producției la cererea tot mai dinamică. Această metodă constă în faptul că

toate problemele referitoare la un produs important sunt grupate și subordonate unui aparat de conducere separat în cadrul unității. Managerului de produs i se încredințează gestiunea unui produs de la cercetare, proiectare, producție până la desfacere, preț, rentabilitate. Rolul principal al acestei metode constă în ameliorarea produselor existente, suprimarea produselor uzate moral, crearea unor produse noi cu parametri tehnico-calitativi și funcționali superiori.

Aplicarea metodei de conducere prin produs pretinde:

- cunoașterea temeinică de către manageri a situației pieței;
- cunoașterea procedurilor tehnologice noi;
- evaluarea realistă a posibilităților unității de a se adapta la schimbarea tipului de produs.

Această metodă permite conducerii superioare a întreprinderii să se descarce de unele sarcini, oferă posibilități mari de rentabilitate prin concentrarea eforturilor asupra unui produs sau grup de produse, permite reducerea în timp a ciclului cercetare – proiectare – producție – desfacere.

5. Metoda de conducere pe bază de excepție pornește de la ideea că o bună conducere se ocupă doar de abaterile semnificative de la normele și performanțele stabilite. Dacă activitatea se desfășoară conform programului prestabilit, conducerea nu intervine.

Metoda de conducere pe bază de excepție presupune:

- stabilirea obiectivului în baza indicatorilor fizici sau valorici, normelor și normativelor, bugetelor,
- stabilirea toleranțelor,
- compararea realizărilor cu obiectivele planificate. Se măsoară performanțele individuale și de echipă, cheltuielile bănești, consumurile materiale etc.,
- analiza abaterilor, a excepțiilor,
- luarea deciziei privind corectarea abaterii.

6. Metoda de conducere pe bază de obiective a fost aplicată încă în primele stadii de dezvoltare a organizațiilor industriale și comerciale. Fiecare unitate economică, indiferent de mărime sau profil de producție, își stabilește anumite obiective care urmează a fi realizate într-un termen stabilit și cu mijloace predeterminate. Obiectivul nu se confundă cu planul, care este un instrument de organizare și conducere.

Utilizarea metodei de conducere pe bază de obiective pretinde anumite condiții:

- fixarea obiectivelor realiste;
- formularea obiectivelor cu participarea largă a personalului salariat;
- acordarea încrederii și libertății de acțiune subordonaților;
- informarea operativă a conducerii și a lucrătorilor asupra rezultatelor obținute;
- un sistem informațional bine organizat;
- un control permanent.

Metoda de conducere pe bază de obiective prezintă o serie de avantaje:

- favorizează munca și conducerea colectivă;
- promovează stilul participativ de conducere;
- facilitează o structură organizatorică mai rațională;
- obiectivele clar stabilite contribuie la ameliorarea procesului decizional și la o mai bună folosire a timpului de conducere;
- contribuie la crearea unui climat agreabil de activitate.

2.3. Metode pe bază de analiză

Analiza, fiind o operație mentală sau practică de descompunere a unui întreg (proces, fenomen sau obiect) în elementele sale componente și de identificare a relațiilor dintre acestea, este folosită în toate domeniile științei. În domeniul conducerii analiza constă în evaluarea valorii sau a calității diferitelor funcțiuni, activități sau procedee și în compararea acestora cu anumite norme teoretice sau prestabilite de conducere. Dintre metodele bazate pe analiză, mai frecvent utilizate sunt:

1. Analiza economică - are ca obiectiv evaluarea, aprecierea și explicarea rezultatelor obținute prin raportarea acestora la cheltuielile făcute și la realizările precedente. Analiza economică este o metodă principală prin care se urmărește asigurarea autogestiunii economice a unităților. Ea permite stabilirea precisă a cheltuielilor efectuate, comensurarea rezultatelor, aprecierea eficienței.

Analiza economică derulează în următoarele etape:

- întocmirea planului de analiză,
- culegerea materialului documentar necesar;
- verificarea datelor culese;
- prelucrarea datelor;
- interpretarea rezultatelor;

- comunicarea rezultatelor nivelurilor ierarhice competente în vederea adoptării unor decizii de corecție.

2. Analiza valorii urmărește reducerea costurilor de producție, concomitent cu ridicarea calitatății produselor. Pornind de la cunoașterea nevoii sociale care trebuie satisfăcută de un anumit produs, această metodă continuă cu analiza funcțiilor pe care trebuie să le asigure produsul, fiind determinat costul cel mai scăzut al acestor funcții. Analiza valorii constituie un mijloc de investigare economică; ea încurajează progresul tehnic și inovarea produselor, permite conducerii să realizeze raportul optim dintre valoarea de întrebuințare, funcția produsului și cheltuielile de producție.

3. Analiza input-output se bazează pe analiza raporturilor intrări-ieșiri, pornindu-se de la ideea că orice sistem poate fi definit prin intrările și ieșirile sale în anumite situații. Activitatea desfășurată de un compartiment este trecută într-un tabel cu dublă intrare: intrări (consumuri, achiziții de bunuri și servicii ale unui sector) și ieșiri (ceea ce livrează un sector altor sectoare). Apoi se calculează coeficientul de intrare-ieșire și se întocmește o matrice structurală a interdependențelor sectoarelor sau ale ramurilor considerate. Cu ajutorul analizei statistico-matematice se stabilesc ecuații de corelație pe baza cărora se pot face predicții cu privire la stările viitoare ale sistemelor.

4. Analiza de conținut, dezvoltată în domeniul sociologiei, constă în cercetarea sistematică a documentelor dintr-o unitate economică sau socială în vederea stabilirii surselor de comunicare și de decizie, destinației comunicărilor, conținutului comunicărilor, deciziilor și acțiunilor, metodelor folosite și efectelor obținute.

2.4. Metode de stimulare a creativității

Creativitatea este o condiție esențială de menținere a vitalității unităților conduse, mai ales în actuala perioadă de puternică inovare științifică și tehnologică a procesului de producție. În această situație, stimularea creativității managerilor și a întregului personal salariat trebuie să fie o preocupare permanentă a conducerii. Metodele de stimulare a creativității țin de o serie de reguli:

- conceperea personalității umane în mod integral;
- acceptarea relativității afirmațiilor;
- depășirea rutinei și a prejudecăților;
- nesancționarea opiniilor prea îndrăznețe.

În literatura de specialitate metodele de stimulare a creativității au fost grupate în *metode intuitive* și *metode analitice*.

Metodele intuitive folosesc în stimularea creativității unor specialiști intuiția, imaginația și fantezia. Ca metode particulare pot fi folosite:

1. **Consacrarea** - constă în “spargerea” mentală a unui întreg în părțile sale componente și în re-compunerea întregului într-o manieră nouă.

2. **Jocul de cuvinte** - este folosit în organizarea activității comerciale, în formularea noilor probleme.

3. **Analogia** - constă în transferarea unor caracteristici ale unui fenomen cunoscut spre altul necunoscut sau mai puțin cunoscut, pe baza asemănarilor dintre ele. Pentru a folosi analogia este necesar a respecta unele reguli:

- sistemul studiat să fie mai simplu decât cel de la care se pornește;
- trebuie puse în evidență atât asemănările, cât și deosebirile;
- pentru a deveni certe, concluziile analogiilor se cer verificate.

Analogia poate lua diverse forme:

- *directă*, care constă în compararea directă a unui fenomen dintr-un domeniu cu un fenomen din alt domeniu;

- *personală*, care constă în identificarea cercetătorului cu obiectul sau fenomenul studiat;

- *istorică*, care este folosită în previziunea socială și constă în selectarea a două sau a mai multor caracteristici esențiale ale unor epoci istorice diferite și în analiza lor prin analogie;

- *simbolică*, care apelează la metafore, termeni poetici, ceea ce conduce la descrierea inedită a fenomenului studiat;

- *fantastică*, care apelează la idei neobișnuite, chiar paradoxale, și constă în încercarea de a satisface o dorință prin fantezie.

Consacrarea, jocul de cuvinte, analogia și alte procedee pot fi folosite împreună în cadrul unor metode intuitive complexe de stimulare a creativității, cum sunt:

1. **Metoda brainstorming** (“asaltul creierilor”). Prin aplicarea acestei metode se urmărește formularea unor puncte de vedere noi cu ajutorul cărora să se găsească soluția sau soluțiile la o problemă dată. Metoda brainstorming se aplică într-un mod relativ simplu:

- se reunește un grup de persoane (experți);
- se stabilește un lider, coordonator al discuției;
- se formulează problema pentru care se caută soluții;

- se emit păreri și se înregistrează toate opiniile exprimate;
- în timpul reuniunii grupului nu este criticat nici un punct de vedere;
- se evită discutarea consecințelor ideilor emise.

După încheierea reuniunii de grup, părerile emise sunt evaluate și se rețin cele mai importante. Este preferabil ca grupul de experți să fie compus din 4-7 persoane, iar durata unei discuții - de 10-60 de minute. Se recomandă ca grupul să nu fie omogen, întrucât între experții din același domeniu există un consens, ceea ce poate inhiba emisiunea de idei originale.

2. **Metoda Philips 6/6**, aplicată întru stimularea creativității unor grupuri mari. Metoda constă în divizarea grupului mare în unități mai mici, compuse fiecare din 6 persoane care urmează a discuta timp de 6 minute o problemă căreia i se caută soluții. Fiecare grup alege un coordonator care animă discuția și notează propunerile. După ce toți membrii grupului și-au exprimat părerea, conducătorul citește propunerile reținute și invită grupul să le ierarhizeze, să stabilească care sunt cele mai importante.

3. **Metoda (tehnica) Delphi** permite valorificarea unui volum mare de informații științifice deținute de un grup de experți. În vederea realizării unui exercițiu de tip Delphi se fixează un număr de întrebări referitoare la un domeniu precis delimitat, se alege un număr de experți în problema examinată și un coordonator. Metoda Delphi se desfășoară în patru runde:

- prima rundă constă în repartizarea chestionarului fiecărui expert; la această etapă se adună răspunsurile și se prelucrează;
- în runda a doua se pun întrebări în legătură cu data posibilă la care se vor desfășura unele evenimente, cu importanța unor evenimente viitoare, cu oportunitatea unor mijloace etc.;
- în runda a treia participanților le sunt comunicate rezultatele rundelor precedente. Participanții a căror opinie se situează în afara intervalului median sunt rugați să-și argumenteze opinia sau să și-o modifice. Rezultatele obținute sunt din nou prelucrate statistic;
- în runda a patra experții sunt informați asupra rezultatelor obținute în runda precedentă și sunt rugați ca, în raport cu rezultatele comunicate, să-și exprime din nou părerea. Răspunsurile primite sunt prelucrate și se calculează gradul de convergență sau de consens.

4. **Sinectica** se bazează pe două mecanisme opuse: al transformării necunoscutului în familiar și al transformării familiarului în necunoscut. Primul mecanism face apel la analogii, la stabilirea unor asemănări între o problemă nouă (necunoscută) și alta veche (cunoscută). Cel de-al doilea

mecanism presupune înlăturarea prejudecăților și a stereotipurilor raționale, punându-se accentul pe problematizarea cunoscutului, pe rediscutarea unor probleme deja soluționate. Grupul de sinectică este format din 5-7 persoane. Dintre acestea este ales un coordonator al discuției, doi membri ai grupului au rolul de producători de idei, iar ceilalți sunt participanți la grupul sinectic. Membrii grupului sinectic trebuie să aibă un nivel de cultură asemănător, dar specialități diferite. Ședințele de sinectică se desfășoară pe parcursul unui an, cu o frecvență de o ședință pe lună. Exercițiul sinectic parcurge trei etape:

- *etapa demarării*, în care membrii grupului sinectic se cunosc, se formează coeziunea de grup, se dobândește o anumită cultură asupra creativității. În această etapă sunt puse în discuție teme generale;

- *etapa productivă*, în care se prezintă problema ce urmează a fi dezbătută. Participanții sunt invitați să propună soluții, folosindu-se de analogia personală, directă, simbolică, fantastică;

- *etapa întoarcerii la real* presupune intrarea în funcțiune a gândirii logice, raționale, care raportează ideile emise la realitate. Soluțiile formulate sunt examinate după criterii precise.

Metodele analitice stimulează creativitatea pe baza prezentării și tratării diverselor date, informații, idei și soluții într-o formă prestabilită, logică. Dintre metodele analitice de stimulare a creativității mai frecvent este folosită **analiza morfologică**, care constă în căutarea sistematică a soluțiilor unei probleme: obiectul, sistemul, lucrarea se descompun în parametri de bază și se stabilesc rezultatele care pot să apară din combinarea diferită a acestora. În aplicarea acestei metode se cer respectate anumite reguli:

- problema de rezolvat trebuie delimitată și exact definită;
- parametrii de bază trebuie enumerați completamente;
- fiecare soluție reținută trebuie evaluată după criterii explicit formulate.

Cu ajutorul analizei morfologice se pot obține trei categorii de rezultate:

- combinații cunoscute de parametri;
- combinații necunoscute, dar inteligibile (explicabile);
- combinații necunoscute și neinteligibile (inexplicabile).

Analiza morfologică este folosită în domenii variate: cercetarea consecințelor unei strategii de dezvoltare, soluționarea unor probleme tehnice (stimularea inovațiilor), proiectarea de produse originale.

3. Stiluri de conducere: definire și clasificări

Stilul de conducere influențează în mare măsură rezultatele activității de conducere și eficiența întregii activități a grupului condus. În literatura de specialitate există numeroase abordări ale stilului de conducere, unele punând accentul pe aspectele comportamentale, altele - pe structurile de bază ale personalității.

Într-o accepțiune generală, stilul este felul propriu de a fi, de a se comporta și de a acționa al conducătorului în procesul conducerii. **Stilul de conducere** reprezintă modul concret de exercitare a rolului de conducător, de transpunere efectivă în plan comportamental a exigențelor ce decurg din statutul de conducător. Noțiunea de stil de conducere reunește într-un ansamblu dinamic trăsăturile și particularitățile psihice și psihosociale ale conducătorilor, comportamentele acestora în exercitarea activității de conducere și condițiile concrete în care se desfășoară activitatea de conducere.

Necesitatea cunoașterii și a evaluării stilurilor de conducere se impune din mai multe considerente:

- a) datorită efectelor pe care le au stilurile de conducere asupra mediului psihologic, psihosocial și relațional din cadrul unităților conduse;
- b) datorită capacității de difuziune a stilurilor de conducere, capacității de influențare a membrilor unității conduse;
- c) stilul de conducere poate influența activitatea întregii echipe de conducere;
- d) stilul de conducere nu are doar o relevanță personală, ci și una organizațională, adică influențează unitatea condusă în întregul ei.

În literatura de specialitate sunt prezentate mai multe clasificări și tipologii ale stilurilor de conducere. Ne vom referi la cele folosite mai frecvent în evaluarea stilurilor de conducere. Vom prezenta trei clasificări făcute în raport cu trei criterii diferite:

- 1) modul de luare a deciziilor;
- 2) sistemul de valori care orientează activitatea de conducere;
- 3) eficiența stilurilor de conducere.

După modul de luare a deciziilor, a devenit clasică **clasificarea unidimensională** făcută de Kurt Lewin și colaboratorii săi pe baza cercetărilor întreprinse încă în 1939. Această clasificare conturează trei tipuri de stiluri de conducere:

- **autoritar**, care se caracterizează prin centralizarea autorității, preponderența deciziilor unipersonale; accentul se pune pe autoritatea formală; personalul unității este văzut doar ca executant; corecția abaterilor de la deciziile luate se face prin sancțiuni; subordonații sunt aspru criticați, dar nu se admit aprecieri critice ale acestora; relațiile interumane sunt apreciate ca fiind puțin importante. Acest stil de conducere poate duce la insatisfacție la nivelul subordonaților, din care cauză unii din ei părăsesc organizația. Pe termen scurt, stilul autoritar duce la rezultate bune, dar permanentizarea acestui stil generează rezultate negative.

- **democratic**, care se caracterizează prin încredere mare a managerului în subordonați. În cazul dat este stimulată formularea de sugestii, propuneri de către subordonați; este încurajată participarea subordonaților nu numai la îndeplinirea sarcinilor, ci și la luarea deciziilor; se pune accent pe relațiile interumane și pe asigurarea unui climat de muncă agreeabil; se urmărește valorificarea competențelor subordonaților și se favorizează dezvoltarea personalității acestora. Pentru ca stilul de conducere democratic să fie eficient, este necesar ca subordonații să dispună de un nivel înalt de competență și să manifeste responsabilitate.

- **liber**, pe care unii autori nici nu îl consideră propriu-zis stil. Stilul liber se caracterizează prin neparticiparea deplină a managerilor la activitate, grupul fiind lăsat să se organizeze singur. Practicarea unui asemenea “stil” naște dezordinea și anarhia.

În raport cu valorile care orientează activitatea cadrelor de conducere, a fost făcută o clasificare bidimensională și o clasificare tridimensională.

O **clasificare bidimensională** a fost propusă de Robert R.Blake și Jane S.Mouton, care împart stilurile de conducere în raport cu două dimensiuni: orientarea managerilor spre producție și orientarea lor spre personal. Stabilirea stilurilor de conducere este făcută cu ajutorul unei grile pătratică, pe axul vertical fiind marcat gradul de interes manifestat față de problemele umane, iar pe axul orizontal - gradul de interes manifestat de manageri pentru problemele producției. Gradele de interes față de cele două aspecte sunt marcate de la 1 la 9. Matricea conține 81 de casete care ar caracteriza tot atâtea stiluri de conducere posibile. Autorii se opresc doar la cinci tipuri:

- stilul 1.9 caracterizat prin interes mare pentru producție și interes slab pentru problemele umane. Eficacitatea conducerii se măsoară prin rezultate tehnico-productive. Managerii sunt autoritari, interesați doar de

realizarea sarcinilor; subordonații sunt caracterizați ca instrumente de producție, aspectele psihosociale nefiind luate în considerare;

- stilul 9.1 caracterizat prin interes mare pentru problemele umane și interes scăzut pentru problemele producției. Climatul de muncă din întreprindere este agreabil; satisfacțiile personalului sunt mari și devin scop în sine;

- stilul 1.1 caracterizat prin interes slab atât față de problemele producției, cât și față de personal. Managerul cu un asemenea stil se izolează de superiori și subordonați, nu se implică în luarea deciziilor, lasă personalul să se ocupe singur de rezolvarea problemelor psihosociale;

- stilul 5.5 caracterizat prin interes mediu față de personal și față de problemele producției. Managerul cu un asemenea stil caută soluții de compromis pentru a realiza eficient problemele de producție fără a brusca personalul. Folosește persuasiunea, ține cont de sugestiile subordonaților;

- stilul 9.9 caracterizat prin interes mare atât pentru problemele umane, cât și pentru problemele producției. Managerul cu un asemenea stil favorizează participarea subordonaților la realizarea producției și la luarea deciziilor; încurajează activitatea colectivă; facilitează manifestarea și dezvoltarea capacităților creative ale subordonaților; abordează deschis conflictele; încurajează competențele; acordă importanță problemelor psihosociale ale întreprinderii; ia decizii reușite, pe baza unei largi consultații; obține rezultate bune în producție.

O **clasificare tridimensională** a stilurilor de conducere este făcută de J.Reddin, care consideră trei dimensiuni ale managementului:

- orientarea managerului spre sarcină (scop, obiectiv);
- orientarea spre contacte umane (spre relații interpersonale și psihologia de grup);

- orientarea spre randament (maximizarea productivității).

Din combinarea acestor trei dimensiuni rezultă următoarele stiluri de conducere, respectiv tipuri de manageri:

- *negativ* – nu este orientat de nici una dintre cele trei dimensiuni;
- *birocratul* – orientat doar spre randament;
- *altruistul* – orientat doar spre contacte umane;
- *autocratul* – orientat doar spre sarcină;
- *autocratul binevoitor* – orientat spre sarcină și randament;
- *promotorul* – orientat spre randament și contacte umane;
- *ezitantul* – orientat spre sarcină și contacte umane;
- *realizatorul* – orientat spre toate cele trei dimensiuni.

În raport cu criteriul eficienței, specialiștii francezi au făcut o clasificare în două mari categorii, fiecare cuprinzând câte cinci tipuri de stiluri de conducere, respectiv de manageri:

1) manageri cu stiluri eficiente (organizatorul, participantul, întreprinzătorul, realistul și maximalistul);

2) manageri cu stiluri de conducere ineficiente (birocratul, paternalistul, tehnocratul, oportunistul, utopistul).

Stilurile de conducere sunt stabilite pe baza a două dimensiuni: spiritul de angajare personală și cel de colaborare.

Organizatorul se bazează pe organizarea rațională și precisă; stabilește sarcinile și lasă independență subordonaților; rezolvă toate problemele pe baza reglementărilor formale. **Participantul** promovează managementul în echipă; încurajează colaborarea; facilitează comunicarea; dispune de autoritate reală; acceptă sugestiile și criticile subordonaților. **Întreprinzătorul** urmărește obținerea celui mai bun rezultat; se bazează pe relații ierarhice clare; promovează competențele; este autoritar; abordează în mod deschis conflictele. **Realistul** consideră că relațiile ierarhice trebuie să se bazeze pe încredere și respect reciproc; consultă subordonații; folosește metode bilaterale în rezolvarea conflictelor; acordă independență subordonaților; intervine rar; pune accent pe un climat agreabil de muncă. **Maximalistul** este orientat spre sarcină; dă dispoziții judicioase adecvate fiecărei situații; încurajează colaborarea, însă nu lichidează toate divergențele; obține efecte practice din divergențe și conflicte; instituie un climat de exigență.

Birocratul se bazează pe diplome, titluri, și nu pe rezultate; evită deciziile delicate; transmite deciziile arătând că nu este autorul lor; nu agreează subordonații cu multă influență și nici relațiile interumane prea trainice; nu agreează dezacordurile, deși în realitate există multe dezacorduri pe care subordonații nu le scot în vileag; responsabilitatea subordonaților este redusă. **Paternalistul** sau **demagogul** vorbește mult de democrație, de conducere colectivă, dar termenii sunt neclari; nu-i place să abordeze probleme de autoritate, evită conflictele cu subordonații; este preocupat de menținerea spiritului colectiv, dă satisfacție subordonaților chiar în detrimentul intereselor întreprinderii. **Tehnocratul** este interesat de menținerea postului; are o comportare autoritară și chiar dictatorială; impune respectarea ierarhiei, este partinitor; înlătură pe cei care nu sunt de acord cu el; relațiile interumane

din întreprindere le menține tensionate. **Oportunistul** este preocupat de cariera personală; se folosește de intrigi; autoritatea sa este negociată; folosește mult compromisul; deși este puțin agreat de subalterni, aceștia sunt preocupați să-i facă pe plac. **Utopistul modern** acordă prea multă încredere subordonaților; ia decizii prost gândite; folosește mult timp pentru discuții, pentru proiecte, dar rezultatele sunt slabe; activitatea unității nu este coordonată.

3.1. Factorii care influențează stilurile de conducere

Analiza conducerii și a stilurilor de conducere a prilejuit formularea a numeroase puncte de vedere și teorii care, deși foarte diverse, ar putea fi grupate în trei categorii (modele):

- 1) conceperea conducerii (a stilului de conducere) ca o funcție a persoanei;
- 2) conceperea conducerii ca o funcție a situației;
- 3) conceperea conducerii ca o funcție mixtă - a persoanei și a situației.

Modelul care concepe **conducerea ca o funcție a persoanei** este reprezentat de preocupările mai vechi de teoria conducerii, de sociologie și de psihologia socială. Conform acestui model, managementul este o funcție a persoanei înzestrată încă de la naștere cu calități deosebite. Pornindu-se de la această concepție, a fost formulat **modelul charismatic** al conducerii (Max Weber): oamenii se supun autorității charismatice în virtutea credințelor lor în calitățile extraordinare ale persoanei care este înzestrată cu această autoritate. Deși modelul charismatic a fost puternic criticat, ideea că succesul în conducere depinde în mare parte de calitățile celui care conduce s-a menținut. Au fost întreprinse cercetări de psihosociologie istorică asupra unor mari conducători pentru a stabili trăsăturile care le-au asigurat succesul în activitatea de conducere.

În replică cu exagerările modelului charismatic, a fost elaborat **modelul situațional**, care pune accent pe caracteristicile grupului condus, pe particularitățile situației în care se exercită conducerea, pe motivațiile și așteptările membrilor grupului. Conform acestui model, nu trăsăturile personale ale managerilor asigură succesul, ci adecvarea acestor trăsături la particularitățile situației, la cerințele grupului con-

duș. Situația pretinde și impune un anumit tip de manageri; o persoană va avea succes în conducere numai în măsura în care se va conforma exigențelor situației grupului. În modelul situațional, managerul are un rol pasiv; el acționează numai în funcție de situație. Modelul situațional a fost criticat și el la rândul său pentru neglijarea rolului personalității în configurarea activității de conducere.

Pentru a se depăși limitele modelelor charismatic și situațional, a fost propus **modelul mixt**, care consideră conducerea ca o funcție a persoanei, a situației și, mai ales, a relației dintre ele. În acest model, relația dintre manager și situație este complexă: nu este vorba de simpla adaptare a persoanei la situație, ci de structurarea și stăpânirea situației; nu este vorba de tratarea persoanei ca tip invariabil, ci ca produs al interacțiunilor, al relațiilor care se stabilesc între grup și manager în procesul conducerii. Modelul mixt propune o tratare mai nuanțată și mai adecvată a procesului de management, luându-se în considerare atât rolul trăsăturilor personale ale managerilor (trăsături preexistente ocupării unei funcții de conducere și trăsături dobândite pe parcursul exercitării activității de management sau configurate de situația în care se desfășoară conducerea), cât și rolul factorilor situaționali și al interacțiunii complexe dintre manager și grupul condus.

Interpretarea conducerii pe baza modelului mixt, ca funcție a persoanei și a situației, reprezintă un cadru teoretic adecvat pentru analiza stilurilor de conducere, a factorilor care determină sau care condiționează formarea stilurilor de conducere, a rolului trăsăturilor personale ale conducătorilor în manifestarea stilurilor de conducere.

Pornind de la considerentele teoretice și metodologice ale modelului mixt, putem afirma că formarea și dinamica stilurilor de conducere sunt determinate și influențate de următoarele categorii de factori:

- factori ce țin de particularitățile persoanei care exercită activitatea de conducere (tipul de personalitate, pregătirea profesională, nivelul motivațional, pregătirea în domeniul conducerii și experiența în activitatea de conducere);
- factori ce țin de particularitățile muncii (organizarea tehnologică a muncii, diviziunea muncii);

- factori ce țin de particularitățile mediului social în care se desfășoară activitatea de conducere: tipul societății, formele de organizare, sistemul instituțional de conducere, cultura, stratificarea socială, nivelul de dezvoltare a științei conducerii.

Întrebări recapitulative:

1. Definiți conducerea vieții sociale.
2. Numiți funcțiile de bază ale conducerii.
3. Caracterizați metodele moderne de conducere.
4. Numiți avantajele și dezavantajele metodelor de stimulare a creativității.
5. Definiți stilurile de conducere și prezentați criteriile de clasificare a lor.
6. Caracterizați principalele tipuri de stiluri de conducere.

Bibliografie selectivă:

1. Buzărnescu Șt. *Introducere în sociologia organizațională și a conducerii*. – București, 1995.
2. Goodman N. *Introducere în sociologie*. – București, 1992.
3. Mihăilescu I. *Sociologie generală*. – București, 2000.

CAPITOLUL IX

INTEGRAREA ȘI COOPERAREA ÎN SPAȚIUL SOCIAL ORGANIZAT

1. Conceptul de integrare. Raportul dintre integrarea socială și integrarea profesională

Socializarea este un proces fundamental prin care societatea își proiectează, reproduce și realizează, prin conduitele adecvate ale membrilor săi, modelul normativ și cultural.

Integrarea socială reprezintă principiul activ și în același timp o dimensiune esențială a socializării prin intermediul căreia are loc asimilarea și transmiterea reciprocă a unor valori cu scopul de a spori gradul de eficiență și de coeziune socială a grupurilor sociale de diferite tipuri și dimensiuni.

Ca proces de fixare a individului în realitatea vremii sale, integrarea este un fenomen general care își găsește forme concrete de particularizare în funcție de: natura instituțională a sistemelor sociale, de modelele culturale proprii categoriilor sociale, precum și de trăsăturile de personalitate.

Referitor la grupul primar de sarcină, *integrarea* a fost definită ca „un proces de asimilare progresivă a comportamentelor și conduitelor mediului înconjurător”, în scopul formării unor modele comportamentale proprii indivizilor umani, cu rolul de a le ușura includerea în câmpul de relații sociale specifice muncii industriale.

La acest nivel integrarea reprezintă una din fazele procesului de socializare, anume: etapa care finalizează socializarea individului. Aceasta confirmă faptul că integrarea profesională, ca și toate celelalte tipuri de integrare, deși îl vizează pe individ, nu este un fapt singular, ci un fapt cu rezonanță, cauze și amplitudini sociale. Deoarece raportarea individului la universul social se face în primul rând pe dimensiunea profesiei, exercitarea acesteia îi conferă individului nu numai identitate și legitimitate în sistemul social, dar îi și circumscrie spațiul relațiilor sociale, raza de acțiune, delimitată de statuturile proprii fiecărei profesii. În acest sens, *exercitarea profesiei este un tip specializat de relație socială*, iar universul profesional este un subsistem al ansamblului de relații sociale, care alcătuiesc sistemul social pe fiecare treaptă de dezvoltare a acestuia.

Valorile caracteristice *pentru munca industrială pot fi sistematizate* într-un *model normativ*, structurat pe următoarele trei niveluri: *cognitiv, axiologic și praxiologic*.

1. *Nivelul cognitiv:*

- cunoașterea modalităților și a standardelor de socializare vehiculate în sistemul social concret determinat;
- cultură profesională temeinică, însușită la cotele de performanță ale profesiei respective;
- studierea profesiogramei în contextul social al profesiei, respectiv cunoașterea cerințelor intelectuale, tehnice, atitudinale și valorice ale muncii pe fundalul dinamicii sistemului social global;
- transpunerea exigențelor diviziunii sociale a muncii în aria de funcționalitate a persoanei, la locul de muncă;
- un ideal profesional clar determinat.

2. *Nivelul axiologic:*

- valori tehnice ale producției: energia, inițiativa, forța de muncă, spiritul de a se armoniza cu membrii grupului de muncă integrativ, simțul responsabilității, pasiunea pentru nou, respectarea disciplinei tehnologice ca parte a disciplinei muncii, conștientizarea faptului că munca și interesele sociale ale întreprinderii sunt valori supreme pentru identitatea sa socioprofesională și pe această bază cristalizarea idealului de viață pe valorile muncii industriale;

- conștiința profesională.

3. *Nivelul praxiologic:*

- capacitatea de cooperare;
- rezistența la efort prelungit;
- obișnuința muncii ritmice;
- afirmarea valorilor participării active;
- un climat de muncă novator, care să stimuleze creația tehnică și socială;
- preocupări preponderent aplicative;
- participarea la ridicarea nivelului profesional.

Integrarea în muncă, ca tip al integrării, este un proces social complex, stadial, conflictual de interacțiune între cel ce se integrează (individ sau grup) și mediul integrator, în urma căruia este posibil ca individul, grupul ce se integrează să accepte, să însușească și să realizeze cerințele valorico–normative ale mediului integrator. Deci, extin-

zând aria analizei procesului de integrare la nivelul grupului primar de sarcină, putem identifica elementele participative la acest proces, și anume:

- subiectul integrării – membrii participanți la activitatea grupului care dețin un anumit rol;
- mediul integrator care este tocmai grupul primar de sarcină;
- acțiunea unor factori care favorizează sau îngreunează realizarea optimă a procesului de integrare.

Concentrându-și atenția asupra definirii și descrierii procesului de integrare, a tipurilor, a modelelor operaționale a stadiilor și a factorilor care influențează integrarea, autorii lucrărilor de specialitate recunosc unanim faptul că *integrarea* presupune raportarea la un mediu integrator organizat. Fie că este vorba de grupul primar de sarcină, fie de colectivul de muncă, întreprindere sau societate, o adevărată integrare presupune existența unor structuri organizatorice, funcționale și validitate socială. Aderarea individului la ele comportă limitarea libertăților individuale în conformitate cu scopurile colective de grup și cu necesitatea respectării libertății celorlalți. Integrarea individului înseamnă deci modelarea libertăților sale de acțiune în conformitate cu acțiunile, cerințele, normele și valorile colectivității integratoare. Comportamentele admise sau respinse sunt normate prin statute, legi, regulamente, circulare și hotărâri de uz intern. Limitarea libertății individuale este impusă de structura formală și reprezintă condiția fundamentală a menținerii și funcționării sale optime.

Și dacă la prima vedere s-ar putea crede că integrarea ar cere din partea indivizilor umani doar situarea acestora pe o simplă poziție de receptor al valorilor și normelor grupului integrator, în realitate acestea dobândesc și un important rol activ, transformator, creator. Această integrare creativ-participativă exclude simpla conformare a membrilor participanți la normele grupului integrator, contribuind astfel, *pe de o parte*, la creșterea eficienței activității generale a grupului, iar, *pe de altă parte*, la păstrarea individualității celui care se integrează.

În funcție de natura sarcinii grupurilor primare care se constituie ca medii integratoare, atât posibilitățile, cât și nivelul integrării sunt diferite. Natura sarcinii nu este exclusivă în integrarea profesională, ea confundându-se cu calitatea funcționării structurilor organizatorice, cu stilul de conducere și cu strategiile de motivare a participării performante.

Studiile comparative au demonstrat că o societate organizată pe bazele democrației manageriale favorizează constituirea unor grupuri de sarcină înalt integrative.

Spre exemplu, studiul mediului american de organizare pe baze competitiv-concurențiale relevă existența a trei tipuri de raporturi dintre individ și grupul de muncă:

a) **alienarea**: formă negativă de integrare, prin care individul este obligat (deci, constrâns prin mijloace morale, fizice sau materiale) să intre în grup și să execute activitățile unei autorități care se impune coercitiv;

b) **disciplina**: formă neutră de integrare, deoarece prezența individului în grup este condiționată de gradul de concordanță dintre obiectivele colective ale grupului și obiectivele individului. Legătura dintre individ și grup se realizează prin prisma remunerației: autoritatea grupului depinde de mărimea remunerației – cu cât remunerația este mai stimulantă, cu atât se poate cere membrilor o disciplină mai mare în executarea sarcinilor de muncă. Cine nu acceptă intensitatea muncii și disciplina e liber să părăsească grupul; în caz că nu dorește, este concediat;

c) **participarea**: faza pozitivă a integrării. Fără să participe la conducere, pentru că nu ei sunt proprietarii, indivizii acceptă să acționeze în numele organizației, deoarece autoritatea se exercită prin mijloace normative care dau impresia echității. În colectivități mai permissive, comunitatea dintre interesele (economice) generale și cele individuale determină un climat de încredere și favorizează afirmarea personalității.

Potențialul integrativ atât al individului, cât și al colectivului trebuie racordat la o serie de factori concret determinați pentru ca evaluarea să fie corectă; nu există rețete pentru a garanta o integrare profesională și nici socială, ea poate fi realizată printr-un îndelungat și complex proces de însușire a modelelor culturale și de comportament.

a) **Caracteristicile generale ale procesului de integrare în muncă**

• **Caracterul complex**

Integrarea în muncă antrenează factori, procese, mecanisme de diferite tipuri, aflate în multiple relații. În acest sens, ea nu poate fi socotită un obiect de studiu doar sociologic, deși aceste aspecte pot fi principale. La analiza acestui obiect concurează și alte discipline, cum ar fi: psihologia socială, pedagogia, ergonomia, demografia, științele juridice etc. Distingem în acest cadru general al integrării următoarele dimensiuni:

- *demografică*: sex, vârstă, situație familială;
- *economică*: situația întreprinderii, a ramurii economice din care ea face parte, a întregului sistem economic național și, chiar, starea piețelor mondiale, organizarea producției și desfășurarea proceselor de muncă etc.;
- *educațională*: pregătirea școlară a salariaților, formarea comportamentelor și a deprinderilor de muncă, orientările generale de ordin valorico-educational în viață etc.;
- *sanogenică*: starea de sănătate a oamenilor;
- *ecologică*: starea mediului de muncă, a zonelor apropiate – un element foarte important ce exprimă legătura strânsă dintre integrarea în muncă și integrarea în mediul rezidențial – starea ecologică a localității în care trăiește salariatul;
- *ergonomică*: relațiile om-tehnologie (*ergonomie* – disciplină care se ocupă cu studiul condițiilor și al metodelor de muncă în vederea normării raționale a acestora);
- *instituțională*: caracteristicile organizației, ale sistemului instituțional al societății și raportul cu întreprinderea studiată;
- *politico-juridică*: sistemul de norme de drept, de reglementări, tipul puterii politice, raporturile de autoritate în cadrul întreprinderii și între agenții sociali din întreprindere și cei din afară etc.;
- *sociologică* (de care ne vom ocupa): factorii interni sau externi, direcți sau indirecti etc.

Multitudinea acestor factori și relațiile diverse dintre aceștia fac ca procesul de integrare să fie complex.

Un element esențial ce intervine în procesul integrării în muncă îl constituie *tipul socioeconomic al întreprinderii*, adică natura proprietății specifice întreprinderii (privată, publică, mixtă) și forma acesteia (individuală, anonimă, cooperatistă, de grup etc.). Eșecul sistemului socialist s-a datorat, în mare măsură, tocmai incapacității întreprinderilor socialiste (de stat sau cooperatiste) de a oferi un mediu de muncă capabil a genera o integrare funcțional-pozitivă, care să genereze performanțe în avantajul individului și al societății.

De asemenea, *tipul de management* reprezintă un factor tot mai activ și important în desfășurarea proceselor de integrare de tip normativ-proiectiv (nu spontane) și centrate pe om.

Un alt aspect ce generează complexitatea proceselor de integrare în muncă se referă la *nivelul de localizare a proceselor*, în raport cu

grupul social din care este constituit mediul social. Din acest punct de vedere, pornind de la grupul cel mai restrâns spre nivelurile superioare, distingem:

- a) integrarea la locul de muncă, în cazul în care mediul integrator este formația de muncă;
- b) integrarea în întreprindere;
- c) integrarea în profesie;
- d) integrarea ocupațională.

• ***Interacțiunea dintre cel care se integrează și mediul înconjurător***

Procesul de integrare presupune un raport social între oameni, ca agenți activi, înzestrați cu interese, aspirații, pasiuni, idealuri. Mediul înconjurător, luat ca grup social în cadrul căruia se desfășoară procesul de integrare, este format și el de indivizi având propria lor personalitate, caracteristici socioprofesionale diferențiate. Mediul integrator nu este un cadru pur. În el există oameni aflați la diferite niveluri de integrare, cu capacitate mai mare sau mai mică de influențare.

Relațiile din cadrul mediului integrator joacă un rol important în direcționarea cursului procesului de integrare în muncă. Inginerul, managerul, aflați și ei parte componentă a mediului integrator, au un rol important în evoluția procesului. Integrarea individului depinde de forța colectivului, de puterea de influență și de calitatea sa.

Caracterul direcțional al procesului de integrare este determinat de existența unor scopuri riguros stabilite care satisfac atât cerințele grupului integrator, cât și pe cele ale subiectului supus integrării.

• ***Necesitatea cunoașterii temeinice a particularităților procesului de integrare.***

Tocmai datorită faptului că integrarea presupune relații sociale de interacțiune, este necesar ca procesul să nu fie lăsat să se desfășoare în mod spontan. Procesul de integrare poate genera unele contradicții a căror desfășurare determină cursul evoluției sale. Deci, în procesul de însușire a valorilor și a normelor mediului integrator pot apărea unele greutăți, se pot crea stări conflictuale etc. Managerii din întreprindere au menirea de a-l ajuta pe individ să parcurgă cât mai repede și cât mai ușor procesul de integrare.

• ***Coparticiparea individului în ansamblul de activități ale grupului integrator***

- ***Afectarea individului în multitudinea dimensiunilor sale***

Cadrul de integrare în muncă influențează direct dimensiunea afectivă, cognitivă, axiologică a omului, se răsfrânge asupra întregii sale vieți. Cu cât persoana este mai bine integrată, cu atât o mai mare satisfacție ea va găsi în activitatea pe care o desfășoară, va acorda o mai mare atenție perfecționării sale profesionale, va participa mai activ la viața întreprinderii etc. Și invers.

Integrarea în muncă, satisfacția de muncă pot influența viața de familie, comportamentele politice, sociale etc.

- ***Continuitatea în timp***

În sensul reluării permanente, sub diferite forme și cu diferite intensități, a relației integrant-integrator sub influența modificărilor permanente care apar în situația de integrare.

- ***Caracterul reversibil al procesului de integrare***

Integrarea în muncă nu se desfășoară în mod linear, într-un singur sens. Ca acțiune reciprocă între cel integrat și mediul integrator, procesul de integrare este permanent supus schimbărilor care pot avea loc în ambii termeni ai relației. Dacă, spre exemplu, întreprinderea introduce un utilaj mai modern, dar nu se ocupă de pregătirea oamenilor conform noilor cerințe de muncă, poate apărea un decalaj între capacitățile oamenilor și solicitările la care ei trebuie să facă față, acesta generând cu timpul o dezintegrare în muncă, insatisfacții, dorința de a părăsi locul de muncă etc.

Nelinearitatea în desfășurarea procesului de integrare se manifestă deci prin abateri, devieri, perioade de stagnare, momente tensionate care toate duc la realizarea unei stări de echilibru relativ.

- ***Caracterul stocastic al procesului de integrare***

În condiții asemănătoare nu toți oamenii se comportă identic.

- ***Caracterul transformator-restructurativ al procesului de integrare***

Procesul de integrare are ca rezultat producerea de variate modificări atât în ceea ce privește calitatea grupului integrator, cât și în ceea ce privește structura subiectului supus integrării.

- ***Caracterul stadial al procesului de integrare***

Fiind un proces ascendent, ce tinde spre realizarea unei integrări tot mai puternice în muncă, putem distinge în cadrul lui o serie de eta-

pe mai distincte sub aspectul comportării umane: *adaptarea, asimilarea, participarea, inițiativa*.. Între aceste etape există o strânsă legătură și o trecere reciprocă.

b) Etapele procesului de integrare socioprofesională

În funcție de caracterul activ al subiectului care se integrează și de capacitatea de răspuns a grupului integrator, se pot distinge, după cum am menționat deja, mai multe faze (etape) ale procesului de integrare socioprofesională: adaptarea, asimilarea, participarea, inițiativa (integrarea propriu-zisă).

- **Adaptarea** presupune perioada de familiarizare cu normele și comportamentele specifice mediului integrator și conformarea la acestea. Raportarea la grupul primar de sarcină are, în această fază, un caracter preponderent instrumental: individul renunță la vechile sale deprinderi, rămânând însă doar la nivelul imitării modelelor socioprofesionale care individualizează grupul. Aderarea la grup finalizează cu faptul că individul înțelege clar locul și rolul său în grupul primar de sarcină. Adaptarea se concretizează, practic, prin deprinderea de a exercita meseria (profesiunea) conform *disciplinei tehnologice* caracteristice grupului antrenat în realizarea unor obiective economice concrete.

- **Asimilarea** presupune însușirea și cultivarea eficientă a relațiilor, normelor și a valorilor mediului înconjurător. Decisive pentru această etapă rămân însușirea și practicarea modelelor civico-profesionale caracteristice pentru grupul de sarcină respectiv. Este momentul în care individul a trecut la un ordin superior de interiorizare a normelor grupului: a înțeles locul profesiei pe care o practică, în contextul celorlalte, practicate în întreprinderea al cărei angajat este. De la practicarea meseriei, specifică adaptării, în această etapă se ajunge la practicarea *raporturilor sociale* specifice gradului de complexitate a grupului primar de sarcină.

- **Participarea** definește etapa în care individul, după ce a conștientizat și a asimilat novator (în funcție de trăsăturile propriei personalități) totalitatea solicitărilor integrative (ansamblul de așteptări instituționalizate și neinstituționalizate formulate în scopul implicit de a declanșa și a realiza integrarea unui individ) ale grupului primar de sarcină, ajunge să înțeleagă *locul și importanța întreprinderii* în sistemul economic național. Pe această bază, maturitatea cu care descifrează legăturile, reciproce și multilaterale, dintre schimbările economice,

tehnice și social-culturale intervenite la nivelul societății globale și gradul de reflectare a acestora în întreprinderea unde lucrează îl determină să acționeze atât pentru realizarea obiectivelor tehnico-economice, cât și pentru sincronizarea schimbărilor din întreprindere cu cele de la nivelul societății globale. La această etapă devine posibilă formarea *convingerilor*, a idealurilor profesionale și a unei strategii proprii de acțiune asociată obiectivelor întreprinderii și motivată axiologic. Ceea ce la început era în exclusivitate *disciplină tehnologică* este perceput acum ca *disciplină a muncii*.

• **Inițiativa** definește valorificarea superioară a fondului socializant al grupului ale cărui cadre normative nu-i mai apar ca limite, ci în calitate de condiții care favorizează și legitimează afirmarea completă a potențialului creator al grupului. *Conștiința profesională*, ca semn distinctiv al acestei perioade (etape), se obiectivează atât în gradul de profesionalitate al asumării status-rolurilor, cât și în profesionalizarea implicării în realizarea obiectivelor tehnico-economice, social-culturale, precum și în mișcarea de inovare și creație tehnică de grup. La acest nivel vorbim de *formarea unui stil de muncă și viață relațională*, care poate constitui rezerva importantă în renovarea structurilor organizaționale, sociale și chiar a promovării unor noi stiluri de conducere.

c) Factorii ce facilitează procesul de integrare în muncă

Posibilitățile de integrare socială și profesională, precum și nivelul la care se realizează, diferă în funcție de o multitudine de factori. Înțelegem prin *factori ai integrării în muncă* ansamblul de situații și procese care determină direct (cauzal) desfășurarea integrării. Acești factori au o *acțiune cauzală asupra procesului*, ei intervin asupra sensului, ritmului, domeniului, manifestărilor etc. integrării în muncă.

Cunoașterea acestor factori, a mecanismelor lor de acțiune și a efectelor produse are o importanță practică deosebită, deoarece pe această bază pot fi elaborate măsurile necesare conducerii conștiente și eficiente a procesului, pot fi depistate punctele „nevralgice” (dificile) și luate deciziile corespunzătoare.

Un prim set de factori (sau un factor complex) se referă la *caracteristicile și cerințele mediului integrator*, printre care putem evidenția:

- natura sarcinii;
- gradul de organizare și de structurare a grupului;
- natura relațiilor umane și a climatului psihosocial;

- valorile și normele grupului integrator;
- caracteristicile socioprofesionale ale grupului;
- capacitatea grupului de a se remodela și de a se perfecționa corespunzător noilor cerințe;
- coeziunea, forța și stabilitatea grupului;
- capacitatea grupului de a mobiliza membrii săi la o participare performantă;
- relații de putere și conducere, control din cadrul grupului;
- condițiile de muncă;
- condițiile de viață;
- presiunea competiției de pe piețele interne și externe etc.

Un al doilea set de factori (sau un alt factor complex) se referă la *caracteristicile socioprofesionale ale individului* ca modalitate de răspundere la solicitările mediului integrator, ca:

- modul de structurare a personalității;
- manifestarea deschiderii spre nou, spre exteriorul său;
- capacitatea de colaborare și de cooperare;
- nivelul de calificare;
- puterea fizică și intelectuală de muncă;
- nivelul de educație și cultură deținut;
- gradul de înțelegere a sarcinilor;
- condiții personale de viață;
- vechimea în muncă;
- starea de sănătate;
- aspecte demografice (sex, vârstă) etc.

Un al treilea set îl formează factorii de la *nivelul sistemului social global*:

- natura structurilor organizatorice;
- calitatea sistemului de învățământ;
- modul de acțiune și de manifestare a familiei și a altor instituții sociale;
- cerințele funcționale ale întreprinderii (firmei) din care grupul integrator și subiectul integrării (individul) fac parte;
- calitatea procesului de socializare și control social etc.

Factorii importanți ai procesului de integrare în muncă sunt:

- aspirațiile în muncă;
- așteptările;

- satisfacția de muncă;
- motivațiile în muncă;
- atitudinile față de muncă;
- performanțele în muncă.

2. Profesionalizarea ca relație socială. Strategii de integrare socioprofesională

În practica social-istorică, civilizația tehnologică ia ca punct de plecare, dar și ca punct final – omul. Între aceste extreme, structurile economice, sociale, culturale și spirituale se definesc ca fapte succesive de umanizare, de obiectivare desfășurată a omeniei, cumsecădeniei celor ce intră în relații sociale. În sensul realizării eficiente a acestei cerințe, civilizația tehnologică, în calitatea sa de sinteză a valorilor referențiale ale societății umane, a promovat cu eficiență conducerea managerială ca ghid teoretic și practic al participării individului la redimensionarea cerințelor funcționale ale conduitei umane. Ca urmare, s-a înregistrat un salt în modul de raportare a individului la sistemul social-global: de la subordonare față de cerințele funcționale ale structurilor la participarea activă, la proiectarea și invocarea permanentă a structurilor organizatorice în raport cu exigențele fiecărei etape. Inițiativa, ca semn al personalității libere, presupune o înaltă profesionalizare a participării la întreaga viață a societății.

Fiecare individ, potrivit pregătirii sale cultural-științifice, deprinderilor dobândite, poate deține la un moment dat un anume loc, o anumită poziție socială în cadrul societății. La nivelul grupului primar de sarcină, ca urmare a pregătirii sale profesionale, poate să dețină un anumit status profesional, ocupațional și, corespunzător acestuia, să joace un anume rol. În acest context, putem defini *educația* ca proces de organizare și conducere a tuturor experiențelor de asimilare creatoare a informației și a comportamentelor legitimate normativ¹, iar *profesiunea* - ca protecție practică a unității organice dintre știință,

¹ Buzărnescu Șt. *Sociologia industrială în sistemul civilizației tehnologice*. – Iași, 1992.

tehnologie și atitudinile individuale asociate status-rolurilor caracteristice fiecărui loc de muncă.

Profesia (profesiunea) este un subgrup social generat de o etapă istorică a diviziunii sociale a muncii (despărțirea realizării unui produs de fazele sale componente), implicând un mod specific de viață și relații interumane, în cadrul grupului și între grupuri de acest tip. *Profesia* „ca tip de activitate socială ce se exercită pe baza unei pregătiri profesionale, a unei clasificări, desemnează complexul de cunoștințe teoretice și practice dobândite de către o persoană și se exprimă prin meseria sau/și specialitatea înșușită”¹. Putem evidenția următoarele *funcții* ale structurilor profesionale și ale profesiunilor:

funcții generale:

- satisfacerea necesităților umane;
- realizarea solidarității umane;
- instrument de realizare a diviziunii muncii;

funcțiile profesiei în raport cu individul

- sursă de venit;
- mijloc de realizare și satisfacere umană;
- mijloc de valorificare a pregătirii profesionale și a capacităților personale;
- sursă de prestigiu social;
- cadru de socializare prin muncă;
- cadru de generare a unor modele de viață etc.

Una dintre *trăsăturile esențiale* ale integrării este *profesionalizarea*, înțeleasă în sens larg ca: profesionalizare a participării la munca și viața grupului primar de sarcină – punctul de plecare al unei integrări sociale eficiente. *Integrarea profesională* a fost definită astfel: „procesul de însușire a comportamentelor de muncă specifice meseriei (profesiei), a sistemului de raporturi, norme, reguli și cerințe de ordin tehnic-economic și social-culturale caracteristice societății integratoare”².

Constituirea oricărei profesii derulează concomitent cu procesul complex și de durată al formării personalității. Acesta este precedat de un important act din viața fiecărui adolescent sau tânăr, și anume – de *alegerea profesiei*, proces îndelungat de căutare prin care acesta se

¹ *Dicționar de sociologie*. – București, 1993, p.456.

² Chelcea S. *Sociologia de ramură*. – București, 1986.

decide asupra profesiei pe care o dorește să și-o însușească și să o practice. Desfășurat de-a lungul mai multor ani, acest proces este influențat de o serie de factori, cum ar fi: cei individuali (aptitudini, înclinații, vocație, motivație, grad de voință, nivel de cultură), cei familiari (părinți, frați, rude), cei școlari (profesori, colegi mai mari), cei sociali (mijloacele de informare în masă, personalități cu care tânărul vine în contact, diferite organizații).

Următorul proces la care tânărul este supus, după alegerea profesiei, fie o dată cu alegerea profesiei, este cel de pregătire profesională, în care pot fi distinse două aspecte: pregătirea teoretică și pregătirea practică. Între acestea trebuie să se manifeste permanent în relații strânse de interdependență.

Dacă raportată la sistemul social profesionalizarea are ca finalitate creșterea fondului socializant, apoi raportată la individ, păstrându-și calitatea de formă specifică de socializare, ea relevă mult mai clar finalitatea: calificarea. *Calificarea, înțeleasă ca achiziție de cunoștințe teoretice cu caracter preponderent instrumental și de deprinderi practice indispensabile pentru asumarea prescripțiilor de status-rol aferente unei profesii, comportă multe niveluri și forme de manifestare în universul muncii, dar și modalități corespunzătoare de realizare.*

Putem face o clasificare pe **trei niveluri** a lucrătorilor din activitatea imediat practică: **muncitori calificați, tehnicieni, specialiști cu studii superioare**. Diferiți între ei prin orizontul profesional, toți aceștia se deosebesc în bloc față de muncitorii necalificați, care exercită operații secundare și munci sezoniere, fără mare importanță, dar absolut necesare în desfășurarea proceselor de producție din multe domenii de activitate.

Metodele utilizate pentru calificare sunt specifice fiecărui nivel și cumulează prerogative pedagogico-formative corespunzătoare. Întrucât calificarea vizează mai ales formarea deprinderilor necesare activităților executive, vom menționa că în literatura de specialitate se pune tot mai pronunțat în discuție diferența dintre *meserie* (pentru activitățile manuale) și *profesie* (pentru activitățile intelectuale). Complexitatea producției moderne, precum și specializarea tot mai accentuată, au determinat o instituționalizare integrală a instruirii și formării profesionale în cadrul școlii care este astăzi nu numai instituție de educație, ci și de formare profesională.

Termenul de *tehnician* se aplică oricărei persoane ce practică o profesie, care cere cunoștințe științifice și tehnice intermediare între cele ale muncitorului calificat și cele ale inginerilor și ale altor cadre cu studii superioare. Tehnicianul poate să îndeplinească sarcini de inspecție, de întrețineri, de organizare a proceselor de producere, de supraveghere a producției. Studiile comparative din țările industriale dezvoltate denotă că complexitatea mediului industrial contemporan determină nevoia de tehnicieni.

La nivel asemănător cu cel al tehnicienilor se situează și alți lucrători din activitatea imediat productivă: merceologii, programatorii, normatorii etc. Aceste calități demonstrează că ***diviziunea muncii acționează pe două dimensiuni:***

a) ***extensiv***, prin individualizarea diferitelor tipuri de activitate ca profesii distincte, a căror practicare necesită o calificare corespunzătoare;

b) ***intensiv***, prin specializarea în profunzime a muncii în interiorul aceleiași profesii, ceea ce aduce în prim-plan nevoia calificării în profil larg.

Specialiștii cu pregătire superioară își desfășoară activitatea în zona concepției, organizării și proiectării acțiunii sociale specializate, valorificând specialitatea în care sunt „specialiști” în context intern și internațional. În acest sens, *profesiunea* este *un act de cultură* și producător de cultură.

Dincolo de diferența de nivel ori de profil, toate formele de profesionalizare se manifestă în raza de acțiune a aceleiași exigențe: *asigurarea caracterului unitar al specializării*. Aceasta înseamnă că toate activitățile de formare și calificare trebuie privite ca secvențe complementare ale unui proces unic, a cărui finalitate o constituie însușirea nu a unei materii oarecare, ci a unei *profesii*, adică a unui *complex instructiv-educativ ce urmează a fi aplicat practic*. De aceea, în elaborarea programului de profesionalizare, trebuie pornit de la logica internă a fiecărei profesii, respectiv de la ceea ce trebuie să știe să facă viitorul absolvent, pentru a construi pe aptitudinile celui admis la cursuri cunoștințele, priceperile, deprinderile necesare exercitării eficiente a viitoarei profesii. Pe baza acestei metode, denumită a drumului critic, obiectivele de studiu, numărul de ore și durata perioadei de școlarizare pot contribui la determinarea optimumului dintre pregătirea teoretică și cea practic-aplicativă.

Policalificarea definește sincronizarea permanentă a cotei de profesionalitate cu cerințele mereu crescânde ale procesului de producție, prin obținerea unei calificări înrudite sau complementare specialității de bază. Prin policalificare forța de muncă poate fi utilizată mai eficient atât de către individ, cât și în ansamblul contextului organizațional. Faptul că același individ poate prelua atribuții operaționale din mai multe tipuri de activități determină un consum mai rațional al timpului de muncă, al structurii organizatorice, dar și o șansă în plus de creștere a fondului socializant.

Recalificarea este, în principal, o formă de perfecționare care are cauze și subiective, și obiective. Subiective, când din motive cu totul particulare individul își reexaminează opțiunea profesională inițială, urmând cursuri de pregătire pentru domenii înrudite sau divergente profesiei practice. Obiective, când sub influența progresului științifico-tehnic unele profesii ajung la limita maximă a uzării lor morale și se cer în mod necesar înlocuite sau modernizate. În prezent, și mai ales în viitor, automatizarea și cibernetizarea sunt cauzele esențiale ale recalificării.

Reciclarea vizează menținerea permanentă a competenței profesionale la cotele de performanță cerute de progresul științific și tehnic neîntrerupt. Spre deosebire de recalificare, care marchează un moment de discontinuitate semnificativă pentru debutul sau chiar pentru destinul profesional al lucrătorului, reciclarea este *momentul de continuitate care presupune acumulări cantitative necesare consolidării resurselor de competență individuală și colectivă*.

Cercetările concrete pe teren au descoperit o relație importantă între profesionalizare, stocul de învățământ și stocul de competențe. Astfel, în timp ce costul pregătirii forței de muncă reprezintă între 3 și 5% din venitul național, contribuția învățământului la crearea venitului național este de 5-8 ori mai mare. În general, contribuția calificării la creșterea venitului național se situează între 20 și 30%, iar la creșterea productivității este de 2,6% pentru fiecare an de studii. Specialiștii propun următoarea formulă pentru determinarea raportului dintre nivelul de calificare exprimat prin anii de studii, forma de calificare și categoria de încadrare:

$$R=F(c),$$

unde: R - randamentul muncii; c - nivelul de calificare în condiții tehnice și organizatorice date.

Raportată la conceptul de practică socială, profesionalizarea presupune însușirea temeinică a unor specialități, stăpânirea la nivel mediu a specialităților înrudite, dar într-un orizont compatibil cu sistemul de cunoaștere a societății în care specialistul se exprimă civic și profesional.

Totalitatea indicatorilor care corelează pozitiv sistemul de referință al mediului integrator cu sistemul de personalitate al individului care se integrează în acest mediu a determinat o platformă de acțiune practică, cunoscută sub numele de *strategie*, deoarece vizează un obiectiv pe termen lung. Ea vizează cunoașterea și utilizarea a trei categorii de factori: *generalii*, *particularii*, *individualii*, dintre care:

1) **tipul de muncă**: condiții fizice, tehnice, economice, sociale și organizatorice în care se desfășoară activitatea. În general, muncile bazate pe tehnicitate înaltă și calificare ridicată se caracterizează prin indice înalt de integrare, iar muncile desfășurate în condiții grele relevă un indice scăzut de integrare, păstrând un grad relativ mare de instabilitate;

2) **prestigiul social al profesiei**: printr-o popularitate inteligentă se poate stimula mândria profesională chiar și în domenii tradiționale considerate „grele”, ca: minerit, construcții, metalurgie, dacă se prezintă riscurile și dificultățile ca „examene” care cer calități deosebite;

3) **satisfacția în muncă** este hotărâtoare pentru creșterea indicelui de integrare și poate fi obținută prin îmbinarea recompenselor materiale cu cele instituționale și prin creșterea calității ergonomice a locurilor de muncă;

4) **climatul** realizat la confluența dintre dimensiunea orizontală (cu colegii) și cea verticală (cu instanțele subordonate) a relațiilor de muncă – contribuie la creșterea atracției și stabilității individului în grupul de muncă;

5) **sistemul normelor și al valorilor**: compatibilitatea dintre valorile dominante ale grupului, valorile reprezentative ale profesiei de bază din grup și opțiunile valorice ale individului contribuie la creșterea forței integratoare a unităților tehnico-economice. De asemenea, metodele de conduită bazate pe disciplina muncii, punctualitatea, respectul pentru muncă și competență formează și dezvoltă sentimentul de valorizare și de confort psihologic favorizant integrării autentice și de durată. Comparăția pe care o face fiecare individ cu sistemele organizatorice similare din diverse țări dezvoltate determină o dinamică deosebită la acest capitol;

6) **posibilitățile de promovare** inspiră opțiuni valorice de durată, deoarece sarcina de muncă este privită ca parte componentă dintr-un obiectiv de perspectivă, a cărui realizare e funcție de individ. Ca urmare, această perspectivă îi motivează puternic atașamentul la grupul primar de sarcină;

7) **calitatea vieții**: oportunitățile materiale, serviciile și mijloacele de practică culturală, precum și gradul de facilitare a accesului la ele se constituie ca factor important în determinarea indicelui de integrare individuală.

O caracteristică a modernizării comportamentelor profesionale o constituie amplificarea concurenței și a competitivității lor prin transferuri masive dintr-un sistem organizatoric în altul.

3. Cooperarea și competiția în cadrul grupului primar de sarcină

În cursul vieții cotidiene, faptul cooperării oamenilor în acțiunile diferitelor grupuri sociale, al colaborării lor poate fi sesizat ca fiind prezent numai în procesul de desfășurare în comun a unor activități colective, în care oamenii, membrii grupurilor se sprijină reciproc, își converg forțele spre atingerea scopului propus, spre obținerea unor rezultate de care să beneficieze toți participanții.

Hugo Reading definește **cooperarea** ca „un lanț de interacțiune sau o rețea de interacțiuni pentru atingerea unui scop comun, de a cărui reușită beneficiază toți participanții”¹. În ceea ce privește tipurile de cooperare, el distinge:

1) cooperarea ca acțiune auxiliară, în care unii participanți suplinesc efortul mai slab al acțiunilor celorlalți;

2) cooperarea ca acțiune convergentă, în care participanții realizează operații, activități diferite, dar care toate au ca obiectiv atingerea aceluiși scop;

3) cooperarea ca acțiune „umăr la umăr”, sau cooperarea directă, în care participanții efectuează operații asemănătoare.

¹ Hugo F. Reading. *Dictionary of the Social Sciences*. – London, 1978, p.50.

Putem identifica, de asemenea, o cooperare spontană sau organizată, o cooperare formală sau neformală, o cooperare pe termen lung sau pe termen scurt.

Indiferent însă de tipul de cooperare, pentru a putea vorbi despre o autentică cooperare, trebuie întrunite o serie de elemente, și anume:

- să existe o coordonare optimă a acțiunilor participanților, astfel încât aceștia să nu se stânjenească reciproc, ci să se sprijine mutual;

- acțiunile să fie compatibile între ele, să fie sincronizate și ordonate într-un anume spațiu și timp;

- să fie stabilit între membrii participanți un nivel ridicat al procesului de intercunoaștere reciprocă;

- să se manifeste încredere și receptivitate față de sugestiile și cerințele celorlalți, fiecare să simtă nevoia de a fi în grup, între ceilalți;

- să se stabilească interacțiuni reciproce multiple având la bază aceiași sistem de norme și valori, aceleași interese;

- membrii să-și conștientizeze statuturile și rolurile, de care să țină seama ceilalți membri ai grupului cooperativ;

- interiorizarea, acceptarea obiectivului atins;

- menținerea eforturilor, a gradului de participare și a performanțelor obținute de partenerii cooperați;

- incertitudinea cu care participanții acționează: cu cât gradul de incertitudine este mai mare, cu atât și procesul de cooperare este mai dificil de realizat.

Fiind analizat modul de desfășurare a procesului de cooperare în diferite grupuri, au fost puși în evidență câțiva indicatori ai cooperării, și anume:

- a) comunicarea informațiilor ce privesc colectivitatea, nivelul acesteia, modalitatea de realizare, calitatea comunicării în cadrul grupului;

- b) frecvența atitudinilor de acordare a ajutorului, indicator cunoscut în psihologie sub denumirea de *comportament prosocial*. Acesta exprimă nevoia de a sprijini, de a ocroti, de a proteja și de a susține obținerea de recompense externe. Pentru a exista acest tip de comportament, fiecare membru al grupului trebuie să îndeplinească două condiții:

- să aibă intenția de a acorda ajutor altor persoane;

- să fie liber în alegerea conduitei.

De asemenea, asupra comportamentului prosocial acționează o serie de factori, cum ar fi:

- gradul de control (al factorilor cauzali ai situației);
- simpatia sau antipatia față de cei care cer ajutor;
- similitudinea, compatibilitatea trăsăturilor de personalitate ale celor care cer ajutor și ale celor care pun în practică comportamentul prosocial.

O atenție deosebită necesită modul de acordare a ajutorului pentru a nu crea la cel ajutat un sentiment de dependență, pentru a nu-l face să se simtă îndatorat. Prin urmare, acordarea de ajutor trebuie să se sprijine pe încredere reciprocă între parteneri, pe sinceritate, pe autonomie în creație;

c) încrederea reciprocă a partenerilor ce constituie, de altfel, temelia angajării individuale în acțiuni de cooperare;

d) cunoașterea partenerului și, mai ales, recunoașterea competenței, a valorii acestuia, ceea ce înseamnă de fapt maturitate socială, fiecare având capacitatea de a se situa corect între ceilalți în cadrul grupului. Efectul acesteia este evitarea sentimentului de frustrare, semn al disconfortului psihic, al stării de insatisfacție și de renunțare latentă sau manifestă la participare;

e) autoritatea și prestigiul ce se bazează pe competența profesională și psihosocială trebuie să fie asociată realizării, valorificării, aprobării, adeziunii și sprijinirii pe principii morale;

f) nivelul respectului pentru normele comportamentului cotidian;

g) gradul de disponibilitate pentru schimbare și capacitatea de a reacționa pozitiv la variatele schimbări, la noile cerințe ale mediului extern.

Morton Deutsch a efectuat o serie de experimente în grupuri cooperatoare și competitive și a ajuns la concluzia că grupurile cooperatoare se caracterizează prin:

- o mai mare productivitate într-o unitate de timp;
- o mai mare eficiență și tensiune colectivă spre a atinge în cât mai scurt timp obiectul preconizat de grup;
- o mai bună calitate a răspunsurilor și a deciziilor găsite întru soluționarea reușită a problemelor cu care grupul se confruntă;
- o mai mare diviziune a sarcinilor și coordonare a eforturilor;
- mai puține dificultăți de comunicare între membrii grupului;
- mai multă prietenie în cadrul discuțiilor desfășurate;
- bucurie colectivă în caz de obținere a rezultatelor dorite.

Pe lângă aceste avantaje, procesul de cooperare generează: un climat sănătos, o atmosferă creativă, performanțele indivizilor și ale

grupului fiind în ansamblul lor superioare, relații deschise și oneste între parteneri, convergență în grup, atitudini și comportamente bazate pe încredere, dorința de informare, comunicare, cunoaștere și ajutor reciproc, capacitatea de a merge la compromisuri.

Studiile comparative au constatat că grupurile înalt performante (de exemplu, grupurile de muncă corporative japoneze) sunt organizate și funcționează pe bază de cooperare.

În cazul în care apelul la cooperare depășește anumite limite, când cooperarea se propagă oricând, oriunde și oricum, se pot identifica o serie de dezavantaje ale cooperării, și anume:

- cei care nu contribuie la dezvoltarea performanțelor comune se simt marginalizați;

- în unele cazuri, împărțirea performanțelor obținute se consideră rezultat al cooperării în mod egal, cu toate că o parte din membrii grupului fie că nu au contribuit cu nimic, fie că au contribuit doar formal la obținerea rezultatelor. Astfel, pot să apară o serie de insatisfacții, neînțelegeri, asemenea situații fiind și surse de tensiune, conflict;

- acceptarea necondiționată a normelor și a valorilor colective creează membrilor participanți o dependență totală de voința colectivă. Astfel, se diminuează capacitatea de a iniția, de a propune, de a lua decizii și de a inova, existând chiar riscul ca membrii participanți să-și piardă încrederea în forțele proprii, acestea ducând în final la interiorizare, retragere, respingere a celor din jur.

Grupul în care sunt prezente asemenea aspecte nu mai îndeplinește cerințele unui grup cooperatist. De cele mai multe ori un astfel de grup ajunge să se izoleze, să se dezmembreze și, în final, să dispară.

Nu există modele și soluții general valabile pentru stimularea cooperării în grup, întrucât asupra acesteia acționează o serie de factori, de care trebuie să se țină seama:

- tipul de sarcină a grupului;
- modul de constituire a grupului;
- modul în care membrii grupului au fost educați într-o atmosferă de sprijin cooperativ sau competitiv;
- natura relațiilor interpersonale dominante etc.

Spre deosebire de cooperare, ce implică relații deschise în grup, convergența grupului în cadrul lui, dezvoltându-se atitudini și comportamente comune bazate pe încredere și ajutor reciproc, **competiția** este definită ca

o formă de interacțiune între indivizi sau grupuri, care are drept rezultat obținerea de beneficii de către numai o parte din membrii grupului, mult mai superioare decât cele obținute de partea cealaltă.

Între cele două forme de interacțiune – competiția și cooperarea – nu există o barieră de netrecut, în sensul că ambele se presupun reciproc și coexistă în ponderi diferite, cu intensități diferite în orice spațiu social. Un grup social poate fi cooperatist, dar aceasta nu înseamnă că sub anumite aspecte el nu este și competitiv intra- și intergrupual. De asemenea, și sfera noțiunilor de competiție se intersectează extrem de mult cu a celor de concurență, deseori aceste două noțiuni fiind concepute ca echivalente.

În funcție de modul în care competiția se desfășoară, putem distinge o competiție directă sau indirectă, formală sau neformală, spontană sau conștientă, de scurtă sau de lungă durată. Indiferent însă de tipul de competiție care se manifestă, se pot identifica mai mulți factori ce pot favoriza comportamentul de competiție, și anume:

- crearea unui climat necorespunzător, concretizat în divizarea grupului în subgrupuri, climat în care predomină relațiile interpersonale de natură formală, deci, distante;

- interacțiuni reciproce multiple care au la bază scopuri și interese contrare, diferite sisteme de norme și valori sau, dimpotrivă, interacțiuni reciproce reduse;

- un nivel scăzut al procesului de intercunoaștere, propriu unei structuri cognitive confuze, defectuoase, neclar conturate;

- dificultăți de comunicare prudentă, defensivă, de apărare și autoapărare;

- relații de dependență excesivă ce poate da naștere la sentimente de neîncredere și frustrare;

- suspiciuni și indiferență față de nevoile celorlalți participanți la activitatea grupului;

- creșterea excesivă a numărului de membri ai grupului ce poate genera dificultăți în comunicare, coordonare și organizare, în conducerea activității desfășurate de grup.

O serie de cercetări având ca obiect de studiu competiția au pus în evidență un șir de aspecte ce apar și se manifestă în cadrul grupului¹. Astfel:

¹ M.Deutsch, H.Hornstein. *Sociologia educației*. – În: J.Davitz, S.Bull. *Psihologia procesului educațional*. – București, 1978, p.179-180.

a) **în planul comunicării**, competiția poate duce la lipsa comunicării, la manifestarea din partea participanților a unui interes accentuat pentru acele informații ce nu și le doresc dezvăluite altora, fiecare dorind să obțină informații despre celălalt și să ofere informații false, derutante despre sine;

b) **în planul percepției sociale**, competiția poate duce la creșterea sensibilității față de eventualele pericole, dar și la diminuarea sensibilității față de asemănările dintre participanți. De asemenea, spiritul competiției nu ține seama de interesele comune, accentuând sentimentul de totală opoziție între participanți. Totodată, competiția stimulează tendința de a se considera acțiunile celorlalți membri din grup ca fiind răuvoitoare, ducând la interpretarea eronată a unor acțiuni de conciliere, negociere și compromis;

c) **la nivelul atitudinilor reciproce**, competiția dezvoltă atitudini ostile, generează suspiciuni și neîncredere, stimulează tendința de a nu ține seama de nevoile altora și de a răspunde negativ la cerințele celorlalți membri ai grupului;

d) **în planul realizării sarcinii și motivației**, comportamentul competitiv duce la minimalizarea intereselor celorlalți, a intereselor grupului și la promovarea propriilor interese, la sporirea eforturilor printr-un consum neeconomic de energie pus în slujba realizării scopurilor individuale, și nu a celor comune grupului, la exercitarea unei influențe bazate în principal pe constrângere și mijloace coercitive.

La toate aceste *dezavantaje* menționate se mai poate adăuga:

- diminuarea forței colective a grupului și chiar posibilitatea destrămării acestuia;

- reducerea performanței și a prestigiului social de care se bucură grupul la un moment dat;

- crearea de condiții pentru înlesnirea acțiunii cu succes a grupurilor de presiune asupra grupului competitor;

- necesitatea folosirii tacticilor puterii și a coerciției în disciplinarea membrilor participanți;

- apariția relațiilor și a stărilor tensionate, conflictuale cu influență negativă asupra climatului psihosocial și, în final, asupra eficienței activității desfășurate în cadrul grupului.

Deși aceste dezavantaje sunt reale, am greși dacă am spune că procesul de competiție este totalmente negativ și, prin urmare, trebuie completamente eliminat. Dimpotrivă, păstrat și promovat în cadrul grupurilor și, implicit, în grupul primar de sarcină, între anumite limite, competiției îi sunt proprii și anumite *avantaje*, cum ar fi:

- stimulează eforturile individuale și colective, spiritul de inițiativă și de creativitate;
- promovează unele valori mai înalte, de care se conduc membrii grupului;
- scoate indivizii din starea de apatie, de indiferență, din anonim și asigură realizarea unei mai bune activități a acestora în cadrul grupului;
- constituie o modalitate de afirmare, de realizare profesională și socială, de obținere a succesului și de realizare a unor performanțe remarcabile;
- încadrează mai activ tinerii participanți în viața profesională și socială, făcându-i capabili să depășească mai ușor greutățile;
- în anumite condiții oferă mari satisfacții subiective atât individuale, cât și de grup;
- reduce din monotonia vieții de grup, oferind dinamism și flexibilitate activității grupului.

Cunoscând avantajele și dezavantajele atât ale cooperării, cât și ale competiției și luând în considerare contextul situațional în care grupul își desfășoară activitatea, precum și prezența mai multor factori intrinseci și extrinseci grupului, acesta poate să opteze el însuși pentru unul sau altul din procedeele menționate sau poate lăsa alegerea pe seama factorilor de decizie, a liderilor ce au ca sarcină conducerea grupului spre realizarea obiectivului propus. Însă, indiferent de opțiunea făcută, fie pentru cooperare, fie pentru competiție, membrii participanți trebuie să respecte regulile stabilite, întrucât, în caz contrar, aceasta ar degenera în apariția unor fenomene negative, nedorite, de cele mai dese ori cu consecințe greu de stăpânit și de contracarat.

Întrebări recapitulative:

1. Determinați raportul dintre integrarea socială și integrarea profesională.
2. Evidențiați principalele caracteristici ale procesului de integrare în muncă.
3. Caracterizați etapele procesului de integrare socioprofesională.
4. Identificați factorii procesului integrării în muncă.
5. Determinați esența profesionalizării.
6. Stabiliți și analizați avantajele și dezavantajele cooperării și ale concurenței în cadrul grupului primar de sarcină.

Bibliografie selectivă:

1. Buzărnescu Șt. *Introducere în sociologia organizațională și a conducerii*. – București, 1995.
2. Buzărnescu Șt. *Sociologia industrială în sistemul civilizației tehnologice*. – Iași, 1992.
3. Chelcea Septimiu. *Sociologia de ramură*. – București, 1986.
4. Dabu Romulus, Ielics Brigitte. *Sociologia industrială*. – București, 1986.
5. Nicolescu Ovidiu. *Managementul întreprinderilor în condițiile economiei de piață*. – București, 1992.

III

SECȚIUNEA

COMPORTAMENTUL SOCIAL

- CAPITOLUL I. ▶ Componente de bază ale acțiunii sociale
- CAPITOLUL II. ▶ Comportamentul colectiv și mișcările sociale
- CAPITOLUL III. ▶ Etiologia comportamentului delinvent: modalități de abordare teoretică
- CAPITOLUL IV. ▶ Narcomania – formă a conduitei deviate

CAPITOLUL I

COMPONENTE DE BAZĂ ALE ACȚIUNII SOCIALE

1. Coordonate definiției

Teoria acțiunii umane nu este o elaborare relativ recentă și nici nu se afirmă exclusiv în limitele sociologiei contemporane. Încă din antichitate, Platon și Aristotel dezvoltă idei de bază privitoare la conceptul de acțiune umană. În epoca medievală, în opera lui Toma d' Aquino se întâlnesc numeroase formule care indică la preocupările scolasticului pentru definirea conceptului dat.

Teoria acțiunii are un conținut interdisciplinar, în elaborarea ei fiind antrenate discipline cu caracter particular, ca: psihologia, economia, teoria conducerii, cibernetica etc. În sociologie, acțiunea umană a devenit obiect de referință în special prin doctrina lui Max Weber, care consideră că sociologia este însăși teoria acțiunii sociale.

În demersul teoretic de definire a conceptului de acțiune socială se impune să operăm *o serie de distincții*.

- Distingem *acțiunile* de *procesele sau evenimentele fizice* care se desfășoară spontan, în conformitate cu legile obiective ale naturii, fără intervenția conștientă a individului uman ca agent.

- De asemenea, distingem *acțiunile* de *procesele psihice*, de dinamica vieții emoționale afective, ca și de discursul logic neexteriorizat. Atâta timp cât acestea sunt procese desfășurate la nivelul individului uman și atâta timp cât ele nu s-au materializat într-o transformare sensibilă a mediului, ele nu sunt acțiuni, ci doar componente parțiale ale unei viitoare acțiuni.

- Distingem *acțiunea* de *comportamentul instinctiv* sau automatismul biologic, care se manifestă la animale și într-o oarecare măsură la om. De exemplu, retragerea reflexă a mâinii în contact cu un obiect fierbinte este o mișcare mecanico-fiziologică, dar nu este o acțiune. Tot așa vom considera că un animal de tracțiune ce pune în mișcare un atelaj nu exercită o acțiune, ci doar o mișcare, deoarece el servește numai ca mijloc în vederea realizării unei acțiuni umane. Deci, putem spune că acțiunea este diferită de o simplă mișcare mecanică sau biologică, ea având o motivație socială.

De regulă, acțiunea presupune un minim de solicitare muscular-energetică și nervoasă a agentului. Un agent care nu se exteriorizează sub nici o formă (nici muscular-energetică, nici informațională dictată de sistemul nervos) nu acționează. Pot fi totuși concepute acțiuni în care intervenția fizică a agentului și, temporar, cea nervoasă să fie reduse la maximum, cum ar fi cazul cu supravegherea unor instalații automatizate.

Teoria acțiunii este concepută de unii autori ca număr de prezumții prin care se prescrie *un mod de analiză pentru explicarea conduitei unor agenți în situații tipice* (Percy Cohen). Prezentăm aspectele principale în descrierea acțiunilor sociale din perspectiva sociologică:

- *Orientarea către scop* – constituie o calitate definitorie a acțiunii. Este de presupus că în cazul în care omul nu rămâne inactiv, *el trebuie să aibă o motivație*, iar a avea o motivație înseamnă a avea un scop și a tinde la realizarea lui. Cu toate acestea, unele tipuri de acțiuni pot fi fără țel. De exemplu, la descrierea anumitor tipuri de comportare, cum ar fi plimbarea unui om într-o cameră sau fumatul unei țigări, s-ar putea spune că sunt „fără scop”. Dar s-ar putea argumenta că o asemenea acțiune numai pare a fi lipsită de scop. Un om poate să meargă aparent fără scop, pentru a se elibera de o tensiune, neavând însă ceva specific de urmărit; un om poate fuma cu intenția de a suprima anxietatea. Despre astfel de acțiuni se poate spune că ele nu au un țel evident și că, orice țel ar avea, acesta ar putea fi puțin specific. Multe țeluri sunt foarte specifice și realizarea lor este ușor de identificat, dar există situații în care oamenii nu-și recunosc propriile lor țeluri sau admit că nu le recunosc, însă recunosc aceleași scopuri la alții. Foarte puțini recunosc că tind să-și mărească propriul prestigiu, dar remarcă aceasta în momentul în care le observă la alții (Descartes: *Discurs asupra metodei*). Dar sociologul nu trebuie să presupună că toate țelurile sunt la fel de ușor de recunoscut de către persoanele implicate într-o acțiune.

- *Selecția mijloacelor* – A afirma că acțiunea implică folosirea unor mijloace pentru realizarea scopurilor înseamnă a presupune că mijloacele și scopurile pot fi distinse empiric sau analitic.

- *Raporturile dintre scopuri* – Orice om posedă o multitudine de scopuri, între care există un raport de *supra-* și *subordonare*, de unde decurge relația dintre ele și gradul de specificitate al fiecăruia.

- *Situația individului* – A explica o acțiune înseamnă a înțelege postura într-o situație particulară sau într-un tip de situație.

▪ *Prezumțiile agentului* – Dacă un agent presupune că există posibilitatea de a urmări, într-un fel, o acțiune sau dacă presupune că o anumită desfășurare a unei acțiuni va produce consecințe previzibile, el va acționa în limitele acestor presupuneri, indiferent dacă ele sunt corecte sau nu. Aceste prezumții sunt de două tipuri:

- 1) care pot fi verificate empiric;
- 2) care nu pot fi verificate empiric.

▪ *Cunoașterea situației de către individ* - Cunoașterea situației de către agentul care acționează orientează reacția acestuia față de situația dată.

▪ *Informare și moduri de cunoaștere* – Selecționarea informației de către agent, modul de a percepe situația sa pot fi influențate nu numai de către prezumțiile sale cu privire la posibilitatea de realizare a telurilor, dar și de modul de a gândi situațiile date.

▪ *Orientarea acțiunilor sociale printr-un sistem de norme sau valori* – Acestea contribuie atât la selecționarea scopurilor, cât și la orientarea preferențială a acțiunilor în corespundere cu anumite priorități, adoptate la nivel social și individual.

Acțiunea socială desemnează orice activitate umană semnificativă față de o componentă structurală a societății, în sensul că este determinată sau determină locul, rolul sau funcția respectivei componente în structura și funcționalitatea ansamblului vieții sociale.

Distingem două niveluri diferite ale acțiunii sociale:

1. Nivelul asistenței sociale, al serviciului social, care vizează interiorul unui sistem dat și pe baza unei legități proprii să remedieze sau să prevină problemele sociale cele mai importante, care nu pot fi rezolvate de sine stătător.

2. Nivelul unei acțiuni mai profunde asupra societății, care vizează câteodată schimbări în instituțiile și structurile sociale. În acest caz, acțiunea socială este constituită printr-o forță sau mișcare care operează reforme cu caracter politic, economic, instituțional, cultural, educativ în scopul progresului social și al justiției sociale.

La determinarea acțiunilor socioumane participă un ansamblu de condiții, care alcătuiesc *contextul praxiologic și sociocultural al acțiunii*. Înțelegem aici prin context praxiologic și sociocultural totalitatea factorilor dobândiți și stăpâniți de om, care condiționează la un moment dat acțiunea sa:

- informațiile privind cadrul obiectiv natural și social al desfășurării acțiunii;
- valorile și criteriile de valorizare acceptate de diferite grupuri și categorii de agenți;
- mijloace de ordin tehnic, cultural, uman etc. de intervenție și modificare a unei anumite stări;
- sistemele de norme (morale, politice, juridice etc.) care reglementează și califică sub anumite aspecte activitatea agenților.

În totalitatea lor, acești factori preced și însoțesc acțiunea curentă, constituie cadrul ei concret și socialmente determinat, definesc limitele și caracterul acțiunii, calificarea scopurilor și a rezultatelor ei. Fiecare dintre ei joacă un rol aparte în raport cu acțiunea agentului. Unii factori (informațiile științifice, mijloacele tehnice etc.) sunt expresia concretă a nivelului dezvoltării sociale, a posibilităților, necesităților și tendințelor obiective existente la un moment dat, ei au valoare generală pentru toți membrii societății. Ceilalți (sistemele de valori și norme) sunt expresia funcției de apărare și promovare a unor interese de grup, clasă, orânduire socială etc. Ei au valoare doar în funcție de adeziunea grupului de indivizi sau a individului la norme și valori.

Acțiunea poate fi privită ca o funcție fundamentală a colectivității umane, prin care aceasta transformă într-un proces de continuă realizare și actualizare factorii reali în factori reali de alt rang, factorii posibili în factori reali și factorii ideali în termeni de natură reală. E important a menționa că în procesul de structurare a acțiunii sociale se realizează o adecvare a mijloacelor acțiunii în corespundere cu finalitățile ei. Reieșind din aceasta se distinge:

- *Latura condițională a acțiunii* – care cuprinde acele elemente ale acțiunii ce alcătuiesc mijloacele și condițiile ei;
- *Latura normativă a acțiunii* – care cuprinde acele elementele ale acțiunii ce se referă la scopurile și normele acțiunii.

2. Teorii sociologice privind acțiunea socială

Acțiunea socială are înțelesuri particulare în cadrul diferitelor paradigme sau teorii sociologice. Teoriile sociologice clasice (sau așa-numita „sociologie de aur”) se mai numesc și teorii ale acțiunii și rați-

onalității sociale; deci, sociologia, în sens restrâns, poate fi înțeleasă ca teorie a acțiunii. Em. Durkheim definește sociologia ca știință despre faptele sociale, ca „feluri de a lucra, de a gândi și de a simți”. După Max Weber, problema constitutivă a sociologiei este aceea a activităților sociale, ea fiind interesată să evalueze totalitatea activităților din viața socială, tipurile lor, originea etc. Obiectul sociologiei, susține V.Pareto, este studiul acțiunilor pe care trebuie să le inventariem, clasificăm și explicăm.

T.Parsons, preluând tradițiile europene și încadrându-le într-o perspectivă structuralist-funcționalistă, consideră sistemul social ca un subsistem al sistemului acțiunii.

Teoria acțiunii sociale pleacă de la premisa determinării întregii vieți sociale de către ideile și valorile dominante. În sfera *acțiunii sociale* intră totalitatea manifestărilor prin care actorul (agentul) își adecvează mijloacele la exigențele atingerii scopului. Ca elemente componente, acțiunea socială prezintă următoarea structură:

- scopurile umane;
- situația de acțiune (condiții + mijloace);
- orientarea normativă (valori și norme).

Mijloacele și condițiile constituie *latura condițională*, iar scopurile și normele – *latura normativă* a acțiunii. Gradul de adecvare a mijloacelor la scop definește raționalitatea acțiunii sociale, care poate fi:

- *intrinsecă*: atunci când scopurile sunt atinse prin mijloace optime. De exemplu, acțiunile economice, iar din punct de vedere istoric – perioada clasicismului, iluminismul, economia clasică engleză;

- *simbolică*: atunci când scopurile sunt atinse imediat și uneori doar parțial. Raționalitatea simbolică este o expresie a multiplei determinări a scopurilor care au o încărcătură nu numai rațională, ci și afectivă, generată de pasiuni. Pasiunile actorilor în atingerea scopurilor dau naștere la tensiuni între individ și societate, relevând diferența dintre scopurile individual și general.

Analizând structura acțiunii sociale, T.Parsons distinge patru momente importante ale acesteia:

- momentul axiologic–normativ;
- momentul cognitiv;
- momentul teologic–finalist;
- momentul psihologic–motivațional.

Relațiile sociale generate de acțiunea socială Parsons le clasifică în:

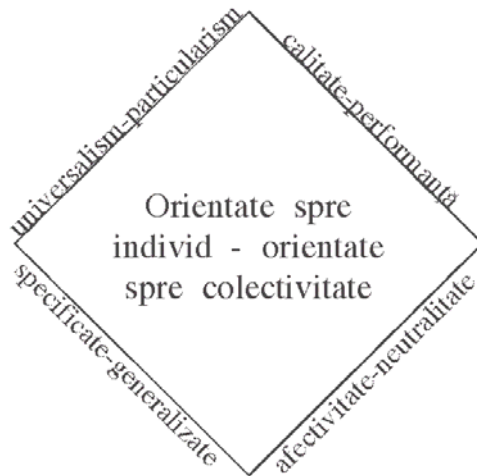
- relații comunitare (bazate pe afect și respectul tradiției);
- relații societale (bazate pe norme elaborate rațional).

În studierea lor sociologul american distinge cinci perechi de tipuri alternative de valori, denumite de el *alternative – tip* ale orientării acțiunii (*The Social System*, 1951):

- specificate – generalizate;
- afectivitate – neutralitate afectivă;
- universalism – particularism;
- calitate – performanță cantitativă;
- orientarea spre individ – orientarea spre colectivitate.

Aria alegerilor posibile este reprezentată conform schemei de mai jos:

Alternative–tip ale acțiunii sociale:

O acțiune umană este socială, după T.Parsons, dacă într-o situație, caracterizată prin interacțiunea a cel puțin doi actori, fiecare dintre aceștia urmărind să obțină o satisfacție optimă, dau situației respective un sens efectiv prin alegerea între cele cinci perechi de variabile alternativ-constitutive ale structurii sociale.

Sociologul francez **A.Touraine** deosebește sistemul acțiunii sociale integratoare și sistemul acțiunii istorice (*Production de la société*, 1973). Sistemul acțiunii sociale cuprinde ansamblul activităților prin care un sistem social își asigură echilibrul; prin sistemul acțiunii istorice se produce societatea ca o creație istorică. Prin aceasta, o societate se distanțează față de activitățile menite să-i asigure integrarea. Numind istoricește distanța pe care o societate o ia în raport cu activitatea sa și cu acțiunea prin care ea determină categoriile practicii sale, Touraine separă însă acțiunea socială și acțiunea istorică, considerând-o pe prima drept un concept al sociologiei ordinii sociale, în timp ce o sociologie a mișcărilor, sau *acționalistă*, trebuie să se bazeze pe conceptul de acțiune istorică.

Sociologul italian **V. Pareto** (*Trattato di sociologia generale*, 1915–1916) a propus următoarea accepțiune a acțiunii sociale: identificarea acțiunii sociale cu activitățile caracterizate prin non-coincidența subiectivă și obiectivă a mijloacelor și scopurilor. Dacă *acțiunile economice* sunt, prin definiție, „logice” – mijloacele folosite sunt logic adecvate scopurilor urmărite atât din punctul de vedere al actorului, cât și din cel al observatorului, atunci *acțiunile sociale* au doar o formă logică, în sensul că oamenii încearcă să dea o interpretare rațională unor înclinații indefinite în termenii raționalității (logico-experimentale). V.Pareto este primul teoretician care a înțeles că nu pot fi studiate sistemic fenomenele și procesele sociale decât pornind de la analiza acțiunii. După sociologul italian, orice acțiune socială (AS) se compune din: agent (A), mijloace (M) și scop (S), ceea ce poate fi reprezentat prin formula:

$$AS = A + M + S$$

Sociologul german **Max Weber** consideră că „problema constitutivă” a sociologiei trebuie identificată la nivelul *acțiunii sociale*. Dar nu orice acțiune umană este acțiune socială; ea devine socială numai când autorul său îi atribuie un *sens* prin raportare la orientările valorice ale spațiului social global. *Sensul* poate fi:

- subiectiv, când reflectă opțiunile valorice ale individului;
- obiectiv, când exprimă raportul dintre aspirațiile individuale și comportamentele existente la un moment dat într-un spațiu social concret determinat.

Deoarece acțiunea este socială în măsura în care ține seama de comportamentul celorlalți și își orientează cursul în funcție de acesta, acțiunea socială capătă sens în virtutea unor semnificații care depășesc cadrul individual. În lucrarea sa majoră intitulată *Économie et Société*, Max Weber elaborează o tipologie a acțiunilor sociale ce reprezintă un rezumat universal al activităților constitutive ale lumii trăite. Max Weber distinge patru tipuri de acțiuni sociale (adică de acțiuni virtuale dotate cu sens și orientate în mod semnificativ spre celălalt):

1. *Acțiunea tradițională* desemnează o conduită mecanică pe parcursul căreia individul se supune, mai mult sau mai puțin inconștient, unor cutume sau unor valori considerate evidente. Ea este asemănătoare unui comportament reflex și e caracteristică societăților sau grupurilor religioase.

2. *Acțiunea afectivă* sau *afectuală* este, dimpotrivă, marcată de predominanța instinctului sau a emoției. Asemănătoare cu o palmă aplicată brusc de o mamă exasperată de copilul insuportabil, ea nu este condusă nici de un scop anume, nici de valoare, dar e inspirată de o dispoziție de moment. Această acțiune se situează la granița dintre un comportament pur psihologic și un comportament rațional.

3. *Acțiunea rațională ca valoare* este înfăptuită de indivizi ce promovează valori puternice, hotărâți să acționeze doar în funcție de convingerile lor personale fără să țină cont de consecințele previzibile ale actelor lor. Atunci când guvernul bolșevic produs de Revoluția din Octombrie a decretat abolirea căsătoriei și a eliberat divorțul de orice convingere legală, el a acționat în concordanță cu valorile sale radicale. Dar nu a încercat să anticipeze consecințele acestui act și nu și-a dat seama imediat că, prin dezagregarea celulei familiale și prin multiplicarea despărțirilor, o asemenea legislație va provoca, mai cu seamă la orașe, o criză spectaculoasă de locuințe.

4. *Acțiunea rațională ca finalitate* este, dimpotrivă, fapta unui individ care nu numai că se dovedește capabil să-și stabilească obiective precise și să evalueze mijloacele cele mai potrivite în scopul realizării lor, dar e capabil și să anticipeze eventualele efecte vicioase ale acestora și să se protejeze astfel de un viitor incert și plin de capcane. După părerea lui Raymond Aron, această acțiune este cea a inginerului care construiește un pod, a speculantului care se străduie să câștige bani, a generalului care vrea să câștige bătălia; ea e orientată spre suc-

ces și necesită o legătură strânsă între scopuri și mijloace. Contrar acțiunii raționale ca valoare, care apelează la o „etică a convingerii”, acțiunea rațională ca finalitate presupune o „etică a responsabilității”.

Această clasificare necesită câteva precizări:

- E vorba despre tipuri ideale, care au posibilitatea să epuizeze diversitatea motivațiilor umane, de cazuri limită, de scenarii abstracte reconstruite de observator pentru a-i permite să măsoare distanța dintre tabloul imaginar și realitatea pe care dorește să o descrie.

- Clasificarea este strict ierarhizată, ascendentă, criteriul fiind furnizat de gradul de reflexivitate prezentat de acțiunea în cauză. Din acest punct de vedere este posibil să grupăm acțiunile în *acțiune tradițională* și *acțiune afectivă*, aflate la răscrucea dintre comportamentul mecanic și semnificativ, în *acțiune rațională ca valoare* și *acțiune rațională ca finalitate* care, dimpotrivă, prezintă cea mai mare încurcătură de raționalitate și cărora li se poate atribui o atitudine comprehensivă.

- Fiecare dintre aceste patru tipuri de acțiune socială este semnificativ pentru o formă determinată de activitate umană: economică și politică; politică și culturală; culturală și psihologică; psihologică și istorică.

Deci, esențial pentru identificarea caracterului social al unei activități umane nu este componența societății implicată de respectiva activitate, ci sensul ei vizat de individul care acționează, adică măsura în care comportamentul său se modifică în funcție de interpretarea dată de el comportamentului celuilalt.

Natura socială a acțiunii poate fi *explicită* (de exemplu, comunicarea dintre indivizi) sau *implicită* (individul întreprinde o activitate pentru a fi util familiei sau comunității). Specificul social al activității nu rezidă în aspectele fizice, materiale, care uneori pot induce în eroare. Max Weber dă exemplul ciocnirii dintre doi bicicliști, care, deși este o confruntare nemijlocită, nu are semnificație socială. De fapt, nici procesualitatea psihică nu ține atât de comportament (înțeles ca succesiune de mișcări și de procese exterioare), ci mai ales de subiectivitate (ceea ce simte, vrea sau cunoaște individul). Afirmția că sunt sociale activitățile care se referă la comunitate în întregul ei sau măcar la interacționalitate, deși necesară, nu este suficientă pentru a releva esența socialului. Se impune astfel precizarea că reperele în jurul căro-

ra se constituie specificitatea socialului sunt idei, norme, valori (cele mai multe dintre ele morale și religioase), la care se raportează, mai mult sau mai puțin conștient, toți membrii grupului. Subliniind esența moral-religioasă a socialului, Max Weber sugera că aceasta are valoarea metodologică a unei probleme centrale în baza căreia se constituie sociologia ca știință. Complexitatea socialului se exprimă în plan epistemologic printr-o permanentă interferență între sociologie, psihologie, istorie, științe juridice și morale, religie, cultură etc. Cele mai multe dintre activitățile umane au un caracter caleidoscopic; pot fi considerate, în funcție de unghiul din care sunt privite, sociologice, psihologice, economice, morale etc.

În consecință, deși accepțiunile în care este definit și utilizat conceptul de acțiune socială în paradigmele la care ne-am referit pot fi cu mare dificultate sintetizate, se poate spune că acest concept presupune totdeauna anumite elemente.

3. Structura sistemului acțiunii sociale

Structura acțiunii sociale poate fi analizată sub patru aspecte principale diferite:

- structura sincronică;
- structura diacronică;
- structura pe domenii;
- structura din punctele de vedere ale naturii acțiunii.

1. **Structura sincronică a acțiunii** are în vedere elementele componente ale oricărei acțiuni și interdependența acestora, făcând abstracție de factorul timp. Din acest punct de vedere, acțiunea cuprinde patru factori fundamentali: agentul, obiectul, situația și rezultatul.

Agentul (A) este termenul central al oricărui sistem de acțiune, deoarece el este principiul activ în orice sistem – inițiatorul, organizatorul, executantul și beneficiarul acțiunii. Prin el sunt prezentate un număr important de *dimensiuni* ale sale în cadrul acțiunii:

- *trebuințele* (t) – nevoi pe care agentul le resimte sub forma stărilor de insuficiență, neajunsuri, care prin conștientizare iau forma de *interese* și conduc la căutarea unor soluții, la declanșarea unor acțiuni;

- motivațiile (m) (gnoseologice, sociologice, psihologice, axiologice) – care obiectiv și subiectiv întemeiază trecerea de la starea de trebuință la realizarea satisfacerii ei;

- scopul (s) – prefigurarea ideală a rezultatului menit să satisfacă trebuințele;

- activitatea (actul) (a) – necesară organizării și realizării acțiunii.

Obiectul (O) se constituie, de regulă, din fragmente ale realității naturale sau sociale, asupra cărora se exercită activitatea agentului, care urmează să fie transformată în conformitate cu scopul.

Situația (S) reprezintă ansamblul tuturor factorilor naturali și sociali, materiali și ideali, necesari și întâmplători, care intervin direct sau indirect în favoarea sau defavoarea realizării scopului. Distingem două categorii de situații:

- *mijloacele* (instrumente și informații) (i) – care grupează toate acele elemente de care societatea dispune la un moment dat (instrumente tehnice, informații științifico-tehnice și culturale, mijloace economico-financiare și umane etc.);

- *condițiile* (c) – care grupează totalitatea elementelor ce nu depind de sistemul social și nu pot fi stăpânite de către acesta (condiții naturale, conjuncturi internaționale etc.).

Rezultatul (R) constituie o sinteză a tuturor celorlalte componente ale acțiunii, care au intrat în raporturi determinate între ele.

Schematic, structura sincronică a acțiunii sociale poate fi reprezentată în felul următor:

$$\text{Acțiune} = \text{Agent} \begin{bmatrix} - \text{trebuințe} \\ - \text{motivații} \\ - \text{scop} \\ - \text{activitate} \end{bmatrix} + \text{Obiect} + \text{Situație} \begin{bmatrix} - \text{mijloace} \\ - \text{condiții} \end{bmatrix} + \text{Rezultat}$$

Sau, mai simplu, utilizând numai simbolurile:

$$\text{Acțiune} = A(t + m + s + a) + O + S(m + c) + R$$

2. **Structura diacronică a acțiunii** se referă la eșalonarea pe etape a acțiunii, la succesiunea și ordinea operațiilor potrivit unui ansamblu de reguli care constituie metoda acțiunii.

Punctul de plecare îl constituie tot *agentul*, care inițiază acțiunea, dispune în timp și spațiu toate elementele, stabilește scopurile și obiectivele. Spre deosebire de structura sincronică, care este un dat obiectiv și configurează cadrul general al acțiunilor posibile, structura diacronică presupune intervenția directă a agentului, care stabilește în mod concret fiecare etapă și moment al procesului acțional.

În sistemul de acțiune, agentul mai întâi resimte în mod conștient *insatisfacția* unei stări de lucruri și *dorința de a depăși* această stare. Iar când agentul ajunge la imaginea unei stări de lucruri dezirabile, menită a fi un înlocuitor posibil al celei prezente, apar *trebuințele și interesele*, ca reprezentare conștientă a sensului. Acestea sunt elementele primare ale acțiunii, supuse unei *analize motivaționale complexe*, astfel ajungându-se la *formularea scopului*. Scopul nu coincide totdeauna cu trebuințele, el este de regulă mai îngust, deoarece selecționează din cadrul lor ceea ce se poate realiza în *condiții* și cu *mijloace* date.

Începe organizarea acțiunii propriu-zise: *conceperea, proiectarea acțiunii, decizia* (evaluarea, compararea, alegerea, hotărârea), cu care se încheie etapa preponderent ideală a acțiunii. Urmează *organizarea și planificarea*, apoi *realizarea* ei (implică atât executarea operațiilor propriu-zis transformatoare, cât și *comanda, controlul și conducerea operativă*). Rezultatul obținut este supus *valorizării* sub toate aspectele (utilitate, eficiență, deschiderea spre noi acțiuni etc.), care se manifestă în special sub forma unor atitudini, pe care le declanșează.

În *consecință*, această suită de operații se grupează în patru etape principale:

<p>Acțiunea = Formularea scopului</p> <p>(insatisfacție → conștientizarea stării de insuficiență → dorința de depășire → trebuințe, interese → motivații → scop)</p>	<p>+</p> <p>Luarea deciziei</p> <p>(conceperea și proiectarea acțiunii → evaluarea și compararea alternativelor, → alegerea hotărârii)</p>	<p>+</p> <p>Realizarea obiectivului</p> <p>(organizarea și planificarea acțiunii → comanda, controlul, conducerea operativă, execuția)</p>	<p>+</p> <p>Valorizarea rezultatului</p> <p>(eficiența, aprecierea utilității → deschiderea spre noi acțiuni)</p>
---	---	---	--

3. **Structura pe domenii a acțiunii sociale.** Delimitarea relativă a diferitelor domenii de activitate este un fenomen cunoscut. Principalele domenii pe care le cuprinde acțiunea social-umană sunt următoarele: acțiunea productivă (în sens larg), acțiunea social-politică, acțiunea instructiv-educativă, acțiunea de cercetare și creație științifico-tehnică, acțiunea de creație artistică și culturală, domeniul acțiunii de ocrotire a sănătății și a serviciilor publice. Delimitarea acestor domenii este relativă și nu epuizează conținutul și formele sub care se desfășoară acțiunea. Acțiunea de organizare și conducere a proceselor vieții sociale a devenit în epoca noastră obiect de cercetare teoretică, definită printr-un sistem propriu de concepte și principii, printr-o metodologie specifică.

4. **Structura acțiunii, după natura ei,** implică distincția dintre activitatea materială și cea ideală, practică și teoretică. Aceste două tipuri de acțiune nu se desfășoară complet separat în spațiu și în timp, în domenii sau etape diferite, la nivelul unor indivizi sau grupuri diferite; ele nu se realizează niciodată exclusiv și în forme pure, ci se combină în mod complex în orice activitate umană. Ele au însă ponderi diferite de la un domeniu la altul, de la o etapă la alta, de la un agent la altul. Dacă în unele etape ale acțiunii (etapa deciziei, de exemplu) sau în alte domenii ale acțiunii (ale activității științifice) este preponderentă activitatea teoretică, în alte etape (realizarea) și în alte domenii (acțiunea productivă), atunci predomină activitatea materială practică.

Așadar, acțiunea constituie principiul activ al transformării oamenilor în agenți și al integrării lor în societate, principiul transformator al societății și al omului. Diferențiem acțiuni orientate spre transformarea: naturii, societății, omului etc.

4. Manifestări practice ale acțiunii sociale

Cu privire la acțiune, există o întreagă literatură, interesul pentru studiul ei derivând din necesitatea de a asigura creșterea eficienței acțiunii. În gândirea contemporană, teoria acțiunii este tratată prin prisma praxiologiei ca știință a acțiunii eficiente. *Praxiologia* este definită chiar de întemeietorii ei (de exemplu, de T.Kotarbinski. *Logic Methodology and Philosophy of Science*, 1962) ca fiind știința eficienței acțiunii. În consecință, sarcinile praxiologiei sunt de a formula și a verifica recomandările privind ceea ce trebuie de făcut, ceea ce este indicat să se facă în anumite condiții, pentru a

atinge rezultatele propuse în modul cel mai eficient. Adică, sarcina praxiologiei este de a cerceta condițiile de care depinde „eficiența maximă”. Precizăm în continuare câteva condiții elementare prin care se poate asigura eficiența unei acțiuni sociale. O primă condiție este *stabilirea scopului*, ceea ce implică și aserțiunea că o acțiune este conștientă dacă are un scop clar și bine determinat. Deosebim o *claritate psihosocială* (dacă obiectivele unei acțiuni sunt înțelese ușor de mai mulți indivizi) de *latura logică* (precizarea conceptelor și coerența argumentării). Prin scop se realizează o legătură între dorințele subiective, multe dintre ele preconștiente, și realitate. În timp ce eficiența, în sens psihologic și moral, se referă în primul rând la aspectele calitative ale comportamentului, eficiența, în sens sociologic și economic (productivitate, performanță), vizează latura lui cantitativă; prima poate fi definită ca realizare a unor obiective, a doua - ca mărime a eforturilor necesare pentru a fi îndeplinite obiectivele determinate.

Caracteristicile eficienței:

- *Pertinența* – alegerea unor metode și procedee adecvate scopului.
- *Gradul de saturație științifică* – cunoașterea și întemeierea acțiunii pe informații științifice, inclusiv pe cele din domeniul științelor umanistice.
- *Legalitatea* – respectarea legilor.
- *Legitimitatea* – respectarea tradițiilor și a obiceiurilor, a normelor și regulilor cristalizate în comunitatea respectivă.
- *Raționalitatea* – măsura în care corespunde unor trebuințe elementare indispensabile și evită în același timp apariția unor conflicte antagoniste între trebuințele fiziologice și valorile morale fundamentale. Parsons consideră că a conferi raționalitate acțiunii înseamnă a o desfășura astfel încât ea să se împlinească printr-o cât mai bună adecvare a mijloacelor la scopul ei.
- *Promptitudinea* – să nu dureze prea mult timp.
- *Continuitatea* – să nu se întrerupă acțiunea socială.
- *Să fie benignă* – adică să nu aibă efecte secundare dăunătoare etc.

Eficiența comportă o multitudine de aspecte, laturi și forme, câteodată însă promovându-se o viziune unilaterală, și anume – absolutizarea aspectului ei *economic*. Însă, pe lângă determinarea ei economică, eficiența mai comportă anumite determinări sociale, umane, morale, artistice, politice etc. Ca fenomen, *eficiența este un raport* care comportă două aspecte principale:

- primul aspect se referă la cantitatea și calitatea mijloacelor (nu numai economico-financiare, dar și sociale necesare pentru realizarea scopului propus). Sub acest aspect o acțiune este socialmente eficientă în măsura în care ea poate fi întreprinsă cu mijloace mai puține sau cel mult egale în raport cu același obiectiv sau cu obiective comparabile întreprinse în trecut cu mijloace sau în forme tradiționale;

- al doilea aspect se referă la măsura în care rezultatul obiectivului propus satisface sau influențează, în sensul progresului, al creșterii și al ameliorării, domeniul sau sistemul social respectiv. Sub acest aspect, o acțiune este eficientă numai în măsura în care rezultatele ei satisfac într-un mod mai deplin și în condiții mai bune necesitățile sociale, decât acțiunile anterioare.

Cumulând cele două aspecte, eficiența înțeleasă ca fenomen global, integral, se exprimă printr-un raport între rezultat și mijloacele investite, valoarea raportului fiind cel puțin egală sau mai mare decât unitatea.

Eficacitatea se definește în funcție de măsura în care a fost realizat scopul acțiunilor. Eficacitatea învățământului, de exemplu, reprezintă gradul în care el reușește să transmită cunoștințele necesare elevilor. Eficacitatea unei acțiuni poate fi:

- pozitivă – când realizează funcția de referință;
- nulă – când nu are nici o influență asupra realizării acesteia. De exemplu, o activitate de propagandă care nu convinge pe nimeni;
- negativă – când are efecte contrare celor așteptate, agravează problemele pe care ar trebui să le rezolve.

Pot fi situații în care unele acțiuni, deși ating anumite grade de raționalitate, nu sunt și eficiente; de asemenea, eficacitatea posibilă în cazul unor acțiuni nu duce direct la eficiența lor. Societățile moderne sunt orientate spre asigurarea eficienței sociale, eficiența presupune drept criterii realizarea unui anumit optimum social. Rezultatele scontate imprimă un anumit referențial pentru raționalitate, iar finalizarea exigențelor de raționalitate se exprimă și prin cerințele în planul eficienței sociale. *Raționalitatea* se referă la modul în care acțiunile sunt susținute pe direcția unor semnificații de valoare socială. Criteriile utilității se armonizează cu normativele valorice, cum ar fi: echitatea socială, spiritul democratic, respectul pentru tradiție etc., uneori depășindu-le. Raționalitatea mijloacelor nu poate fi privită independent de cea valorică.

Răspunderea și responsabilitatea constituie dimensiuni sociale diferite ale agentului acțiunii umane, statornicite prin raporturile pe care *societatea* le impune agentului – pe de o parte și prin raporturile pe care *agentul* și le instituie în mod liber față de societate - pe de altă parte. Ambele concepte constituie o manifestare în forme diferite a necesităților de integrare a individului în colectivitate, în vederea desfășurării normale și optime a vieții sociale. Atribuim conceptului de *responsabilitate* semnificația de asumare conștientă și deliberată a griji pentru succesul sau riscul, rezultatele sau eficiența în fața colectivității și a propriei conștiințe. Responsabilitatea se referă la acțiunile pe care omul le desfășoară din propria inițiativă, iar libertatea de opțiune în acest caz coincide cu modalitatea personală de autoangajare ca autor sau ca agent (individual sau colectiv) al acțiunii respective.

Deci, responsabilitatea se exprimă la nivelul *individual* și la nivelul unui *grup*, angajat ca agent sau autor colectiv al acțiunilor și în calitate de creator potențial al unor valori. Față de responsabilitate, conceptul de *răspundere* se referă la un alt tip de raporturi între individ și grup, între agentul acțiunii și autoritatea unei colectivități – în sensul că vizează o obligație, pe care autoritatea colectivă o atribuie agentului acțiunii. Un moment important: agentul acțiunii acceptă obligația adesea în mod neliber, nedorit, ca pe ceva impus din exterior.

În concluzie, criteriile de eficiență, eficacitate, raționalitate, răspundere și responsabilitate constituie referențiali importanți ai acțiunilor sociale.

Întrebări recapitulative:

1. Definiți *acțiunea socială* și numiți aspectele principale ale acțiunii sociale din perspectivă sociologică.
2. Explicați sistemele teoretice ale lui T.Parsons, A.Touraine, V.Pareto, M.Weber cu privire la acțiunea socială.
3. Caracterizați structura sincronică, diacronică, pe domenii și din punctul de vedere al naturii acțiunii sociale.

Bibliografie selectivă:

1. Dobre A. *Cunoașterea științifică și raționalitatea acțiunii sociale*. – București, 1986.
2. Buzărnescu Șt. *Istoria doctrinelor sociologice*. – București, 1995.
3. Florea M. *Responsabilitatea acțiunii sociale*. – București, 1976.
4. Moraru I. *Acțiunea socială și comportamentul individual*. – București, 1986.

CAPITOLUL II

COMPORTAMENTUL COLECTIV ȘI MIȘCĂRILE SOCIALE

1. *Coordonatele definitorii ale comportamentului colectiv*

Comportamentul colectiv este un subdomeniu al analizei sociologice, întrucât analiza vieții sociale impune luarea în considerare atât a interacțiunilor dintre persoane aflate în situația de mulțime (mari adunări populare, publicul stadioanelor, mulțimea greviștilor etc.), cât și a fenomenelor psihosociale generate de aceste interacțiuni. Prin termenul „comportament colectiv” sunt desemnate fenomene care, la prima vedere, sunt foarte diferite (de exemplu, publicul unui spectacol și greviștii dintr-o întreprindere, moda și zvonurile, opinia publică și panica etc.). Însă, aceste fenomene, deși au caracteristici diferențiale, evidente, totuși au un element comun, și anume: faptul că ele rezultă din interacțiunea comportamentală a persoanelor ce se află în număr mare împreună. Deci, *comportamentul colectiv* este un tip de comportament spontan, ghidat de norme adesea divergente față de cele general acceptate, create de participanți în situația dată.

Mulți sociologi vorbesc despre comportamentul colectiv, dar puțini încearcă să-l definească, iar dacă și o fac, definițiile nu aduc deplină claritate. De exemplu, definiția lui Smelser “mobilizarea indivizilor pe baza credinței, care definește acțiunea socială” este mult mai complicată. Însă, definiția lui Perry și Pugh, în care comportamentul colectiv este specificat ca model de interacțiune socială în grupe umane, relativ neorganizate, este simplistă, cu toate că e prea largă, incluzând atâtea tipuri de comportamente încât nu-l definește concret. Milgram și Toch definesc comportamentul colectiv ca purtare care apare spontan și relativ neorganizată, care nu poate fi planificată sau prezisă în cursul său de dezvoltare și care depinde de interstimulațiile participanților.

Conceptul confruntă sociologii cu două tipuri de dificultăți. Prima este de ordin terminologic: din momentul în care, o dată cu Em. Durkheim, se admite că modurile de manifestare în societate nu sunt deloc dependente “de voința particulară a fiecăruia în parte”, se dovedește

că orice comportament social cu o anumită generalitate va avea obligatoriu un caracter colectiv. Un aspect particular al comportamentului social – comportamentul colectiv – trebuie să fie distins de comportamentul convențional (care recurge la modele sociale organizate stabil). Referirea la un domeniu în care conduitele nu sunt – sau nu sunt încă – instituționalizate (de exemplu, N. Smelser) poate constitui un prim element în caracterizarea fenomenului. În această perspectivă, dinamica comportamentului colectiv se referă la percepții, motivații și așteptări ale indivizilor.

Cea de-a doua dificultate se referă la relația dintre conduită și credința colectivă. Deoarece ele au capacitatea de a restructura cognitiv situațiile nesigure, credințele împărtășite sunt considerate a avea un rol decisiv. Însă, aceste credințe nu implică, obligatoriu, din partea subiecților, punerea la punct a unei acțiuni concertate.

Teoriile utilitaristă și individualistă ale acțiunii colective au aruncat o umbră de îndoială asupra amplitudinii pe care o poate căpăta paradigma comportamentului colectiv. Dezbaterile au reliefat întreaga dificultate pentru articularea “interesului” și a “credinței”. În aceste condiții, M. Olson distinge cazurile în care analiza depinde de paradigma economică (de exemplu, grupurile de presiune) de cazurile în care analiza recurge la o interpretare psihosocială (de exemplu, mișcările colective cu bază irațională). O astfel de distincție nu pare adecvată: cercetătorii recunosc astăzi în comportamentul colectiv existența unor componente totodată raționale și iraționale.

Comportamentul colectiv are ca dimensiuni scopul, gradul de organizare a participanților și durata. Scopurile comportamentului colectiv pot fi expresive (exteriorizarea unor sentimente) sau instrumentale (obținerea unor drepturi sau avantaje). Dacă scopul este acela de a se elibera de o tensiune emoțională pozitivă sau negativă atunci spunem că avem de-a face cu un comportament colectiv *expresiv*. Dacă însă oamenii s-au strâns laolaltă spontan pentru a obține anumite drepturi, pentru a schimba o anumită stare de lucruri, atunci, acest comportament colectiv va fi *instrumental*. În realitate, distincția dintre comportamentul colectiv expresiv și cel instrumental nu este atât de categorică. Din punctul de vedere al gradului de organizare a participanților la acest tip de comportament se face distincție între comportamente colective *neorganizate* (spontane, fără lider formal) și comportamente colective *înalt organizate* (cu programe de acțiune și lider formal). Între aceste două extreme se plasează

comportamentele colective *intermediare*. Durata comportamentului colectiv este și ea foarte variată: unele au o durată scurtă (câteva ore, ca în cazul unor festivități), altele pot avea persistență câteva zile, săptămâni sau mai mult (ca în tulburările rasiale sau mișcările sociale).

Între dimensiunile menționate există anumite corelații: un comportament expresiv are, de regulă, un grad mai redus de organizare și durează mai puțin decât un comportament colectiv instrumental; durata mai mare a unui comportament colectiv poate conduce la apariția unui lider formal și la elaborarea unei strategii de acțiune etc.

Elementele fundamentale ale comportamentului colectiv

- *Acțiunea socială limitată de scurtă durată*

În comportamentul colectiv participanții se angajează unul pe altul doar temporar. Interacțiunea lor este relativ limitată la o anumită situație iminentă (participă la un concert, o manifestație, scăpa împreună dintr-un incendiu) și tinde să dureze doar atât cât durează situația. Astfel, interacțiunea lor este mai limitată ca amploare decât cea a grupurilor și a organizațiilor sociale și este, probabil, la fel de limitată ca scop și timp.

- *Identificarea ambiguă și limitele sociale*

Limitele exacte ale participanților în orice formă de comportament colectiv nu sunt totdeauna clare. De exemplu, deși la locul unei demonstrații se adună mulți oameni, nu toți sunt participanți la ea; unii sunt simpli spectatori care vor să afle ce se întâmplă. Nici participanții la un comportament colectiv, cum este, de exemplu, o mulțime la un concert, nu se cunosc în mod necesar și nu se identifică unul cu altul.

- *Normele sociale slabe și recent dezvoltate*

În comportamentul colectiv, normele standard nu sunt călăuze suficiente pentru acțiuni adecvate. Drept consecință, este mai probabil ca un comportament colectiv să fie relativ mai spontan și mai imprevizibil decât comportamentul în contexte mai clare și socialmente mai reglementate.

Comportamentul colectiv include comportamentul mulțimii, al maselor, comportamentul dezastrului, al gloatei, panica, zvonurile, moda, propaganda, opinia publică și mișcările sociale.

Comportamentul colectiv este acțiunea oarecum spontană și de scurtă durată a unui număr relativ mare de oameni, care apare în situații ambigue și contrastează cu comportamentul grupurilor și al organizațiilor. Limitele sociale ale comportamentului colectiv sunt neclare, iar acțiunile participanților sunt reglementate de norme sociale relativ slabe sau recent dezvoltate.

2. Forme de comportament colectiv

Ne vom referi la câteva forme ale comportamentului colectiv, care au o frecvență mai mare în viața socială.

2.1. Mulțimea.

Cea mai importantă și mai dramatică formă de comportament colectiv este **mulțimea**.

Mulțime – grupare temporară de indivizi, aflați în apropiere fizică, fie din întâmplare, fie deliberat, în virtutea unui obiect sau interes comun. Existența unor interese, motive, obiective similare, care reclamă prezența unor indivizi în același loc și în același moment, nu constituie însă condiții suficiente pentru crearea unor legături, interrelații, a unei structuri. Sociologic, noțiunea de mulțime acoperă o varietate de forme de grupare, caracterizate prin nediferențieri, lipsă de coeziune și organizare, reacție emoțională la situațiile în care este implicată. Aceste caracteristici disting mulțimea de orice colectivitate cu un anumit grad de organizare și de grupul social care posedă o organizare internă definită de instituții, modele de acțiune și mecanisme de control. Lipsa acestor elemente face ca, odată satisfăcute sau schimbate condițiile care au condus la constituirea mulțimii, aceasta să se dizolve.

Sociologul american Herbert Blumer (1969) a identificat *patru tipuri de mulțimi*:

1) Mulțimi întâmplătoare

O mulțime întâmplătoare este o adunare de indivizi care se formează în mod spontan, deoarece un oarecare eveniment obișnuit le atrage atenția, dar care se angajează puțin, dacă se angajează, în interacțiune unul cu altul. Mulțimea întâmplătoare este exemplificată de trecătorii care se opresc să privească la un accident de mașină. Devălmașia lor este neplanificată și nu-i duce la acțiune colectivă.

2) Mulțimi convenționale

Participanții la o mulțime convențională s-au adunat pentru un scop precis. Acțiunile lor sunt călăuzite într-o anumită măsură de norme sociale existente. În general, între participanți există o interacțiune slabă. Persoanele care asistă la o prelegere sau care privesc un film sunt exemple de mulțime convențională. Ele au un scop comun, pe care îl urmăresc însă fiecare în parte.

3) *Mulțimi expresive*

Mulțimile expresive se dezvoltă în jurul unor evenimente cu încărcătură emoțională. Participanții la anualul Mardi Gras din New Orleans, la Festivalul Woodstock de la New York în 1969 și sărbătorirea anuală a Revelionului în Times Square sunt exemple de mulțimi expresive. Această formă este mai puțin organizată decât mulțimea convențională. Nivelul emoțiilor exprimate de acest tip de mulțime este, deseori, inacceptabil în condiții obișnuite.

4) *Mulțimi active*

Forma care s-a bucurat de cea mai mare atenție din partea sociologilor și a publicului obișnuit este mulțimea activă (gloata), o adunare agitată și emoțională de indivizi care, deseori, își revarsă emoția prin acțiune violentă și distructivă. Mulțimea activă caută nu numai să-și descarce emoțiile puternice care s-au acumulat, ci, de asemenea, să acționeze împotriva a ceva considerat rău. Violența suporterilor unei echipe care pierde la un meci de fotbal european și acțiunile unei gloate care linșează sunt exemple de comportament al unei mulțimi active.

Recent, McPhail și Wohlstein (1983) au sugerat un al *cincilea tip de mulțime* – ***mulțimea protestatară***, care are elemente atât ale mulțimii convenționale, cât și ale mulțimii active. Această formă este organizată moderat, ca mulțimea convențională, dar distructivă, ca mulțimea activă. McPhail și Wohlstein arată că violența care intervine în timpul disputelor de muncă este un exemplu de comportament al mulțimii protestatare.

Abordări psihosociologice privind dinamica mulțimilor.

Concepțiile contagiunii

Avansate de Gustave Le Bon (1960; iar pentru prima dată în 1895), concepțiile contagiunii explică comportamentul mulțimii ca un rezultat al unui „suflet colectiv”, pierderea identității individuale din cauza răspândirii „contagioase” a emoțiilor stârnite de situație. În anonimatul și emotivitatea momentului, indivizii își transferă părerile și responsabilitatea colectivului. Mulțimea are propria sa viață, independentă de personalitățile participanților sau de normele sociale existente. Această perspectivă social-psihologică a fost amplificată de Bhemer (1951), care

susține că stările emoționale create într-o mulțime rezultă de la oamenii care „umblă în jur”. Aceste emoții sunt acceptate fără o reflecție serioasă și răspândite printr-o „reacție circulară” care ridică nivelul emoțional și își concentrează atenția spre un țel comun.

● *Abordările psihologice ale convergenței.* Într-o abordare psihologică, concepțiile convergenței explică comportamentul mulțimii ca fiind acțiunile unor indivizi cu aceeași stare de spirit care sunt atrași într-o situație și apoi acționează în comun datorită asemănărilor existente ale personalității. Primii teoreticieni ai convergenței (Martin, 1920) susțin că mulțimea eliberează impulsurile emoționale primitive, cum este ura, de constrângerile sociale care le-a ținut sub control. Alții, de exemplu psihologul social american Gordon Allport (1924), insistă că „ușurința socială” mai degrabă decât contagiunea este mecanismul major care duce la comportamentul mulțimii.

Concepțiile convergenței au dificultăți în explicarea comportamentului mulțimii, deoarece ele se bazează foarte mult pe factori (cum sunt caracteristicile preexistente ale personalității) independenți de situație. De asemenea, această teorie nu poate explica de ce anumite impulsuri (teama și ura) sunt eliberate în situații de mulțime mai degrabă decât altele (dragostea și afecțiunea). În final, deși teoriile convergenței presupun că situațiile specifice determină care predispoziții ale personalității vor fi eliberate și în ciuda faptului că modul în care situația este considerată depinde de definiția sa colectivă, ele nu rezolvă problema.

● *Abordarea psihosociologică a normei emergente.* Sociologii americani Killian (1957), Turner (1964) nu cred că mulțimile sunt adunări iraționale de indivizi, îmboldiți de emoțiile momentului sau de predispozițiile lor. Punctul lor de vedere este că comportamentul mulțimii poate fi explicat prin norme sociale care apar din interacțiunea participanților într-un eveniment colectiv. Această explicație este numită concepția normei emergente.

Turner arată cum studiile atente ale diverselor tipuri de mulțime dezvăluie că participanții nu sunt sinceri; ei diferă considerabil în privința motivelor lor, a atitudinilor și a comportamentului, precum și în privința angajamentului față de ceea ce se întâmplă. De asemenea, întrucât conformismul comportamental în prezența altora este un fapt bine stabilit, nu trebuie invocat nici un mecanism speci-

al, cum este contagiunea. Singura deosebire între comportamentul în mulțimi și în alte situații sociale, susțin Turner și Killian, este că în mulțimi normele adecvate apar mai degrabă din situație decât acestea să-i fie impuse. Aceste norme emergente ghidează, ulterior, comportamentul participanților.

Normele sunt comunicate prin interacțiunea participanților. Ocazional, comunicarea ia forma *zvonului* – informație ireală din surse anonime, care este răspândită informal. Zvonurile pot fi adevărate sau false, dar originea și validitatea lor sunt greu de stabilit. Ele apar în situații de ambiguitate și în absența unor canale oficiale și de încredere pentru răspândirea informațiilor.

Zvonurile sunt încercări de a înțelege o situație neclară. Deseori, zvonurile se schimbă pe măsură ce se răspândesc, așa cum se întâmplă cu o informație în jocul de-a „telefonul fără fir”. Povestea finală transmisă prin zvon deseori este cu totul deosebită de cea originală. Odată începute, zvonurile sunt greu de oprit.

Zvonurile pot iniția comportamentul mulțimii sau îi pot dirija acțiunea odată formată. Comportamentul unei gloate care linșează este un exemplu de comportament de mulțime în care zvonul poate juca ambele roluri.

Zvonurile sunt, uneori, mijloacele de infomare principale. Sau chiar singurele, în situații ambigue, rezultă dintr-un efort colectiv de a lămuri ce se întâmplă. Shibutani (1966) arată că acest proces colectiv include diverse contribuții. Unii participanți sunt mesageri care transmit zvonurile. Alții servesc ca interpreți, încercând să asigure un context adecvat pentru informație și pentru examinarea implicațiilor ei. Unii sunt „protagoniști”, care susțin o anumită interpretare; mai sunt și alții – „cei care iau decizii”, care încearcă să inițieze o oarecare formă de acțiune pe baza zvonurilor. Totuși, majoritatea participanților constituie o parte a „publicului” pentru zvonuri. Uneori, acest efort colectiv poate clarifica situația stabilind validitatea informației transmise ca zvon.

Comportamentul colectiv nu este necesar să se manifeste într-un spațiu limitat, cum este situația cu mulțimile. Comportamentul de masă se manifestă atunci când oamenii reacționează într-un mod asemănător la un eveniment, deși fizic ei pot fi răspândiți.

2.2. Opinia publică și excentricitățile

Acestea sunt alte două forme speciale de comportament de masă. A treia formă de comportament colectiv este „panica și isteria de masă”, care poate să apară printre oamenii care sunt separați sau foarte apropiați.

În domeniul comportamentului colectiv, un public se referă la un număr substanțial de indivizi care au un interes comun într-o problemă asupra căreia opinia este împărțită. Cei mai mulți oameni sunt membri ai mai multor tipuri de public: o persoană poate face parte din publicul „pro-choice”, din publicul „mișcarea pentru pace”, „salvați mediul” și din publicul „împotriva armelor individuale”.

Opinia publică. Este formată din ideile colective ale unui public asupra unei probleme precise. Întrucât ideile nu numai variază, ci se și schimbă după noi împrejurări, opinia publică se referă la un anumit moment în timp. Opiniile devin publice dacă sunt comunicate și altora, care le preiau, le discută, le rectifică sau chiar le resping. Numai în dezbateră colectivă (prin intermediul presei, al conversațiilor, al mingurilor etc.) opinia devine opinie publică. Însă, pentru ca oamenii să discute despre un eveniment, despre o situație creată sau despre o personalitate, trebuie ca aceasta să aibă o semnificație de actualitate, să influențeze puternic viața unor categorii largi din populație, dacă nu întreaga populație a țării (de exemplu, problema sărăciei, a „copiilor străzii” etc.). Sondajele de opinie (metodă de cunoaștere a opiniei publice pe baza chestionarului și a eșantionării) urmăresc determinarea și măsurarea opiniei publice, confirmarea schimbării ideilor publicului. În democrații, unde este cerut sprijinul oamenilor pentru politica publică, politicienii folosesc astfel de sondaje în mod frecvent, pentru estimarea ideilor publicului relevant. Ideile unui public sunt, deseori, influențate de liderii de opinie, indivizi cu statut superior care joacă un rol important în formarea ideilor unui public. Uneori, acest rol se bazează pe o cunoaștere prezumată: oamenii de știință, de exemplu, influențează formarea opiniei publice asupra dezarmării și a preocupărilor referitoare la mediul ambiant. În alte situații, influența se bazează în principal pe statutul social; nenumărate cercetări au demonstrat influența soților-taților asupra ideilor politice ale soțiilor și copiilor. În final, persoanele în pozițiile cheie din mass-media de asemenea servesc ca lideri de opinie.

✓ *Propaganda*

Mulți oameni încearcă să influențeze opinia politică, inclusiv politicienii, lobbyștii și organizațiile de interes special. În timp ce fac aceasta, ei pot folosi propaganda, informații sau puncte de vedere care încearcă, în mod deliberat, să influențeze și să modeleze opinia publică. Reclamele comerciale, discursurile politice și publicitatea făcută de unele organizații sunt, într-o oarecare măsură, forme de propagandă.

Propaganda nu este necesarmente falsă, totuși ea nu este informație neutră. Scopul ei este să susțină un anumit punct de vedere și astfel să convingă oamenii de corectitudinea opiniei dorite. Propaganda devine o problemă când este definită ca fiind informațională sau educațională, când agenda sa clară de a convinge mai degrabă decât de a lămuri nu este recunoscută.

Excentricitățile. Sunt forme temporare de comportament de masă expresiv. Demne de atenție sunt două forme speciale: teribilismele (fads) și moda (fashion).

✓ *Teribilismele*

Teribilismele sunt forme de comportament urmate cu entuziasm de mulți oameni o perioadă de timp relativ scurtă; în mod obișnuit, oamenii se angajează în teribilisme pentru că ele au devenit „lucrul de făcut”. În ultimii ani au apărut și au trecut multe teribilisme: “streaking” (alergarea în pielea goală în public), hula-hoop (cerc mare pentru dansul hawaian hula), cuburile lui Rubik, dansul la discotecă. Klap (1969) crede că teribilismele oferă modalități de accentuare a identității personale și de evidențiere a individualității. Astfel, nu este surprinzător că teribilismele sunt obișnuite printre tineri care încă își consolidează identitatea. Totuși, această perspectivă ignoră lipsa individualității care rezultă din angajarea în teribilisme, din a face ceea ce mulți alți oameni fac.

După o anumită perioadă de timp, cei mai mulți oameni se plictisesc de teribilisme și le abandonează.

✓ *Moda*

Moda – ansamblu de comportamente și opinii colective care, într-o cultură dată, arată preferința temporară pentru anumite practici expresive ale vieții sociale (vestimentație, coafură, alimentație, lec-

tură etc.) Moda este un stil special de comportament sau înfățișare, în vogă într-o anumită perioadă. Însuși cuvântul *modă* implică ceva temporar, deși, de obicei, moda durează mai mult decât teribilismele. Modele sunt un produs al accentului pe schimbare a societății moderne. Stabilitatea societăților tradiționale a făcut moda inutilă și chiar de nedorit. Deseori, modele sunt create din rațiuni comerciale. Noile stiluri de îmbrăcăminte cer ca oamenii să se debaraseze de hainele prezente și să cumpere ultimele mode. Noile stiluri de îngrijire personală de asemenea necesită folosirea produselor sau a serviciilor (cum sunt coaforii și frizerii) pentru realizarea „noii înfățișări”.

Nu toate modele au un scop sau efect economic. Unele derivă din preocupările statutului.

2.3. Panica și isteria în masă

Aceste forme înrudite de comportament de masă implică teama. Reacția la acea teamă este, deseori, individuală, nefiind călăuzită de norme sociale.

- *Panica* – fuga dezorganizată de un pericol real sau perceput. Ea se produce când oamenii încearcă un sentiment de teamă copleșitoare care le reduce capacitatea de a căuta soluții rezonabile. Perspicacitatea lor se îngustează, iar căile alternative de acțiune trec nerecunoscute. Comportamentul în astfel de situații tinde să fie irațional, egocentric și, deseori, contraproductiv. Strigătele, țipetele și confuzia generală sunt obișnuite în situații de panică. În nenumărate cazuri de panică, provocate de incendii în locuri aglomerate, cele mai multe decese au survenit din cauza că oamenii se îngrămădeau la o singură ieșire sau săreau prematur pe ferestre, deoarece în situații de panică relațiile interpersonale se modifică, indivizii nemaifiind orientați spre grup, ci spre salvarea propriei vieți.

- *Isteria în masă* – implică răspândirea rapidă a fricii și a activității violente, ca reacție la perceperea amenințării unei forțe puternice. Aceste pericole percepute sunt comunicate altora, care, în mod similar, reacționează cu aceeași feroare. „Spaima roșie”, care a implicat presupusa activitate comunistă în cadrul guvernului și în industria spectacolelor de amuzament în timpul epocii McCarthy din anii '50, este un exemplu de isterie în masa. În ambele cazuri, mulți oameni nevinovați au fost hăituiți

și persecutați deoarece se credea că erau în serviciul unei puteri „străine” (Satana în cazul „vrăjitoarelor”, și „conspirația comunistă internațională” în episodul McCarthy). Chiar mai recent, isteria în masa, produsă de teama maladiei SIDA, a dus la o persecuție similară a homosexualilor în unele comunități. Poate cel mai dramatic exemplu de isterie în masă îl implică faimoasa emisiune radiofonică în care a fost descrisa pretinsa invazie de pe planeta Marte. În noaptea dinaintea Halloween-ului din 1938, Orson Welles a prezentat o dramatizare a romanului *Războiul lumilor* scris de H.G. Wells. Deși a declarat de mai multe ori în timpul emisiunii că era o dramatizare, mii de americani au crezut că ceea ce auzeau era o relatare în direct a invaziei marțienilor. Isteria în masă și panica i-au făcut pe mulți să-și avertizeze rudele și prietenii. Cuprinși de panică, a fost greu să fie liniștiți, să fie convinși că nu avea loc nici o invazie. Isteria în masă se hrănește prin ea însăși. Odată începută, ea se răspândește ca focul grecesc și este greu de stins.

În astfel de împrejurări oamenii tind să se comporte în mod irațional și contraproductiv.

3. Mișcările sociale. **Caracteristicile și etapele mișcărilor sociale**

O formă a comportamentului colectiv, care este oarecum mai lungă în timp, mai organizată și mai mare ca întindere decât cele discutate mai sus, este numită **mișcare socială**.

Mișcarea socială – acțiune socială provocată de grupuri mari de oameni care se manifestă deliberat și împreună, orientându-se după aceleași valori și ideologii și folosind aceleași metode, în vederea realizării unor scopuri comune sau similare. Mișcările sociale sunt procese sociale ample care conduc la crearea unor valori, noi forme de relații sociale, noi instituții sau a unor noi societăți. Ele pot să promoveze anumite schimbări sau pot să se opună schimbărilor produse de anumite forțe sociale.

Factorii ce determină mișcările sociale:

- *obiectivi*: perimarea istorică a unor forme de organizare socială; agravarea disparităților sociale și a deosebirilor de interese; blocarea structurală care împiedică anumite categorii sociale să-și sa-

tisfacă interesele; dezorganizarea socială datorită unor condiții interne sau externe; crizele economice, politice sau culturale; deteriorarea condițiilor de viață;

- *subiectivi*: nemulțumirile sociale care apar din privarea relativă și din perceperea injustiției; accentuarea sentimentelor de frustrare, confuzie, neliniște, nesiguranță; difuzarea și accentuarea unor valori sociale; contactele sociale dintre grupuri de indivizi nemulțumiți, apariția unor ideologii care justifică și direcționează mișcările sociale, apariția unor persoane sau grupuri care urmăresc în mod deliberat schimbarea socială.

Caracteristicile mișcărilor sociale:

Ideologia

Toate mișcările sociale au o ideologie, un ansamblu de idei care justifică o anumită organizare socială sau acțiune. Aceste idei definesc, tipic, situația pe care mișcarea dorește să o influențeze și consecințele care, probabil, vor apărea dacă mișcarea nu va avea succes. Deși ideologia deseori este vagă, ea servește ca o modalitate de a recruta membrii pentru mișcare. Manifestul Comunist (Marx și Engels, 1955; original, 1848) a schițat ideologia comunismului ca o mișcare socială revoluționară.

Organizarea

Mișcările sociale sunt mai organizate decât alte forme de comportament colectiv. Deseori, ele au un mic grup de conducători și un grup mai mare de membri devotați. În afară de aceștia, în mod frecvent există un grup mai mare de susținători care sunt plini de simpatie față de scopurile mișcării și pe care deseori se poate conta pentru sprijin financiar și moral. Mișcările care au succes pot ajunge atât de bine organizate, încât se transformă în organizații formale. Partidul Comunist din Uniunea Sovietică a început ca o mișcare socială revoluționară; după detronarea țarului ea a devenit o structură guvernamentală formală.

Marile mișcări sociale deseori implică un număr de organizații. Mișcarea pentru mediul înconjurător, de pildă, include organizații cum sunt Clubul Sierra, Prietenii Pământului și Societatea Deșertului.

Astfel, problema organizării devine mai complicată, deoarece trebuie coordonate nu numai activitățile membrilor unei anumite organizații din mișcare, ci, de asemenea, trebuie combinate, în mod util, ac-

tivitățile diverselor organizații formale relevante, dacă ele vor să-și atingă scopul comun.

Tactica

Toate mișcările sociale se angajează într-o tactică, activități precise prin care se urmărește atingerea unui anumit scop. Deseori, tactica are mai multe scopuri precise și deosebite. Pentru ca scopurile mișcării să fie îndeplinite, este folosită tactica pentru mobilizarea sprijinului simpatizanților, nu a celor direct implicați în mișcare. Tactica este, de asemenea, importantă pentru încercarea de a schimba atitudinile celor care nu sprijină eforturile mișcării. De exemplu, tactica Mișcării pentru mediul înconjurător este de a convinge mai mulți oameni să separe diferite forme de deșeuri; să încurajeze reciclarea hârtiei, a sticlelor și a cutiilor de conserve; să promoveze o legislație adecvată la nivelurile local, statal și federal.

Tactica variază după tipul de mișcare. Este improbabil ca mișcările utopice să folosească violența ca tactică, pe când mișcările revoluționare ar putea și, deseori, o folosesc. Mișcările care sunt bine organizate și au acces relativ ușor la procesul politic (mișcarea consumatorilor, de exemplu), pentru a-și atinge scopurile, vor folosi, probabil, mai puțin demonstrațiile publice de mase și mai mult traficul de influență în structura politică. Pe de altă parte, cei cu acces politic redus, cum a fost Mișcarea împotriva războiului din Vietnam în anii '60, deseori au nevoie de publicitatea pe care demonstrațiile de mase și activitățile controversate (cum este arderea ordinelor de recrutare) o generează. E mai posibil ca violența să fie folosită ca tactică atunci când toate celelalte căi de a schimba societatea sunt blocate.

Etapetele mișcărilor sociale

Fiecare mișcare socială are specificul său. Totuși, sociologii (Blumer, 1969; Tilly, 1978) au remarcat patru etape comune în ciclurile de viață ale multor mișcări sociale: apariția, asocierea, birocratizarea și declinul.

Prima etapă: apariția

Mișcările sociale apar ca reacție la o nevoie neîmplinită. Un număr de oameni devin din ce în ce mai nemulțumiți de un anumit element din societate sau de o schimbare recentă. Mișcarea femeilor a

început ca o nemulțumire crescândă de rolul subordonat al femeilor în societate. “Majoritatea Morală” a reacționat negativ la toleranța sexuală crescândă și le ceea ce aceasta a perceput ca o decădere morală în societatea americană. Așadar, în etapa apariției, un mic grup de activiști identifică problema și se mobilizează pentru schimbare.

A doua etapă: asocierea

Ca rezultat al propagandei, mai mulți indivizi devin interesați în activitățile micului grup inițial. Ei se asociază, sau se unesc, ca să organizeze activitățile necesare pentru a-și atinge scopul; în mod obișnuit, se dezvoltă un mic grup conducător. Sunt adoptate metodele și tacticile și sunt puse în mișcare planurile de încurajare a participării la mișcare. Deseori, este folosită o oarecare formă de acțiune colectivă, cum sunt demonstrațiile, astfel ca publicul să devină cât mai conștient de scopurile mișcării. Organizațiile care împărtășesc idei similare se pot uni ca să consolideze mișcarea generală.

A treia etapă: birocratizarea

Când o mișcare ajunge bine organizată, ea dobândește, deseori, multe dintre caracteristicile unei organizații birocratice. Ea dezvoltă un ansamblu de reguli și proceduri, ține dosare, are roluri specializate și, deseori, o structură ierarhică de conducere. Uneori, nevoile birocratice consumă energia care, altfel, ar fi dirijată spre realizarea scopurilor mișcării (Piven și Cloward, 1977).

A patra etapă: declinul

Cele mai multe mișcări sociale sfârșesc la un anumit moment. Există mai multe cauze care determină acest lucru (Miller, 1983). În unele cazuri, relativ rare, mișcarea își realizează scopurile și nu mai are motive să continue. Acesta a fost cazul cu Mișcarea Sufragetelor, care în 1920 a câștigat dreptul de vot pentru femei. O mișcare poate decădea, deoarece conducerea sa este cooptată de cei de la putere sau fiindcă nu mobilizează, în mod eficient, resursele și sprijinul necesar pentru realizarea scopurilor mișcării. Nu sunt neobișnuite sciziunile în cadrul unei mișcări, îndeosebi în cadrul grupului conducător, cauzate de puncte de vedere deosebite în privința tacticilor și a strategiilor, ceea ce poate duce la declinul mișcării. Alte cauze sunt pierderea interesului societății pentru scopurile unei mișcări sau suprimarea ei de către cei de la putere. În final, birocratizarea exagerată poate face o mișcare socială să-și piardă energia și unitatea.

Tipurile de mișcări sociale

Unele mișcări sociale se concentrează asupra indivizilor fie în încercarea de a le încuraja schimbarea comportamentului, fie de a-i face să reziste la schimbarea lui. Există două tipuri de mișcări care se concentrează asupra schimbării individuale: *alternative* și *salvatoare*.

Mișcările alternative încurajează indivizii să-și schimbe propriul comportament. Tipic, ele încearcă să convingă indivizii să renunțe la anumite atitudini sau forme de comportament și să le înlocuiască cu alte comportamente pe care ele le consideră mai de dorit. Uniunea Femeilor pentru Temperanță Creștină, de pildă, a căutat să convingă oamenii că consumul de alcool în orice formă dăunează și că ei ar trebui să se abțină.

Mișcările salvatoare încearcă să determine schimbări radicale și rapide în conștiința individului, a modului de a percepe lumea și de a se simți parte din ea. De exemplu, Mișcarea Hare Krishana este, eminemamente, o mișcare salvatoare. Mișcările ca aceasta caută să refacă individul pe deplin; unele mișcări se referă la acest proces ca fiind „născut din nou”.

Alte mișcări sociale încearcă să facă schimbări în întreaga societate, nu în indivizi. Patru tipuri de mișcări se concentrează asupra societății: *mișcările regresive*, *mișcările reformiste*, *mișcările revoluționare* și *mișcările utopice*.

Mișcările regresive au ca scop rezistența la schimbarea socială și revenirea societății la o stare anterioară. Ele vor să întoarcă înapoi ceasul progresului. Mișcările religioase fundamentaliste, al căror scop este schimbarea societății și nu doar a individului, sunt, deseori, regresive. Fundamentalismul islamic și „Majoritatea Morală” din Statele Unite sunt exemple de mișcări sociale regresive.

Mișcările reformiste, deși în fond mulțumite de societatea existentă, caută schimbări limitate în anumite domenii. Mișcările reformiste în general acționează în cadrul sistemului politic existent, ca să promoveze schimbări moderate. Mișcarea pentru mediul înconjurător, Mișcările feministe și Mișcarea consumatorilor sunt exemple de mișcări reformiste.

Mișcările revoluționare se nasc din nemulțumiri mari față de realitățile sociale, economice, politice etc. Ele caută să aplice un program ideologic precis, cu scopul de a modifica radical structura fundamen-

tală a societății sau practicile acesteia. Revoluția care a dus la crearea Chinei, a Cubei, Franței, Filipinelor, Uniunii Sovietice și a Statelor Unite sunt exemple ale acestei forme de mișcare.

Mișcările utopice de asemenea caută o restructurare radicală a societății, dar lor le lipsește un plan bine gândit de activitate. Mișcările utopice se deosebesc de mișcările revoluționare prin faptul că nu vor să recurgă la violență pentru a-și atinge scopurile. Cuvântul *utopie* a ajuns să exprime o imagine plăcută, dar vagă, a unei societăți imposibil de perfecte. Într-o anumită măsură, mișcarea „contra culturii” din anii '60 și '70 a fost o mișcare utopică. Ea s-a dedicat scopului de a face această societate mai umană și mai bună, legată de mediul său natural, dar nu a oferit nici un program precis pentru realizarea acestui scop.

Teoriile mișcărilor sociale

Teoria privațiunii susține că mișcările sociale se produc când un număr relativ mare de indivizi se simt privați de ceea ce ei cred că este necesar pentru bunăstarea și fericirea lor (Morrison, 1978). Teoriile lui Marx prezentau interes pentru muncitorii săraci care se simțeau privați din punct de vedere economic de către sistemul capitalist. Analiza lui Marx demonstrează importanța privațiunii relative, a sentimentelor de dezavantaj bazate pe o comparație cu alt standard. Muncitorii, susținea Marx, vor fi întotdeauna în situația unor privațiuni relative față de capitaliști, care folosesc forța de muncă a muncitorilor pentru a acumula profituri mai mari decât salariile pe care le plătesc.

Brinton (1965) arată că revoluțiile sunt mai probabile în condiții de „speranțe crescânde”. Sentimentele de privațiune combinate cu speranțele crescânde că situația se va îmbunătăți duc la formarea de mișcări sociale care să grăbească schimbarea.

Deși sociologii în general acceptă teoria privațiunii ca o explicație logică a mișcărilor sociale, ea a atras și critici. Totdeauna există segmente ale populației care se simt private de ceva, iar această teorie nu poate explica de ce mișcările sociale apar mai degrabă într-o situație decât în alta.

Teoria societății moderne urbanizate și industrializate. Potrivit acestei teorii, mișcările sociale apar din cauza izolării sociale și a sentimentelor de alienare trăite de mulți oameni în societatea modernă urbanizată și industrializată (Kornhauser, 1959). Aceste sentimente de

neputință sunt învinse când oamenii se unesc într-o mișcare socială. Sentimentul că fac parte dintr-un grup, pe care oamenii îl capătă prin participarea la o mișcare socială, deseori este la fel de important ca și scopul special al mișcării. Probabilitatea ca mișcările sociale să apară printre indivizii din comunitățile slab integrate este mult mai mare, unii dintre aceștia putând fi manipulați de liderii mișcărilor. Această teorie este valoroasă pentru că evidențiază caracteristicile oamenilor care, probabil, pot intra într-o mișcare socială. Totuși, ea este subminată oarecum de cercetarea empirică, cercetare care arată că mai multe mișcări sociale au atras oameni având legături puternice cu comunitatea (Tilly, Tilly și Tilly, 1975).

Teoria tensiunii structurale. Teoria tensiunii structurale a lui Smelser (1962) susține ca există șase factori care contribuie la nașterea unei mișcări sociale. Cu cât mai mulți dintre acești factori sunt prezenți, cu atât mai mare este probabilitatea ca o mișcare socială să se dezvolte.

1. Utilitatea structurală se referă la anumite modele sociale care, probabil, generează probleme sociale semnificative. Mișcarea ecologică s-a dezvoltat din cauza amenințării percepute la adresa mediului și a efectului rezultat asupra calității vieții umane.

2. Tensiunea structurală este o condiție socială determinată de tensiunile în cadrul societății. Acestea pot fi cauzate de modele de conflict din cadrul societății. De exemplu, Mișcarea pentru Drepturi Civile s-a dezvoltat din tensiunea crescândă a conflictului rasial din Sud.

3. Dezvoltarea și extinderea unei explicații pentru o anumită problemă socială și un program elaborat special pentru remedierea ei poate transforma un tumult de nemulțumire dezorganizat într-o mișcare socială organizată. Mișcarea din anii '60 împotriva războiului a oferit analize politice ale implicațiilor concentrării militare masive și a escaladării războiului din Vietnam; de asemenea, ea a dezvoltat o strategie a protestului masiv pe care a comunicat-o mulți tineri din universități.

4. Factorii precipitanți, sau scânteile sociale, deseori servesc pentru a-i convinge pe indivizi să se angajeze într-o acțiune colectivă. Deși este posibil ca oamenii să fi sesizat o problemă și să fi început să se gândească la o acțiune pentru a o rezolva, deseori este nevoie de un eveniment dramatic care să cristalizeze lucrurile.

5. Mobilizarea la acțiune este necesară pentru ca o mișcare socială să ia avânt. Această activitate grea și, deseori, neatrăgătoare include: colectarea de fonduri, întocmirea scrisorilor, mobilizarea oamenilor și organizarea mitingurilor sau a demonstrațiilor.

6. Lipsa controlului social din partea autorităților responsabile asupra unei mișcări sociale care se dezvoltă îi poate permite acesteia să crească impetuos. Pe de altă parte, reprimarea severă poate să-i submineze existența sau, cel puțin, să-i slăbească efectul pentru o vreme. Acesta a fost cazul când guvernul sud-african i-a băgat în închisoare pe conducătorii principali ai Congresului Național African, printre care Nelson Mandela.

Teoria tensiunii structurale a lui Smelser a fost folosită pentru explicarea altor forme de comportament colectiv, cum este formarea mulțimii. Totuși, ea a fost criticată pentru că omite orice analiză serioasă a rolului resurselor necesare.

Teoria mobilizării resurselor. Această teorie, dezvoltată de McCarthy și Zald (1977), umple golul remarcat în câteva dintre celelalte teorii. Ea afirmă că mișcările sociale apar ca reacție la privațiune și la tensiunile structurale doar atunci când resursele necesare pentru a le susține există, sunt organizate și sunt folosite în mod eficient. Resursele la care McCarthy și Zald se referă sunt sursele bănești, spațiul pentru birouri, mijloacele de comunicație, relațiile și oamenii dispuși să facă munca necesară. În majoritate, aceste resurse sunt obținute de la cei care nu participă direct la mișcarea socială. Această teorie este acceptată ca o explicație utilă a apariției și a succesului probabil al mișcărilor sociale. Totuși, ea a fost criticată pentru accentul pe care îl pune pe ajutorul „din afară”. Morris (1981), de pildă, a arătat că Mișcarea pentru Drepturile Civile ale Americanilor Africani, – anii '60-'70, a fost susținută în mare măsură de însăși Comunitatea Americană Africană, susținere mijlocită îndeosebi de bisericile acesteia.

Mișcările sociale sunt dirijate spre schimbarea socială. Succesul sau eșecul unei mișcări sociale afectează natura și amploarea schimbării sociale în cadrul societății. Drepturile grupurilor minoritare și ale altora cu putere socială mică sunt, deseori, promovate doar prin intermediul mișcărilor sociale. Dreptul de vot al femeilor și legislația pentru îmbunătățirea condițiilor muncitorilor, pentru

protecția mediului și pentru acordarea și punerea în aplicare a drepturilor civile ale minorităților sunt toate exemple ale consecințelor mișcărilor sociale. Așadar, mișcările sociale și schimbarea socială sunt legate temeinic între ele.

Întrebări recapitulative:

1. Care sunt principalele coordonate în definirea și caracteristica comportamentului colectiv?
2. Enumerați și explicați formele comportamentului colectiv.
3. Dați definiția mișcărilor sociale.
4. Arătați, care este rolul mișcărilor sociale în schimbarea societății.

Bibliografie selectivă:

1. Goodman N. *Introducere în sociologie*. – București, 1999.
2. Mișu A. *Introducere în sociologie*. – Cluj-Napoca, 1992.
5. *Психология масс*. Хрестоматия. – Самара, 2001.

CAPITOLUL III

ETIOLOGIA COMPORTAMENTULUI DELINCVENT: MODALITĂȚI DE ABORDARE TEORETICĂ

1. Devianța și delincvența: precizări conceptuale

Ca noțiune larg utilizată în sociologia contemporană, noțiunea de **devianță** desemnează, în înțelesul său cel mai general, îndepărtarea, abaterea sau nonconformismul indivizilor față de normele și valorile sociale. În acest sens, o serie de autori consideră devianța ca fiind alcătuită din acele comportamente care violează normele (scrise sau nescrise) ale societății sau ale unui grup social. Deci, un comportament deviant este un comportament “atipic”, care se abate de la poziția standard și încalcă normele socialmente recunoscute și acceptate în cadrul unei anumite societăți. Ca și criteriile de definire, criteriile de clasificare a devianței sunt multiple. Cele mai frecvente criterii de clasificare țin de:

- a) *natura devianței*
 - devianța pozitivă, care se referă la finalitățile pozitive ale unui act deviant (inovația, invenția)
 - devianța negativă, îndreptată contra valorilor unui grup social (infrafracțiunile)
- b) *forma de manifestare a devianței*
 - devianța “deschisă”, identificată de agențiile de control social
 - devianța “ascunsă”, care caracterizează cel mai des “patologiile sexuale” sau actele de corupție
- c) *tipul de devianță*
 - devianța penală (infrafracțiunile)
 - devianța sexuală (delictelor sexuale)
 - devianța politică (terorismul)
 - devianța religioasă (fanatismul)
 - devianța autoagresivă (suicid, consumul de droguri)
 - devianța familială (maltratarea)
- d) *caracterul individual sau de grup al devianței*. Spre deosebire de devianța strict “individuală”, cea de “grup” implică socializarea în cadrul unor subculturi deviante, la baza cărora stau anumite norme,

valori și stiluri de viață (cazul organizațiilor criminale, al rețelei prostituției și al vânzării de droguri).

e) *caracterul “normal” sau “patologic” al actului de devianță comis*. Devianța așa-zis “normală” este considerată de cea mai mare parte a membrilor grupului social sau a societății ca o practică firească, deoarece este manifestată sau practică de largi segmente de populație (fumatul, consumul de alcool, sexualitatea premaritală).

Spre deosebire de devianța normală, *devianța patologică* intră în conflict cu morala publică și normele sociale, amenințând stabilitatea și securitatea socială a grupurilor. Din această categorie face parte **delincvența**, care implică reacții puternice de control social. În ansamblul formelor particulare de devianță, delincvența (sau infracționalitatea) are gradul cel mai ridicat de pericolozitate, deoarece afectează cele mai importante relații și valori sociale și încalcă regulile și normele morale sau juridice care orientează comportamentele indivizilor.

În literatura de specialitate se disting următoarele trăsături ale delincvenței:

a) încălcarea unei anumite legi care prescrie acțiuni împotriva celor care o încalcă;

b) manifestarea unui comportament contrar codurilor morale ale grupului;

c) săvârșirea unei acțiuni antisociale cu caracter nociv pentru indivizi sau grupuri sociale.

Fenomenul delincvent prezintă aspecte și forme diferite, în funcție de *săvârșirea, descoperirea și sancționarea* faptelor penale comise de către diferiți indivizi. Pe baza acestor criterii literatura de specialitate face distincție între următoarele *categorii de delincvență*:

a) *delincvența reală*, săvârșită ca atare în realitate, denumită adeseori “cifra neagră” a delincvenței, alcătuită din totalitatea manifestărilor antisociale care au avut loc în realitate;

b) *delincvența descoperită*, reprezentată de acea parte a faptelor antisociale săvârșite care a fost identificată de către organele de control social;

c) *delincvența judecată* reprezintă acea parte din delincvența “descoperită” care ajunge să fie judecată.

La prima vedere, delincvența apare ca fenomen juridic, dar prin determinările sale profunde, prin consecințele induse ea reprezintă un *fenomen social*, deoarece abaterile și încălcările legii lezează cele mai

importante valori și relații sociale. Anume prin încălcarea acestora delincvența dobândește un caracter antisocial, devenind obiectul de studiu al mai multor științe sociale, cum sunt: sociologia, criminologia, psihologia etc.

Amplourea și intensitatea fenomenului de delincvență socială obligă la luarea în considerare a întregului complex de determinante, dintre care cele mai importante sunt:

- *dimensiunea statistică* de evidențiere evolutivă în timp și spațiu a fenomenului de delincvență (în procente, medii);

- *dimensiunea juridică* care evidențiază:

- tipul normelor juridice violate prin acte antisociale,
- gravitatea prejudiciilor produse,
- felul sancțiunilor adoptate,
- modalitățile de resocializare a persoanelor delincvente;

- *dimensiunea sociologică* pune accentul pe explicarea și prevenirea socială a delictelor în raport cu multiple fenomene de dezorganizare existente în societate;

- *dimensiunea psihologică* evidențiază structura personalității delincvente, atitudinea delincventului față de fapta comisă;

- *dimensiunea economică* subliniază așa-zisul cost al delictului prin evidențierea consecințelor directe și indirecte ale diferitelor delicturi din punct de vedere material;

- *dimensiunea prospectivă* presupune studierea evoluției în viitor a delincvenței.

Trecerea în revistă a acestor dimensiuni atestă caracterul interdisciplinar al fenomenului de delincvență, ceea ce face extrem de dificilă abordarea și studierea ansamblului de infracțiuni produse într-o societate.

2. Principalele orientări clasice privind etiogeneza delincvenței

Analizată dintr-o perspectivă multidisciplinară, etiologia delincvenței angajează numeroase teze, teorii, opinii, toate gravitând în jurul întrebărilor fundamentale:

- *Ce anume îi determină pe indivizi să comită acte delincvente?*
- *Cum pot fi prevenite asemenea acte?*

- *Care sunt criteriile de evaluare ale unei conduite delincvente?*

Răspunsurile la aceste întrebări s-au divizat în **trei direcții**.

Prima direcție susține că la baza comportamentului delincvent stă **structura biologică** și **personalitatea** individului. Această direcție include următoarele opinii:

- punctul de vedere *biologic-constituțional*, potrivit căruia factorii biologici și genetici au o contribuție hotărâtoare în geneza delincvenței,
- orientarea *neuropsihică*, care consideră că actele criminale sunt săvârșite preponderent de către personalități patologice;
- orientarea *psihoindividuală*, în conformitate cu care caracteristicile personalității generează frustrări și agresivitate;
- orientarea *psihosocială*, care susține că individul nu se naște criminal, ci este socializat negativ.

A doua direcție consideră delincvența ca **fenomen de inadaptare, de neintegrare socială**, generând un conflict dintre idealurile individului și ofertele sociale. În cadrul acestei orientări se pot distinge următoarele direcții:

- *statistico-normativă*, care vizează variațiile ce se înregistrează în rata delincvenței;
- *macrosocială*, care urmărește identificarea unor legități sociale ca determinante ale actelor de delincvență.

A treia direcție este întruchipată în **teoria cauzalității multiple**, care susține că fenomenul de delincvență are determinare multicauzală, de natură internă (biologică și psihologică) și externă (economică, socială, culturală) aflate în relații de reciprocitate.

Din perspectiva abordării clasice deosebim următoarele orientări teoretice privind etiologia comportamentului delincvent.

Orientarea clasică propriu-zisă

Rădăcinile acestei direcții le găsim în doctrina dreptului natural din secolul al XIX-lea. Conform acestei doctrine, delictul este o entitate juridică abstractă, ruptă de contextul social. Adepții acestei orientări văd cauzele delincvenței în actul de voință individual. Fiecare individ are libertatea absolută de a alege între “plăcerea” ce derivă din încălcarea legii penale și “durerea” de a suporta sancțiunea pentru fapta comisă. Limita acestei orientări constă în rolul excesiv atri-

buit naturii juridice a delictului și sancțiunilor penale, făcând abstracție de geneza socială a actului criminal și ignorând raportul dintre individ și mediu.

Dimensiunea statistico-cartografică

Acest tip de orientare a pus bazele abordării clasificatoare a delictelor în funcție de o serie de indici (volum, intensitate, frecvență, rata criminalității). Unul dintre reprezentanții ei este savantul franco-belgian A. Quetelet, care s-a orientat spre descifrarea corelațiilor semnificative dintre distribuția spațială a actelor antisociale și variabilitatea cu caracter economic, cultural și social. Astfel, Quetelet consideră că distribuția statistică a crimelor are o “regularitate” și o “constanță”, indiferent de condițiile de mediu. Contribuția lui A. Quetelet este remarcabilă pe linia dezvoltării aparatului statistico-juridic.

Concepția antropologică

Această concepție este axată în explicarea fenomenului delincvenței pe factorii de ordin biologic, fiziologic și ereditar, avându-l ca fondator pe C. Lombroso, care a formulat celebra sa teorie a “criminalului înăscut”.

Conform acestei teorii, “personalitatea criminală” este o entitate distinctă și specifică, determinată de structuri anatomofiziologice și biologice transmise ereditar și care predispun anumiți indivizi spre crimă și violență. Criminalul dobândește ereditar caracteristici specifice numite “stigmat” (anomalii, cum ar fi: asimetria craniului, maxilare proeminente, frunte și bărbie pronunțate). În funcție de numărul stigmatelor regăsite la un individ C. Lombroso determină tipul de criminal:

- perfect (5-6 stigmat);
- imperfect (3-5 stigmat);
- cel care posedă mai puțin de 3 stigmat nu este obligatoriu un tip criminal.

Teoria “criminalului înăscut” a pus bazele cercetărilor biologice, morfologice și patogenice ale criminalității.

Modelul psihiatric și psihanalitic

Orientarea psihiatrică completează punctul de vedere lambrosian. În viziunea reprezentanților acestei teorii, criminalul este un degenerat psihic și moral, incapabil să înțeleagă normativul juridic. El este un handicap psihic, iresponsabil față de justiție.

Un prim reprezentant al acestui model, H.H. Goddard, prin examinări clinice și teste psihologice și-a adus contribuția la susținerea ideii că debilitatea psihică reprezintă factorul principal de definire a tipologiei criminale.

Un alt reprezentant de seamă al acestei orientări, G.Tarde, a elaborat o teorie a imitației, conform căreia individul nu este un criminal din naștere, ci prin imitație învață cariera de infractor. Limita generalizărilor acestei perspective (de tip psihiatric) constă în faptul că ele s-au bazat pe date factuale, a căror valoare este incontestabilă, dar insuficientă pentru a justifica baza teoretică.

Teoria psihanalitică încearcă să demonstreze faptul că crima este expresia unei stări morbide, a unui tip de personalitate psihopatică. În acest context, poziția clasică a lui Freud față de crimă și pedeapsă rezidă în concepția conform căreia sub raport psihodinamic toți oamenii sunt criminali înnașcuți, pentru că apar în lume ca neadaptați social. Reprezentanții școlii freudiene consideră că criminalitatea este fundamentată pe conflicte interne, pe sentimente de insecuritate, de inferioritate.

Recunoscând toate meritele orientărilor clasice în domeniul delincvenței, ele rămân totuși viabile doar prin acumulările de date empirice, neputând să se ridice prin contribuția lor la nivelul științific de abordare a problematicii delincvenței, la identificarea întregului complex de factori prin care se explică acest fenomen.

3. Concepții asupra determinismului social al fenomenului de delincvență

În literatura sociologică există un șir de teorii care relaționează delincvența cu etiologiile macrosociale. Factorul determinant al delincvenței pentru acest grup de teorii rezidă în diminuarea funcției de control social exersate de comunitate și în tulburarea ordinii sociale cauzate de diversitatea normelor de conduită, de mobilitatea populației, de multiplicarea mediilor sociale marginale cu deschidere spre delincvență etc. În continuare vom expune esența câtorva din teoriile ce țin de această orientare.

- ***Teoria “dezorganizării sociale”***

La baza acestei teorii stă proliferarea delincvenței drept o consecință directă a expansiunii urbane și a creșterii demografice, a generalizării

unor modele de comportament apărute în ariile suburbane și a accentuării marginalizării unora dintre locuitori. Punctul de pornire al acestei teorii se găsește în studierea tradiției “dezorganizării sociale” de către sociologii renumitei Școli de la Chicago, avându-i ca reprezentanți de seamă pe C.R. Shaw și H.D. McKay. Ei au constatat că în marile metropole americane rata delincvenței este mult mai ridicată comparativ cu alte zone și orașe care nu au cunoscut schimbări social-economice și culturale spectaculoase. Utilizând metode statistice și de cartografiere a delictelor constatate de tribunale, ei au ajuns la concluzia că rata delincvenței sancționate este mult mai ridicată în zonele puternic industrializate și urbanizate, fapt verificabil în mod particular prin frecvența și gravitatea delictelor contra persoanei, proprietății și moravurilor. Procesele de dezvoltare și de modernizare socială au fost însoțite de o creștere constantă a nivelului de delincvență și datorită constituirii unor comunități eterogene, cu grad scăzut de structurare și coeziune socială, în care controlul social devine confuz și ineficace. Prin consecințele produse, mobilitatea geografică și socială a unor categorii și grupuri extrem de diverse a condus la apariția unor zone cu populații formate în majoritate de imigranți, care nu reușesc să se adapteze întotdeauna noilor condiții. Acest lucru face ca familiile imigrante, stabilite recent în marile metropole, să nu-și poată îndeplini adecvat funcțiile educative și socializatoare, conducând la o slabă adaptare și integrare a copiilor și adolescenților, mărinid astfel probabilitatea de a deveni delincent.

Teoria “dezorganizării sociale” consideră că factorul determinant în mecanismul causal al delincvenței îl reprezintă scăderea funcțiilor de socializare și control exercitate de comunitate, destabilizarea ordinii sociale și a coeziunii grupurilor datorită eterogenității populației și varietății normelor de conduită. În consecință, cauzele “primare” ale delincvenței rezidă în interiorul comunității urbane care devine prin ea însăși o sursă potențială criminogenă datorită aglomerării de populație, diversificării spațiilor și serviciilor comerciale și sociale. Soluția eradicării delincvenței constă deci în elaborarea și aplicarea unor măsuri la nivel de comunitate și nu individual, accentul fiind pus pe ameliorarea condițiilor economice, sociale și culturale din zonele, ariile și cartierele defavorizate.

Deși conține numeroase idei valoroase, această teorie consideră în mod exclusivist delincvența ca un efect nemijlocit și direct al proceselor de urbanizare, industrializare și dezvoltare economică, privite ca indica-

tori ai schimbării și ai dezorganizării sociale. Corelațiile statistice între nivelul dezvoltării social-economice a unei anumite zone și nivelul delincvenței, stabilite într-o serie de studii și cercetări de etiologie a delincvenței, nu înseamnă implicit o relație cauzală directă, putând interveni diferiți factori covarianți. Meritul acestor cercetări teoretice nu trebuie însă neglijat, ele evidențiind legăturile existente între creșterea la un moment dat a delictelor și diminuarea controlului social.

- **Teoria “anomie sociale”**

În forma ei clasică, teoria “anomie” a fost enunțată și elaborată pentru prima dată de către sociologul francez Em. Durkheim care pornește de la conceperea devianței ca având un caracter universal, fiind implicată în fiecare societate. Conform acestui deziderat, în orice societate există inevitabil indivizi care se abat de la tipul colectiv, comițând crime. De pe aceste poziții Durkheim susține că delincvența are un rol necesar și util, deoarece este legată de condițiile fundamentale ale vieții sociale. Plecând de la aceste convingeri, Durkheim introduce în circuitul sociologic noțiunea de *anomie*, care reprezintă o stare obiectivă a mediului social caracterizată printr-o dereglare totală a normelor sociale, ca efect al unor schimbări bruște. Starea de anomie apare ca urmare a “ruperii” solidarității sociale la nivelul instituțiilor sociale mediatore (familia, școala, biserica, comunitatea etc.) care nu mai pot asigura integrarea normală a indivizilor în colectivitate, neavând norme clare. Anomia nu este deci o stare definitivă de absență totală a normelor, ci o situație socială în cadrul căreia normele de bază își suspendă temporar funcționalitatea cu consecințe la nivelul multiplicării comportamentelor deviante. Anomia afectează un grup social prin ruperea echilibrului ordinii sociale, prin sentimentul de dezorientare rezultat din confruntauarea cu noua situație. Indivizii sunt aruncați într-o situație inferioară celei anterioare și, în consecință, unii dintre ei nu se mai supun regulilor impuse de societate, din exterior, iar societatea, la rândul ei, nu mai este capabilă să-și impună normele.

Concepția despre anomie a lui Em. Durkheim a fost ulterior îmbogățită și diversificată de către o serie de autori. Cel care a dezvoltat *teoria anomiei sociale* într-un cadru teoretic diferit față de cel durkheimian a fost sociologul american R.K. Merton. Conform concepției sale, orice societate solicită membrilor săi două cerințe morale

principale. În primul rând, să aleagă ca finalitate a acțiunilor lor numai acele scopuri culturale care sunt aprobate și dorite de întreaga societate și, în al doilea rând – să selecteze numai căi aprobate de societate, adică “mijloace instituționale” de realizare a scopurilor. Neputând atinge scopurile la care aspiră, individul apelează la căi ilicite, concretizate în forma acțiunilor infracționale. Pentru a demonstra acest lucru, Merton construiește o “paradigmă” care, punând în ecuație scopurile și mijloacele sociale, evidențiază caracterul și rolul diverselor moduri de adaptare individuală la mediul în care trăiește individul. Dintre aceste moduri de adaptare, cinci apar ca fundamentale:

- *conformismul* - constă în acceptarea în același timp a scopurilor și a mijloacelor fixate de societate, chiar dacă idealul proiectat nu este niciodată atins;

- *inovația* - rezultă din faptul că obiectivul cultural stabilit este bine interiorizat de individ, în timp ce procedeele legitime pentru atingerea lui sunt respinse;

- *ritualismul* - constă în restrângerea aspirațiilor, individul rămânând și acționând în conformitate cu normele legitime;

- *evaziunea* - este considerată ca un mod de adaptare destul de rar, caracterizată prin abandonul simultan al scopurilor și normelor și refugiul individului în zone marginale ale societății;

- *rebeliunea* - constă în respingerea în aceeași măsură atât a scopurilor, cât și a mijloacelor din dorința individului de a înlocui normele sociale cu altele.

Teoria formulată de Merton a fost elaborată în mai multe versiuni. În una din ele sociologul american dezvoltă o teorie structurală a comportamentului delinvent. În raport cu această teorie, Merton consideră că mediul social al individului cuprinde, pe de o parte, structura socială ca ansamblu organizat al relațiilor sociale în care sunt implicați membrii unei anumite colectivități, iar, pe de altă parte, structura culturală ca ansamblu organizat de valori normative care orientează comportamentul comun al membrilor colectivității respective. Când între normele sociale, scopurile culturale și capacitatea de conformare normativă a membrilor unei societăți apar disfuncții, structura culturală este dislocată. În aceste condiții, valorile culturale produc comportamente aflate în contradicție cu înseși prescripțiile acestor valori. Astfel, poziția ocupată de

individ în structura socială generează tendințe de conformitate sau de devianță. Nu valorile diferite produc delincvența, ci diferențele obiective existente între condițiile sociale ale diferitelor clase sau grupuri sociale generează asemenea disfuncții. Ca o consecință obiectivă, grupurile sociale cu situație defavorizată, având blocat accesul spre pozițiile de prestigiu, recurg la acte ilegite, antisociale.

Spre deosebire de teoria lui Merton, concepția formulată de R.A. Cloward și L.E. Ohlin consideră că fenomenul de delincvență, ca reacție specifică față de inegalitatea socială, nu are un caracter individual, ci colectiv, iar mecanismul care explică această reacție este ansamblul mijloacelor (legitime sau ilegite) de realizare a scopurilor valorizate social, denumit *structură de oportunitate*. Pornind de la mijloacele legitime și ilegite, delincvența este considerată un act colectiv, o “subcultură” delincventă care prezintă o dublă integrare: una în paralel cu integrarea socială “formală” și alta – cu un “subsistem de roluri” integrate sistemului social. Spre exemplu, banda de delincvenți constituie un tip de subcultură anume. Rolurile dominante care trebuie îndeplinite sunt cele ce țin de activitatea delincventă ca “exigențe” esențiale, justificate și legitimate de bandă. Pornind de la aceste premise, Cloward și Ohlin ajung la concluzia paradoxală că actul delincvent ca atare este doar condiția esențială a ființării unei bande, nefiind, dacă nu este descoperit și pedepsit, o acțiune care încalcă normele sociale. O infracțiune ascunsă sau nedescoperită, subliniază ei, nu reprezintă un act delincvent. Numai pedeapsa și judecata sunt stări constitutive pentru infracțiune, în măsura în care justiția stabilește că anumite norme au fost violate.

- **Teoria „etichetării sociale”**

În cadrul acestor orientări teoretice, centrul de greutate al explicației sociologice este transferat din domeniul studiului personalității delincventului și al mecanismelor trecerii la actul delincvent către fenomenul “reacției sociale”, al rolului pe care îl joacă reacția de răspuns și contrarâspuns în geneza delincvenței.

Conform acestor teorii, delincvența nu este o trăsătură intrinsecă acțiunii unui individ, ci o însușire conferită aceluia comportament de către indivizii care dețin puterea și influența. Această abordare a studiului delincvenței implică un proces de interacțiune între cel puțin două cate-

gorii de indivizi: cei care comit abaterea și restul societății, care poate fi și ea împărțită în mai multe grupuri. Ca urmare, reprezentanții teoriei “*etichetării sociale*”, printre care H.Becker, K.Erikson, F.Tannenbaum, consideră că devianța, în general, și delincvența, în special, nu există în sine, ci doar în măsura în care societatea sau anumite grupuri sociale o “etichetează” ca atare. Așadar, delincvența reprezintă o “etichetă” ce include reacțiile unor indivizi sau instituții sociale față de comportamentele anumitor indivizi.

Pentru explicarea mecanismului definirii și etichetării delincvenței, adepții teoriei “*etichetării sociale*” analizează interacțiunea dintre normele sociale și comportamentele indivizilor, considerând că în orice societate sunt indivizi care încalcă normele prescrise și indivizi care se pronunță asupra conduitelor celor care violează normele. Norma reprezintă, de fapt, etalonul în funcție de care conduita individului este valorizată pozitiv sau negativ. Ele impun sau interzic anumite acțiuni, evaluând măsura în care un individ poate sau nu să îndeplinească un anumit rol social, în funcție de poziția lui socială. Normele prescrise nu stipulează cum trebuie să acționeze indivizii, ci doar mijloacele ce trebuie folosite în acest scop. Astfel, în societate apar diverse tipuri de comportament. În funcție de *modelul normativ*, care întruchipează faptele tradiționale, de *sistemul valoric* al unei societăți, de *rolurile prescrise* prin norme și de *rolurile efectiv jucate* de indivizi, grupurile sau societatea vor aprecia și sancționa diferite comportamente ca fiind legitime sau ilegitime, normale sau deviate.

Teoreticienii “*etichetării sociale*” concep delincvența ca tip special de “*reacție socială*” de apărare din partea societății sau a anumitor grupuri, natura și intensitatea acestor reacții depinzând de o serie de factori, cum ar fi: puterea, statusul, bogăția, prestigiul unei anumite categorii de indivizi. Fiecare dintre aceste grupuri, care dețin puterea și dominația, au o imagine bine stabilită referitor la scara de valori, interese protejate, comportamente dezirabile pe care le impun celorlalți. De multe ori, deținătorii puterii sau ai bogăției, fiind membrii grupurilor privilegiate, au tendința de a “*eticheta*” ca deviate acțiunile indivizilor din clasele de jos sau mijlocii ale societății, care, la rândul lor, fie că acceptă eticheta, comportându-se în conformitate cu ea, fie că o resping, adoptând alte conduite.

Subliniind rolul important al agențiilor de control social, K.Erikson consideră că în procesul etichetării aceștia îl “împing” pur și simplu pe individ către o carieră delincventă, pe care el o acceptă în cele din urmă ca fiind singura alternativă posibilă. F.Tannenbaum arată că apariția și definirea delincvenței se face prin “dramatizarea” răului, fiind considerați drept “răi”, “bolnavi” sau “criminali” un număr de indivizi, dar nu în funcție de natura abaterilor comise, ci de intensitatea reacției față de abatere, reacție ce influențează evoluția carierei lor de viitori delincvenți.

Paradigma “etichetării sociale” a fost adeseori aplicată în definirea și sancționarea atât a delincvenței, cât și în recuperarea socială și morală a indivizilor care au săvârșit abateri și delikte, ceea ce s-a reflectat pe plan social și legislativ în diferite sisteme de sancționare și reeducare a devianților, în măsurile de protecție și ocrotire socială sau în programele de asistență și prevenire a diferitelor abateri și încălcări săvârșite.

4. Abordarea delincvenței din perspectiva contradicțiilor socioculturale

Teoriile psihosociale evidențiază legătura dintre cultură și criminalitate prin fundamentarea corelației pe procesul “învățării sociale”. Conform acestor teorii, frecvența actelor delincvente variază în funcție de un set larg de indicatori, cum sunt: sexul, vârsta, clasa socială, categoria socioprofesională etc. În prezent sociologia delincvenței cunoaște o gamă largă de teorii și concepții, care acordă un rol dominant în producerea actelor delincvente, motiv pentru care o prezentare exhaustivă a acestora apare dificil de realizat. Din aceste considerente, vom prezenta în continuare cele mai reprezentative modele teoretice fondate pe această idee, și anume: *teoria “asociațiilor diferențiale”*, *teoria “conflictelor codurilor culturale”*, *teoria “subculturilor delincvente”*, *teoria „rezistenței la frustrare”*.

• Teoria “asociațiilor diferențiale”

Formulată de către cunoscutul sociolog și criminolog E.A. Sutherland, teoria “asociațiilor diferențiale” reprezintă o particularizare a teoriei “învățării sociale” la studiul delincvenței.

Preocupat de instituționalizarea delincvenței în zonele urbane, E.A. Sutherland consideră comportamentul delincvent condiționat nu de caracteristicile biofiziologice sau psihice ale individului, ci de comunicarea din interiorul grupului unde individul “absoarbe” cultura și se conformează regulilor și normelor sociale și legale. Autorul consideră că în descifrarea științifică a comportamentului delincvent trebuie luate în considerare următoarele explicații:

- *situațională* – luarea în considerare a elementelor care intră în joc la momentul comiterii delictului;

- *istorică* sau *genetică* – vizând elementele care au influențat anterior situația și viața delincventului.

Teoria lui Sutherland este axată pe următoarele ipoteze:

a) comportamentul delincvent este “învățat” în procesul de interacțiune și comunicare dintre indivizi;

b) această “învățare” cuprinde tehnicile de comitere a infracțiunii și dirijarea specifică a motivelor, acțiunilor și atitudinilor;

c) dirijarea acestor motive, acțiuni și atitudini este învățată în funcție de interpretările oferite de reguli juridice și norme de conduită socială, pe care unele persoane le vor privi ca favorabile, iar altele ca nefavorabile;

d) persoana devine delincventă atunci când definițiile favorabile violării legii prevalează asupra definițiilor nefavorabile acestei violări.

Conform concepției lui Sutherland, în viața zilnică indivizii se confruntă atât cu modele pozitive de comportament, cât și cu cele negative (deviante). În consecință, “asocierea” individului cu grupuri deviante sau nondeviante – de unde și denumirea de “asociere” sau “asociație” diferențială – apare, în concepția lui Sutherland, ca singura explicație a comportamentului delincvent. Indivizii devin infractori deoarece vin în contact mai mult cu modele “deviante” și sunt confrunțați mai puțin cu modele “nondeviante”.

Aceste “asocieri diferențiale” se caracterizează, după Sutherland, prin *frecvență*, *durată*, *intensitate* și *anterioritate*. Anume anterioritatea este considerată de Sutherland ca având cea mai mare influență, întrucât comportamentul conformist (nondeviant), bazat pe respectarea prescripțiilor legale, se învață încă din copilărie, în cadrul socializării primare, putând să dureze pe tot parcursul vieții indivizilor, ceea ce este valabil și în cazul comportamentului delincvent.

Abordând multifactorial fenomenul delincvenței, teoria “asociațiilor diferențiale” aduce unele contribuții studiului sociologic al fenomenului dat, demonstrând că raporturile și contactele sociale ale unui anumit individ cu alți indivizi sunt determinate de forma de organizare socială, care facilitează sau nu forme specifice de comportament infracțional. În pofida acestor contribuții valide, teoria pare simplistă și reduționistă, deoarece neglijează caracteristicile individuale și personalitatea delinventului.

• ***Teoria “conflictelor codurilor culturale”***

Această teorie este adusă în discuție prin abordarea problematicii delincvențe de T. Sellin, care privește infracțiunea ca o consecință a “conflictelor culturale” existente între diferitele categorii și grupuri ale societății. Sellin arată că conflictele culturale sunt “ produse naturale ale diferențierii sociale”, care, la rândul ei, determină apariția unor grupuri sociale variate, fiecare caracterizându-se prin moduri de viață specifice și printr-o necunoaștere sau înțelegere greșită a normelor sociale și a codurilor culturale aparținând altor grupuri. Transformarea unei culturi dintr-un tip omogen în cel eterogen este însoțită de creșterea situațiilor de conflict. De cele mai multe ori, conflictele între codurile culturale pot apărea atunci când:

- a) aceste coduri ating granițele unor arii culturale “contagioase”;
- b) normele sociale și juridice ale unui grup cultural se extind asupra altui grup;
- c) membrii unui grup cultural migrează spre alt grup cultural.

În afară de conflicte între “normele de conduită” ale unor grupuri diferite, pot exista conflicte și în cadrul aceluiași grup. Aceste conflicte, considerate ca “ produse secundare ale vieții culturale”, determină apariția unui ansamblu de condiții sociale, caracterizat prin divergența și eterogenitatea influențelor pe care le resimt indivizii. Conflictul cultural generat de această situație se va reflecta pe plan psihologic prin acceptarea unor valori și norme orientative dualiste, caracterizate de cele mai multe ori în atitudini și comportamente agresive sau distructive.

Deși aceste conflicte culturale devin generatoare de delincvență numai în cazul în care sunt conștientizate de către indivizi, Sellin nu explică mecanismele psihosociale prin care diferitele contradic-

ții apărute între “codurile culturale” sau între “normele de conduită” pot determina apariția unor comportamente infracționale.

- **Teoria “subculturilor delincvente”**

Această teorie aparține lui A.K. Cohen, care identifică anumite categorii și grupuri neprivilegiate sau frustrate, denumite sugestiv “subculturi delincvente”, ale căror norme și valori sunt în contradicție cu cele ale societății. Abordând problema condițiilor de apariție a acestor “subculturi delincvente”, Cohen evidențiază producerea lor datorită următoarelor situații:

- dezvoltarea economică mai redusă;
- existența unor bariere și interdicții sociale;
- prezența unor niveluri societale cu situație periferică;
- existența unor stări de spirit specifice cu sentimente de izolare, frustrare și insatisfacție individuală și socială.

Cohen arată că “subculturile delincvente” s-au născut ca o reacție de protest față de normele și valorile societății și din dorința de a anihila frustrările de status marginal. Membrii acestor subculturi consideră că le sunt blocate căile de acces spre valori și statusuri elitare și, în consecință, recurg la mijloace ilicite, devenind potențiali delincvenți.

Analizând evoluția “subculturilor delincvente”, Cohen identifică o serie de trăsături specifice ce caracterizează aceste grupuri, și anume:

- *nonutilitarismul*, în sensul că destul de frecvent membrii acestor “subculturi” acced la activități delictogene nu din rațiuni utilitare, ci ca un “mod” de exprimare a solidarității;

- *maliciozitatea* (“răutatea”), în sensul că actul delincvent este cauzat nu de satisfacerea unor necesități materiale, ci ca o formă de “răutate”, o “sfidare” la adresa celorlalți. De pe aceste poziții membrii “subculturii” comit acte de vandalism, distrugere de bunuri, numai pentru a fi malițioși;

- *negativismul* este reflectat nu numai de setul de reguli ale grupului cu conținut contradictoriu normelor sociale, ci și de o “polarizare negativă” în raport cu acestea;

- *versatilitatea* (nestatornicia), în sensul că membrii “subculturilor delincvente” practică tot felul de activități ilicite, fără să se specializeze într-un anumit tip de infracțiune;

- *autonomia* grupului delincvent presupune solidaritatea între membrii grupului față de presiunile exercitate de alte “subculturi”.

În concluzie se poate spune că teoria lui Cohen enunță că “subcultura delincventă” se manifestă ca o reacție împotriva valorilor clasei “mijlocii”, banda tinerilor delincvenți evaluând pozitiv valorile negative, nonutilitariste și hedoniste. Pentru acest motiv, teoria lui Cohen a mai fost denumită “teoria învățării reacției delincvente”.

- ***Teoria „rezistenței la frustrare”***

Preocupându-se cu prioritate de decelarea și evaluarea cauzelor și a condițiilor social-culturale care determină forme specifice de delincvență, analiza sociologică nu poate ignora rolul factorilor subiectivi ai etiogenezei actului delincvent, în a căror absență studiul științific al acestui fenomen apare incomplet și unilateral. Așadar, o examinare completă a etiogenezei comportamentului delincvent presupune, pe lângă considerarea factorilor obiectivi și analiza mecanismelor psihologice, a proceselor psihice care determină ca unii indivizi în prezența acelorași caracteristici social-economice și culturale să devină infractori, în timp ce alții nu.

Un asemenea tip de analiză implică studiul personalității infractorului, al motivațiilor, nevoilor și aspirațiilor lui. O teorie particulară, care încearcă concilierea punctului de vedere psihologic cu cel sociologic, este așa-numita teorie a *rezistenței la frustrare*, elaborată de W.C. Reckless care pornește de la critica conceptului de “cauză” a delincvenței, propunând elaborarea unui sistem de ipoteze explicative capabil să suplineză deficiențele teoriei “cauzale”. Acest model de abordare a delincvenței are ca fundament conceptual “structura interioară” a individului, care poate fi caracterizat ca un adevărat “scut de rezistență” împotriva abaterilor de la normele sociale și împotriva demoralizării.

Există, subliniază Reckless, o *structură socială externă* și o *structură psihică interioară*, care acționează ca mecanisme de protecție în calea frustrării și a agresivității omului. Structura (sau “rezistența”) externă este alcătuită din grupurile sociale în care individul participă și este socializat (familie, prieteni, colectiv de muncă, vecinătate etc.) și care oferă posibilitatea dobândirii unui status, asigurarea unor mijloace legitime de realizare a scopurilor, senti-

mentul identității cu grupul. În schimb, structura (sau “rezistența”) interioară dobândește o importanță și o semnificație aparte în anumite momente, reprezentând o adevărată “matrice” care asigură individului conștiința identității de sine și a imaginii despre sine în raport cu alte persoane sau grupuri, convingerea orientării spre scopuri dezirabile și toleranță la frustrare. Dacă unul sau mai multe componente ale celor două structuri lipsesc, individul este predispus să devieze de la normele de conviețuire socială, comițând acte cu caracter delincent. Și, dimpotrivă, când aceste două sisteme de protecție sunt puternice, individul se va comporta ca orice alt membru al societății care își orientează comportamentul în funcție de norme.

Subliniind importanța structurii interne de rezistență, Reckless consideră că elementele ei pot fi cunoscute prin teste de personalitate și de predicție, ceea ce reprezintă un mijloc de prevenire a apariției sentimentului de frustrare, declanșator de acte delincvente. Dar, optând pentru utilizarea acestor teste de personalitate în identificarea structurii psihice a personalității, Reckless supralicitează rolul psihologului și al psihiatrului. Totuși, dat fiind faptul că pune un accent egal pe importanța evaluării grupurilor sociale și a variabilelor după care sociologul definește pe membrii acestora, concepția sa are un profund caracter multidisciplinar, ce permite proiectarea pe termen lung a unor programe instituționale de prevenire și combatere a fenomenului de delincvență.

În concluzie menționăm că, oferind o gamă extrem de largă și nuanțată de direcții și orientări teoretice, abordarea fenomenului de delincvență operează cu o multitudine de concepții și paradigme de natură biologică, psihologică, psihiatrică și sociologică, care încearcă să evidențieze diverse niveluri și semnificații ale genezei comportamentului delincent, ale situației care favorizează comiterea actelor antisociale, dar care nu reușesc, totuși, să surprindă totalitatea contextului determinativ al manifestărilor delincvente. Meritul lor constă însă în faptul că au semnalat aspectele și factorii cel mai puternic implicați în etiologia fenomenului de delincvență, precum și principalele disfuncții și curențe ale unor instituții cu rol de socializare și control social, indicând modalitățile și mijloacele de intervenție și de prevenire a actelor antisociale comise.

Întrebări recapitulative:

1. Numiți trăsăturile principale ale delincvenței.
2. Caracterizați principalele categorii de delincvență.
3. Dați caracteristica principalelor direcții clasice privind etiologia delincvenței.
4. Caracterizați teoriile ce relaționează delincvența cu etiologii macrosociale.
5. Explicați în ce constă mecanismul “etichetării” acțiunilor individuale.
6. Explicați esența teoriilor ce relaționează delincvența cu factorii psihosociali.

Bibliografie selectivă:

1. Banciu D., Rădulescu S., Voicu M. *Introducere în sociologia devianței*. – București, 1985.
2. Ogien A. *Sociologia devianței*. – Iași, 2002.
3. Petcu M. *Delincvența. Repere psihosociale*. – Cluj-Napoca, 1999.
4. Preda V. *Profilaxia delincvenței și reintegrarea socială*. – București, 1981.
5. Rădulescu S., Banciu D. *Introducere în sociologia delincvenței juvenile*. – București, 1990.

CAPITOLUL IV

NARCOMANIA – FORMĂ A CONDUITEI DEVIANTE

1. *Semnificațiile flagelului drogurilor*

Termenul *narcomanie* este o îmbinare din grecescul “*narcosis*” - somn, amorțire, și “*mania*” - patimă, demență. Prin urmare, acest termen conține explicația stării în care ajunge consumatorul de droguri.

În anul 1952, Organizația Mondială a Sănătății a calificat narcomania ca “o stare de intoxicare periodică sau cronică, dăunătoare individului și societății, provocată de consumul repetat al unui drog”. Potrivit aceleiași surse, caracteristicile narcomaniei sunt “o nevoie irezistibilă de a continua consumul drogului și de a-l procura prin toate mijloacele, o tendință de a majora dozele și o dependență de ordin psihic, uneori și fizic, față de efectele drogului”.

În afară de definiția și caracteristicile date narcomaniei de către Organizația Mondială a Sănătății, în literatura de specialitate **fenomenul narcomaniei** este privit ca o **formă a conduitei deviante**, ca o abatere de la norme, de la comportamentul acceptat și dezirabil.

Flagelul drogurilor este unul dintre fenomenele cele mai complexe, mai profunde și mai tragice ale lumii contemporane. An de an, milioane de oameni cad pradă drogurilor și o parte mereu crescândă din ei sunt cu desăvârșire pierduți pentru societate. Se fac tot mai multe apeluri, întruniri, conferințe la care participanții își propun să găsească cele mai adecvate metode pentru a pune capăt aberației drogurilor. În acest context situația actuală se conturează tot mai clar ca un fenomen social scăpat de sub control.

Prin intermediul presei, filmelor, cărților asistăm la un spectacol, pe cât de divers în manifestări, pe atât și de zguduitor - droguri ca produs la fel de scump ca aurul, droguri ca sursă de câștiguri fabuloase, droguri ca obiect de dispută ce ajunge la dimensiunea luptelor sângeroase, droguri ca refugiu din fața greutăților și adversităților unei existențe lipsite de certitudinea viitorului, marcată de convulsii dramatice și de polarizări extreme. Constatăm deci o recrudescență nemaiîntâlnită a flagelului drogurilor ce naște o serie de întrebări, dintre care se detașează una de fond, și anume, dacă *acest flagel poate fi pus, ca*

gravitate, alături de un altul ce amenință omenirea – războiul nuclear. Desigur, este greu a da un răspuns pertinent. Statistica creează însă impresia că, de la începutul secolului nostru, drogurile au produs mai multe victime umane decât toate conflagrațiile militare care au avut loc. *Ce se ascunde, de fapt, în spatele acestui flagel?*

Menționăm, întâi de toate, *posibilitatea extraordinară de a obține câștiguri fabuloase*, într-un timp scurt, cu cheltuieli reduse, datorită unor factori favorabili, cum ar fi existența de culturi tradiționale, corupția, slăbiciunea organelor de represiune etc. Sociologii, juriștii, savanții, medicii etc. încearcă să abordeze sub cele mai diverse aspecte problema interpretării și estompării acestui fenomen. Este greu însă a găsi o soluție decisivă, dat fiind faptul că traficul de droguri tangențiază cu actele de terorism, traficul de arme și chiar cu false aspirații de ordin „politic”. Aceste deghizări și manifestări de subtilitate în realitate nu înseamnă decât niște încercări de a ascunde interesul fundamental care guvernează grupurile de traficanți - realizarea câștigurilor fabuloase.

Ce include în sine noțiunea de **drog**?

Prin *drog* (cuvânt de origine olandeză „droog”) se înțelege, în sens larg, orice substanță utilizată în terapeutică, datorită unor proprietăți curative, dar al cărei efect este, câteodată, incert și nociv pentru organismul uman. Această definiție este prea vagă și poate include, în general, toate medicamentele. De reținut ca o curiozitate faptul că numele de drog îl poartă și două plante - un arbust cu flori galbene (*Geuista Albida*) și o plantă târâtoare, din familia leguminoaselor, ce crește prin pășunile montane (*Geuista Oligosperma*) - fără ca ele să dețină proprietățile specifice conferite de alcaloizi și să fie supuse controlului internațional, precum drogurile propriu-zise.

Definind drogul, trebuie să consemnăm și sensul clasic al termenului. Potrivit definiției date de Organizația Mondială a Sănătății, *drogul* este acea substanță care, odată absorbită de un organism viu, poate modifica una sau mai multe funcții ale acestuia. Din punct de vedere farmacologic, drogul este substanța utilizată de medicină, a cărei administrare abuzivă (consum) poate crea o dependență fizică și psihică ori tulburări grave ale activității mentale, percepției, comportamentului etc. În ultimă accepțiune, termenul de *drog* nu se aplică anumitor substanțe ce pot fi desemnate prin termenul general de *psihotrope* (Convențiile și Protocoalele

Internaționale dau termenului de *psihotrope* un sens particular, distingându-le de stupefiante, dar, în realitate, stupefiantele, conform Convenției Internaționale din 1961, precum și a instrumentelor juridice internaționale anterioare, sunt ele însele psihotrope, în sensul farmacologic al termenului). Potrivit documentelor internaționale, prin *droguri* trebuie să înțelegem o parte dintre *stupefiantele* supuse controlului internațional prin Convenția Unică din 1961 privind stupefiantele, în timp ce *substanțele psihotrope* sunt substanțe al căror control internațional este prevăzut de Convenția privind substanțele psihotrope, încheiată în anul 1971.

Actualmente există mai multe clasificări ale drogurilor, fiecare din ele prezentând un interes particular.

După originea lor, drogurile se clasifică în:

Naturale - adică obținute direct din plante ori arbuști: *opiul și opiaceele*, extrase din latexul macului opiaceu; *cannabisul și rășina*, produse ce se pot realiza din planta Cannabis Sativa; *khatul; frunzele de coca* și derivații lor; *alte plante* cu proprietăți halucinogene.

Semisintetice - realizate prin procedee chimice pornind de la o substanță naturală, extrasă dintr-un produs vegetal: *heroina, L.S.D.*

Sintetice - elaborate în întregime prin sinteze chimice: *hidromorfina, petidina, metadona, mescalina, psylogina.*

Louis Lewin, în lucrarea sa „*Phantastica*” publicată în 1924, care își menține până în prezent importanța, dă următoarea clasificare a drogurilor:

Euphorica - cuprinzând calmante ale activității psihice ce diminuează și suspendă emotivitatea și percepțiile, conservă, reduce ori suprimă conștiința, acordând consumatorului o stare de bine, eliberându-l de afecte. Cercetătorul german include în această categorie *opiul și derivații săi opiacei* ca: *morfina, codeina, frunzele de coca și cocaina.*

Phantastica - cuprinde în general substanțe diferite din punct de vedere chimic, dar care au în comun proprietăți halucinogene (agenți de iluzii). Acestea sunt: *peyotl, cannabis indica, plantele conținând tropaină.*

Inebriantica - substanțele îmbătătoare cum ar fi: *alcoolul, clorofomul, eterul, benzina.* Deși Louis Lewin nu-l menționează, în această categorie poate fi inclus fără riscul de a greși și *protoxidul de azot.*

Hypnotica - agenții inductivi ai somnului: *chloratul, veronalul (toate barbituricele), sulfonalul, kawa-kawa, bromura de potasiu.*

Excitantica - stimulentele psihice, care determină, fără a altera conștiința, o excitare a activității cerebrale. Din această categorie fac parte *cafeinicele* (cafeaua, ceaiul, cola, matiyage, khatul, guarana), *cacaua, camforul, tutunul, betelul*.

O altă clasificare asemănătoare cu cea precedentă, dată de L.Lewin, este următoarea:

a) toxicele sedative ale spiritului (euphorica): *opiul și alcaloi-zii săi, cocaina;*

b) toxicele îmbătătoare (inebrantica): *alcoolul, eterul,*

c) toxicele ce iluzionează simțurile (phantastica): *hașișul, mes-calina.*

d) toxicele excitante (excitantica): *cafeaua, tutunul.*

Această diferențiere după efectele fiziologice pe care le produc toxicele nu este atât de riguroasă pe cât ar părea la prima vedere, iar anumite produse sunt, urmărind fazele acțiunii lor, pe rând exci-tante și producătoare de ebrietate, apoi stupefiante (alcoolul, hași-șul etc.).

Pierre Deniker, în lucrarea „*La psychopharmacologie*”, împarte substanțele psihotrope clasice și moderne în patru grupuri:

I. Psiholeptice

Hipnoticele - *barbituricele și nebarbituricele;*

Tranchilizantele și sedativele clasice - *benzodiazepinele;*

Neurolepticele - *phenathiazine, rezerpine, butirofenone, benzamide;*

Regulatorile umorului - *sarea de litiu.*

II. Psihoanaleptice

Stimulatoare ale veghii - *amfetaminele;*

Antidepresivele stimulative ale umorului - *ivipramia și deriva-tele triciclice, hidrazinele, I.M.A.;*

Alte stimulente - *fosforicele, acidul ascorbic etc.*

III. Psihodisleptice

Halucinogenele și onirogenele - *mescalina, L.S.D, psylocina, psylocibina, canabinele;*

Stupefiantele - *morfina, heroina, cocaina;*

Alcoolul și alte substanțe alcoolice - *eterul.*

Chimistul german *Albert Hofmann* propune o altă clasificare:

1. **Analgezice euforizante** - *opiaceele, petidina, metadona*;
2. **Sedative neuroleptice** - *rezerpinele, fenotiazinele*;
3. **Hipnoticele** - *meprobamatul, barbituricele*;
4. **Substanțe îmbătătoare** - *alcoolul, cloroformul, eterul*;
5. **Stimulentele** - *stimulentele cerebrale, amfetaminele, cafeina, cocaina*;
6. **Psihodislepticele** - halucinogenele, care, la rândul lor, se împart în *naturale și sintetice*:
 - *halucinogenele naturale* - *peyotl, ciupercile halucinogene, hașișul, parica, yage*;
 - *halucinogenele sintetice* - *L.S.D., D.O.M., S.T.P.*

Pot fi enumerate și alte clasificări ale drogurilor. Cea mai curent folosită este însă clasificarea drogurilor adoptată de Organizația Națiunilor Unite și de către Organizația Internațională a Poliției Criminale (Interpol):

1. **Produse depresive ale sistemului nervos central** (*opiul cu derivații săi: morfina și heroina*);
2. **Produse stimulente ale sistemului nervos central** (*cocaina, crackul, khatul, amfetaminele*);
3. **Produse perturbatorii ale sistemului nervos central** (*cannabisul, L.S.D., mescalina, ciupercile halucinogene*).

Frecvent utilizată este, de asemenea, și clasificarea simplă a drogurilor în:

- **droguri legale** (*tutunul, alcoolul, ceaiul, cafeaua*);
- **droguri ilegale** (*cocaina, heroina, cannabisul*).

În concluzie menționăm că după efectele scontate drogurile se împart în:

- droguri care provoacă excitație psihică, veselie, sentimente de tensiune psihică și, uneori, reacții violente, numite **stimulente**;
- droguri care provoacă calm psihologic, relaxare psihică sau somnolență, numite **sedative**;
- droguri care modifică percepția, senzațiile auditive, vizuale și olfactive, numite **halucinogene**;
- droguri care tulbură rațiunea, analiza pe care o facem plecând de la senzațiile proprii, numite **delirogene**.

2. **Dependența de droguri: tipuri și caracteristici**

Potrivit definiției Organizației Mondiale a Sănătății, folosirea excesivă, continuă sau sporadică a drogurilor, incompatibilă sau fără legătură cu practica medicală, este considerată drept **consum** ori **abuz**. Acestea pot fi folosite de indivizi în mod:

- *exceptional*, constituind în sine operațiunea propriu-zisă de a încerca o dată sau de mai multe ori un drog, fără a continua această practică;

- *ocasional*, folosire a drogurilor în formă intermitentă, fără a se ajunge până la dependență fizică sau psihică;

- *episodic*, folosirea drogurilor într-o anumită împrejurare;

- *simptomatic*, folosirea drogurilor caracterizată de apariția și instalarea dependenței.

Comitetul de Experți al Organizației Mondiale a Sănătății a stabilit, în anul 1964, elementul comun - **starea de dependență** - care caracterizează abuzul de droguri, recomandând înlocuirea termenilor de „toxicomanie” și „obișnuință” cu acela de „dependență”.

Așadar, dependența este o formă de consum voluntar, abuziv, periodic sau cronic de substanțe dependogene, dăunătoare atât individului, cât și societății, fără a avea la bază o motivație medicală, spre deosebire de farmacodependențele clasice, legitime, care sunt prin originea lor terapeutice ori paramedicale.

Din punct de vedere farmacologic, conform definiției date de Organizația Mondială a Sănătății, prin **dependență** trebuie să înțelegem „*starea psihică sau fizică ce rezultă din interacțiunea unui organism și a unui medicament caracterizată prin modificări de comportament și alte reacții, însoțite totdeauna de nevoia de a lua substanța în mod continuu sau periodic pentru a-i resimți efectele sale psihice și uneori pentru a evita suferințele.*”

Dependența psihică (sinonim fiind psihodependența) - constă dintr-o stare psihică, particulară, manifestată prin dorința imperioasă și irezistibilă a subiectului de a continua utilizarea drogului și de a înlătura disconfortul psihic. Dependența psihică se întâlnește în toate cazurile de dependență, cu anumite particularități, pentru fiecare drog în parte, putând fi însoțită ori nu de dependență fizică și toleranță.

Dependența fizică este rezultatul administrării îndelungate a unui drog. Ea se manifestă evident în cazurile când are loc reducerea marcată a dozelor, întreruperea completă a administrării sau amânarea acesteia peste limitele suportabile ale organismului, situații ce generează o serie de tulburări fizice. În ansamblul lor, acestea îmbracă aspectul sindromului specific toxicomanilor, cunoscut sub numele de *sindrom de abținere* (servaj). Or, sindromul de abținere nu ține doar de simpla întrerupere a administrării drogului. Simptomologia abținerei apare atunci când s-au epuizat rezervele trofice-energetice ale organismului, care se manifestă prin perturbări grave ale echilibrului și ale capacității de reglare neuro-endocrino-umoral-metabolică-moleculară exercitată de sistemele neuromediatorilor. Simptomele de abținere în toate toxicomaniile au caracterul unei hiperfuncții compensatorii hipersimpaticotonice (energotrope) care este exprimată clinic prin dilatarea pupilară, grețuri, anorexie, hiperglicemie, intensă stare de neliniște psihomotorie.

Servajul, în ceea ce privește anumite droguri, este nespus de greu de suportat de organism și în această situație, pentru a-i înlătura efectele neplăcute, consumatorul recurge la o nouă administrare. Modul de manifestare a dependenței fizice, respectiv a sindromului de servaj, diferă în funcție de drog, atât în ceea ce privește natura simptomelor, cât și intensitatea acestora. Astfel, ea este mai accentuată la opiacee și la barbiturice, dar este moderată sau poate să lipsească la formele de dependență create de celelalte droguri.

Organizația Mondială a Sănătății precizează încă din 1973 că riscul instalării farmacodependenței la un individ rezultă totdeauna din acțiunea conjugată a trei factori:

- a) particularitățile personale ale subiectului;
- b) natura mediului social-cultural general și imediat;
- c) proprietățile farmacologice ale substanței în cauză, în corelație cu cantitatea consumată, frecvența utilizării și modul de utilizare (ingerare, inhalare, fumare, injecție subcutanată sau intravenoasă).

Dependența care nu este dobândită în mod accidental pe parcursul vieții individului se numește **dependență naturală**. Această dependență survine o dată cu nașterea individului, în cazul în care mama sa este toxicomană. Este un trist adevăr, dar trebuie să știm că cele mai recen-

te victime ale abuzului de droguri sunt nou-născuții. Din această cauză, la ora actuală, unul din zece copii aduși pe lume riscă să decedeze ori prezintă grave malformații, întrucât mama sa a consumat droguri în timpul sarcinii.

Organizația Mondială a Sănătății a stabilit (la 1964) că există, din nefericire, atâtea tipuri de dependență câte droguri sunt, acestea fiind: *dependența de tip morfinic*, *dependența de tip cannabis*, *dependența de tip cocainic*, *dependența de tip amfetamnic*, *dependența de tip solvent* etc.

▪ ***Dependența de tip morfinic.*** Prototipul acestui tip de dependență este morfina, caracteristică tuturor opiaceelor. Opiaceele se consumă prin diferite modalități: fumat, ingerat, injectat, în băuturi și alte produse. Dependența de tip morfinic poate fi concomitent psihică și fizică, însoțită și de toleranță. Opiaceele acționează în mod deosebit asupra sistemului nervos central și în anumite doze exercită asupra acestuia efecte euforizante, în timp ce dozele mai ridicate dau consumatorului o stare de somnolență, mai mult sau mai puțin profundă, însoțită de vise. Dependența psihică instalată în legătură cu efectele euforizante este puternică și se manifestă nemijlocit prin dorința irezistibilă de a reutiliza drogul. Treptat, organismul devine tolerant, astfel încât efectele euforice sunt abia perceptibile la dozele obișnuite.

Paralel cu dependența psihică și toleranța se instalează și dependența fizică. Aceasta se manifestă pregnant la întreruperea administrării drogului prin instalarea sindromului de abstenență. Servajul morfinic este greu de suportat, de aceea, alături de dependența psihică, dependența fizică devine cea de-a doua cauză majoră care va determina subiectul la reluarea consumării drogului.

Sindromul de abstenență la opiacee apare după câteva ore de la ultima administrare, manifestându-se pe termen scurt, prin deprimare, tremurături musculare, dureri, slăbiciune fizică, insomnie, agitație, greață, crampe musculare și abdominale, creșterea tensiunii, accelerarea respirației, confuzie, apatie, slăbire, sterilitate, edem pulmonar, colaps. Tulburările cardiace sunt severe, putând fi însoțite de prăbușirea tensiunii arteriale până la colaps. Manifestările neuropsihice sunt accentuate și duc la instalarea unei psihoze grave. Gradele de intensitate ale dependenței și toleranței, precum

și timpul necesar instalării acestora sunt determinate de natura opiaceului, de dozele utilizate și calea de administrare, fapt pentru care acest tip de toxicomanie se poate clasifica în: *foarte severă, severă și moderată*.

▪ **Dependența de tip cannabis** apare prin consumul produselor pe bază de cannabis, care se caracterizează prin dependență psihică și toleranță, fără a fi prezentă dependența fizică, aceasta survenind doar în cazurile de consum masiv.

Persoanele dependente de substanțele produse pe bază de cannabis trec prin următoarele etape:

1) etapa de excitație euforică, atunci când individul percepe în organismul său o stare de biatitudine fizică și psihică, însoțită de o stare de veselie (de aici și denumirile date cannabisului de „iarbă ne bună” și „provoacă râsul”);

2) etapa în care apar halucinațiile, corpul este perceput anormal, parcă deformat; obiectele din jur își schimbă formele, mâinile și picioarele par grele, capul umflat, memoria este tot mai slăbită, pupilele sunt dilatate, iar sensibilitatea la lumină devine din ce în ce mai accentuată;

3) etapa, extrem de dificilă, dar în care are loc revenirea subiectului de pe tărâmul ireal pe cel real pe măsură ce efectele drogului dispar. Regăsirea este însoțită de somnolență, o apatie ternă în care individul meditează ofuscat asupra trăirilor avute sub imperiul drogului;

4) etapa în care organismul manifestă o mare nevoie de somn; este agitat, însoțit de delir, coșmaruri, o stare de rău general, de dezorientare, ce poate persista zile sau chiar săptămâni de la utilizare. Consumul repetat duce la instalarea dependenței psihice caracterizată prin tendința nestăpânită de a le reutiliza. Starea de obișnuință îl determină pe consumator să mărească dozele și numărul administrării acestora. Consumul cronic este cunoscut și sub numele de cannabinism, fiind dăunător pentru organism, întrucât afectează funcțiile creierului și ale altor organe vitale cum ar fi plămânii, laringele, glandele endocrine, aparatul de reproducere. Scade, totodată, imunitatea organismului față de infecții și unele boli. Cele menționate constituie argumente convingătoare că este greșit a crede că preparatele de tip cannabis fac parte din categoria

drogurilor ușoare și inofensive pentru organism. Din contra, ele pot constitui, la un moment dat, o cale de acces de la drogurile slabe spre drogurile mai tari.

▪ **Dependența de tip cocainic** (sinonim: cocainomanie) se caracterizează, la rândul său, prin dependența psihică puternică ce se instalează rapid, cât și prin toleranță. În cazul consumului de cocaină, dependența fizică este mai puțin accentuată, iar uneori poate fi chiar absentă totalmente.

Cocaina dă naștere la o serie de tulburări psihice. Astfel, în organismul toxicomanului își face loc euforia, un sentiment de putere fizică deosebită. Activitatea mentală se accentuează, apare o exaltare, logoree, agitație. Senzațiile de foame, oboseală, de somn sunt înlăturate. Această fază, numită **cocada**, durează 1-2 zile, după care își face apariția cea de-a doua etapă, caracterizată printr-o stare de **deprecieri generală**. Își fac apariția depresia, suspiciunea, insomnia, halucinațiile vizuale, senzațiile tactile aberante, delirul, agresivitatea. Consumatorul face apel la o nouă doză de cocaină pentru a resimți starea euforică inițială.

Consumul repetat induce dependența psihică și instalează toleranță, în special față de efectele sale euforice. Consumul repetat și dozele crescânde accentuează intoxicația cronică a organismului, aceasta manifestându-se prin tulburări psihice grave, cu tendințe de sinucidere sau de agresivitate față de cei din jur. Moartea poate surveni în urma complicațiilor cardiace și pulmonare, a bolilor infecțioase, contactate în urma slăbiciunii avansate a organismului sau atunci când se folosesc la injec-tare seringi nesterilizate, ori din cauza suprainfecțiilor instalate în urma scăderii capacității de apărare a organismului. Cocainomanii pot fi identificați în societate cu ușurință după aspectul cartilagiului nazal care este inflammat, erodat sau perforat atunci când drogul este prizat, paloare accentuată a feței, pupile dilatate, tremuratul de nestăpânit al extremităților, stare de slăbiciune avansată din cauza lipsei poftei de mâncare.

▪ **Dependența de tip amfetaminic** se caracterizează prin dependență psihică care apare cu un grad de manifestare minor și prin toleranță accentuată.

Amfetamina face parte din categoria stimulentei cu efecte directe asupra sistemului nervos central. Impulsionarea activității mentale constă în inducerea unei stări generale de bună dispoziție,

în dispariția senzațiilor de oboseală și de foame, în stimularea activității motorii. Amfetaminele sunt consumate prin ingerare (sub formă de comprimate, capsule) sau prin injectare, singure sau asociate cu alte droguri. Dependența psihică este întreținută de dorința intensă de a se retrăi starea euforică. Toleranța se instalează curând și este accentuată. Consumul repetat conduce la intoxicarea progresivă a organismului ale cărei manifestări se caracterizează prin iritabilitate, agitație, stare de panică, tulburări de vorbire, accelerarea pulsului și bătăilor inimii, dureri violente de cap. La numai câteva săptămâni de consum se dezvoltă o psihoză toxică cu manifestări asemănătoare cu cele de schizofrenie, însoțită de halucinații auditive, vizuale, tactile. Apare deseori o senzație de panică cu tentativă de sinucidere. Agresivitatea este crescută, determinând săvârșirea de acțiuni grave, fapte ce caracterizează adesea consumatorii de amfetamină. Pentru combaterea stării de rău general indusă de amfetamină aceasta este asociată de toxicomani cu heroina sau barbiturice, pentru a reduce agitația și hiperexcitabilitatea, dar aceasta conduce la politoxicomanie plus dependență creată de ambele droguri, având astfel efecte mult mai dezastruoase asupra organismului individului ce recurge la acest melanj.

▪ **Dependența de tip solvent** este creată de substanțe din categoria solvenților, care sunt produse chimice volatile la temperatura ambiantă și ai căror vapori, odată inhalați, produc efecte asemănătoare alcoolului și anestezicelor.

Vaporii solvenților inhalați trec prin plămâni și ajung cu rapiditate în creier, încetinind ritmul respirator. Inhalările repetate pot duce la pierderea simțului de orientare, a controlului sau chiar a cunoștinței. Efectele vaporilor de solvenți se manifestă imediat, dacă se renunță la inhalare, și pot să dispară între câteva minute și jumătate de oră; subiecții însă vor resimți dureri de cap timp îndelungat, nu se pot concentra, sunt apatici, oboșiți. Un consum repetat de solvenți pe o perioadă îndelungată de timp poate leza moderat funcțiile cerebrale, în principal controlul asupra mișcărilor. Se dezvoltă totodată și o toleranță a organismului, însă de această dată dependența psihică nu constituie o problemă notabilă.

Tipurile de dependență prezentate mai sus ne permit să cunoaștem urmările dezastruoase asupra organismului, să conștientizăm că utilizarea acestor substanțe nu poate fi tratată simplist, ca un joc sau curio-

zitate copilărească. Uneori chiar și o singură încercare a unui drog creează dependență, ceea ce se soldează în majoritatea cazurilor cu distrugerea personalității.

3. Dimensiuni sociale ale consumului de droguri

Programul Națiunilor Unite pentru HIV/SIDA estimează că un număr de peste 36 milioane de persoane suferă în prezent de HIV/SIDA. 89% din acestea trăiesc în Africa și în țările în curs de dezvoltare.

Consumul ilicit de droguri, ca fenomen cu dimensiuni sociale, a apărut în anii '50-'60, în cursul dramaticelor mutații culturale ale lumii contemporane. În anul 2000, în Statele Unite au fost confiscate 267 700 de funzi (un fund = 453 grame) de cocaină, 2,37 milioane de funzi de marijuana, 2 850 de funzi de heroină; Drug Enforcement Administration (DEA) a confiscat droguri în valoare de 850 milioane de dolari, F.B.I. - în valoare de 64 milioane de dolari, vama - în valoare de 752 milioane de dolari; DEA a dezmembrat 904 laboratoare clandestine și a arestat 25 975 persoane, iar F.B.I. - 3 913 persoane. În Marea Britanie au fost confiscate droguri în valoare de 262 milioane de lire sterline. În Franța, actualmente, există 980 000 de toxicomani, dintre care 40 la sută având vârsta între 21 și 25 de ani, iar circa 200 000 de toxicomani sunt irecuperabili. Se presupune că în mai puțin de 10 ani drogurile vor lichida statutul social - prin marginalizare, desocializare, incapacitate de integrare în viața socială - al unui număr de tineri egali cu toți ostașii căzuți pe front în primul război mondial.

Nici o țară nu a fost cruțată de problemele devastatoare cauzate de acest fenomen. Cu părere de rău, nici Republica Moldova nu a scăpat de praful nociv al disperării. Narcomania este răspândită pe întreg teritoriul ei. Principalele focare de răspândire sunt orașele mari și centrele raionale din nordul republicii. Astfel, în municipiul Chișinău sunt la evidență 1 380 de adolescenți, în Bălți - 1 620, în Tighina - 980, în Tiraspol - 1 005, în Edineț - 996; 13% din numărul total sunt elevi ai școlilor generale și liceeni, 6% învață la colegii și școli profesionale. În prezent este foarte greu a stabili o statistică exactă a consumatorilor de drog, dat fiind faptul că la estimarea lor sunt folosite diferite metode. De exemplu: dacă

la evidența Centrului narcologic republican în 1999 se aflau \approx 4 500 de persoane, apoi în 2001 - peste 8 300. După unele estimări, numărul de narcomani este însă mult mai mare, cifrându-se la 55-65 mii de persoane, majoritatea fiind tineri în vârstă de 14-25 de ani.

Narcomania a pătruns în toate comunitățile, progresând extrem de rapid în special în rândurile tineretului aflat într-o căutare, prin esență destabilizantă, de identitate, în general, și de identitate socială, în particular. În acest context, consumul de droguri este deseori asociat de către tinerii în dificultate cu o cultură alternativă, activă, opusă unei comunități în care nu se simt integrați. Implicarea crescândă a tinerilor din Republica Moldova în utilizarea drogurilor intravenoase este confirmată și de cercetarea efectuată în aprilie 2001 de Centrul de Analiză și Investigații Sociologice, Politologice și Psihologice CIVIS cu susținerea financiară a Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare și de Fundația SOROS. Prin această cercetare s-a constatat că:

- 16% dintre persoanele dependente de droguri în vârstă de 18-21 ani au început să administreze droguri în 1996. În 1998 numărul lor a crescut până la 31%;

- 96% dintre persoanele de 18-21 ani, care se droghează, și-au injectat mac, iar 100% dintre ei au administrat alcool;

- 71% dintre adolescenți preferă să-și administreze intravenos macul (în cazul în care nu au la îndemână drogul preferat), iar 20% dintre ei administrează hașiș;

- 24% dintre adolescenți își injectează droguri de 11-20 de ori în decurs de o săptămână;

- 43% dintre persoanele participante la sondaj cunosc în față 1-10 persoane până la 20 de ani care își injectează intravenos droguri;

- 49% dintre adolescenți își administrează droguri doar pentru distracții;

- 40% dintre adolescenți își administrează, de obicei, drogul împreună cu alții;

- 16% dintre adolescenți au suferit cândva de sifilis, iar 11% - de gonoree;

- 76% dintre tinerii de 18-21 ani au trecut testul HIV; 13% - au refuzat să treacă acest test;

- 42% dintre persoanele în vârstă de 18-21 ani consideră că necesită tratament în privința dependenței de droguri.

Așadar, datele cercetării relatează că majoritatea consumatorilor de droguri sunt tinerii în vârstă de 18-21, iar modul de utilizare cel mai des practicat este injectarea subcutanată sau intravenoasă a macului opiaceu.

Între abuzul de droguri și așa-numitele „epidemii de seringă” există o legătură de tipul cauză-efect. Toxicomanii care își administrează drogul preferat prin injectarea pe cale intravenoasă se expun la contaminarea cu numeroase maladii, hepatită infecțioasă, intoxicații cu substanțe folosite pentru diluarea heroinei ori alte droguri impure care sunt vândute pe piața ilicită. Ei riscă să contamineze sindromul de imunodeficiență dobândit, teribila SIDA, împotriva căreia nu există remediu. Conform datelor statistice furnizate de Organizația Mondială a Sănătății, din 100 de victime ale bolii SIDA, 60-65 persoane sunt narcomani. Calea infecției este simplă: folosirea în comun a unei seringi nedezinfectate ce a fost inițial utilizată de un purtător al virusului SIDA.

Motivele și cauzele care duc la folosirea stupefiantelor sunt diverse. Identificarea lor constituie una dintre cele mai mari dificultăți în lupta împotriva abuzului de droguri. Printre *cauzele, care influențează în mod direct abuzul de droguri*, putem deosebi:

a) cauze interne ale consumului de droguri:

- curiozitatea, tentația, „fructul oprit”;
- dorința de senzații puternice;
- lipsa de maturitate / responsabilitate;
- problemele personale, disperarea;
- singurătatea;
- plictiseala etc.

b) cauze externe ale consumului de droguri:

- anturajul;
- climatul familial defavorabil;
- nivelul educațional și cultural redus;
- lipsa informației cu privire la droguri etc.

Este important a menționa și principalele *situații / împrejurări* favorabile în care tinerii „încearcă” un drog sau devin consumatori de droguri, printre care:

- prietenia toxicomanilor;
- distracțiile (petreceri, discoteci, baruri);
- locurile ascunse / secrete.

Paralel cu aceste cauze ale consumului de droguri există și un șir de factori inhibitori (atât interni, cât și externi), care îi împiedică pe tineri să consume droguri și care e necesar să fie identificați. Astfel, printre **factorii inhibitori interni** pot fi numiți:

- tăria de caracter, voința, maturitatea;
- teama de dependență, de a nu se putea lăsa;
- nu simt nevoia / nu sunt influențabili;
- conștientizează pericolul pe care îl presupune consumul etc.

Factorii inhibitori externi ai consumului de droguri includ:

- gradul de cultură și educație;
- teama / respectul față de părinți;
- mediul în care trăiesc etc.

Revenind la etiologia drogurilor, trebuie de reținut că toți consumatorii manifestă anumite tipuri de instabilități emoționale în urma consumului de droguri, iar, drept urmare, pe plan social ei sunt cvasineputincioși în crearea relațiilor firești, fiind pur și simplu ființe ce nu au puterea și curajul necesar să înfrunte deschis evenimentele (nu toate fericite), pe care viața le așează în calea lor. Influența mediului, curiozitatea, necunoașterea pericolului în care pune drogul, lipsa unor capacități intelectuale, urbanizarea, șomajul sunt doar câțiva dintre factorii ce determină consumul de droguri. Cheia enigmei se află însă în structura personalității fiecărui drogat. Aceasta ne-o demonstrează și faptul că anual milioane de indivizi sunt supuși unor tratamente terapeutice cu substanțe și produse stupefiante în unități medico-sanitare, însă nu toți acești indivizi devin dependenți de drogurile ce li s-au administrat.

Prezența unui consumator de droguri în familie se transformă într-o adevărată tragedie, iar creșterea numărului acestora devine un pericol pentru societate. Conștientă de consecințele nefaste ale consumului abuziv și ale traficului ilicit de droguri, omenirea întreprinde o vastă campanie împotriva expansiunii acestui flagel. Un adagiul vechi spune că, pentru a putea să previi, trebuie mai întâi să cunoști. În cele ce urmează vom expune câteva din efectele nocive ale drogurilor parțial elucidate în paginile anterioare atât pentru toxicoman, privit individual, cât și pentru societate în general.

A. Impactul consumului de droguri la nivel de individ

Servajul la opiomani

Efectele consumului ilicit de droguri depind de mărimea dozelor și de ritmicitatea lor, de starea generală a sănătății narcomanului, de

vârstă, temperament etc. Consumul de opiu, de exemplu, presupune o anumită toleranță a individului, în funcție de care se manifestă și efectele drogului, ele variind de la o stare de calm aparent la extaz și chiar la deces. O doză puternică poate paraliza centrul respirator al creierului și, de aici, poate duce la comă profundă sau deces.

În general, opiomania îl descompune fizic și mental pe individ, îi deteriorează memoria, îi diminuează dorința de viață, voința și capacitatea de decizie. Crizele de abinență în cazul drogurilor pe bază de opiu sunt extrem de sever resimțite de toxicomani.

B. Pericolul abuzului de droguri pentru societate

Acest pericol se manifestă sub mai multe aspecte, dintre care vom menționa următoarele:

1. Consecințele nefaste în plan demografic

Aspectul demografic este unul dintre cele mai importante ale vieții sociale, ale unei societăți umane. „A avea urmași” este de cele mai multe ori unul din scopurile principale pentru care se căsătoresc două persoane de sex opus. Asigurarea „schimbului de mâine” este o activitate de primă importanță în cadrul politicii sociale a oricărui guvern.

Consumul de droguri reprezintă un pericol demografic deosebit, atât în ceea ce privește **natalitatea**, cât și **mortalitatea**. În primul rând, consumul de droguri provoacă o *diminuare a fertilității*. În al doilea rând, în cazul femeilor gravide, folosirea drogurilor este catastrofală pentru făt. Se știe că drogurile provenite din categoria opiacelelor pătrund cu ușurință în placentă, determinând perturbări ale evoluției fătului, provocând o vasoconstricție accentuată. Drogurile opioide fac să crească prin sinergie toate efectele depresive pe care le exercită asupra sistemului nervos central consumul de barbiturice, tranchilizante etc. Această sinergie poate antrena la făt o gravă depresiune respiratorie, hipotermie, comă și chiar moartea.

Drept urmare a consumului de droguri, 80% din nou-născuți manifestă fenomene de asfixie, hemoragii intracraniene, hipoglicemie ori se nasc subdezvoltați și subponderali. Mortalitatea la această categorie de copii este, de regulă, mai mare față de cea a copiilor născuți de mame netoxicomane. Consumul de droguri pe timpul gravidității de asemenea provoacă mutații genetice, dând naștere la adevărați monștri - atât fizici, cât și psihici.

În ceea ce privește o altă variabilă demografică - mortalitatea, aceasta are dimensiuni mult mai mari în cazul toxicomanilor, fie ca urmare a supradozelor sau a efectelor nefaste ale acestor substanțe în timp, fie ca urmare a îmbolnăvirii de SIDA, ca urmare a folosirii unor ace de seringă infectate. Astfel, ca urmare a supradozelor, în Franța au murit în 1999 peste 860 de persoane, în Polonia - 982, în Bulgaria - 29 de persoane, în România - 535 de persoane, în Moldova - 183 de persoane. Acest fenomen este deosebit de îngrijorător din perspectiva viitorilor ani, căci actualmente nu i se cunosc adevăratele dimensiuni, nu există o statistică clară și precisă ce ar scoate în vileag numărul celor decedați din cauza drogurilor. Efectele nefaste ale drogurilor sunt multiple, iar modul în care ele produc moartea pare a fi, de cele mai multe ori, unul natural. Astfel, foarte mulți medici se mărginesc a constata doar simplul fapt că pacientul ar fi decedat în urma unui stop cardiac sau respirator, neinvestigând dacă acestea nu sunt cumva urmare a unei supradoze de drog. De asemenea, sunt înregistrate multe sinucideri în baza consumului de droguri.

În ceea ce privește infectarea cu virusul SIDA ca urmare a administrării drogurilor pe cale intravenoasă, este alarmantă frecvența crescândă a îmbolnăvirii copiilor născuți de mamele infectate. De cele mai multe ori, aceste cazuri se întâlnesc în Africa. Circa 80% din cazuri au la bază aplicarea directă sau indirectă a drogurilor. În Republica Moldova în ultimii doi ani s-au născut 34 de copii infectați de acest virus.

Este cert că acum, când bolnavii de SIDA se numără cu milioanele, fără intervenția activă a statului va fi cu neputință combaterea acestei suferințe groaznice. Numărul persoanelor infectate de SIDA poate fi redus concomitent cu diminuarea fenomenului dependenței de drog. Dar pentru aceasta este necesar să se influențeze asupra cauzelor care îl generează, nu însă numai asupra simptomelor maladiei.

2. Copiii - victimele inocente

Un aspect important al pericolului demografic îl constituie consumul de droguri de către copii. În unele țări de pe glob opiomania este un fenomen curent nu numai la persoanele adulte, ci și la copii. Astfel, în Pakistan, unii părinți dau copiilor o soluție obținută în urma

fierberii capsulelor de mac, de asemenea li se administrează doze de opium pentru a-i calma, dar, de fapt, are loc o anestezie totală a acestor copii pe perioade lungi. Aceste practici sunt foarte dăunătoare, deoarece copiii respectivi sunt viitorii toxicomani; totodată, consumând droguri de la o vârstă fragedă, ei pot muri de tineri, ceea ce va spori fenomenul de îmbătrânire a populației.

Una din cauzele principale ale consumului de droguri la copii o constituie dezorganizarea familială. Astfel, copiii rămași pe drumuri datorită destrămării familiilor din care fac parte sau „educației” proaste pe care o primesc cad ușor pradă traficantilor de droguri, devenind nu doar simple marionete în mâinile traficantilor, dar și potențiali toxicomani.

3. Consumul de droguri și tentaculele criminalității organizate

Criminalitatea legată de consumul de droguri a cunoscut în ultimii ani o dezvoltare aberantă. Motivele, care îi determină pe toxicomani să comită infracțiuni, pot fi grupate în două categorii principale:

- starea de irealitate în care se află cel care a luat o doză de drog;
- nevoia de bani pentru a-și procura drogurile.

Delincvența legată de toxicomanie este extrem de complexă și dificil de a fi măsurată. Ea nu constituie, în nici un caz, o legătură directă de la cauză la efect.

Delictele toxicomanului se comit mai întâi împotriva familiei (mici furturi), împotriva vecinilor, apoi tinde să ia proporții din ce în ce mai mari cu efecte negative asupra întregii societăți.

Societățile europene disting, conform legislațiilor penale, 3 forme de delincvență legată de toxicomanie:

- simplul consum de droguri considerat drept delict;
- delincvența legată de necesitatea de a dobândi banii necesari pentru a cumpăra droguri;
- delincvența organizată, legată de trafic și practică, în principal, de neconsumatorii de droguri, dar care exploatează toxicodependența.

Criminalitatea legată de droguri este cea mai frecventă dat fiind faptul că nevoia de drog este mai puternică decât orice. O bună parte din consumatorii de droguri sunt persoane sărace care nu au posibilitatea materială de a-și asigura doza zilnică. În această situație, ei recurg la atacarea altor persoane sau la furtul din magazine pentru a-și cumpăra dozele necesare. Aceste doze de multe ori le sunt

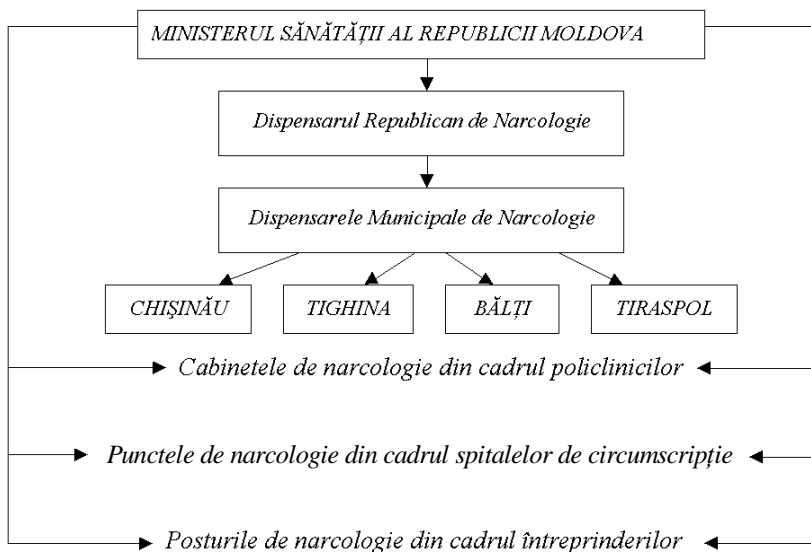
oferite și de traficanți în schimbul diferitelor servicii: de la transportul unor anumite cantități de drog până la lipsirea de viață a celor ce le stau în cale.

4. Măsuri de prevenire a consumului de droguri și de acordare a asistenței sociale persoanelor dependente de drog

Actualmente, în majoritatea țărilor dezvoltate există un sistem de măsuri legislative, sociale și medicale care asigură reabilitarea narcomanilor și care se includ într-o puternică campanie antidrog. În Republica Moldova acțiunile educative, de prevenire și informare se realizează la un nivel suficient, pe când cele terapeutice, de dezintoxicare se desfășoară cu dificultate, din lipsa resurselor financiare.

În temeiul actelor legislative și normative, în Republica Moldova funcționează următoarea structură a serviciului narcologic:

Schema 1

Unitatea structurală de bază a serviciului narcologic în sistemul de ocrotire a sănătății din Republica Moldova o constituie Dispensarul Republican de Narcologie, care reprezintă un centru metodic-organizatoric și consultativ al serviciului narcologic, compus din următoarele subdiviziuni:

- secția consultativ-metodică, care acordă asistență consultativă, metodică și de caracter organizatoric întregului serviciu narcologic din țară. Această secție dispune de cabinete consultative pentru adolescenți și maturi, cabinet de consultație și tratament anonim, cabinet de organizare a asistenței medicale pentru narcomani, cabinet de educație antialcoolică și antinarcotică a populației; funcționează, de asemenea, cabinetul de expertiză narcologică, comisia medico-legală narcologică. Secția acordă anual asistență la \approx 8-10 mii de pacienți. Cabinetul de consultație și tratament anonim oferă asistența de profil la \approx 500 de pacienți.

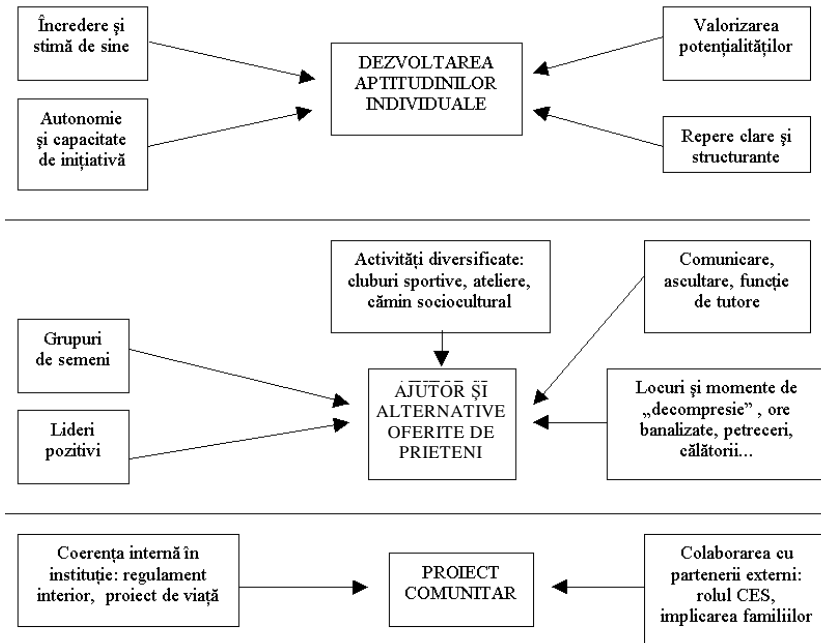
- staționarul narcologic;

- subdiviziuni auxiliare de diagnosticare și tratament.

Menționăm că spitalele de narcologie se ocupă doar cu dezintoxicarea fizică a narcomanilor. Este știut că în afara dependenței fizice există și o dependență psihică față de droguri, care este mult mai complicată. Din acest punct de vedere, constatăm că nu există unități specializate pentru scoaterea din dependența psihică: centre de zi, comunități terapeutice etc. Dependența fizică tratată în spitalele de narcologie rămâne a fi în ultimă instanță neeficientă, întrucât programul de dezintoxicare nu este complet. Drept urmare, foștii narcomani redevin dependenți de droguri.

Înainte ca un fenomen grav să impună adoptarea unor măsuri specifice, se dovedește a fi necesară demararea unei politici care să urmărească evitarea unor astfel de riscuri și care să facă din rețeaua instituțiilor de tratament și reabilitare un loc unde toți, tineri și adulți, să lucreze cu plăcere și să se simtă în siguranță. În acest context este importantă prezența a trei verigi complementare, și anume: dezvoltarea aptitudinilor individuale; ajutorul și alternativele oferite de prieteni; proiectul comunitar (vezi Schema 2).

Schema 2

Pentru eradicarea flagelului toxicomaniei, este necesar să fie întreprinse măsuri de prevenire, dezintoxicare și reinscriere socială a consumatorilor de drog.

Măsurile de prevenire sunt cele mai importante și includ următoarele niveluri:

- **prevenția primară**, bazată pe precontemplare (strategii de schimbare) și contemplare, având drept scop - **neutilizarea drogurilor**;
- **prevenția secundară**, bazată pe precontemplare, contemplare și pregătire, scopul fiind - **stoparea consumului**;
- **prevenția terțială** bazată pe pregătire de acțiune, menținere, scopul fiind - **tratamentul**.

Prevenția primară are drept scop evitarea consumului de drog de către persoanele care nu au utilizat droguri până acum, încercându-se protejarea acestora, prin inducerea în setul lor de abilități a altora noi, necesare pentru a face față acestei probleme atât de acută astăzi.

Avantajul acestei măsuri este că derulează în școli și oferă accesul la un număr mare de elevi. Ea ar trebui începută încă din grădiniță și continuată pe toată perioada școlară, pentru a putea clădi o atitudine și o convingere fermă despre consecințele nefaste ale drogurilor.

Prevenția secundară include activități de minimalizare a pagubelelor, pe care le provoacă drogurile, și de identificare a persoanelor care prezintă un comportament de risc aditiv. De cele mai multe ori prevenția secundară este cunoscută și ca o *primă formă de intervenție*, care constă în identificarea precoce a tinerilor care consumă alcool și care prezintă un risc crescut de a deveni dependenți de drog. Aceste acțiuni urmăresc reducerea consumului de alcool și se realizează prin consilierea motivațională sau prin consilierea de grup.

Prevenția terțială este focalizată pe persoanele care deja au devenit dependente. Acest tip de prevenție implică tratament medical, facilități de reintegrare și de reabilitare a persoanelor dependente de drog. Scopul principal este obținerea abstenenței din partea celui dependent.

În tratamentul și terapia narcomaniei actualmente s-au stabilit mai multe **modele**:

- **modelul medical de reabilitare** - acest model se bazează pe teza generală că narcomania este o boală și cel mai normal este ca ea să fie tratată de medic, idee respinsă de adepții modelului social;

- **modelul de modificare a comportamentului** - acest model este centrat în special asupra dinamicii de condiționare implicate în dezvoltarea dependenței, tehnica de tratament fiind de fapt o terapie de modificare a comportamentului. Ea include vechile metode de condiționare a abstenenței față de drog și noile metode de menținere a comportamentului modificat. Menținerea și consolidarea comportamentului modificat se bazează pe concepția că un reflex condiționat poate fi prelungit mai ușor prin recompensare decât prin pedepsire; spre exemplu, menținerea abstenenței poate fi prelungită dacă pacientul este lăudat pentru comportamentul său matur și conștient, metodă care își găsește utilitatea atât în cadrul modelului fiziologic, cât și în cadrul celui social;

- **modelul psihologic** - se bazează parțial pe conceptul psihanalitic al personalității narcomanului. Nucleul modelului psihologic îl constituie reabilitarea narcomanului, reinserția lui socială sau, cel puțin, dacă nu este capabil să învețe a conviețui activ, să obțină capacitatea de a se adapta la viață civilizată;

• **modelul social** - contribuțiile psihiatriei sociale și, în special, terapia de grup și reabilitarea prin reeducare, constituie bazele abordării psihologice în modelul social. Acest model înaintea în prim-plan rolul determinant al factorilor sociali în dezvoltarea susceptibilității și independenței psihice, ceea ce implică cunoașterea și înlăturarea acestor factori ce au determinat abuzul. În al doilea rând, acest model consideră dependența psihică ca având un mecanism de imitare. Sunt acceptate atât metodele de recompensare pentru abinență, cât și cele de pedepsire în caz de consum de drog, aplicate individului sau în grup;

• **modelul complex** - prevede tehnici și metode proprii fiecăruia din modelele anterioare, adaptate însă fiecărui narcoman în parte, dat fiind faptul că în dezvoltarea narcomaniei persistă atât factorii psihici, biologici, cât și cei sociali.

Paralel cu aceste modele de tratament există și alte modalități de clasificare a formelor de reintegrare și reinsertie a persoanelor dependente de drog. Astfel, unii autori evidențiază: psihoterapia, terapia de familie, terapia de grup etc.

Psihoterapia

Psihoterapia ar putea fi definită ca o experiență emoțională specifică care apare în relațiile dintre două persoane, dintre care una ajută pe cealaltă să se autoînțeleagă mai bine, cu obiectivitate prin prisma experiențelor sale de viață. Metoda poate fi și este aplicată atât de psihologi, asistenți sociali, cât și de sociologi. Psihoterapia individuală este una dintre numeroasele forme de reintegrare a narcomanilor, aplicându-se izolat sau în combinație cu alte forme de tratament.

În dependență de stadiul de intoxicație al narcomanului, psihoterapia poate fi aplicată pe parcursul a mai multor faze.

În prima fază se acceptă că psihoterapeutul trebuie să-și asume un rol activ în construirea relațiilor cu persoana dependentă de drog; el trebuie să-i fie apropiat acesteia, fără idei preconcepute, onest, dar în același timp ferm și abil, să nu accepte compromisul. Posedând aceste calități va câștiga încrederea bolnavului. Relațiile dintre el și pacient trebuie să fie cât mai firești, de ajutorare. Principalul scop al psihoterapiei este de a-l face pe bolnav să înțeleagă necesitatea unei vieți civilizate, să-și înțeleagă temerile, să diferențieze dorințele de realitate, impulsurile de gândire și acțiune. Un alt scop este acela de a-l obișnui pe pacient cu abinența. Una dintre metodele utilizate în acest context

este aceea a contractului terapeutic. Natura contractelor este diferită: ele privesc timpul de abținere, perioada de tratament și se bazează pe încredere mutuală, efort din partea ambelor de a realiza clauzele prevăzute, clauze care nu trebuie să fie în contradicție cu legea sau normele de conviețuire. Metoda dată are calitatea de a oferi pacientului un scop precis în cadrul efortului terapeutic, de a cultiva responsabilitatea. Fără îndoială, această metodă nu poate fi aplicată oricărui narcoman și e necesar să se țină seama de stadiul intoxicației.

Cea de-a doua fază în psihoterapie începe când persoana dependentă de drog este abținută, iar între ea și terapeut sunt stabilite relații corespunzătoare scopului propus, cu alte cuvinte - când scopul principal al tratamentului este atins. În această etapă, psihoterapia constă în încurajarea bolnavului de a-și menține decizia și de a relua contactul cu realitatea într-o manieră matură. În faza a doua importanță mare are faptul dacă narcomanul este de tip reactiv sau este un narcoman învederat. În primul caz, psihoterapeutul îl va ajuta să înțeleagă impactele emoționale și influențele lor asupra bolii, cu atât mai mult dacă această influență nu este sesizată nici de bolnav și nici de familie sau anturaj, abuzul de drog fiind pus pe seama altor factori. În al doilea caz, atenția va fi îndreptată mai ales asupra obișnuinței de a consuma droguri, încercându-se crearea unor alte preocupări, reflexe sau obișnuințe.

Pe parcursul acestei faze se va încerca înlăturarea stării de resemnare și izolare de care toxicomanul este adesea stăpânit, arătându-i-se influențele negative pe care aceste stări (care sunt, în fond, mijloacele lui de apărare) le poate avea asupra sa. Se va încerca înlăturarea stărilor de blocaj psihic, de a-i stabili facultatea de a gândi și capacitatea de a raționa, tendințele de a renunța la mascarea adevăratelor cauze ale consumului de droguri. Relațiile trebuie să fie de încredere reciprocă, terapeutul să nu apară într-o postură de “persecutor” sau “salvator”.

Ultima fază în psihoterapie presupune consolidarea realizărilor stabilite în fazele anterioare. La această fază fostul narcoman reacționează spontan asupra activităților sale; are potențialul de a rezolva într-o manieră matură stările conflictuale, acceptă reluarea tratamentului când devine anxios sau depresiv, încearcă să-și rezolve problemele fără ajutorul psihoterapeutului. Acesta din urmă trebuie să fie atent o lungă perioadă de timp la orice semn ce indică o recădere, iar dacă ele apar, nu trebuie dramatizate, ca să nu se dăuneze rezultatelor obținute, mai ales legăturilor ce s-au stabilit între bolnav și terapeut.

Terapia de familie

Includerea familiei în reinsertia narcomanului este justificată în primul rând de faptul că fiecare membru al familiei servește ca model pentru ceilalți. Terapia “de familie” a început să fie discutată în anul 1950 și recunoscută ca mijloc de combatere și terapie în narcomanie începând cu anul 1960. Au fost propuse și utilizate mai multe tehnici în așa - zisa terapie “de familie”, bazate pe unele teorii, cum sunt cea a rolului jucat de mamă sau de tată în viața familiei și educația copiilor, căsătoria cu un narcoman și rolul soției în perpetuarea acestui obicei la soț. Tratamentul are ca scop să înlăture acel mod de comportare al membrilor de familie care reprezintă substratul etiologic al consumului de droguri al unuia dintre membri.

Terapia de grup

O serie de metode utilizate în terapia individuală au fost aplicate la grupuri de narcomani, după modelul psihoterapiei de grup care a demonstrat avantajele unei terapii în comun a unor persoane având probleme similare. Metodele acestei terapii variază în funcție de orientarea teoretică a celui ce le aplică. Psihoterapia de grup are la bază concepția că anomaliile comportamentului social rezultă din dificultățile reacțiilor interpersonale și, ca o consecință, se încearcă ameliorarea acestor dezordini printr-o terapie de grup. Un membru al acestui grup poate descoperi felul în care propria sa imagine se abate de la normal, prin observarea comportamentului celorlalți membri ai grupului în situații similare. Un alt avantaj al acestei terapii – narcomanul este în stare să depășească izolarea, el este reintegrat în viața de familie și cea socială, percepe favorurile cooperării și ale experiențelor comune de viață. Psihoterapia de grup reprezintă un procedeu relativ recent, bazat în mare parte pe înțelegerea psihanalitică a structurilor caracteriale ale narcomanului, considerat în general persoană nevrotică, imatură, cu mică toleranță la frustrare.

Una dintre cele mai reprezentative lucrări privind psihoterapia de grup a fost elaborată de Mullan și Sangiuliano în 1966. În ea autorii descriu în amănunt principalele etape de lucru:

- selecționarea pacientului, la care se ține cont de o serie de criterii (vârsta, capacitatea mintală); bolnavul recunoaște că este narcoman, acceptă o terapie adecvată, inclusiv necesitatea abstenenței;

- stabilirea unor relații corespunzătoare între narcoman și terapeut, bazate pe încredere și informare reciprocă;
- descrierea eforturilor pentru obținerea coeziunii în cadrul grupului;
- reducerea la minimum a stărilor de anxietate și a tendințelor egocentriste ale narcomanului;
- discutarea și elucidarea unor probleme de viață ale toxicomanului.

Una dintre variantele propuse în cadrul psihoterapiei de grup este formarea unor grupuri din 3-6 narcomani și soțiile lor, condiția fiind justificată de rolul pe care ele îl joacă în viața narcomanilor.

Terapia de grup este o formă de tratament care merită a fi luată în considerare, având o serie de avantaje ca:

- obținerea unei afecțiuni și coeziuni între membrii grupului, asemănătoare solidarității de familie;
- în cadrul grupului, membrii sunt pregătiți pentru reinsertie socială, pentru experimentarea unor forme variate de readaptare (ca dragostea, cooperarea), forme care mai târziu pot fi utilizate în afara grupului;
- în cadrul grupului, indivizii sunt mai receptivi la măsurile educative și la asimilarea experiențelor.

În cadrul activităților de grup, sportul, pescuitul, dansul, arta sau alte activități distractive sunt privite ca mijloace adecvate de readaptare.

Terapia de grup are astfel misiunea de a face să înțeleagă fiecare membru că în viață nu predomină frustrarea, negarea și reprimările, cu alte cuvinte - de a sublinia bucuria unei vieți normale adaptate la nevoile societății; în al doilea rând, această formă de tratament se caracterizează printr-o coordonare colectivă, subiectul fiind mai mult sub controlul colectivului decât sub controlul individual al terapeutului. În fine, putem menționa că din punctul de vedere al terapeutului, recăștigarea independenței față de droguri este un obiectiv foarte greu de realizat și presupune aplicarea unor proceduri de „reabilitare” ce valorifică voința și simțul responsabilității.

În concluzie putem menționa că pentru eradicarea flagelului toxicomaniei este necesar să fie întreprinse măsuri de prevenire, dezintoxicare și reinsertie socială. Pentru a câștiga în eficiență, este necesară mobilizarea și implicarea tuturor actorilor sociali, fie că e vorba de părinți sau prieteni, de cadre didactice, de formatori sau de centrele de psihoterapie, de echipe spitalicești sau servicii de asistență socială, de instanțe polițienești sau judiciare. Efortul care se cuvine făcut trebuie să răspundă unor principii de bază:

- instaurarea unei relații de încredere;
- eşalonarea în timp a măsurilor luate;
- crearea unor spații de dialog susceptibile de a spori resursele și potențialitățile grupurilor de apartenență;
- acționarea în sensul unei ameliorări globale a drepturilor fundamentale: locuință, educație, loc de muncă, sănătate;
- colaborarea cu instituțiile sau organismele preocupate de acest domeniu.

Întrebări recapitulative:

1. De ce narcomania este considerată o formă a conduitei deviate?
2. Nominalizați cauzele interne și externe ale consumului de droguri.
3. Care este impactul consumului de droguri asupra individului?
4. Identificați dimensiunile sociale ale consumului de droguri.
5. Menționați măsurile de stopare / prevenire a consumului de droguri.
6. Specificați metodele de tratament al toxicomanilor.

Bibliografie selectivă:

1. Porrot M. *Toxicomaniile*. - București, 1999.
2. Șelaru M. *Drogurile*. - Iași, 1998.
6. Drăgan J. *Aproape totul despre droguri*. - București, 1996.
7. Ferreol G. *Adolescenții și toxicomania*. - București, 2000.
8. Березина С.В. *Предупреждение подростковой и юношеской наркомании*. - Москва, 2000.

SOCIOLOGIE
(manual)
Volumul I

Redactor literar – *Ariadna Strungaru*
Asistență computerizată – *Dorin Diaconu*

Bun de tipar 23.06.2003. Formatul 60x84 ¹/₁₆.
Coli de tipar 20,5. Coli editoriale 22,0.
Comanda 50. Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial al USM
str. A. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009